

oikos

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2009 Nr. 2 (8)
VERSUS AUREUS

Žurnalo leidimą remia

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vida BAGDONAVIČIENĖ

(Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Lietuva);

Tomas BALKELIS

(Manchester University, Didžioji Britanija);

Žilvinas BELIAUSKAS

(Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centras, Lietuva);

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Mykolas DRUNGA

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Alfonsas EIDINTAS

(Lietuvos Respublikos ambasada, Norvegija);

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(University of Tennessee, JAV);

Linas SALDUKAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Romas VAŠTOKAS

(Trent University, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2009

© „Versus aureus“ leidykla, 2009

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI

TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Saulius PIVORAS Goda SAKALAUSKAITĖ	Nacionalinės pilietybės politika (lyginamoji Vengrijos, Lenkijos ir Lietuvos atvejų analizė) National Citizenship Policy (an Analytic Comparison of Hungary, Poland and Lithuania) . . .	9
Edita GRUODYTĖ	ES politikos gairės ir tendencijos migracijos srityje Guidelines and Tendencies of EU Policy in the Area of Migration	22
Bertas VENCKAITIS	Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas: naujos santykių su lietuvių diaspora perspektyvos The World Lthuanian Economic Forum: Towards a new Relationship with Lithuanian Diaspora.	30
Klaudijus KAŠINSKAS	Migrantų piniginių pervedimų tendencijos ir reikšmė ekonomikai Migrants' Monetary Remittances: their Tendencies and Economic Significance.	35

Laima PETRAUSKAITĖ	Sakytinė istorija	
VANDERSTOEP	Oral History	51

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Algimantas GURECKAS	Lietuvių Bendruomenės santykiai su lenkais sovietinės okupacijos metais The Lithuanian Community's Relations with the Poles During the Years of Soviet Occupation	55
Daiva DAPKUTĖ	Lietuvių ir lenkų ryšiai emigracijoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje The Development of Lithuanian-Polish Relations in the Diaspora of the late 19th and early 20th Centuries . .	81
Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ	<i>Diplomatijos šefas</i> : Stasio Lozoraičio įgaliojimai The Lithuanian Diplomatic Service and Stasys Lozoraitis's Powers	96
Jolanta BUDRIŪNIENĖ	„Dainavos“ stovykla ir išeivijos pedagoginė mintis Camp Dainava and the Context of the Exile Community's Pedagogy	115

IŠ ARCHYVŲ FROM ARCHIVES

Kristina ŪSAITĖ	Kaip gyveno Europos kraštų lietuvių bendruomenės XX a. 7 dešimtmečio viduryje? How Did Lithuanian Communities in Western Europe Live in the Mid-Sixties?	121
-----------------	---	-----

RECENZIJOS
BOOK REVIEWS

Algirdas JAKUBČIONIS	Lietuvos ateitininkai: ne čia, kitur, ten... Lithuania's <i>Ateitininkai</i> : Not Here, Somewhere Else, Over There... 145
Ilona STRUMICKIENĖ	Migrantų vaikai – vieni vieni?! The Children of Migrants: All Alone?! 148

KRONIKA
EVENTS

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija President of the Lithuania and Lithuanian Emigration 151
Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su išeivija apžvalga Review of Relations between Lithuanian Government with its Subsidiary Institutions and the Lithuanian Emigrant Community 154
Visuomenėje Society 157
Lietuvių išeivijos institute Lithuanian Emigration Institute 160

MŪSŲ AUTORIAI AUTHORS 163
--

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS REQUIREMENTS FOR CONTRIBUTORS 165
--

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Saulius PIVORAS
Goda SAKALAUSKAITĖ

Nacionalinės pilietybės politika (lyginamoji Vengrijos, Lenkijos ir Lietuvos atvejų analizė)

Viešojoje politikoje ne tik vadinamojo viešosios politikos ciklo (formavimas, įgyvendinimas, vertinimas ir kt.) atskiros stadijos, bet ir pačios viešosios politikos sritys ar rūšys yra išskiriamos santykinai, jų sąryšiai nusistovi konjunktūriškai ir yra kintantys. Pavyzdžiui, sunku aprioriškai apibrėžti migracijos ir diasporos politikos santykį, dabar palikta sudarkyta vieta, ar abi jos labiau laikytinos atskiromis viešosiomis politikomis. Panašiai sunku apibrėžti ir nustatyti pilietybės politiką. Manytina, kad ji labai glaudžiai susijusi su kitomis artimomis viešosios politikos sritimis, tokiomis kaip saugumo politika, socialinė politika, migracijos politika ir t. t. Pilietybės politikos kaip viešosios politikos akcentas yra būtent sąveika su kitomis viešosiomis politikomis, nes tikėtina, kad čia ji yra glaudesnė nei kitais atvejais. Pilietybės politikos bazinės nuostatos yra labai stabilios, praktiškai nekinta labai ilgą laiką, o pokyčiams imlūs elementai paprastai tarnauja kitų viešųjų politikų tikslams, t. y. atlieka pagalbinę, kitas politikas aptarnaujančią funkciją. Kaip tik kintamiausi nacionalinės pilietybės politikos elementai gali geriausiai tarnauti pragmatiškiems visuo-

menės poreikiams, prie jų prisitaikyti. Kintamiausiais ar lanksčiausiais nacionalinės pilietybės politikos elementais čia ir toliau straipsnyje mes laikysime natūralizacijos politiką ir politiką dvigubos/keleriopos pilietybės atžvilgiu. Pagrindinis analizės metodas, kuriuo operuojama šiame straipsnyje, yra lyginamoji analizė. Pasirinkta analizės perspektyva nevysiškai atitinka vadinamąją didžiausiu panašumu besiremiančios lyginamosios analizės strategiją. Tai tikslingas pasirinkimas. Lyginamajai analizei Vidurio ir Rytų Europos tipiškos atstovės pasirinktos dėl kelių priežasčių: pirmiausia nacionalinė pilietybė šiose šalyse, kaip ir Lietuvoje, yra siejama su etniškumu. Antra, Vengrijos, Lenkijos ir Lietuvos nacionalinės pilietybės politikų reformose emigracija turėjo ir vis dar tebeturi didesnę įtaką negu imigracija. Bet taip pat svarbu palyginti santykinai didelių šalių (Vengrijos ir Lenkijos) pilietybės politiką su santykinai mažos šalies (Lietuvos) pilietybės politika. Toks lyginimas leistų nustatyti svarbius skirtumus ir juos lemiančius veiksnius. Tie minėti skirtumai ir juos lemiantys veiksniai, kurių tokioje panašių šalių politikoje neturėtų būti daug, padėtų

geriau suprasti pačią pilietybės politiką ir jos galimas praktines korekcijas.

Nemažai tyrinėtojų išskiria du pagrindinius nacionalinės pilietybės priskyrimo būdus – filiaciją ir natūralizaciją. Filiacija – pilietybės gavimas (priskyrimas) gimstant, o natūralizacija – įgijimas pilietybės tos valstybės, kurios piliečiu asmuo nebuvo gimdamas (neturėjo teisės būti pilietis, kai gimė). Šitaip plačiąja prasme suprantama natūralizacija apima visus kitus, išskyrus pilietybės gavimą gimstant, pilietybės įgijimo būdus. Teisės aktuose kartais natūralizaciją apibrėžiant siauriau ji atskiriama nuo pilietybės suteikimo išimties tvarka ar pan. Šiame straipsnyje natūralizacija suprantama plačiąja prasme. Natūralizacija labai artimai susijusi su migracijos procesais, yra migracijos pasekmė arba motyvuojantis veiksnys. Migracijos ir natūralizacijos rezultatas savo ruožtu yra dviguba (keleriopa) pilietybė.

Kaip jau minėta, šiame straipsnyje nebus nagrinėjami visi nacionalinės pilietybės politikos aspektai. Nacionalinės pilietybės politikos įvairovė lyginamuoju požiūriu, taip pat pokyčių galimybė labiausiai išryškėja sprendžiant natūralizacijos ir dvigubos/keleriopos pilietybės klausimus. Šie aspektai ir bus dėmesio centre.

Žvilgsnis į statistinius Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos pilietybės įgijimo (natūralizacijos) duomenis

Prieš nagrinėjant pilietybės įgijimo Lietuvoje, Lenkijoje bei Vengrijoje statistiką, pirmiausia derėtų apibrėžti, kokiais duomenimis čia bus operuojama. Pilietybės įgijimo Lietuvoje duomenys atspindi tik natūralizacijos, kaip ji apibrėžta Lietuvos teisės aktuose (siaurąja prasme), būdu pilietybę įgijusių asmenų grupę, o Lenkijos bei Vengrijos pili-

tybės įgijimo duomenys apima ir tokius pilietybės įgijimo gimstant būdus kaip pilietybės suteikimas išimties tvarka (natūralizacija plačiąja prasme). Kadangi Lietuvoje išimties tvarka gavusiųjų pilietybę asmenų skaičius nėra didelis, o susistemintos informacijos, kurioje būtų išskiriamos šios pilietybės suteikimo procedūros, nepavyko gauti, toliau bus aptariami duomenys, į kuriuos nepatenka išimties tvarka gavusiųjų pilietybę skaičiai.

Bendras (absoliutus) pilietybę įgijusių asmenų skaičius 2002–2006 m. laikotarpiu (žr. 1 lentelę) apžvelgiamose šalyse aiškiai skiriasi: Lietuvos Respublikos pilietybę buvo suteikta mažiausiam skaičiui asmenų, kiek daugiau – Lenkijos, daugiausia – Vengrijos pilietybė. Be to, Eurostato duomenimis, Lietuvoje natūralizuotų piliečių yra bene mažiausiai iš visų Europos Sąjungos (toliau – ES) šalių¹. Tai rodo Lietuvoje esant labai griežtą pilietybės politiką, nors šio skirtumo nereikia pervertinti, mat Lietuva, palyginti su Vengrija bei Lenkija, yra gerokai mažesnė šalis. Derėtų pažymėti, kad nagrinėjamo laikotarpio pilietybės suteikimo atvejų skaičius šiose šalyse išlieka gana stabilus ir ženklesnio pilietybės suteikimo skaičiaus pokyčio statistiniai duomenys nerodo. Tiesa, iš Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos gauti naujausi Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo duomenys rodo, kad 2007 m. natūralizuotų piliečių Lietuvoje šiek tiek sumažėjo, o 2008 m., palyginti su 2005 ir 2006 m. duomenimis, sumažėjo per pusę. Vis dėlto, galima daryti prielaidą, kad toks svyravimas yra atsitiktinis arba veikiamas kitų su pilietybės politika nesusijusių veiksnių, nes esminės natūralizacijos sąlygos Lietuvoje ilgą laiką nebuvo keičiamos.

Nagrinėjant pilietybės suteikimą santykinė išraiška, t. y. kiek pilietybės suteikimo atvejų tenka tūkstančiui gyventojų (žr. 1 diagramą), galima pastebėti, kad skirtumas tarp Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos pilietybės suteikimo natūralizacijos būdu nėra ryškus ES

Bendras asmenų, įgijusių pilietybę, skaičius

	2008**	2007**	2006	2005	2004	2003	2002
Lietuva*	240	370	467	435	610	471	504
Lenkija	–	–	989	2866	1937	1653	1182
Vengrija	–	9398	6101	9870	5432	5261	3369

* Neįskaitant išimties tvarka įgijusiųjų pilietybę.

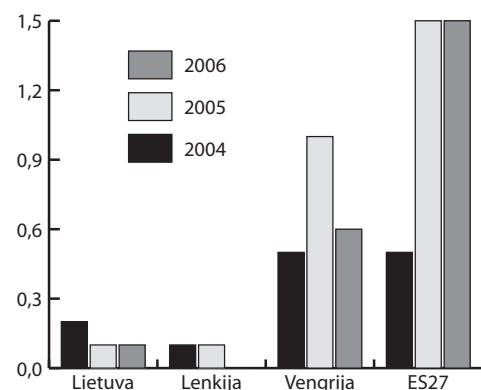
** 2007 m. Lenkijos, o 2008 m. Lenkijos ir Vengrijos statistinių pilietybės įgijimo duomenų gauti nepavyko.

Šaltinis: Eurostat, Migration Statistics, Acquisition of Citizenship in the European Union, 108/2008, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-108/EN/KS-SF-08-108-EN.PDF (žr. 2009-03-20), *2007 metų migracijos metraštis*, Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Vilnius, 2008, p. 55, Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2009 m. vasario 18 d. pateikti duomenys ir Office of Immigration and Nationality (Vengrija) duomenys, <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php> (žr. 2009-03-20).

kontekste. Eurostato duomenimis, pilietybės įgijimo tūkstančiui gyventojų 2004–2006 m. laikotarpiu ES vidurkis siekia 1,5, o aukščiausias Lietuvos rodiklis neviršija 0,2, Lenkijos – 0,1. Nors Vengrijos pilietybės įgijimo tūkstančiui gyventojų rodiklis svyruoja nuo 0,5 iki 1, t. y. jis gana aukštas, palyginti su Lietuva ir Lenkija, vis dėlto ES šalių kontekste šie statistiniai Vengrijos pilietybės įgijimo duomenys gana menki (pavyzdžiui, Latvijos rodiklis svyruoja nuo 7,4 iki 8,7, Estijos – nuo 3,6 iki 5,2²). Taigi šie nagrinėjamų valstybių pilietybės suteikimo natūralizacijos būdu statistiniai duomenys leidžia teigti, kad visose šiose šalyse, žvelgiant iš ES perspektyvos, egzistuoja gana konservatyvus natūralizacijos politikos modelis.

Pilietybę įgijusių asmenų duomenų analizė pagal jų turėtą pilietybę (žr. 2 lentelę) ne tik atskleidžia valstybės istorinę patirtį, tačiau išryškina ir dabartinę nacionalinės pilietybės politikos kryptį. Pavyzdžiui, užsieniečių, kuriems suteikta Vengrijos pilietybė, duomenys rodo, kad daugiausia natūralizuotų asmenų yra kaimyninių valstybių – Rumunijos, Ukrainos, Serbijos, Slovakijos – piliečiai.

Pilietybės įgijimas tūkstančiui gyventojų 2004–2006 m.

	Lietuva	Lenkija	Vengrija	ES27
2004	0,2	0,1	0,5	1,5
2005	0,1	0,1	1,0	1,5
2006	0,1	0,0	0,6	1,5

Šaltinis: Eurostat, Migration Statistics, Acquisition of Citizenship in the European Union, 108/2008, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-108/EN/KS-SF-08-108-EN.PDF (žr. 2009-03-20).

Užsieniečių, kuriems suteikta pilietybė, skaičius pagal jų turėtą pilietybę, 2006 m.

Lietuva	Skaičius	%	Lenkija	Skaičius	%	Vengrija	Skaičius	%
Be pilietybės	238	51,0	Ukrainos	417	42,2	Rumunijos	4326	70,9
Rusijos	151	32,3	Rusijos	129	13,0	Ukrainos	541	8,9
Ukrainos	30	6,4	Baltarusijos	101	10,2	Serbijos	457	7,5
Baltarusijos	28	6,0	Turkijos	36	3,6	Slovakijos	206	3,4
Kazachstano	6	1,3	Vietnamo	29	2,9	Rusijos	108	1,8

Šaltinis: Eurostat, Migration Statistics, Acquisition of Citizenship in the European Union, 108/2008, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-o8-108/EN/KS-SF-o8-108-EN.PDF (žr. 2009-03-20)

Lenkijos ir Lietuvos situacija gana panaši. Dauguma natūralizuotų piliečių šiose šalyse yra iš kaimyninių posovietinių valstybių.

Statistiniai natūralizacijos duomenys ryškesnių skirtumų tarp aptariamų trijų valstybių neparodo, matyt, daugiausia todėl, kad imigracija į visas tris šalis yra gana panašių mastų ir nesukelia pagrindinių problemų migracijos ar pilietybės politikoje, tad reikia pereiti prie natūralizacijos proceso specifikos nagrinėjimo, kuris geriau parodys jei ne aktualias, tai užuomazgoje glūdinčias ir tikėtinas problemas.

Natūralizacijos sąlygos Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos nacionalinės pilietybės politikoje

Pilietybės įgijimą natūralizacijos būdu nustatantys įstatymai daugumoje šalių apibrėžia tam tikras sąlygas: paprastai būtina, kad asmuo būtų pragyvenęs šalies teritorijoje tam tikrą laiką (sėslumo cenzas), išlaikęs tos šalies kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminą ir pan. Pastarieji reikalavimai pabrėžia, kad valstybę ir asmenį, siekiantį įgyti pilietybę, dar iki jam suteikiant pilietybę turi sieti nuolatinis faktinis ryšys. Kaip tik įstatyme api-

brėžtos nuostatos, nustatančios pragyvenimo šalyje laiką ir valstybinės kalbos mokėjimą ir pan., yra būtinos prielaidos asmeniui be pilietybės (apatridui) ar užsieniečiui įsiliėti į visuomenę, suprasti jos vertybes, tautos istorines, kultūrines tradicijas, kartu ir prisiimti atsakomybę dėl valstybės. Pilietybės įgijimo natūralizacijos būdu sąlygos bene labiausiai atspindi pilietybės politikos modelį šalyje. Valstybių, kurių įstatymai apibrėžia sudėtingą ir ilgą pilietybės gavimo procedūrą, griežtas sąlygas, kurias turi atitikti jos siekiantis asmuo, pilietybės politika yra uždara, t. y. itin ribojanti galimybes gauti tos šalies pilietybę, o priešingas sąlygas nustatantys įstatymai rodo pilietybės politikos atvirumą.

Vengrijos pilietybę reglamentuojančiuose teisės aktuose natūralizacijos nuostatos aiškiai pabrėžia etniškumu paremtą pilietybės sampratą: Vengrijos pilietybės įstatymas numato lengvatines natūralizacijos sąlygas asmenims, kurių protėviai buvo vengrų kilmės ir kurie save laiko etniniais vengrais³. Vengrijoje šalia aštuonerių metų sėslumo cenzo numatyta, kad kandidatas privalo išlaikyti Konstitucijos pagrindų egzaminą vengrų kalba⁴. Tiesa, kandidatas, lankęs Vengrijos vidurinę mokyklą ar universitetą arba įgijęs diplomą Vengrijoje, nuo pastarojo egzamino yra atleidžiamas⁵.

Natūralizacijos procedūra Lenkijoje ypač tinga tuo, kad ji pagal galiojančių teisės aktų

formuluotes paremta išimtinai sėslumo cenzu. Šiuo metu galiojantis Lenkijos pilietybės įstatymas apibrėžia penkerių metų pragyvenimo šalyje terminą⁶, ir kitų sąlygų asmeniui, pretenduojančiam gauti pilietybę, išskyrus reikalavimą turėti šalyje legalų pragyvenimo šaltinį ir dokumentą, patvirtinantį teisę nuolat gyventi Lenkijos Respublikoje, įstatymas nenumato. Vis dėlto būtina pabrėžti, ir tai jau yra padarę lenkų tyrinėtojai, kad tai gana apgaulingas įspūdis. Net ir realus pragyvenimo šalyje cenzas iš tikro yra vidutiniškai apie 10 metų, nes reikia ilgai laukti, kol suteikiamas nuolatinis leidimas gyventi šalyje. Apskritai Lenkijos pilietybės įstatymas labai paviršutiniškai ir neišsamiai apibrėžia pilietybės įgijimą, o savo ruožtu didelės diskrecinės galios suteikti pilietybę, nereikalaujant (ar nebūtinai reikalaujant) atsisakyti turėtosios, tenka vykdomajai valdžiai, pirmiausia prezidentui. Lenkijos prezidentas nuo 1992 iki 2004 metų suteikė Lenkijos pilietybę 13 227 asmenims⁷. Lenkijos pilietybės įstatymo neapibrėžtumai, išsamumo stoka buvo pagrindas rengti naujus jo projektus. 2008 m. lapkričio 21 d. Lenkijos Respublikos Senate buvo pateiktas naujausias įstatymo projektas, jis Lenkijos Seimo buvo priimtas 2009 m. balandžio 2 d., tačiau prezidentui jo nepasirašius, jis perduotas Lenkijos Konstituciniam Teismui jo konstitucingumui nagrinėti. Pagrindinis perdavimo motyvas tas, kad jis gerokai sumažina prezidento galias suteikti pilietybę ir nepagrįstai išplečia vietos valdžios įgaliojimus šiuo požiūriu⁸.

Natūralizacijos reikalavimai Lietuvoje yra labai griežti: kandidatas privalo išlaikyti valstybinės kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminus, gyventi Lietuvoje pastaruosius dešimt metų, šalyje turėti legalų pragyvenimo šaltinį, prašymo pateikimo metu turėti dokumentą, patvirtinantį teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje. Be to, kandidatas turi būti asmuo be pilietybės arba pilietis tokios valstybės, pagal kurios teisę Lietuvos

Respublikos pilietybės įgijimo atveju prarandama tos valstybės pilietybė. Kitais atvejais natūralizacijos siekiantis asmuo, gavęs Lietuvos Respublikos pilietybę, privalo atsisakyti turimos kitos valstybės pilietybės. Kandidatas taip pat privalo prisiekti Lietuvos Respublikai⁹. Taigi nėra ko stebėtis, kad, 2001 metų Lietuvos visuotinio surašymo duomenimis, šalyje tada gyveno tik 659 dvigubą pilietybę turintys asmenys¹⁰.

Natūralizacijos sąlygos, apibrėžiančios sėslumo cenzą, yra įprastos daugumoje šalių, tiesa, galima pastebėti, kad atskirose valstybėse reikalavimas asmeniui būti pragyvenusiam šalies teritorijoje atitinkamą metų skaičių labai varijuoja. Nors tarptautinė teisė nenustato, kiek laiko asmuo turi gyventi valstybėje, kad galėtų gauti tos valstybės pilietybę, ir ši teisė suteikta nacionalinei jurisdikcijai, vis dėlto 1997 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės 6 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „nustatant natūralizacijos sąlygas laikotarpis, kurį asmuo privalo nuolat gyventi šios valstybės teritorijoje iki prašymo pateikimo dienos, negali būti ilgesnis kaip dešimt metų“¹¹. Minėtos konvencijos Lietuva nėra ratifikavusi, ir, lyginant su dabartinėmis Vengrijos natūralizacijos nuostatomis, Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo natūralizacijos būdu reglamentavimas yra vienas iš griežčiausių jau vien dėl gana ilgo pragyvenimo Lietuvos Respublikos teritorijoje termino. Tiesa, šis sėslumo cenzas valstybių įstatymuose nėra visiškai absoliutus. Be jau minėtų nuolatinio leidimo gyventi įgijimo faktinių aplinkybių Lenkijoje, kai kurioms grupėms asmenų, pretenduojančių į pilietybę, visose trijose šalyse užtenka nuolat šalyje gyventi trumpesnę laiką. Teisės aktai nustato, kad tokiais atvejais, jei asmuo sudarė santuoką su valstybės piliečiu, jam pakanka santuokoje valstybės teritorijoje pragyventi trumpiau: Lietuvoje – pastaruosius septynerius metus¹², Vengrijoje – trejus¹³, o Lenkijoje – trejus su puse metų¹⁴ (naujoji įstatymo

redakcija numato trejų metų terminą¹⁵). Lietuvoje tokiam asmeniui pilietybė suteikiama, jei jis išlaikė lietuvių kalbos ir Konstitucijos pagrindų egzaminus, taip pat jei yra be pilietybės arba pilietis tokios valstybės, pagal kurios įstatymus Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo atveju prarandama tos valstybės pilietybė, ir raštu praneša savo sprendimą atsisakyti turimos kitos valstybės pilietybės, kai jam bus suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė¹⁶. Vengrijos ir Lenkijos pilietybės įstatymai papildomų sąlygų asmeniui, sudariusiam santuoką su atitinkamos šalies piliečiu ir siekiančiam pilietybės, nenumato.

Galima būtų teigti, kad, žvelgiant į natūralizacijos nuostatas Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos teisiniame reglamentavime, Lietuvos natūralizacijos politiką galima būtų įvertinti kaip vieną uždariausią – čia nustatytas ilgiausias, palyginti su Lenkijos ir Vengrijos pilietybės įgijimo nuostatomis, sėslumo cenzas, be to, reikalaujama išlaikyti Konstitucijos pagrindų ir valstybinės kalbos egzaminus. Natūralizuojantis griežtai reikalaujama atsisakyti anksčiau turėtos pilietybės. Gana artima Lietuvai yra Vengrijos natūralizacijos politika, o atviriausia (bent jau pagal galiojančius teisės aktus) iki šiol buvo Lenkijos natūralizacijos politika.

Tačiau naujausias Lenkijos pilietybės įstatymas, 2009 m. priimtas Lenkijos Respublikos Senato ir Seimo ir, kaip minėta, prezidento perduotas nagrinėti Lenkijos Konstituciniam Teismui, tiksliau ir griežčiau apibrėžia natūralizacijos sąlygas. Lenkų kilmės asmenims numatomi tik 2 nuolatinio gyvenimo metai šalyje kaip sąlyga natūralizuotis. Bet kitiems asmenims numatomas 10 metų nuolatinio gyvenimo šalyje laikas. Įdomu, kad viename iš pirminių projekto variantų buvo numatytas bene labiausiai palengvintas Lenkijos pilietybės pripažinimas lenko kortą turintiems asmenims, t. y. vieni nuolatinio gyvenimo šalyje metai¹⁷. Tačiau prezidentui pateiktame pasirašyti įstatymo projekto variante šios nuostatos neliko.

Palyginti su Lietuva, matyti ir vienas reikšmingas natūralizacijos politikos skirtumas. Tiek Vengrija, tiek Lenkija vykdo preferencinę etninių tautiečių natūralizacijos politiką, o Lietuvos natūralizacijos politika (ir natūralizacijos samprata) beveik visiškai nesiejama natūralizacijos su pilietybės teikimu etniniais tautiečiams. Pastariesiems ji gali būti tik arba duodama gimstant, arba atkuriamą.

Politika dvigubos/keleriopos pilietybės atžvilgiu

Pasak Th. Faisto ir P. Kivisto, pilietybė nėra naujas fenomenas, pastaraisiais dešimtmėčiais sparčiai naujos jos formos plinta. Pirmiausia dvigubos pilietybės reiškinys plinta globaliu mastu, nes daugiau negu pusė visų pasaulio valstybių (tiek imigracijos, tiek emigracijos šalys) pripažįsta vienokią ar kitokią dvigubos pilietybės formą ar elementą. Antra, gana mažas imigracijos šalių skaičius toleruoja ir kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, Švedija ar Suomija, pripažįsta neribotą dvigubą (keleriopą) pilietybę. Trečia, emigracijos šalys, stiprindamos emigrantų teises, įveda įvairias dvigubos pilietybės formas, nors seniau emigrantai būdavo tiesiog „išbraukiami“ iš politinio gyvenimo savo kilmės šalyse. Ketvirta, emigracijos šalys aktyviai remia tiek dvigubą pilietybę, tiek dvigubą tautiškumą. Pastaroji sąvoka yra platesnė ir kartu reiškia emigracijos šalių (siunčiančiųjų šalių) praktiką kreiptis savo piliečius užsienyje kaip į nacionalinės bendruomenės dalį¹⁸. Taigi požiūris į dvigubą pilietybę pastaruoju metu tampa liberalesnis, bet nepaisant to šiandieniniame pasaulyje „nėra valstybių, kurios absoliučiai draustų dvigubą pilietybę, tačiau nėra ir absoliučiai nesąlygiškai ją pripažįstančių“¹⁹. Dėl šios priežasties svarbu išsiaiškinti dabartines Vengrijos ir Lenkijos nacionalinės pilietybės politikos gaires dvigubos/keleriopos pilietybės atžvil-

giu bei bipatrizmo traktavimo transformacijas šiose šalyse.

Lenkijos ir Vengrijos, kaip ir daugelio kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių, nacionalinė pilietybės politika dvigubos pilietybės atžvilgiu ypatinga tuo, kad į ją daugiau įsismelkusi kintančių valstybės sienų nei žmonių, kertančių tas sienas, istorija²⁰. Dėl šios priežasties, ypač Vengrijoje, nacionalinės pilietybės politika yra neatsiejama nuo kaimyninėse valstybėse gyvenančių etninių vengrų. Tačiau Lietuvoje pasienio gyventojų klausimas niekada nebuvo ryškiai iškilęs formuojant ir įgyvendinant dvigubos pilietybės politiką – čia dėmesio centre ilgą laiką buvo senųjų emigrantų, o dabar – ir naujųjų emigrantų dvigubos pilietybės klausimas.

Pasak M. M. Howardo, tyrusio ES valstybių narių pilietybės politikos liberalumo laipsnį, valstybių politikoje dvigubos pilietybės atžvilgiu būtina atskirti vadinajamą „emigrantų“ ir „imigrantų“ dvigubos pilietybės pripažinimą. Šis skirtumas, ypač istorinėse emigracijos šalyse, yra itin ryškus – paprastai jos pripažįsta ir netgi skatina savo etninius tautiečius, tapusius kitos šalies piliečiais, išlaikyti savo pirminę pilietybę, tačiau tik kelios valstybės tokią pačią galimybę sudaro ir imigravusiems į šalį asmenims²¹. Dvigubos pilietybės imigrantams pripažinimas paprastai yra asocijuojamas su ypač liberaliu pilietybės politikos modeliu.

Vengrijos pilietybę reglamentuojančiuose teisės aktuose iš esmės nėra apribojimų Vengrijos piliečiams turėti kitos valstybės pilietybę, taigi, jeigu Vengrijos pilietis įgyja kitos šalies pilietybę, jis nepraranda savo pirmosios pilietybės. Be to, kitos valstybės piliečiui nėra užkirstas kelias tapti Vengrijos piliečiu natūralizacijos būdu ir išlaikyti pirminę pilietybę. Pasak M. M. Kovács ir J. Tótho, nesvarbu, koku būdu įgyjama Vengrijos pilietybė, tačiau būtinas, nepriklausomai nuo turimos kitos pilietybės, nuolatinis faktinis ryšys tarp asmens ir valstybės. Vis dėlto net

ir ši sąlyga nėra taikoma tiems asmenims ir jų palikuonims, kurie emigravo iš Vengrijos nuo 1929 metų, – jie išlaiko Vengrijos pilietybę, nors yra įgiję antrąją ar netgi trečiąją²². Tai, žinoma, daugiausia yra etniniai vengrai. Kaip matyti, Vengrijos valstybė nesudaro ypatingų kliūčių nei emigrantams, nei imigrantams įgyti ar išlaikyti antrą pilietybę. Taigi galima teigti, kad Vengrijos nacionalinė pilietybės politika yra liberali ne tik emigrantų, bet ir imigrantų dvigubos/keleriopos pilietybės atžvilgiu.

Pagal šiuo metu vis dar galiojantį Lenkijos pilietybės įstatymą Lenkijos pilietis oficialiai negali būti pripažįstamas kitos valstybės piliečiu²³. Tačiau tai nereiškia, kad jis teisškai negali būti dvigubas pilietis. Lenkijos pilietybės įstatymo interpretavimas, kuris neišvengiamas, nes plačiau dviguba pilietybė įstatyme neapibrėžiama, pasak A. Górny, ilgą laiką varijavo ir skirtingais laikotarpiais sukeldavo daug diskusijų. Dabartinė jo interpretacija nustato, kad Lenkijos pilietis negali naudotis savo, kaip kitos valstybės piliečio, teisėmis Lenkijoje. Toks santykinai liberalus požiūris turėjo įtakos politikos dvigubos pilietybės atžvilgiu liberalizavimui²⁴. Apskritai imigrantų dvigubos pilietybės reglamentavimas, o tiksliau – nereglamentavimas, Lenkijoje palieka didelę laisvę skirtingai interpretuoti įstatymo nuostatas. Pilietybės įstatymas apibrėžia, kad Lenkijos pilietybės suteikimas natūralizacijos būdu gali priklausyti nuo asmens pateiktų įrodymų apie savo turėtos pilietybės netekimą ar atsisakymą²⁵, taigi diskrecinė sprendimo galia dėl asmens natūralizacijos paliekama prezidentui, o Lenkijos poziciją dvigubos pilietybės atžvilgiu galima apibūdinti kaip „tylą, neoficialų jos toleravimą“²⁶. Naujausia Lenkijos pilietybės įstatymo redakcija apskritai panaikino įstatymo straipsnį, draudžiantį tuo pačiu metu būti Lenkijos ir kitos valstybės piliečiu. Įstatyme konstatuojama, kad Lenkijos pilietis, turintis ir kitos valstybės pilietybę, Len-

kijos Respublikoje turi tokias pačias teises ir pareigas kaip ir asmuo, turintis tik Lenkijos pilietybę²⁷. Pagal šią įstatymo redakciją kiekvienas Lenkijos pilietis be apribojimų gali būti ir kitos arba kitų valstybių pilietis. Be to, atsisakyta reikalavimo išsižadėti kitos pilietybės įgyjant Lenkijos pilietybę. Kitais žodžiais tariant, įstatymas užtikrina neribotą teisę į dvigubą pilietybę ir taip dar labiau liberalizuoja ne itin griežtą, jei lyginsime su Lietuva, Lenkijos pilietybės politiką dvigubų/keleriopų piliečių atžvilgiu. Tai rodo ir kai kurie skaičiai. Lenkijos gyventojų surašymo 2002 m. duomenimis, tada Lenkijos teritorijoje gyveno beveik pusė milijono (444 900) dvigubą pilietybę turinčių asmenų²⁸.

Vengrijos viešosios politikos erdvėje pastaraisiais metais iškilo iniciatyvos įtvirtinti alternatyvą dvigubai pilietybei – suteikti savotišką statusą etninės kilmės asmenims, gyvenantiems už valstybės ribų. 2001 metais Vengrijoje buvo inicijuotas kontroversiškas vadinamasis Statuso įstatymas. Įstatymu buvo siekiama numatyti Vengrijos tapatybės kortelės etniniams vengrams, gyvenantiems kaimyninėse valstybėse (išskyrus Austriją), ir jiems numatė ne tik kultūrinės bei švietimo sistemos privilegijas jų pilietybės valstybėse, bet ir palengvino patekimą į Vengrijos teritoriją, garantavo prieinamumą prie socialinių ir sveikatos apsaugos paslaugų bei trumpalaikį leidimą dirbti Vengrijoje²⁹. 2003 m. įstatymas dėl konstitucinio nesuderinamumo ir tarptautinių protestų³⁰ (Rumunijos vyriausybė ypač prieštaravo šiam įstatymui teigdamą, kad įstatymo eksteritorialus efektas pažeidžia Rumunijos suverenitetą. Be to, įstatymas diskriminavo Rumunijos piliečius pagal jų etninę kilmę, o tai neatitinka Rumunijos politiniu-teritoriniu principu paremtos pilietybės sampratos³¹) buvo gerokai sušvelnintas, tačiau galiausiai netenkinio nei vienos iš suinteresuotų pusių. Pasak japonų tyrinėtojo C. Iordachi, Statuso įstatymas suderina etninę (vengrų kilmės asmenys), pilietinę (anks-

tesni Vengrijos piliečiai, priverstinai atsisakę pilietybės) ir teritoriškumo (atsižvelgiama į vengrus, kurie gyvena kaimyninėse teritorijose, bet ne visame pasaulyje) principus³². Nors įstatymas buvo laikomas alternatyva, kuri garantuoja dvigubos pilietybės suteikimo teises etniniams vengrams, gyvenantiems už Vengrijos ribų, vis dėlto, išskyrus ribotas ekonomines teises, šis įstatymas nesuteikia etniniams vengrams visų socialinių ir politinių teisių (teisės balsuoti, tapti žemės savininkais bei teisės dirbti valstybės sektoriuje), todėl Statuso įstatymu suteikiamų teisių negalima prilyginti visavertės pilietybės teisėms. Apibendrinant pasakytina, kad Statuso įstatymas buvo kritikuojamas dėl privilegijuotų grupių apibrėžties, politinio ir teisinio statuso sukūrimo vengrų etninėms mažumoms, eksteritorialaus pobūdžio ir vienašališkos politikos prigimties, nebuvo tartasi su kaimyninėmis valstybėmis³³.

Beveik tuo pačiu metu panašūs projektai buvo inicijuoti Slovakijoje, Slovėnijoje ir Lenkijoje. 1999–2001 metais Lenkijos parlamente svarstytas Lenko kortos įstatymo projektas numatė būdus įtraukti lenkų kilmės asmenis į nacionalinę bendruomenę ir sudaryti jiems lengvatines sąlygas gauti Lenkijos pilietybę. Nors projektas buvo atmestas dėl finansinių pasekmių, kurios kiltų valstybei³⁴, vis dėlto 2005 m. Lenko kortos klausimas vėl atsidūrė politikos darbotvarkės centre ir 2007 m. kovo 7 d. buvo priimtas (įsigaliojo po metų). Įstatymas numato, kad Lenko kortą gauna asmenys, kurie raštu pareiškia savo valią priklausyti lenkų tautai, galintys įrodyti, kad bent vienas iš tėvų, senelių, prosenelių turėjo lenkų pilietybę³⁵. Asmuo, turintis kortą, gali nemokamai gauti ilgalaikę vizą, legaliai dirbti Lenkijoje, užsiimti ūkine veikla tokiomis pat sąlygomis, kaip ir Lenkijos piliečiai, taip pat turi teisę į nemokamą švietimą, būtinąją medicinos pagalbą, gali gauti nuolaidą geležinkelio bilietams ir t. t. Tačiau Lenko kortos turėjimas nesudaro lengvatinių sąlygų gau-

ti Lenkijos pilietybę. Lenko kortos, kaip ir Vengrijos Statuso, įstatymą lydėjo daugybę kontroversiškų diskusijų. Įstatymo veikimo sritis neturi precedento – jis yra skirtas buvusiose SSRS respublikose gyvenantiems lenkams ar kitų tautybių Lenkijos piliečiams, gyvenantiems Lenkijos prarastose rytinėse teritorijose, o ne, pavyzdžiui, Vokietijoje ar Čekijoje³⁶.

2004 m. dvigubos pilietybės klausimas Vengrijoje vėl užėmė svarbią vietą viešosios politikos arenoje, nes gruodžio mėnesį šalyje surengtu referendumu buvo siekiama panaikinti bet kokias sąlygas gauti Vengrijos pilietybę kaimyninėse valstybėse gyvenantiems vengrams. Pagal parengtą įstatymo projektą Vengrijos pilietybė be jokių papildomų sąlygų (visiškai atsisakyta iki tol galiojusio reikalavimo būti nuolat gyvenančiu) būtų suteikiama visiems etniniais vengrams neatsižvelgiant į jų turimą kitą (ar kitas) pilietybes. Įstatymas nebuvo priimtas, nes referendumas neįvyko dėl per mažo dalyvavusių rinkėjų skaičiaus, tačiau iniciatyva pabrėžia aiškias etnines Vengrijos nacionalinės pilietybės politikos preferencijas. Daugumos „taip“ šiame referendume būtų įpareigoję įstatymų leidžiamąją valdžią iš pilietybės įgijimo sąlygų panaikinti pragyvenimo šalyje terminą ir taip Vengrijos pilietybę padaryti lengvai prieinamą vengrų mažumoms, gyvenančioms už Vengrijos teritorinių ribų³⁷. Nors referendumo klausimo formuluoatė paliko diskrecines galias įstatymų leidžiamajai valdžiai apibrėžti galimus kandidatus, siekiančius Vengrijos pilietybės, vis dėlto tikėtinų kandidatų skaičius yra itin didelis – pasienio vengrų etninės mažumos apima 3 mln. asmenų, o viso pasaulio – 5 mln.³⁸ Unikali etninių vengrų, gyvenančių kaimyninėse valstybėse, gausa pabrėžia Vengrijos politikos dvigubos pilietybės atžvilgiu specifiką. Todėl ir liberalia politika dvigubos pilietybės atžvilgiu čia iki šiol daugiausia siekiama skatinti ne vengrų kilmės asmenų imigraciją,

o apsiribojama nacionalinio vengrų kilmės asmenų tapatumo palaikymu užsienyje.

Kai 1990 metais buvo atkurta nepriklausomybė, Lietuvos politika dvigubos pilietybės atžvilgiu pirmaisiais metais buvo labai atsargi ir negatyvi. Tai visiškai suprantama išsivadavimo iš primestos priklausomybės svetimai valstybei – Sovietų Sąjungai – sąlygomis. 1992 m. priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, 12 straipsnyje buvo įrašyta aiškiai dvigubą pilietybę ribojanti nuostata: „išskyrus įstatymo numatytus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“. Jau 1991 m. balandžio 16 d. Pilietybės įstatymas buvo papildytas nauju punktu, pagal kurį Lietuvos Respublikos pilietybės netenkama įgijus kitos valstybės pilietybę³⁹. Vėlesnės Pilietybės įstatymo redakcijos liberalizavo dvigubos pilietybės prieinamumą, nors, beje, tik etniniais lietuviams. 2002 m. priimtas Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas iš esmės pripažino dvigubą pilietybę visiems lietuvių kilmės emigrantams. Tačiau 2006 m. pabaigoje Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, kuriam buvo apskųstos tam tikros Pilietybės įstatymo nuostatos kaip neatitinkančios Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Pilietybės įstatyme surado daug neatitikimų Konstitucijai, be kita ko, nepakankamai griežto Konstitucijos 12 straipsnio nuostatos laikymosi. Dviguba pilietybė Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo išaiškinimu esą galima tik kaip itin reta išimtis⁴⁰. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismo išaiškinimas beveik užkirto kelią taip pataisyti Pilietybės įstatymą, kad jis tenkintų bent jau nemažos dalies dvigubą pilietybę turėti suinteresuotų lietuvių kilmės asmenų interesus. Pats Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas nurodė galimybę teisiškai dvigubą pilietybę liberalizuoti tik pakeitus Konstitucijos 12 straipsnį. Tačiau toks kelias, nors ir neužmirštas, nebuvo intensyviai svarstomas 2007–2009 metais. Mat minėtą Konstitucijos straipsnį keisti

galima tik referendumu, o referendumas laikomas įvykusi tik tada, jei jame dalyvauja daugiau kaip pusė rinkimų teisę turinčių piliečių, tačiau tai sudėtinga pasiekti. Buvo nurodomi ir nacionalinio saugumo motyvai, kurie prieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnio naikinimui, nes dviguba pilietybė savo politiniais tikslais galėtų pasinaudoti Rusija. Todėl apsiribota bandymais taisyti Pilietybės įstatymą išlaikant kiek įmanoma praktiškas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimą atitinkančias dvigubos pilietybės ribas, nepanaikinant galimybių lietuvių kilmės asmenims turėti dvi pilietybes, bet apibrėžiant griežtesnius ir aiškesnius kriterijus, praktiškai suvaržančius dvigubą pilietybę. Parengti keli Pilietybės įstatymo pakeitimo projektai nebuvo priimti, nes nepavyko surasti sutarimo ir nepriekaištingų teisinių formuluočių. 2008 m. vasarą Lietuvos Respublikos Seimui pateikto ir Seimo priimto naujo Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo atskirus straipsnius tuoj pat vetavo prezidentas V. Adamkus, o Seimas veto pritarė. Prezidento veto buvo nurodyta, kad parengtas įstatymas išliko prieštaringas ir neatitinkantis teisinės technikos reikalavimų, tad nustatomas jo galiojimas iki 2010 metų pradžios⁴¹. 2009 metų pradžioje prezidento V. Adamkaus sudaryta darbo grupė parengė dar vieną Pilietybės įstatymo redakciją. Pagal ją siūlyta dvigubą pilietybę leisti turėti nuo 1919 metų sausio 9 dienos iki 1990 metų kovo 11 dienos iš Lietuvos išvykusiems asmenims ir visiems jų palikuonims⁴². Šis įstatymo projektas buvo pateiktas Lietuvos Respublikos Seimui ir 2009 metų pabaigoje tebelaukė priėmimo. Didžiausios diskusijos visuomenėje kilo dėl šio projekto nustatyto dvigubos pilietybės turėjimo apribojimo

1990 metų kovo 11 dienos data, nes taip buvo paneigiama galimybė dvigubą pilietybę turėti gausios naujosios (prasidėjusios 1990 m.) lietuvių emigracijos bangos atstovams.

Išvados

Visų trijų lygintų šalių nacionalinė pilietybės politika grindžiama etniniu tautiškumo supratimu. Tačiau tam tikrais svarbiais aspektais nacionalinė pilietybės politika Vengrijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje yra skirtinga.

Lietuva iš nagrinėtų trijų valstybių vykdo griežčiausią natūralizacijos politiką, nors Lenkijoje taip pat pastaraisiais metais ryškėjo natūralizacijos sąlygų griežtinimo (bent jau teisinio reglamentavimo lygmeniu) ne lenkų kilmės asmenims tendencija.

Vengrija iš nagrinėtų valstybių pasižymi plačiausiu dvigubos/keleriopos pilietybės pripažinimu, nors pastaraisiais metais ir Lenkija artėja prie atviro ir oficialaus dvigubos/keleriopos emigrantų bei imigrantų pilietybės pripažinimo.

Lenkijos nacionalinės pilietybės politikoje XXI amžiuje apskritai matome liberalizacijos pastangas, tačiau tuo pat metu pirmenybinių pilietybės prieinamumo sąlygų sudarymą lenkų kilmės asmenims.

Pilietybės politika Lenkijoje ir Vengrijoje padeda spręsti kitų viešųjų politikų uždavinius. Lietuvos pilietybės politika 2007–2009 metais, kitaip nei Lenkijoje, orientavosi į vis didesnę uždarumą. Vyraujantys ir lemtingą vaidmenį vaidinantys teisiniai ginčai ir argumentai nacionalinės pilietybės politiką daro savaime svarbia viešosios politikos (ar bent jau viešosios teisės) sritimi, o tai jokių būdu neprisideda (netalkininkauja) prie kitų viešosios politikos problemų sprendimo.

Nuorodos

1. Eurostat, Migration Statistics, Acquisition of Citizenship in the European Union, 108/2008, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-108/EN/KS-SF-08-108-EN.PDF (žr. 2009-03-20).
2. Ten pat.
3. Kovács M.M., Tóth J. Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 141.
4. Vengrijos pilietybės įstatymas, 1993, sk. 4, str. 1, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/5331> (žr. 2009-04-09).
5. Kovács M. M., Tóth J., Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 140.
6. Lenkijos Respublikos pilietybės įstatymas, 1962-02-15, Nr. 00.28.353, 2007-07-20, Nr. 07.120.818, str. 8, d. 1, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4332> (žr. 2009-04-09).
7. Górny A. Same letter, new spirit: Nationality regulations and their implementation in Poland, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 117-124.
8. 27 kwietnia 2009 r. Prezydent RP złożył do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o zbadanie z Konstytucją ustawy z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim. Treść wniosku i uzasadnienie, <http://www.prezydent.pl/x.download?id=29526023> (žr. 2009-08-25)
9. LR pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymas, 2008-07-15, Nr. X-1709, *Žin.*, 2008-07-22, Nr. 83-3293, str. 12.
10. Triandafyllidou A. and Gropas R. (red.) *European immigration. A Sourcebook*. Ashgate, 2007, p. 214.
11. Europos konvencija dėl pilietybės, Strasbūras, 1997-11-06, str. 6, d. 3.
12. LR pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymas, 2008-07-15, Nr. X-1709, *Žin.*, 2008-07-22, Nr. 83-3293, str. 14, d. 1.
13. Vengrijos pilietybės įstatymas, 1993, sk. 4, str. 2, d. 1, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/5331> (žr. 2009-04-09).
14. Lenkijos Respublikos pilietybės įstatymas, 1962-02-15, Nr. 00.28.353, 2007-07-20, Nr. 07.120.818, str. 10, d. 1, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4332> (žr. 2009-04-09).
15. Lenkijos Respublikos pilietybės įstatymo nauja redakcija, 2009-04-02, str. 30, d. 1, p. 2(a), [http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/1481_u/\\$file/1481_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/1481_u/$file/1481_u.pdf) (žr. 2009-04-22).
16. LR pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymas, 2008-07-15, Nr. X - 1709, *Žin.*, 2008 07 22, Nr. 83 - 3293, str. 14, d. 1.
17. Nowa ustawa o obywatelstwie polskim z 2009, <http://dziennik3rp.blogspot.com/2009/02/nowa-ustawa-o-obywatelstwie-polskim-z.html> (žr. 2009-08-25)
18. Faist Th., Kivisto P. *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*, Houndmills, 2007, p. 1.
19. Pivoras S. Dvigubos pilietybės politika (Skandinaviškos pamokos Lietuvai), *OIKOS*, Vilnius, 2007, nr. 3, p. 10.
20. Faist Th., Kivisto P. *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*, Houndmills, 2007, p. 12.
21. Howard M. M. Variation in Dual citizenship Policies in the Countries of EU, *The International Migration Review*, 39 (3), 2005, p. 707.
22. Kovács M.M. Tóth J., Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 139.
23. Lenkijos Respublikos pilietybės įstatymas, 1962-02-15, Nr. 00.28.353, 2007-07-20,

- Nr. 07.120.818, str. 2, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4332> (žr. 2009-04-09).
24. Górny A. Same letter, new spirit: Nationality regulations and their implementation in Poland, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 120-121.
 25. Lenkijos Respublikos pilietybės įstatymas, 1962-02-15, Nr. 00.28.353, 2007-07-20, Nr. 07.120.818, str. 8, d. 3, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4332> (žr. 2009-04-09).
 26. Górny A. Same letter, new spirit: Nationality regulations and their implementation in Poland, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 122.
 27. Lenkijos Respublikos pilietybės įstatymo nauja redakcija, 2009-04-02, str. 3, d. 1, [http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/1481_u/\\$file/1481_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/1481_u/$file/1481_u.pdf) (žr. 2009-04-22).
 28. Triandafyllidou A. and Gropas R. (red.) *European immigration. A Sourcebook*. Ashgate, 2007, p. 268.
 29. Kovács M.M. The Politics of Dual Citizenship in Hungary, red. Faist Th., Kivisto P. *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*, Houndmills, 2007, p. 69.
 30. Ten pat, p. 142.
 31. Ten pat, p. 69.
 32. Iordachi C. Dual Citizenship in Post-communist Central and Eastern Europe: Regional Integration and Inter-ethnic Tensions, *Reconstruction and Interaction of Slavic Eurasia and Its Neighboring Worlds*, 21st Century COE Program Slavic Eurasian studies, No. 10, 2006, p. 129, http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no10_ses/05_iordachi.pdf
 33. Faist Th., Kivisto P. *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*, Houndmills, 2007, p. 72.
 34. Górny A. Same letter, new spirit: Nationality regulations and their implementation in Poland, *Citizenship Policies in New European States*, red. Bauböck R., Perchinig B., Sievers W. Amsterdam, 2007, p. 122.
 35. Lenko kortos įstatymas, 2007-03-07, str. 2, d. 3, <http://isip.sejm.gov.pl/servlet/Search?todo=file&id=WDU20071801280&type=3&name=D20071280Lj.pdf> (žr. 2009-04-29).
 36. Ten pat.
 37. Faist Th., Kivisto P., *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*, Houndmills, 2007, p. 12.
 38. Kovács M.M., *The Politics of Dual Citizenship in Hungary*, red. Faist Th., Kivisto P. *Dual Citizenship in Global Perspective: From Unitary to Multiple Citizenship*, Houndmills, 2007, p. 93.
 39. Sinkevičius V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918-2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 129.
 40. LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2006-11-13, <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/no61113.htm> (žr. 2009-08-25).
 41. LR Prezidento dekretas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymo grąžinimo Seimui pakartotinai svarstyti 2008 m. liepos 11 d. Nr. 1K-1440, *Žin.*, 2008-07-17, Nr. 81-3200.
 42. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. Įstatymo projektas XIP-353, 2009-02-17, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324343&p_query=&p_tr2= (žr. 2009-08-25).

NATIONAL CITIZENSHIP POLICY (AN ANALYTIC COMPARISON OF HUNGARY, POLAND AND LITHUANIA)

This paper aims to investigate, from a comparative perspective, the policy of citizenship as a species of public policy with a view of both its objective content and of its interaction with other public policies. Our guiding assumption is that the basic principles of citizenship policy are highly stable and practically do not change over very long periods of time, and that those elements that do change serve other public policies; i. e., they perform an auxiliary function serving other policies. In this paper naturalization policy and policy with respect to dual/multiple citizenship are held to be the changing elements of citizenship policy as a species of public policy; and these elements can best serve, or be accommodated to, the pragmatic needs of society. It is these elements of citizenship policy that we delve into on the basis of a comparative case analysis of Hungary, Poland, and Lithuania.

A statistical analysis of naturalization data shows that, viewed from the EU perspective, all three countries follow a strict condition-based conservative naturalization policy. With respect to the legal regulations concerning naturalization in Lithuania, Poland, and Hungary, Lithuania's policy can be judged to be one of the least open: compared with Poland and Hungary, it sets the longest residence-requirement and also requires passing exams on the Constitution and the state language. There is also a strict requirement of renouncing previously held nationality. Of the three countries investigated, Lithuania's naturalization policy is the very strictest, although during the past years Poland also

evinced a tendency to tighten naturalization conditions (at least at the level of legal regulation) with respect to persons of non-Polish descent. Comparing Poland and Hungary with Lithuania discloses yet another significant difference in naturalization policy. Both Hungary and Poland implement a preferential naturalization policy toward their own ethnics, whereas Lithuania's policy and concept of naturalization is such that naturalization has almost no relation to the awarding of citizenship to ethnic Lithuanians. The latter can acquire it either by birth, or by having it reinstated.

Of the three states Hungary recognizes dual/multiple citizenship most widely, although during the last years Poland too is moving towards and open and official recognition of dual/multiple citizenship for emigrants and immigrants.

On the whole, Poland's national citizenship policy in the 21st century shows efforts at liberalization while at the same time conditions are created for persons of Polish descent to acquire citizenship preferentially.

Citizenship policy in Poland and Hungary helps solve the problems of other public policies. Lithuania's citizenship policy from 2007 to 2009, contrary to that of Poland, became ever more closed. When legal disputes and arguments play a dominant and decisive role, national citizenship policy lays claim to a naturally important sphere of public policy (or at least of public law) while not contributing to, or helping in, the solution of other problems of public policy.

Edita GRUODYTĖ

ES politikos gairės ir tendencijos migracijos srityje

„Migracija yra esminė globalizacijos ir globalios ekonomikos dalis ir pasekmė... Žmonių mobilumas padaro ekonomiką dinamiškesnę ir veiksmingesnę¹. *Tarptautinė migracija yra realus reiškiny, kuris egzistuos tol, kol skirsis įvairių pasaulio regionų gėrovės ir išsivystymo lygis. Ji gali suteikti įvairių galimybių, kadangi yra vienas iš žmogiškųjų ir ekonominių mainų veiksmų ir suteikia žmonėms galimybių įgyvendinti savo lūkesčius². Vienas iš svarbiausių šių dienų tarptautinės migracijos skatintojų – ekonominė globalizacija, lemianti laisvą prekių ir kapitalo judėjimą ir darbo vietų sukūrimą kitose šalyse; geresnės komunikacijų galimybės leidžia akivaizdžiai matyti gyvenimo sąlygų skirtumus kitose šalyse, atpigusios kelionės išlaidos skatina mobilumą tarp valstybių ir žemynų, ir transnacionalinės – diasporos – bendruomenės sujungia šeimas namuose su dirbančiais užsienyje³.*

Migracija kaip reiškiny vertintinas nevienareikšmiškai: akivaizdu, kad ji prisideda prie kultūrinių ir socialinių mainų, kurie yra tikras valstybių praturtinimo šaltinis, migracija prisideda ir prie verslumo, įvairovės ir inovacijų skatinimo, nes pirmiausia

ES viduje, remiantis ES sutartimis, turi būti užtikrinamas laisvas asmenų judėjimas ir su juo susijusių socialinių, ekonominių ir kitų aspektų tinkamas reglamentavimas, kita vertus, atsižvelgiant į ES tendencijas – gyventojų senėjimo procesus (Eurostato duomenimis, iki 2060 metų darbingo amžiaus gyventojų skaičius turėtų sumažėti 50 mln., jeigu migracijos srautai nesumažės, ir iki 110 mln., jei migrantų iš trečiųjų šalių srautai sumažėtų⁴), – pigios darbo jėgos trūkumą – sudarytos tam tikros galimybės asmenims iš trečiųjų šalių migruoti į ES. Tačiau dėl migracijos tenka spręsti ir valstybėms kylančius sunkumus: pirmiausia galimas stiprus migracijos ekonominis poveikis darbo rinkai ir augimui, dėl to išauganti darbo jėgos pasiūla ir/arba paklausa (priklausomai nuo valstybių), antra su šiuo reiškiniu susijęs nusikaltumas (taip pat ir organizuotas), kyla įvairių socialinių, teisinių problemų, tokių kaip pensijų perkėlimas, darbo stažo užskaitymas, vaikų švietimas, migrantų integracija.

Europos Komisijos nuomone, ne mažiau svarbus aspektas yra ir tai, kad ES konkuruojant su kitais pasaulio regionais jai reikalingi atitinkamus įgūdžius turintys migrantai,

kad ji būtų pajėgi konkuruoti, tarkim, su JAV ar kitomis išsivysčiusiomis valstybėmis⁵.

Kaip žinome, šiandien egzistuoja suvienyta Europa be vidinių sienų, joje yra laisvas asmenų, kapitalo judėjimas, apimantis ir visas kitas išplaukiančias teises, tokias kaip įsikūrimo, mokslo, darbo, socialinių garantijų ir kitas, kita vertus, ES viduje egzistuoja regioniniai skirtumai, apimantys ir skirtingus darbo jėgos poreikius, skirtingas įsidarbinimo galimybes, socialines, ekonomines garantijas, todėl natūraliai kyla klausimas, ar ES institucijos pajėgios teikti rekomendacijas, gaires ir kitokius nurodymus migracijos politikos formavimo ir strategijos klausimais, kurie tikėtų ir būtų pritaikomi visoms ES valstybėms narėms, ir atitiktų jų poreikius, ypač atsižvelgiant ir į šių dienų pasaulį kresčiančią finansinę krizę, kurios akivaizdoje atskiros ES valstybės vykdo priešingą politiką – mėgina įvairiomis priemonėmis proteguoti savo valstybių piliečius, nepaisydamos kitų ES piliečių, ypač migrantų iš trečiųjų šalių, interesų. Pavyzdžiui, Italija dėl krizės sumažino užsieniečių įsidarbinimo kvotas, Jungtinėje Karalystėje sugriežtinti tiek akademieniai, tiek finansiniai reikalavimai asmenims, norintiems įsidarbinti JK⁶.

Straipsnio tikslas – panagrinėti, kiek esama ES politika atspindi šiandienos realijas ir ar yra instrumentai praktiškai įgyvendinti esamas gaires ir tikslus bei išvardinti ES institucijų vaidmenį ir funkcijas analizuojamoje srityje, t. y. ES institucijų kompetencijos šioje srityje ribas ir apimtį bei ES lygmeniu priimamų teisinių dokumentų svarbą bei reikšmę valstybių narių nacionalinei teisei ir migracijos politikai.

Šiuo tikslu pirmiausia bus pažvelgta į esamas ES migracijos srities politikos ištakas ir į šių dienų ES politikos ir gairių turinį, trumpai apibendrintos esamos faktinės migracijos ir migrantų judėjimo srautų tendencijos ir problemos ES bei artimiausiu planai ir perspektyvos.

Faktinės migracijos tendencijos ES

Siekiant atsakyti į autorės iškeltus klausimus, pirmiausia būtina panagrinėti faktinę situaciją atskirose ES valstybėse ir tai, su kokiais faktinėmis problemomis ir koku lygiu susiduria atskiros ES valstybės ir ar yra tendencijų, būdingų visoms be išimties valstybėms narėms. Svarbu pažymėti, kad migracijos reiškiniiui būdingas didelis latentiškumas, ir paprastai statistiniai duomenys gali labai skirtis nuo realios situacijos. Tarptautiniais vertinimais, tarptautinė migracija 2005 m. sudarė 190 mln., o kasmet į Europą iš mažiau išsivysčiusių šalių migruoja 1 milijonas asmenų. Niekas nežino, kokią jos dalį sudaro nelegali migracija ir kaip migrantai yra pasiskirstę pasauliniu, regioniniu ar Europos valstybių lygmeniu⁷. Pavyzdžiui, oficialios Lietuvos statistikos duomenimis, 2004–2006 metais iš Lietuvos į Jungtinę Karalystę (toliau – JK) emigravo 11 000 Lietuvos piliečių, tačiau JK laikotarpiu nuo 2004 m. gegužės iki 2005 m. balandžio užsiregistravo 26 100 Lietuvos piliečių⁸. Vadinasi, skirtingų šaltinių pateikti duomenys skiriasi daugiau nei du kartus.

Savaime suprantama, sudėtingiausia įvertinti nelegalios migracijos apimtį ir mastus, nes šios kategorijos asmenys stengiasi išvengti oficialumo ir paprastai įtraukiami į statistinius duomenis tik tada, kai yra sulaikomi, grąžinami atgal, legalizuojasi ir kitais panašiais atvejais. Atskirų vertintojų nuomone, nelegalūs migrantai sudaro nuo 10 iki 15 procentų visų migrantų: ES yra apie 4,5 mln. nelegalių migrantų, iš jų 400 000 Jungtinėje Karalystėje⁹.

Atskirų šaltinių pateikiama informacija taip pat nėra vienareikšmė, be to, ji apima skirtingus geografinius regionus. Pavyzdžiui, Migracijos informacijos centro teikiamais duomenimis¹⁰, Europoje yra net 8,8 procento migrantų, o Europos Komisijos duomenimis, asmenų iš trečiųjų šalių imigracija į ES šalis sudaro apie 3,8 procento visų ES gyventojų ir

atitinkamai 2006 metų sausio 1 dieną ES valstybėse gyveno 18,5 mln. trečiųjų valstybių piliečių¹¹. Esamus duomenis laikydami lygiaverčiais, turėtume manyti, kad migracija ne į ES valstybes Europoje yra kelis kartus didesnė nei į ES nares. Galima iš dalies pateisinti tokį vertinimą, jeigu migrantais laikytume ir asmenis, kurie į ES migruoja per ES nepriklausančias Europos šalis (kaip tranzitines). Atsižvelgiant į reiškinio latentiskumą tikėtina, kad labiau tikrovę atspindi didesnieji skaičiai.

Migrantų skaičius, 2005		
Geografinis regionas	Migrantai (milijonais)	Procentinė regiono gyventojų skaičiaus dalis
Europa	64,1	8,8
Azija	53,3	1,4
Šiaurės Amerika	44,5	13,5
Afrika	17,1	1,9
Lotynų Amerika	6,7	1,2
Okeanija	5	15,2
Iš viso:	190,7	

Europos Bendrijų komisijos duomenimis¹², bendros tendencijos imigracijos srityje 2002–2007 m. išlieka panašios, t. y. nelegaliai visose ES šalyse vidutiniškai per metus sulaikoma apie 450 000 asmenų, tačiau atskirose ES valstybėse šie skaičiai varijuoja. Pavyzdžiui, Kipre tokių asmenų skaičius padidėjo 1071 procentu, Graikijoje 256 procentais, o Čekijoje nukrito 775 procento, Austrijoje – 71 procentu. Pavyzdžiui, Lietuvoje, kitaip nei likusiose Baltijos valstybėse (Latvijoje ir Estijoje), 2004–2007 metų laikotarpiu nelegaliai nustatytų asmenų skaičius išaugo nuo 406 (2004) iki 1249 (2007), o atitinkamai likusiose dviejose valstybėse sumažėjo nuo 1549 (2004) Estijoje, ir nuo 366 (2004) Latvijoje atitinkamai iki 1461 (2007) ir 248 (2007). Stabilumo tendencijas ir net nedide-

lį mažėjimą fiksuoja sprendimų grąžinti ir išsiųsti iš šalies skaičius 2004–2007 metais (vidutiniškai apie 8 procentus). Šiandien didžiausią pavojų ES valstybėms kelia Marokas, Balkanai ir Rytų Europos valstybės, tokios kaip Ukraina, Moldova, Serbija, Baltarusija ir Rusija.

Statistikos duomenimis, populiariausios migrantams valstybės pagal nelegaliai su laikytų asmenų skaičius 2004 metais buvo Italija (61 024), Prancūzija (55 283), Ispanija (52 798), Graikija (42 834), Austrija (36 879), 2007 metų duomenimis – Graikija (112 364), Ispanija (72 559), Prancūzija (69 879), Italija (54 140) ir Švedija (32 851), t. y. pastaraisiais metais šalyse, besiribojančiose su trečiosio mis šalimis, nelegaliai atvykstančių ir pasiliekančių asmenų iš trečiųjų šalių imigrantų skaičiai išaugo, o likusiose – sumažėjo tokios ES stebimos tendencijos. Bent jau oficiali statistika nepagrindžia nuostatos, kad imigracija į ES didėja. Tačiau ES Komisijos nuomone, gauti duomenys išryškina keletą esminių skirtumų atskirose valstybėse narėse. Pavyzdžiui, Viduržemio jūros regiono valstybėse (Italija, Ispanija, Graikija, Malta, Prancūzija ir Slovėnija) praktiškai pagal visas duomenų pozicijas pastebimas migrantų iš trečiųjų šalių padidėjimas. Komisijos duomenimis¹³, per keletą dešimtmečių Europa iš emigrantų regiono virto pagrindiniu imigrantų tikslu.

Oficialios statistikos duomenimis, 1990–2006 metų laikotarpiu iš Lietuvos emigravo 347 000 žmonių (vidutiniškai 20 000 per metus). Atitinkamai neigiamas migracijos saldas sudaro 263 000 žmonių, arba vidutiniškai 16 000 žmonių per metus¹⁴.

Migracija teikia ir ekonominę naudą kilmės šalims dėl vykdomų finansinių perlaidų. Pavyzdžiui, 2006 metais, Pasaulio banko duomenimis¹⁵, iš viso buvo įvykdyta 203 bilijonai JAV dolerių perlaidų, t. y. 7 kartus daugiau nei 1990-aisiais. Europoje perlaidos sudaro daugiau nei vieną trečdalį Moldovos bendrojo vidaus produkto ir daugiau nei 5 procentus Bosnijos, Albanijos ir Serbijos nacionalinių įplaukų¹⁶.

Atsižvelgiant į tai, kad oficiali statistika žymi teigiamus pokyčius, susijusius su imigrantų iš trečiųjų šalių atvykimu į ES valstybes, įdomu pažvelgti į naujausias šios srities tendencijas, gaires valstybėms narėms, realias jų įgyvendinimo galimybes ir kliūtis.

Prieš atsakant į šiuos klausimus pirmiausia labai svarbu suvokti globalaus požiūrio į migracijos procesus ES ištakas ir esmines sudedamąsias šios politikos dalis.

1. ES politikos migracijos srityje istorinės raidos apžvalga

Pažymėtina, kad migracijos politikos klausimais ES neturi išimtinės kompetencijos, nes ši sritis priklauso II–III ramsčiams, ir ją dalijasi su valstybėmis narėmis (subsidiarumo principas), t. y. ES veikia tik tada, kai pasiūlytas veiksmas negali būti tinkamai įgyvendintas valstybių narių, o Bendrija jį atliktų geriau. Kompetencijos suteikimas migracijos klausimais išplaukia iš Europos Bendrijos 62 ir 63 sutarties¹⁷ straipsnių. Prioriteto suteikimas ES institucijoms gali būti grindžiamas faktu, kad nesant vidinių sienų tarp valstybių narių akivaizdu: atskirų valstybių narių pastangos bus veiksmingos ir ES lygmeniu tai bus įgyvendinta veiksmingiau. Atitinkamai ES migracijai ir su ja susijusiems klausimams dėmesį skiria jau nuo 1999 metų, kada Europos Taryba dar 1999 metais Tampereje išsakė būtinybę Europos Sąjungos lygiu parengti visuotinės (globalios) migracijos politikos gaires¹⁸, t. y. jau tada buvo suvokta šio reiškinio svarba ir poreikis. Tačiau realūs veiksmai prasideda nuo 2005 metų, kai neformaliame valstybių vadovų susitikime Hamptone vyko diskusijos migracijos, kaip vieno iš pagrindinių globalizacijos iššūkių, klausimais ir buvo prieita prie bendros nuomonės, kad būtina imtis skubių konkrečių veiksmų šioje srityje. Paskui pasirodė konkretūs dokumentai¹⁹. Pradiniame dokumente²⁰ migracija analizuojama dviem aspektais – saugumo ir plėtros tikslais, o

išskirtinis dėmesys teikiamas Viduržemio jūros regionui ir Afrikai. Šiame dokumente apžvelgiama daugelis su migracija susijusių klausimų, tokių kaip santykiai su trečiosiomis šalimis, plėtra, įdarbinimas, teisingumo, laisvės ir saugumo klausimai. Suprantama, kad ES užsibrėžti tikslai yra ambicingi ir iš esmės pažanga šioje srityje priklauso nuo pačių valstybių narių ir trečiųjų valstybių glaudaus bendradarbiavimo, savitarpio pagalbos, solidarumo, finansavimo ir kitų sąlygų. Tam, kad vyktų abipusis dialogas, turi būti matoma abipusė dialogo nauda.

2006 metų komunikate²¹ ES Komisija pateikia Tarybai per vienus metus nuveiktų darbų ataskaitą ir nurodo būdus ES politikai iš tiesų tapti visa apimančia. Šiam tikslui siūloma papildyti ES migracijos politiką tokiais aspektais, kaip legali migracija ir integracijos priemonės. Nekyla abejonių, kad tai reikalinga ir svarbu siekiant ES tikslų, nes taip sudaromos lengvesnės sąlygos imigrantams adaptuotis pasirinktose šalyse, įsitraukti į darbo rinką. Be to, siūloma politikos gaires plėtoti ir geografiniu aspektu, pirmiausia aprėpiant rytų ir pietryčių regionus bei plėtojant santykius su Azijos ir Lotynų Amerikos šalimis. Tai, autorės nuomone, laikytina tam tikru iššūkiu ES dėl šių regionų specifikos ir geografinės padėties. Pabrėžiama, kad visuotinumo politika turi būti paremta trimis principais: solidarumas tarp ES narių, partnerystė su trečiosiomis šalimis ir migrantų apsauga, ypač labiausiai pažeidžiamų asmenų – nepilnamečių ir moterų. Tačiau Komisija išvadose pažymi, kad 2006 metais ES ir valstybėms narėms, įgyvendinančioms užsibrėžtus tikslus migracijos srityje, pasisekė kooperuotis kaip niekada iki tol²². Tai teikia vilčių ateičiai, tačiau kartu pabrėžia, kad tolesnė sėkmė priklauso nuo valstybių narių pastangų sklandžiai ir operatyviai įgyvendinti ES politikos gaires.

2008 metais ES Komisija priėmė komunikatą migracijos klausimais, skirtą visuotiniam požiūriui į migraciją stiprinti bei sąvei-

kai, koordinavimui ir nuoseklumui didinti²³ Šiame dokumente išskiriamos trys prioriteti-
nės sritys: teisėta ekonominė migracija ir ju-
dumas, kova su neteisėta migracija, migracija
ir plėtra. Iš esmės tai yra jau nuo 2005 metų
vykstančios ES politikos nagrinėjamu klausimu
tąsa, tik, palyginti su ankstesniais doku-
mentais²⁴, skirta ne atskiriems geografiniams
regionams. Mėginama taikyti visuotinį po-
žiūrį į trečiąsias šalis, tačiau pačiame doku-
mente, priklausomai nuo konkrečių regionų
specifikos, nustatoma diversifikacija. Įdomu
tai, kad ES svarbiausias dėmesys komunikate
nukreiptas į ES gairių ir politikos nelegalių
migrantų srautų į Europą iš trečiųjų valstybių
sureguliojimą, kita vertus, siekiama pagelbėti
trečiųjų šalių piliečiams skatinant trumpalai-
kius vizitus į ES valstybes, darbo jėgos ir su
tuo susijusių klausimų teisinių ir techninių
sprendinių variantus. Vadinasi, iš esmės į
saugumą orientuota pozicija, kuria ES buvo
siekiama mažinti migracijos apimtis ir mas-
tą, keičiama atviresne ir koordinuotesne ES
politika, ja stengiamasi apimti iš esmės visus
pagrindinius su migracija susijusius aspektus
siekiant sukurti tarpsektorinę sistemą migra-
cijai nuosekliai valdyti ir politiniam dialogui
palaikyti nustatant santykius su trečiosiomis
šalimis. Tačiau esamos politikos sėkmingas
įgyvendinimas iš esmės priklauso nuo trečių-
jų šalių noro ją priimti, atitinkamų ES val-
stybių institucijų koordinacijos nacionaliniu
ir regioniniu lygmeniu ir, savaime supran-
tama, nuo techninių ir finansinių galimybių.
Drauge ES atsisakė keletą pastarųjų metų
plėtotų ambicingų planų – bendros politikos
ekonominiams migrantams, apsiribodama
tik siūlymais ateityje sukurti potencialiems
migrantams skirtą bendrą informacinį por-
talą, kuriame būtų teikiama informacija apie
teisėtas galimybes atvykti į ES ir potencialias
grėsmes, dėl kurių verta išlaikyti ES piliečių
pirmenybės principą. Be to, dėta pastangų,
migrantams sudaryti palankesnes sąlygas, dėl
kurių verta pripažinti užsienyje įgytą kvalifi-

kaciją, perkelti pensiją bei kitas socialines iš-
mokas, ugdyti bendrakultūrinius įgūdžius ir
kt. Minėti faktai atskleidė labai jautrią nacio-
nalinio lygiu migracijos ir su ja susijusių klau-
simų sritį. Pasaulį apėmusi finansinė krizė tai
patvirtino. ES lygmeniu atlikti bendrus šios
srities veiksmus, išskyrus kai kurias išimtis
(pavyzdžiui, dėl mokslininkų mobilumo), ga-
lima tik bendru valstybių narių susitarimu.

Tarybos išvadose teisingai pažymima, kad
skatinti legalią migraciją ir mobilumą būti-
na, atsižvelgiant į nacionalines kompetenci-
jas ir poreikius. Šiuo tikslu valstybės narės,
remdamosi savo nacionaliniais teisės aktais
ir atsižvelgdamos į darbo rinkos poreikius,
turėtų skatinti teisėtos migracijos galimybių
atsiradimą. Tokioms asmenų kategorijoms,
kaip studentai, mokslininkai, verslininkai,
ir labai aukštos kvalifikacijos asmenims tam
tikromis sąlygomis turėtų būti palengvina-
mos migracijos sąlygos.

Trumpa istorinė analizė parodė, kad ES
migraciją suvokia plačiai ir neapsiribojama
vien ES valstybių vidaus problemomis, o
visas dėmesys nukreipiamas į santykių su
trečiosiomis valstybėmis stabilizavimą ir šių
valstybių problemų sprendimą. Tai leidžia
drauge spręsti ir ES problemas, tokias kaip
darbo jėgos poreikis ir ES senėjimas.

2. ES politikos svarba ir reikšmė nacionalinei politikai

Telieka atsakyti į paskutinį klausimą: kiek
veiksminga ir valstybes nares įpareigojanti ES
vykdoma politika? Prieš tai būtina pažvelgti,
kokie ir kokia forma šiandien yra ES lygmeniu
priimti teisės aktai ir kiek jie įpareigoja vals-
tybes nares. Atlikus istorinę analizę paaiškėjo,
kad vieni iš esminių dokumentų yra Komisijos
komunikatai, nes jais nusakomos tolesnės vei-
klos kryptys, tačiau ir šio dokumento pavadi-
nimas, ir jo turinys rodo, kad tai nėra valstybes
įpareigojantis dokumentas ir iš jo neįkyla vals-
tybėms narėms pareigų. Komisija komunika-
tuose nurodo adresatus – Europos Parlamentą,

Tarybą bei Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetą bei regionų komitetą, o tai reiškia, kad būtent tik šioms institucijoms skiriamame dokumente pirmiausia pateikiama Komisijos pozicija migracijos klausimais, pasiekimai, identifikuojami probleminiai aspektai, taip pat Komisija pateikia konkrečius pasiūlymus spręsti kiekvienos identifikuotos srities klausimus. Tačiau Komisija apsiriboja bendro pobūdžio pasiūlymais ir nekonkre-tizuoja, kokios institucijos kokių konkrečių veiksmų turėtų imtis. Pavyzdžiui, 611 komu-nikate²⁵ teisėtos ekonominės migracijos ir ju-dumo klausimais komisija siūlo „*toliau plėtoti susijusių šalių nacionalinius gebėjimus ir infor-macijos apie migraciją ir migracijos valdymo centrus, atsižvelgiant į įvairių šio meto patirtį, parengti darbo jėgos pasiūlos ir paklausos de-rinimo priemones ir skatinti bendradarbiauti valstybių narių bei trečiųjų šalių darbo rinkos agentūras ir pagrindines institucijas*“ ir kita. Atitinkamai institucijos, kurioms dokumen-tas adresuojamas, turi teisę pateikti nuomonę dėl Komisijos pozicijos. Regionų komitetas ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas yra patariamiosios ES institucijos, į jų nuomonę atitinkamai gali būti įsiklausoma mažiau. Tačiau Tarybos pozicija yra svarbi. Taigi komunikatas laikytinas tam tikra dialogo forma tarp ES institucijų ir šaltiniu tolesniems ir konkretesniems teisės aktams priimti, tačiau akivaizdesnės svarbos ar juo labiau įpareigoji-mų nacionaliniams subjektams nesukuria.

Dabartiniu metu migracijos ir su ja susiju-siais vizų, prieglobsčio klausimais yra priimta ir kitokių teisinių formų dokumentų. Autorė, nesiekdama pateikti galutinį sąrašą ar išvardyti šiuos aktus, savo nuožiūra pateikia esminius iš jų, vadovaudamasi 611 Komisijos komunika-te išskirtomis trimis su migracija susijusiomis sritimis. Nelegalios migracijos ir saugumo srityje šiandien svarbiausi yra šie dokumentai: Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gruodžio 16 d. direktyva dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų

ir tvarkos valstybėse narėse²⁶, Tarybos 2004 m. gruodžio 13 d. reglamentas Nr. 2252/2004 dėl valstybių narių išduodamų pasų ir kelionės dokumentų apsauginių savybių ir biometrijos standartų²⁷, Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. direktyva 2004/81/EB dėl teisės laikinai ap-sigyventi suteikimo trečiųjų šalių piliečiams, kurie yra prekybos žmonėmis aukos arba ku-riais buvo pasinaudota nelegalios migracijos tikslais ir kurie bendradarbiauja su kompe-tingomis institucijomis²⁸, Tarybos 2002 m. liepos 19 d. pagrindų sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis²⁹, Tarybos 2002 m. lapkri-čio 28 d. direktyva 2002/90/EB, apibrėžianti padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi³⁰, ir 2002 m. lapkričio 28 d. Tary-bos pagrindų sprendimas 2002/946/TVR dėl bausmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tran-zitu ir apsigyventi³¹. Likusiose dviejose srityse (teisėta migracija ir judumas bei migracija ir vystymasis) svarbiausi būtų šie dokumentai: Europos Parlamento ir Tarybos 2009 m. bir-želio 18 d. direktyva 2009/52/EB, kuria numa-tomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai³², Tarybos 2009 m. gegužės 25 d. direktyva 2009/50/EB dėl trečiųjų šalių pilie-čių atvykimo ir apsigyvenimo sąlygų siekiant dirbti aukštos kvalifikacijos darbą³³, Tarybos 2005 m. spalio 12 d. direktyva 2005/71/EB dėl konkrečios leidimo trečiųjų šalių piliečiams atvykti mokslinių tyrimų tikslais tvarkos³⁴, Tarybos 2005 m. spalio 12 d. rekomendacija 2005/762/EB, siekiant palengvinti trečiųjų ša-lių piliečių, atvykstančių vykdyti mokslinius tyrimus Europos bendrijoje, įleidimą³⁵, Tary-bos 2005 m. kovo 16 d. sprendimas, įsteigian-tis saugų žiniatinklį pagrįstą informacijos ir koordinavimo tinklą, skirtą valstybių narių migracijos valdymo tarnyboms³⁶, Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. kovo 10 d. re-glamentas 491/2004, steigiantis finansinės ir techninės pagalbos trečiosioms šalims migra-cijos ir prieglobsčio srityse programą (AENE-

AS)³⁷, Tarybos 2003 m. lapkričio 25 d. direktyva 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso³⁸, Tarybos 2003 m. rugsėjo 22 d. direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą³⁹ ir kiti.

Išvados

Šiandieninė migracija yra pasaulinės globalizacijos priežastis ir pasekmė, daranti įtaką praktiškai visoms pasaulio valstybėms, ir tuo pačiu verčianti valstybes ieškoti būdų ir priemonių kaip šiuo reiškiniu pasinaudoti valstybių gerovės kūrimui bei spręsti dėl migracijos kylančias problemas.

Oficialios statistikos duomenimis, neužmirštant atsižvelgti į tą aplinkybę, kad migracijai būdingas didelis latentiskumas, ES vyrauja tendencijos, kad valstybėse narėse, besiribojančiose su trečiosiomis šalimis, nele-

galiai atvykstančių ir pasiliekančių asmenų iš trečiųjų šalių skaičiai išaugo, likusiose valstybėse narėse sumažėjo. Šiandien ES didžiausią pavojų kelia Marokas, Balkanai bei tokios Rytų Europos valstybės kaip Ukraina, Moldavija, Serbia– Montenegro, Baltarusija ir Rusija.

Lietuvoje, skirtingai nei likusiose dviejuose Pabaltijo valstybėse—Estijoje ir Latvijoje, laikotarpyje nuo 2004 iki 2007 metų, nelegaliai nustatytų asmenų skaičiai išaugo daugiau nei 3 kartus.

ES institucijos migracijos reiškiniui išskirtinį dėmesį pradėjo skirti nuo 1999 metų, nustatant visuotinės migracijos politikos gaires, tačiau jei pradžioje ES politika orientuota išimtinai į valstybių narių saugumo užtikrinimą, tai vėliau persiorientuojama į santykių su trečiosiomis valstybėmis stabilizavimą bei šių valstybių probleminių aspektų sprendimą ir tuo pačiu ES aktualių klausimų, tokių kaip darbo jėgos trūkumas, ES senėjimas bent dalinį sprendimą.

Nuorodos

1. Criminal proceedings against Maria Pupino, Case C-105/03, 42 paragrafas The impact of the Global Economic Crisis. IOM Policy Brief. March 2009, p. 1, 8, www.emm.lt/uploads/files/35_document_1_142733.pdf
2. Europos imigracijos ir prieglobsčio paktas. Europos Tarybos Sąjunga. Briuselis, 2008 m. rugsėjo 24 d. (08.10), 13440/08, p. 2.
3. The Human Rights of Irregular Migrants in Europe. Council of Europe. STRASBOURG, 17 December, 2007, CommDH/IssuePaper (2007)1, p. 5.
4. COM (2008)359 final A common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools. p. 2.
5. COM (2006)735 final. The Global Approach to Migration one year on: Towards a comprehensive European migration policy, p. 1.
6. The impact of the Global Economic Crisis. IOM Policy Brief. March 2009, p. 2, www.emm.lt/uploads/files/35_document_1_142733.pdf
7. The Human Rights of Irregular Migrants in Europe. Council of Europe. STRASBOURG, 17 December, 2007, CommDH/IssuePaper (2007)1, p. 5, žr. 7 nuorodą.
8. Audra Sipavičienė. Emigracija iš Lietuvos. Naujos tendencijos? Apibendrinamoji konferencija „Kad Lietuva neišsivaikščirotų“. Vilnius, LR Seimas, 2007 m. balandžio 25 d., migracija-Seimas_2007_R.ppt.
9. The Human Rights of Irregular Migrants in Europe. Council of Europe. STRASBOURG, 17 December, 2007, CommDH/IssuePaper (2007)1, p. 8.
10. Migracijos informacijos centras. Statistika, <http://infocentras.iom.lt/lt/migracija---skaiciai-ir-likimai/statistika/>
11. COM (2008)359 final A common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools, p. 2.
12. Commission of the European Communities, SEC (2009)320 final, 9.3.2009, p. 33–37.

13. COM (2006)735 final. The Global Approach to Migration one year on: Towards a comprehensive European migration policy, p. 2.
14. Audra Sipavičienė. Emigracija iš Lietuvos. Naujos tendencijos? Apibendrinamoji konferencija „Kad Lietuva neišsivaikščiotu“. Vilnius, LR Seimas, 2007 m. balandžio 25 d., 7 skaidrė, migracija-Seimas_2007_R.ppt
15. The Human Rights of Irregular Migrants in Europe. Council of Europe. STRASBOURG, 17 December, 2007, CommDH/IssuePaper (2007)1, p. 6, 4-a nuoroda.
16. The Human Rights of Irregular Migrants in Europe. Council of Europe. STRASBOURG, 17 December, 2007, CommDH/IssuePaper (2007)1, p. 6, 4-a nuoroda.
17. Consolidated version of the Treaty of establishing the European Community, official Journal of European Community, C325, 2002 12 24, p. 58–59.
18. Tampere European Council 15 and 16 October, 1999, Presidency Conclusions. A. A Common Asylum and Migration Policy, http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.html
19. COM (2005)621 final. Priority actions for responding to the challenges of migration: First follow-up to Hampton Court, p. 2.
20. Ten pat.
21. COM (2006)735 final. The Global Approach to Migration one year on: Towards a comprehensive European migration policy.
22. COM (2006)735 final. The Global Approach to Migration one year on: Towards a comprehensive European migration policy, p. 11.
23. KOM (2008) 611 galutinis.
24. Priority actions focusing on Afrika and the Mediterranean, 15582/05 ASIM 64 RE-LEX 747, Communication on Policy priorities in the fight against illegal immigration of third-country nationals, Communication on reinforcing the management of the European Union's Southern maritime borders, COM (2006)733 final.
25. KOM (2008) 611 galutinis, p. 4.
26. 2008/115/EB, OL L348, 2008–12–24, p. 98.
27. OL L 385, 2004–12–29, p. 1.
28. OL L261, 2004–08–06, p. 3.
29. OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 52.
30. OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 64.
31. OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 61.
32. OL L168, 2009–06–30, p. 24.
33. OL L 155, 2009–06–18, p. 17.
34. OL L 289, 2005–11–03, p. 15.
35. OL L 289, 2005–11–03, p. 26.
36. 2005/267/EB, OL L 83, 2005–04–01, p. 48.
37. OL L80, 2004–03–18, p. 1.
38. OL L16, 2004–01–23, p. 44.
39. OL L251, 2003–10–03, p. 12.

Edita GRUODYTĖ

GUIDELINES AND TENDENCIES OF EU POLICY IN THE AREA OF MIGRATION

In the lives of states today migration plays one of the more important roles, since states are forced to pay great attention to regulating the causes and consequences of this phenomenon. Accordingly the efforts of individual states are not as effective as determining a common policy. In this article the author

aims to analyze the main guidelines and tendencies of current EU policy with respect to migration; briefly to review the relevant factual situation; and to inquire to what extent and in what ways EU policy influences the policies and lawmaking of the national member states and third parties.

Bertas VENCKAITIS

Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas: naujos santykių su lietuvių diaspora perspektyvos

2009 metų liepos 2–3 dienomis Vilniuje įvykęs Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas (toliau – PLEF) neabejotinai laikytinas vienu labiausiai pavykusių projektų valstybės santykių su diaspora srityje. Renginiui, kuriame dalyvavo per 330 verslo atstovų iš 33 pasaulio šalių, darbotvarkės turiniu, dalyvių rangu, žiniasklaidos dėmesiu¹ ir kitais organizaciniais parametrais Lietuvoje tikrai sunku atrasti analogą.

Prabėgus kuriam laikui, metas į PLEF pažvelgti ne tik kaip į aukščiausio lygio tarptautinį ekonomikos forumą, paliekant jo metu vykusias diskusijas apie pasaulio ir Lietuvos ekonomikos krizę, žinių ekonomikos bei inovacijų plėtrą ir kitas temas šių sričių ekspertams ir komentatoriams vertinti, bet kaip į reikšmingą, konceptualiai praplečiantį Lietuvos ir diasporos santykių lauką ir potencialiai formuosiantį kokybiškai naują valstybės santykių su diaspora etosą.

Šiuo straipsniu nepretenduojama išsamiai teoretizuoti diasporos strategijų ar aptarinėti valstybės ir diasporos santykių. Palikdami tai kitiems tekstams, apsiribosime keletu empirinio pobūdžio pastebėjimų, kurie galėtų būti pravartūs brėžiant tolesnę Lietuvos ir jos diasporos santykių projekciją ir ieškant optimalaus diasporos politikos įgyvendinimo.

Straipsnyje taip pat sąmoningai ignoruojama lietuviškojo tapatumo išsaugojimo ir lituanistinio švietimo plėtojimo problematika, kurios aptarimas kalbant apie valstybinę politiką lietuvių diasporos atžvilgiu jau yra tapęs savotišku *ex-officio*.

Pasaulio lietuvių ekonomikos tinklo link?

Organizuojant PLEF, kurio pirmtakais sąlyginai galima laikyti pasaulio lietuvių verslininkų suvažiavimus, vykusius dar 1990 ir 1992 metais, buvo siekiama šių pagrindinių tikslų:

- identifikuoti lietuvių kilmės verslo lyderius ir ekonomikos ekspertus, gyvenančius užsienyje, bendradarbiauti siekiant išlaikyti ir plėtoti intensyvius, abipusiškai naudingus ekonominius Lietuvos ryšius su užsienio lietuviais, sukurti jiems įrankį, leidžiantį palaikyti glaudų ryšį tarpusavyje ir su Lietuvoje gyvenančiais analogiškų sričių veikėjais, ekonomikos ir politikos formuotojais;
- sukurti globalų pasaulio lietuvių ekonominių ryšių tinklą, leidžiantį toliau stiprinti Lietuvos ir jos diasporos santykius ekonominio bendradarbiavimo bei kitose srityse;

- sustiprinti PLEF dalyvių emocinius ryšius su Lietuva ir pakviesti žaisti „Lietuvos komandoje“.

Jeigu ne visi PLEF organizatorių tikslai buvo pasiekti, tai bent jau prie jų tikrai priartėta. PLEF pastangomis Lietuvos diasporos politikos formuotojų deklaruotas siekis į valstybės santykių su užsienio lietuviais lauką įtraukti mūsų transnacionalinę, mobilią, ekonominio profilio lietuvių diasporą, pasitelkti pasaulio lietuvių žinias ir ryšius siekiant kelti Lietuvos ekonomiką ir verslo kultūrą ir ginti Lietuvos ekonomikos interesus užsienyje bene pirmą kartą buvo įkūnytas. Ši momentinė sėkmė įpareigoja tęsti periodiškai PLEF Lietuvoje, jį diversifikuoti į specializuotas grupes (pvz.: IT, bankininkystė ir investicijos, tarptautinis verslas, žaliųjų technologijos etc.) bei regionus (Skanandinavijos šalys, Rytų Europa, Vidurinė Azija etc.), kasmet Lietuvoje ir/ar užsienyje rengti sektorinius PLEF renginius ir plėtoti PLEF ekonominį socialinį tinklą virtualiojoje erdvėje. Taip pat itin svarbu analizuoti PLEF sukuriamą pridėtinę vertę jo nariams, ir, prireikus, PLEF modifikuoti. PLEF reflektyvumas ir lankstumas leistų išsaugoti ir nuolat didinti jo veiksmingumą.

PLEF atvejis indikuoja, kad pragmatinis požiūris, pariteto principo taikymas, aiškus bendradarbiavimo plotmės, tikslų ir uždavinių pasirinkimas, privataus, valstybinio ir visuomeninio sektoriaus veikimo sinergija ir profesionali projekto vadyba leidžia pasiekti didžią puikių rezultatų, naudingų tiek Lietuvai, tiek ir diasporai *per se*.

Įvertinant PLEF fenomeną (Lietuvos santykių su lietuvių diaspora plotmėje šis projektas tikrai laikytinas fenomenalia sėkme), darytina išvada, kad PLEF – ne tik vertingų ryšių ir tiesioginių investicijų injekcija į Lietuvos ekonominį gyvenimą, bet ir svarus žingsnis siekiant pritraukti mūsų diasporos *know-how* atgal į Lietuvą, taip bent šiek tiek amortizuojant protų nutekėjimo pasekmes

(*from brain drain to brain circulation*). Be to, kaip tik tokie projektai kaip PLEF, iš kurių laimi visi jų dalyviai, turi realių galimybių tirpdyti vis dar gana storą susiskaldymo „mes ir jie“ (t. y. išvykusieji ir pasilikusieji *vise versa*) ledą, prie ko tikrai neprisideda viešojoje erdvėje neretai pasigirstantys pasisakymai apie išvykusiųjų skolos Lietuvai grąžinimą.

Taigi galima teigti, kad šiuo metu vykdoma PLEF plėtra² teikia rezervuoto optimizmo, kad projektas taps tęstiniu ir pirmuoju tikrai globaliu pasaulio Lietuvių ekonomikos tinklu.

Kur ieškoti jungčių? Lietuvos ir lietuvių diasporos bendradarbiavimo galimybės

PLEF sėkmė skatina pažvelgti į jau veikiančias Lietuvos ir lietuvių diasporos jungtis ir ieškoti naujų. Ir nors pasaulio lietuvių profesinės organizacijos savo veiklos amplitudė aprėpia gana platų sričių spektrą³, skirtingų šalių diasporos politikos praktikų apžvalga ir Lietuvos diasporos politikos įgyvendinimo stebėsena gana aiškiai indikuoja, kad mūsų atveju egzistuojantis potencialas tikrai nėra pakankamai išnaudojamas⁴.

Aktyvus profesinių ir socialinių tinklų plėtojimas medicinos, mokslo, verslo, kultūros ir daugelyje kitų sričių, kurias dar galima skaidyti ir į smulkesnius segmentus, turėtų tapti vienu iš kertinių santykių su diaspora kolonų. Be segmentacijos profesiniu ar interesų pagrindu, šių tinklų veiklos trajektorijos turėtų būti nukreiptos ir į skirtingus regionus (pvz.: Beniliukso lietuviai, pasaulio finansų, mokslo ir kultūros centrų lietuviai etc.), ir į pačias įvairiausias tikslines grupes (jaunimas, moterys, „Lietuvos mylėtojų“ draugijos etc.).

Siūlytina keletas tokio bendradarbiavimo sričių:

Aktyviai plėtojamos *alumni* programos, kurios padėtų Lietuvos švietimo įstaigoms

telkti po pasaulį pasklidusias „savąsias bendruomenes“ ir siekti, kad išvykusiųjų *know how* ir ryšiai būtų panaudojami bendriems projektams įgyvendinti;

Specializuotų pasaulio lietuvių medikų tinklų kūrimas. Medikai sudaro gana ženklią iš Lietuvos išvykusiųjų aukščiausio lygio specialistų dalį. Jungtinėje Karalystėje ir Skandinavijos šalyse pastebima lietuvių medikų asocijuotos veiklos judesį, todėl tinkamai išnaudoti šį potencialą turėtų būti vienas svarbiausių artimojo laikotarpio diasporos politikos formuotojų uždavinių. Kuriant pasaulio lietuvių medikų specializuotą tinklą galima pasinaudoti ir PLEF modeliu. Sektinas pavyzdys gali būti Indija, kurios vienas pagrindinių diasporos politikos prioritetų – bendradarbiavimas sveikatos apsaugos srityje;

Aktyvesnis giminingos diasporos (*affinity diaspora*) įtraukimas į valstybinės santykių su lietuvių diaspora politikos lauką. Lietuvos santykiai su savąja diaspora iki šiol yra persmelkti etnocentristinio etoso, kuris, deja, kartais tampa gana rimtu trukdžiu siekiant įgyvendinti ambicingus platesnės apimties projektus. PLEF – atviras ir plačiausia galimą dalyvių spektrą aprėpiantis projektas, kuriame, be lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų, dalyvavo Lietuvos garbės konsulai ir netgi asmenys, neturintys jokio ryšio su Lietuva, t. y. tik sąlyginai priskirtini giminingos diasporos kategorijai, parodė, jog *affinity diaspora* – didelį potencialą sukurianti jėga;

Ryšių su „Lietuvos mylėtojų“ draugijomis plėtra. Užsienio šalyse, kaip antai Suomijoje, Jungtinėje Karalystėje, Izraelyje ar Slovėnijoje, veikiančių „Lietuvos mylėtojų draugijų“ kryptingas įtraukimas į valstybinės diasporos politikos lauką, išnaudojant jų potencialą Lietuvos kultūros ir verslo sklaidai, atvykstamojo turizmo skatinimui.

Anksčiau pateikti tik keli fragmentiški pasiūlymai apie stiprintinas bendradarbiavimo su lietuvių diaspora sritis. Bet kuriuo

atveju skirtingų interesų ir profesijų diasporos grupių įtraukimas į bendrus su Lietuva projektus bei pasaulio lietuvių specializuotų socialinių tinklų plėtojimas turi tapti vienu prioritetinių Lietuvos diasporos politikos formuotojų darbotvarkės uždavinių.

Pasagge home: lietuvių grįžimo į tėvynę skatinimas

Siekiant stiprinti ryšius su lietuvių diaspora, būtina aktyviau įgyvendinti *passage home* konceptą – iniciatyvų, skatinančių užsienyje gyvenančių lietuvių apsilankymą/grįžimą į Lietuvą, visumą. Prie koncepto įgyvendinimo galėtų ženkliai prisidėti „Lietuvių grįžimo namo“ dienos (*Homecoming day*)⁵ idėjos realizacija. Liepos 17-oji – Pasaulio lietuvių vienybės diena, – galėtų tapti ir „Lietuvių grįžimo namo“ diena, t. y. šerdimi, apie kurią būtų konstruojamos veikos, skirtos suvokti, kad esame diasporinė valstybė ir plačiai po pasaulį pasklidusi tauta. Tai yra kaip tik tas metas, kada daugelis užsienyje gyvenančių lietuvių sugrįžta atostogauti, tad sėkmingai įgyvendinta idėja turėtų nemenkų galimybių tapti neatsiejama Pasaulio Lietuvos viešojo gyvenimo dalimi. Be to, po Lietuvos regionus išplitusi kultūrinių renginių ir informacinės kampanijos kupina „Lietuvių grįžimo namo“ diena skatintų kurtis įvairias kraštiečių organizacijas (pvz.: Pasaulio anykštėnų bendrija, Pasaulio kybartiečių draugija), formuotis *ipso facto* bendruomeniškumo tradicijas ir pilietinę visuomenę.

Sudedamąją *passage home* proceso dalimi turi tapti sistemingesnė lietuvių diasporai skirtų stažuotčių Lietuvoje modulių plėtotė. 2009 m. vasarą JAV lietuvių bendruomenės vykdyta Stažuotčių Lietuvoje programa ir šiuo metu Lietuvių išeivijos instituto rengiamas Pasaulio lietuvių mokyklos projektas kartu su jaunimo vasaros stovyklomis, lietuvių kalbos kursais ir įvairių pasaulio lietuvių

organizacijų susibūrimais Lietuvoje galėtų tapti kompleksiška platforma, skirta užsienio lietuviams, ypač jaunimui, įtraukti į Lietuvos sociokultūrinę ir lingvistinę aplinką.

Skirtingos pasaulio valstybės (pvz.: Airija, Škotija ar Indija) į *passage home* paketą įtraukia ir įvairias Kilmės (*Ancestry*) programas, kurių tikslas – sudaryti patrauklias sąlygas užsieniečiams ieškoti ir atrasti savo šaknis, nustatyti ryšį su kraštu, gauti asmeninį arba giminės genealoginį medį, taip pat selektyviai organizuotą kelionę po gimtąsias vietas. Lietuvai galvojant apie platesnį diasporos įtraukimą į šalies gyvenimą taip pat turėtų atsirasti šiai tikslinei grupei adaptuotas projektas.

Passage home iniciatyvos pirmą skiriamą laikinam apsilankymui Lietuvoje ir atvykstamajam turizmui skatinti, tarpusavio ryšiams tvirtinti, bendrų „lietuviškųjų sentimentų“ paieškai. Tikėtina, kad sėkmingai įgyvendintų projektų paketas galėtų tapti papildoma priemone ir reemigracijos, kuri pirmiausia sietina su pagerėjusia Lietuvos ekonomine situacija ir pasikeitusia socialine aplinka ir apie kurią kalbėti pačiame ekonominio sunkmečio įkarštyje, pasirodžius naujos emigracijos iš Lietuvos bangos tendencijoms, gali pasirodyti kiek erezliška, politikos įgyvendintojams.

Apibendrinant anksčiau išvardytus pasiūlymus, konstatuotina, kad, užuot rengus biurokratizuotas ir sudėtingo įgyvendinimo mechanizmo reikalaujančias, tačiau *de facto* neveikiančias reemigracijai skatinti skirtas strategijas⁶, vertėtų pagalvoti apie aktyvesnį *passage home* koncepto plėtojimą.

Vietoj išvadų

„Tegul žydi tūkstantis žiedų“: lietuvių diasporos politikos perspektyvos

Airių mokslininkai, apibūdindami savo šalies diasporos strategiją, sako: „Tegul žydi

tūkstantis žiedų“⁷. Ši metafora nusako diasporos politikos etosą, kai bendri Airijos ir airių diasporos projektai plėtojami įvairiausiose viešojo, privataus ir visuomeninio sektoriaus srityse, valstybiniam sektoriui, tik esant būtinybei, finansine bei organizacine pagalba stimuliuojant specializuotų socialinių tinklų plėtrą ir bendrų projektų įgyvendinimą.

Žinoma, airių diaspora ir savo skaičiumi, ir kitomis savybėmis diametraliai skiriasi nuo mūsų, tačiau net nesigilinant į Airijos atvejį ir aiškiai suvokiant, kad kiekviena šalis plėtoja bene unikalią politiką savųjų diasporų atžvilgiu⁸, visiškai akivaizdu, kad specializuotų socialinių tinklų plėtotei bei *passage home* iniciatyvų sklaidai, *ipso facto* vieniems veiksmingiausių mechanizmų, skirtų diasporai įtraukti į šalies gyvenimą, Lietuvoje nepakanka dėmesio.

Diasporos strategiją suvokiant kaip politinių iniciatyvų visumą, skirtą kilmės šalies ir jos diasporos santykiams plėtoti, teigtina, kad pastaruoju metu vykstant intensyviai lietuvių diasporos pasaulyje kaitai – jai tampant mobilia, transnacionalinio profilio, skylančią į įvairias interesų grupes ir organizacijas, atitinkant naujas veiklos formas ir tikslus, – vis labiau aktualu yra parengti naują, kompleksiskai viešąją, privatų ir pilietinį sektorius apimančios diasporos strategiją. Todėl šiuo metu Lietuvos Respublikos Vyriausybei peržiūrint savąją santykių su diaspora politiką, atlikus institucinės sąrangos⁹ struktūrines pertvarkas bei rengiant „Globalios Lietuvos“ strategiją, bene pats tinkamiausias metas atlikti būtinas korekcijas ir bendradarbiavimą su lietuvių diaspora pakylėti į naują kokybinį lygmenį, kuriant pridedamąją vertę tiek Lietuvai, tiek ir lietuvių diasporai *per se*.

Lietuvos ryšiai su lietuvių diaspora – didelių iššūkių ir didelių galimybių laukas. Surengtas PLEF šiame lauke išskleidė dar vieną žiedą. Nuo mūsų visų pastangų ir noro priklausys, kiek jų žydės ateityje.

Nuorodos

- 1 PLEF pritraukė gausų Lietuvos užsienio lietuvių ir netgi užsienio šalių žiniasklaidos dėmesį, buvo tiesiogiai transliuojamas „LTV World“ kanalu. Pastarasis faktas ypač džiugina, nes lietuvių diasporai skirtas kanalas šiuo atveju tikrai atliko savo misiją (PLEF vaizdo archyvą galima rasti www.lrt.lt/fondas).
- 2 2009–2010 m. sandūroje Londone planuojama organizuoti Jungtinės Karalystės lietuvių ekonomikos forumą „Aukštųjų technologijų verslas: varikliai, ramsčiai, partneriai“ (tęstinis PLEF renginys), 2010 m. specializuotą PLEF renginį Jungtinėse Amerikos Valstijose, o 2011 m. visuotinį PLEF suvažiavimą Vilniuje.
- 3 Pasaulio lietuvių medikų asociacija, Jungtinės Karalystės lietuvių medikų asociacija, Skandinavijos kraštuose veikiantys lietuvių medikų sambūriai; Londono Sičio lietuvių klubas; Jungtinės Karalystės lietuvių studentų sambūriai etc.
- 4 Airija, Škotija, Čilė, Australija ir Naujoji Zelandija – tai šalys, aktyviai bendrai su diaspora plečiančios specializuotus socialinius tinklus.
- 5 Klasikiniu *homecoming day* pavyzdžiu gali būti laikoma Škotijos vyriausybės inicijuota ir jau antrus metus sėkmingai vykdoma *Tar-*
- 6 *tan day*, kai viso pasaulio škotai kviečiami apsilankyti savo protėvių žemėje.
- 7 Tokiais „nesėkmingais“ pavyzdžiais laikytinos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais patvirtintos Ekonominės migracijos reguliavimo strategija; Ilgalaikė valstybės santykių su užsienio lietuviais 2008–2020 m. strategija ir Tarpinstitucinė bendradarbiavimo su užsienio lietuvių bendruomenėmis 2008–2012 m. programa.
- 8 Ancien D., Boyle M., Kitchin R. *The Scottish Diaspora and Diaspora Strategy: Insights and Lessons from Ireland*, Scottish Government Social Research, 2009.
- 9 Straipsnio autoriui teko detaliau susipažinti su Airijos, Škotijos, Čilės, Indijos, Australijos ir Naujosios Zelandijos atvejais.
- 10 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. birželio 10 d. nutarimu Nr. 634 „Dėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centro reorganizavimo“ Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizuojamas iki 2010 m. sausio 1 d., o jo teisės ir pareigos išdalijamos Kultūros, Švietimo ir mokslo ir Užsienio reikalų ministerijoms.

Bertas VENCKAITIS

THE WORLD LITHUANIAN ECONOMIC FORUM: TOWARDS A NEW RELATIONSHIP WITH THE LITHUANIAN DIASPORA

In the last few years the world's Lithuanian diaspora is markedly changing: it is becoming increasingly mobile, transnational, dividing into interest groups and organizations, and seeking out new forms of activity and new goals. Thus the task of preparing a new diaspora strategy, one embracing the public, private, and civic sectors in a sufficiently complex way, is becoming ever more pressing.

Now, as the government of the Republic of Lithuania is reviewing its own policy on its relations with the diaspora, this is perhaps

a most opportune time to implement some necessary corrections and to raise cooperation with the Lithuanian diaspora to a new level of quality. Getting diverse interest and professional groups within the diaspora to participate in joint projects with Lithuania and developing specialized diaspora social networks throughout the world should become one of the priorities of Lithuanian policy toward the diaspora. A superior example of such a network would be the World Lithuanian Economic Forum.

Klaudijus KAŠINSKIS

Migrantų piniginių pervedimų tendencijos ir reikšmė ekonomikai

Migrantų piniginių pervedimų reikšmė yra vertinama labai įvairiai, tačiau mokslininkai bendrai sutinka, kad būtent piniginiai pervedimai turi įtakos šalių ekonomikos augimui ir kad jų sąsaja su bendruoju vidaus produktu yra labai svarbi¹.

Aktualumas. Intensyvėjanti globalizacija, įvairių ūkio sričių integracijos procesai vis labiau liberalizuoja ir darbo jėgos judėjimą tarptautiniu mastu. Todėl tarptautinė migracija ir jos sukeltas poveikis migrantus siunčiančioms ir priimančioms šalims pastaruoju metu yra itin aktuali tyrimų sritis ir diskusijų objektas. Vienas aktualesnių uždavinių tarptautinės migracijos tyrimų kontekste – įvertinti migrantų piniginių pervedimų į jų gimtąsias (emigracijos) šalis poveikį šių šalių ekonomikos raidai.

Pasaulyje migraciją tiriantys mokslininkai gana plačiai nagrinėja migrantų piniginių pervedimų poveikį šalies ekonomikai. Tarptautinis valiutos fondas (toliau – TVF) jau daugiau kaip tris dešimtmečius piniginius pervedimus išskiria mokėjimo balanse, Pasaulio bankas statistinius duomenis pradėjo sisteminti nuo 1979 m. pagal šalis, jų pajamų skirtumus ir regionus.

Lietuvoje ši tema nėra deramai išnagrinėta. Žiniasklaidoje ir bankų analitinėse apžvalgose galima aptikti aprašomojo pobūdžio statistinės informacijos, tačiau stokojama išsamių tikslinių tyrimų apie migrantų piniginius pervedimus, jų naudojimą ir vaidmenį ekonomikoje. Kaip vienas iš nuodugnesnių šios srities tyrimų paminėtina Audros Sipavičienės ir kitų autorių (1993–1996 m.) atlikta Lietuvos gyventojų tarptautinės migracijos analizė, joje apžvelgtas ir migrantų piniginių pervedimų klausimas². Tyrimo rezultatai atskleidė pagrindinius tuometės tarptautinės migracijos Lietuvoje bruožus, taip pat ir migrantų piniginių pervedimų iš užsienio tendencijas bei naudojimo ypatumus.

Problema. Pasaulyje atlikti migrantų piniginių pervedimų tyrimai rodo, kad kai kurių šalių migrantų piniginiams pervedimams į savo gimtąsias šalis tenka svarbi reikšmė šių šalių ekonomikos raidai. Tai ypač būdinga didelę emigraciją patiriančioms žemesnio pajamų lygio šalims, kuriose migrantų siunčiami piniginiai pervedimai sudaro santykinai didelę dalį šalies BVP. Lietuva jau daugelį pastarųjų metų taip pat pasižymi itin aukštu emigracijos lygiu, pajamų lygiu dar gerokai

atsilieka nuo Europos Sąjungos (toliau – ES) senbuvų ar kitų pažangių šalių. Neabejotina, kad dideli pastarojo meto emigrantų iš Lietuvos mastai sukūrė nemenką ir piniginių pervedimų iš užsienio potencialą, kuris galėjo reikšmingai prisidėti prie namų ūkių ir bendros šalies ekonomikos plėtros. Dabartinio ekonomikos nuosmukio sąlygomis migrantų piniginiai pervedimai įgyja dar didesnę reikšmę. Kadangi Lietuvoje neskiriama reikiamo dėmesio išsamiai šio klausimo analizei ir tiksliniams tyrimams, kol kas neiški tikroji migrantų piniginių pervedimų reikšmė Lietuvos ekonomikos raidai.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti pagrindines migrantų piniginių pervedimų tendencijas pasaulyje ir Lietuvoje, aptarti jų reikšmę ekonomikai. Bus bandoma paskatinti atkreipti daugiau dėmesio į šį klausimą ir imtis nuodugnesnių tyrimų siekiant nustatyti migrantų piniginių pervedimų ypatumus Lietuvoje, jų kitimo tendencijas, naudojimo būdus ir t. t.

Straipsnyje bus apžvelgiamos šių pervedimų pastarųjų dešimtmečių tendencijos pasaulyje, aptariamose pagrindinės teorinės migrantų piniginių pervedimų reikšmės ekonomikai nuostatos. Taip pat plačiau bus nagrinėjami Nepriklausomos Lietuvos piniginiai pervedimai tarpukariu ir dabar. Šie pasirinkti laikotarpiai turėtų padėti atskleisti piniginių pervedimų skirtingų laikotarpių (kai Lietuva yra nepriklausoma) tendencijas ir įtaką šalies ūkiui.

Tendencijos pasaulyje

Daugumoje pasaulio šalių (ypač aukštą ekonomikos lygį pasiekusiose) migrantų piniginiai pervedimai savo šeimoms gimtosiose šalyse yra papildomos pajamos, skiriamos ne tik kasdienio vartojimo išlaidoms padengti, bet ir namų ūkio socialinei gerovei iš esmės pagerinti. Pavyzdžiui, Europoje ir Centrinėje

Azijoje (toliau – ECA) piniginiai pervedimai po tiesioginių užsienio investicijų yra antras finansinis šaltinis iš užsienio³.

Remiantis Pasaulio banko statistiniais duomenimis (žr. 1 lentelę), 1991–2008 m. laikotarpiu pasaulio mastu piniginiai pervedimai iš užsienio pastebimai išaugo nuo 72,798 iki 433,086 mlrd. USD, t. y. net 6 kartus.

Manoma, kad staigus piniginių pervedimų padidėjimas nuo 2003 m. iki 2007 m. susijęs su bankų sumažintu piniginių pervedimų mokesčiu, dėl kurio reikšmingai padidėjo oficialiai siunčiamų pinigų kiekis⁵. Tokiam piniginių pervedimų augimui, be abejo, turėjo reikšmingą įtaką ir sparčiai didėjantys tarptautinių migrantų srautai pasaulyje: pavyzdžiui, 1970 m. ne savo gimtosiose šalyse gyveno ir dirbo 82 mln. žmonių, 2000 m. jų skaičius išaugo iki 175 mln., 2005 m. – 192 mln.⁶, o dabartiniu metu jis viršija jau 200 mln. žmonių⁷. Be abejo, migrantų piniginių pervedimų kiekiai kinta priklausomai nuo situacijos pasaulio finansų rinkoje, ekonominės ir finansinės šalies padėties ir nuo pačių migrantų, jų statuso, asmeninių motyvų svetimose šalyje⁸. Pastarųjų metų finansų krizė ir ekonomikos recesija, apėmusi daugumą pasaulio šalių, neabejotinai lems ir sumažėjusius migrantų piniginių pervedimų srautus.

Tarp pasaulio šalių, gaunančių daugiausia piniginių pervedimų iš užsienio, vertinant juos absoliučiomis sumomis, ryškiausiai išsiskiria Indija, Kinija, Meksika, t. y. žemesnio pajamų lygio šalys, turinčios daug gyventojų ir patiriančios didelę darbo jėgos emigraciją į užsienio darbo rinkas. Nuo 1998 iki 2008 m. Indijoje piniginiai pervedimai iš užsienio padidėjo nuo 9,8 iki 38,7 mlrd. USD⁹. Nepaisant to, kad migrantų piniginiai pervedimai tokie dideli, 2007 m. Indijoje jie sudarė tik 3,3% BVP, o Kinijoje tais pačiais metais tik 1% BVP (32,8 mlrd. USD), vadinasi, jų reikšmė šioms šalims abejonių nekelia. Indija yra mažesnių nei vidutinių pajamų lygio šalis, tikėtina,

1 lentelė. Migrantų piniginiai pervedimai pasaulyje 1991–2008 m. laikotarpiu (šaltinis: Migration and Development brief, 2009⁴)

Metai	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Mljr. \$	72.798	80.858	81.397	91.692	101.561	107.597	119.531	121.163	126.645
Pokytis nuo praėjusių metų	6,14%	11,07%	0,67%	12,65%	10,76%	5,94%	11,09%	1,37%	4,52%
Pokytis nuo 1991 m.	–	11,07%	11,81%	25,95%	39,51%	47,80%	64,20%	66,44%	73,97%
Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mljr. \$	131.519	146.793	169.546	207.280	236.351	270.504	309.137	380.050	433.086
Pokytis nuo praėjusių metų	3,85%	11,61%	15,50%	22,26%	14,03%	14,45%	14,28%	22,94%	13,96%
Pokytis nuo 1991 m.	80,66%	101,65%	132,90%	184,73%	224,67%	271,58%	324,65%	422,06%	494,92%

kad dauguma pervedimų tenka vargingai gyvenančioms šeimoms, kurioms šie piniginiai pervedimai yra itin svarbus pajamų šaltinis. Iš mažiausiai piniginių pervedimų gaunančių šalių paminėtinas Madagaskaras, Gabonas, Kamoras ir kitos šalys (jos gauna nuo 1 iki 10 mln. USD per metus). Šiose šalyse migrantų piniginių pervedimų sumos yra mažesnės, tačiau sudaro jų BVP ženklią dalį. Pavyzdžiui, 2007 m. piniginiai pervedimai nesiekė nė 2 mlrd. USD, bet tai sudarė didžiausią BVP dalį Tadžikistane – 45,5%, Moldovoje – 34,1%, Armėnijoje – 9,2%, Kirgizijos Respublikoje – 19,1%¹⁰.

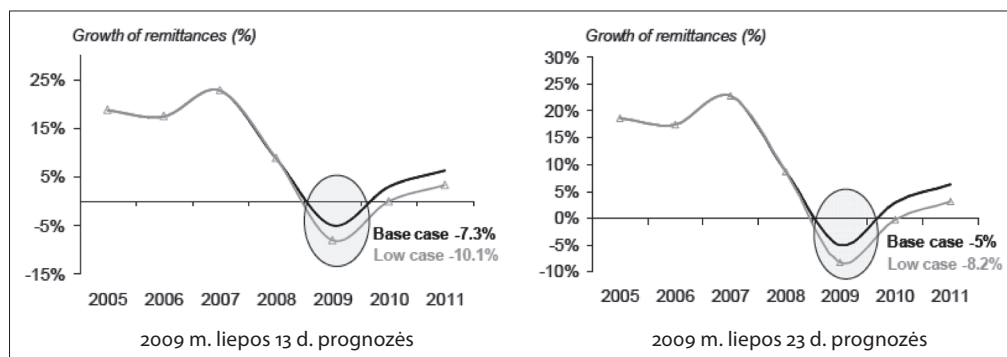
Santykinai didelė migrantų piniginių pervedimų dalis į gimtąją šalį siunčiama neformaliais kanalais (atsivežama lagaminuose, paprašoma tai padaryti draugų ar artimųjų ir pan.). Vertinama, kad neformaliais kanalais gauti pinigai gali sudaryti nuo 10 iki 50% visų oficialių migrantų piniginių pervedimų iš užsienio. Be to, labai mažai žinoma apie natūrinius pervedimus (juvelyrinius dirbinius, drabužius ir t. t.), kurie labiau padidina

atsiunčiamą į šalį emigrantų pinigų vertę. Atliekant anketinės apklausos tyrimą ECA šalyse paaiškėjo, kad net 41% migrantų pervedė pinigus neoficialiu būdu¹¹. Taigi tikrieji migrantų pervedimai iš užsienio dažniausiai yra kur kas didesni nei rodo oficialioji statistika.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2001 m. bendra emigrantų pinigų suma buvo 40% didesnė nei visa parama, kurią turtingos valstybės skyrė pasaulio šalių plėtrai. Pervedimai išaugo ne tik nominaliais skaičiais, bet ir kaip skurdžių šalių BVP dalys ir aplenkė turtinių šalių paramą¹².

Prognozės. 2009 metų liepos 13 dieną pasirodžiusi pasaulio banko kartu su migracijos ir piniginių pervedimų tyrimų grupės apžvalga¹³ (nr. 10) apie migraciją ir jos plėtrą teigia, kad 2009 metų pirmojo ketvirčio piniginių pervedimų rezultatai yra blogesni nei tikėtasi (žr. 1 diagramą). Didesnis nei tikėtasi neigiamas pokytis gaunamas dėl pablogėjusios ekonomikos padėties ir užimtumo lygio pasaulyje. Pagal dabartines Pasaulio banko

1 diagrama. Pasaulio banko ir migracijos ir piniginių pervedimų tyrimų grupės prognozės

prognozės bendras pasaulio BVP 2009 m. sieks 2,9%, 2010 m. – 2%, 2011 m. – 3,2%, todėl manoma, kad 2009 m. į besivystančias šalis piniginiai pervedimai sumažės 7–10%, tačiau 2010 ir 2011 m. jau tikimasi atsigausti.

Tendencijos Lietuvoje

Analizuojant migrantų piniginių pervedimų tendencijas Lietuvoje svarbu apžvelgti tarpukario ir dabartinį laikotarpį.

Pervedimai tarpukariu (1918–1938 m.)

Lietuviai yra viena iš tokių mažų tautų, kurių išeiviai yra gausiai pasklidę po visą pasaulį. Išskyrus atskirus laikotarpius, kada įvairios priežastys (pvz., pasauliniai karai ar sovietmetis ir „geležinė uždanga“) ribodavo emigrantų skaičių, Lietuva nuo XIX a. pabaigos buvo viena iš gausiausiai emigruojančių (pagal gyventojų skaičių) Rytų Europos valstybių pasaulyje.

Tarpukariu emigrantai siųsdavo pinigus į Lietuvą iš įvairių pasaulio šalių per bankus ir pašto įstaigas. Taip pat pinigai buvo siunčiami siuntiniais ir laiškais giminėms, todėl tiksliai siunčiamus pinigų kiekius suskaičiuoti nebuvo galimybės. Kasmečiai pervedimai vidutiniškai sudarė apie 10% valstybės biudžeto. Iš

pervedimų pelnėsi stambiausi Lietuvos bankai, ypač Komercijos, Centrinis žydų, Kredito, Brauno ir Lietuvos bankai. Didžiausi pinigų srautai 1925–1939 m. laikotarpiu buvo pervedimai iš Šiaurės Amerikos per bankus, siekdavę vidutiniškai daugiau nei 60% visų parsisūtų į Lietuvą pinigų. 10–12% sudarydavo pervedimai iš Vokietijos (žr. 2 lentelę). Patys didžiausi pervedimai į Lietuvą buvo parsiešti prieš pat didžiąją pasaulinę ekonominę krizę – beveik po 50 mln. Lt kasmet. 1925 m. piniginiai pervedimai sudarė net 16,74% viso valstybės biudžeto (žr. 2 diagramą). Nors piniginiai pervedimai kiekvienais metais (išskyrus 1929–1933 m. krizės laikotarpį) didėjo, procentinė jų dalis, palyginti su valstybės biudžetu, mažėjo (palyginti padės 3 diagrama, kai šiais laikais situacija kardinaliai skiriasi). Tuometinė Lietuva tapo vis labiau nepriklausoma nuo papildomų finansinių šaltinių iš užsienio, plėtojosi šalies pramonė, buvo investuojama į gamybą, dėl to migrantų piniginiai pervedimai turėjo vis mažesnę įtaką valstybės ūkio gyvenimui. Didžiosios pasaulinės ekonominės krizės metu piniginių pervedimų dydis į Lietuvą krito net 70%¹⁴. Krizė sukėlė katastrofiškus padarinius daugelio šalių ūkiui: didžiulį nedarbą, gamybos nuosmukį, masinius firmų bankrotus ir t. t.

2 lentelė. Migrantų piniginiai pervedimai tarpukariu, mln. Lt
(šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis, 1927–1938 m.)

Metai	Iš viso gautos pašto perlaidos iš užsienio, mln. Lt	Iš viso gauti piniginiai pervedimai iš Amerikos per bankus*, mln. Lt	Iš viso piniginiai pervedimai į Lietuvą, mln. Lt	Biudžetas, mln. Lt	Piniginių pervedimų dalis valstybės biudžete, %
1924	8,4697	31,4138	39,8835	-	-
1925	12,7649	30,5281	43,293	258,625	16,74
1926	14,7655	28,9087	43,6742	-	-
1927	15,2975	26,1751	41,4726	-	-
1928	16,4241	26,008	42,4321	319,82	13,27
1929	19,2909	30,5507	49,8416	-	-
1930	14,9623	24,597	39,5593	347,694	11,38
1931	13,1943	22,9337	36,128	-	-
1932	11,0417	17,8687	28,9104	-	-
1933	7,3907	9,737	17,1277	256,862	6,67
1934	6,0582	6,959	13,0172	-	-
1935	6,7525	6,5857	13,3382	279,86	4,77
1936	6,4733	5,9511	12,4244	302,802	4,10
1937	6,277	6,1796	12,4566	329,94	3,78
1938	5,6077	5,4278	11,0355	370,993	2,97
1939	3,4253	5,2524	8,6777	361,782	2,40
Iš viso:	168,1956	285,0764	453,272		

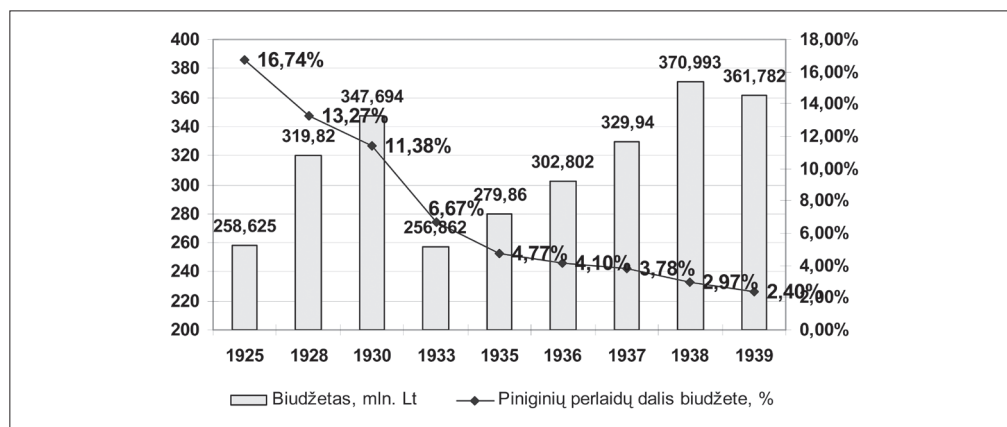
* Piniginiai pervedimai gaunami per Lietuvos banką, Ūkio banką, Kredito banką, Tarptautinį banką, Centr. žydų kop. remti banką, Tautinį lietuvių banką, Prekybos ir pramonės banką, Rygos Kom. banką (Šiaulių sk.), Kooperacijos banką, Bankinius namus ir kontorą, Kauno centr. savit. kredito d-ją, Pašto telegrafo pervedimus.

Akivaizdu, kad tai neigiamai paveikė ir daugelio tuomečių emigrantų, dirbusių svečiose šalyse, finansinę ir ekonominę būklę.

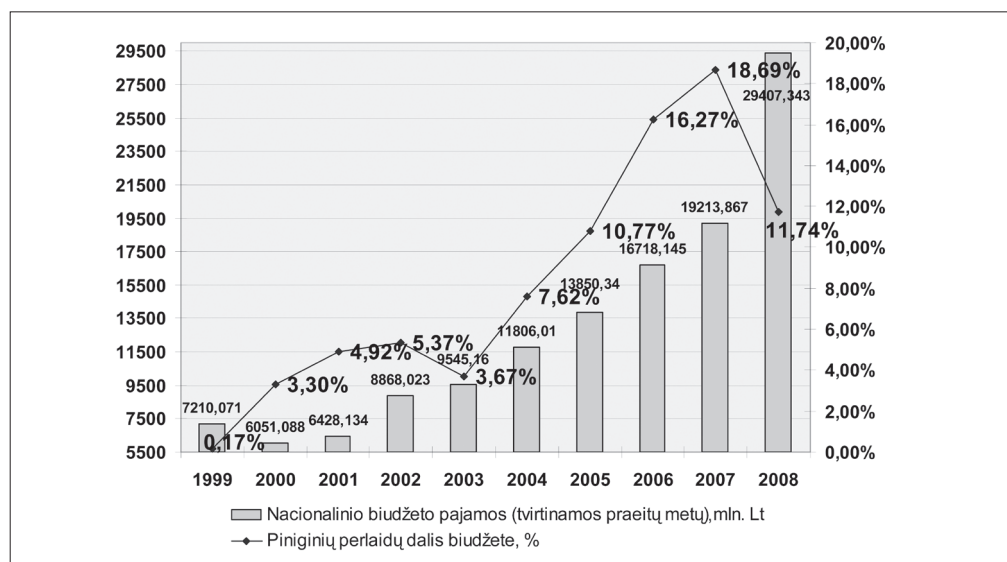
Svarbu paminėti, kad piniginius pervedimus sudarė ne tik lietuvių gaunamos darbo pajamos užsienyje ar einamieji pavedimai. Nemažą dalį sudarantys įvairios užsienio paramos organizacijos ir fondai skyrė lėšų Pirmojo pasaulinio karo nualintai Lietuvai remti. Daugiausia tokių pašalpų rinkimas buvo inicijuojamas per Šiaurės Amerikos lietuvių bendruomenių ir organizacijų fondus.

JAV lietuvių organizacijos karo metu nemažą materialų dėmesį skyrė Lietuvos valstybei atkurti, jos nepriklausomybei, tarptautiniam pripažinimui ir karo sugriauto ūkio atkūrimui stiprinti. Kilus karui, kiekviena Amerikos lietuvių srovė 1914 m. įkūrė po fondą nukentėjusiems Lietuvos žmonėms šelpiti. Katalikai sudarė Tautos fondą, socialistai įkūrė Lietuvos šelpimo fondą, tautiečiai – Autonomijos fondą, vėliau pavadintą Nepri gulmybės fondu.

2 diagrama. Lietuvos valstybinio biudžeto ir piniginių pervedimų procentinis kitimas 1925–1939 m. (šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis, 1927–1938 m.)

3 diagrama. Piniginių pervedimų iš užsienio procentinė dalis Lietuvos nacionaliniame biudžete 1999–2008 m., % (šaltinis: Lietuvos banko, LR statistikos departamento ir LR finansų ministerijos interaktyvi statistinė informacija)

- Lietuvos šelpimo fondas veikė iki 1920 m. birželio 23 d. ir surinko 37 661 USD aukų, kurios atiteko Lietuvos žmonėms šelpti.
- Katalikų tautos fondas iki 1922 m. surinko 590 136 USD (dar pora metų – ir pasiekė 700 000 USD sumą), kurie buvo paskirstyti taip: 70% Lietuvos reikalams, 20% katalikų politikams, 10% jų „atsargos kapitalui“.
- Autonomijos – Nepri gulmybės fondas iki 1920 m. pabaigos paskelbė iš viso surinkęs 85 201 USD, tuos pinigus išdalijo visokiems politiniams žygiams remti¹⁵.

Aukos valstybinėms ir visuomeninėms organizacijoms ėjo ir iš kitų išeivijos organizacijų. 1920 m. Lietuvos misija Amerikoje paskelbė aukų Lietuvai sumas. Kariuomenei buvo atsiųsta 10,6 tūkst., savanoriams – 10 tūkst., šauliams – 46 tūkst., Lietuvos gynimo komitetui – 52 tūkst. USD. Bendra suma kartu su kitomis aukomis siekė 133 tūkst. USD, arba 7 mln. auksinių tuomete Lietuvos valiuta¹⁶.

1920 m. spalio 8 d. įkurta Lietuvos piliečių sąjunga (LSP) turėjo rūpintis JAV lietuvių (kaip Lietuvos piliečių) reikalais ir remti Lietuvos vyriausybę. Nariai kasmet turėjo mokėti po 3 USD. Šie įnašai sudarė Valstybinį Amerikos lietuvių fondą, kurio 2/3 buvo skiriami Lietuvos vyriausybei¹⁷.

1924–1939 m. laikotarpiu į Lietuvą buvo atsiųsta apie 45,3 mln. USD (pagal to meto kursą 1 USD prilygo 10 Lt). Prie šios sumos galima pridėti per įvairiausių šelpimo fondus ir paramos organizacijas į Lietuvą atėjusius dar per 1 mln. USD. Statistikos metraščiuose nėra užfiksuota, kokios įplaukos buvo nuo 1918 iki 1924 m., tačiau numanoma, kad piniginiiais pervedimais, siuntiniais, aukomis ar kitais būdais nuo 1915 iki 1920 m. į Lietuvą JAV lietuviai atsiuntė apie 10 mln. USD (visai nežinoma, kiek minėtu laikotarpiu buvo atsiųsta iš kitų pasaulio šalių). Ši parama sudarė sąlygas Lietuvos užsienio taryboms funkcionuoti. Dėl to valdžia siekė suvienyti įvairias politines sroves, švelninti prieštaravimus lietuvių išeivijoje¹⁸. Anot emigracijos istoriko V. Liulevičiaus, per visą nepriklausomybės laikotarpį tarpukariu užsienyje dirbantys ir gyvenantys lietuviai Lietuvai padovanojo apie 53 mln. USD¹⁹. Tačiau mano skaičiavimu ši suma galėtų siekti mažiausiai 57–59 mln. USD.

*Žemės banko konfliktas*²⁰. Kai JAV prezidentas V. Wilsonas 1916 m. lapkričio 1 d. paskelbė „Lietuvos dieną“, amerikiečiai galėjo aukoti nuo karo nukentėjusiems lietuviams: buvo surinkta apie 220 tūkst. USD. Aukos

buvo renkamos Lietuvai ir su JAV Raudonojo Kryžiaus vėliava, iki 1917 m. vasario mėn. daugiausia JAV lietuviai surinko ir įteikė 167 tūkst. USD. 50 tūkst. tuoj buvo išsiųsta į Petrogradą, kita dalis – į Šveicariją lietuvių karo belaisviams Vokietijoje ir Austrijoje šelpti. Po karo už likusius pinigus buvo nupirkta įrengimų Lietuvos ligoninėms. Už tuos pačius pinigus buvo įkurtas Žemės bankas (toliau – ŽB). Banko tikslas – padėti karo sunaikintam Lietuvos ūkiui. Pusė kapitalo – 100 tūkst. USD – sudarė JAV lietuvių pinigai, pusė Lietuvos vyriausybės įnašas. JAV lietuvių 100 tūkst. USD buvo pervesti į Lietuvą, iškeisti į auksinius ir padėti ŽB vardu iki pareikalavimo Prekybos ir pramonės banke ir Ūkio banke. Įvedus Lietuvoje litą, buvo įsteigtas savas ŽB, kuriame jau visi kapitalai priklausė Lietuvos vyriausybei. 1924 m. J. Žilius (banko steigimo komiteto narys patriotas, gavęs leidimą steigti banką) kreipėsi į finansų ministrą J. Petrulį prašydamas į šį banką priimti ir JAV lietuvių surinktus pinigus, o jų aukotojus įtraukti į valstybinio ŽB narių (akcininkų) skaičių. Tačiau valdžiai atsisakius, kilo konfliktas. Ministrų kabinetas pavedė teisininkų komisijai apsvarstyti JAV lietuvių pretenzijas. Komisija išsprendė šią problemą išeivių nenaudai, motyvuodama tuo, kad Lietuvos vyriausybė negaliojo J. Žiliaus rinkti pinigų Amerikoje, kad jis telkė pinigus savo iniciatyva, nors ŽB pinigai pradėti rinkti dar karo metais ne JAV lietuvių, o Petrogrado lietuvių komiteto iniciatyva, vėliau tam davusi įgaliojimus Lietuvos vyriausybė, kuri pati žadėjo ŽB pusę kapitalo. Lietuvos finansų ministras 1933 m. pranešime vyriausybei nurodė, kad atsakomybė už neįsteigtą ŽB tenka jai, nes vyriausybė, kaip ŽB iniciatorė, banko nestėigė ir žadėto kapitalo netelkė, o banko steigimą nukėlė iki tol, kol visiškai krito vokiečių markės kursas. Tačiau JAV lietuviai savo kapitalą atsiuntė į Lietuvą. Taip JAV lietuvių pastangos liko bevertės, nes jų laikomi Lietuvos bankuose pinigai tapo be-

verčiai, o dideli nuostoliai buvo patirti ir dėl Lietuvos vyriausybės kaltės.

Piniginių pervedimų svarba Lietuvai. 1919 m. buvo intensyviai susirašinėjama dėl galimybės turtingiesiems JAV lietuviams dalyvauti Lietuvos ekonominiame gyvenime, investuoti kapitalus į Lietuvos akcines bendroves, įmones, kurti Lietuvos bankus. Ieškoti užsienio valiutos vertė sunki krašto ekonominė padėtis – Lietuvoje kapitalų nebuvo, užsienio valstybės paskolų ar kreditų neteikė, nes dauguma jų Lietuvos nepripažino, o nuallintai ekonomikai reikėjo didelių sumų. Dalis išeivijos pasirodė suinteresuota Lietuvos rinka ne tik patriotiniais sumetimais, bet ir dėl gerų perspektyvų: JAV lietuviai stambių kapitalų neturėjo, todėl vietos rinkoje konkuruoti su stambiais firmomis jiems buvo sunku, – šiuo atžvilgiu JAV lietuvių padėtis Lietuvoje buvo geresnė. Nedideli išeivijos kapitalai buvo sudaromi iš dolerių – tada pastoviosios Vakarų valiutos, ir tai leido galvoti apie galimybę įsitvirtinti Lietuvos rinkoje²¹.

Vienas iš svarbiausių Lietuvos verslininkų tikslų buvo išeivijos pagalba stiprinant savo prekybos pozicijas krašto rinkoje, nes ji buvo daugiausia kitataučių prekybininkų rankose. Nemažai Amerikos lietuvių, turinčių gerų pažinčių su įtakingais tos šalies finansininkais, ragino Lietuvoje statyti mašinų, termometrų, durpių gamyklas, aliejaus fabriką, elektrines, steigti žuvių, gintaro ir transporto geležinkelio bei vandeniu bendroves. Prekybos ir pramonės įstaigoms kurti Lietuvoje JAV lietuviai sutelkė apie 2 mln. USD. Tačiau sąlygos JAV verslininkams Lietuvoje nebuvo palankios, nes įsikūrimą sunkino neaiški Lietuvos politinė ateitis, kurią dauguma JAV lietuvių vertino pesimistiškai, trukdė įvairių išeivijos srovių prieštaravimai, blogos komunikacijos su Europa ir didelis Vokietijos markės kurso kritimas²².

Pokario metais didžiausia nauda buvo iš emigrantų nuolat siunčiamų pinigų, nes tada doleriai Lietuvoje buvo verčiami į bevertes

ostmarkes. Tuo siekė pelnytis Lietuvos bankai ir vietos lietuvių finansininkai. Tarpukariu atsiųsti pinigai iš užsienio garantavo ne tik lito kursą, bet ir dengė užsienio prekybos deficitą. Vien 1928 m. emigrantų parsųsti pinigai sudarė per 40 mln. Lt, ir tik dėl to 1929 m. mokėjimo balansas tapo teigiamas, nes prekybos balansas buvo neigiamas.

Reemigracija iš JAV. Po Pirmojo pasaulinio karo reemigracijos tendenciją rodantys JAV lietuviai ieškojo galimybių grįžti į Lietuvą, išsigyti už sutaupytus pinigus namų, žemių. 1921 m. į Lietuvą sugrįžo 16 tūkst. išeivių, tačiau negavę valstybės paramos, praradę santaupas dėl dolerio kurso kritimo, susidūrę su nesąžiningų valdininkų suktybėmis ir kyšininkavimu, nebesugebėję pritapti Lietuvoje grįžo į JAV. Reemigraciją stabdė labai įvairios ir rimtos priežastys: ŽB konfliktas po nepriklausomybės (JAV lietuvių 100 tūkst. USD įnašas bankui įkurti buvo tiesiog „nurašytas“), nekilnojamojo turto, žemių pirkimo varžymas, JAV įmonių steigimas nebuvo perkeliamas į Lietuvą dėl žemo vietinio ekonomikos lygio, vietinių bendrovių protekcionizmas ir išeivių galimybių Lietuvoje varžymas. Tokia politika neskatinavo išeivių grįžti į Lietuvą ar siųsti pinigų, kaupti kapitalo Lietuvoje²³. Galima daryti išvadą, kad ir dabartinės Lietuvos vyriausybės požiūris į emigrantus nepasikeitė: koks buvo pasyvus nuo senų laikų, toks ir liko. Valdininkų mentalitetas toks jau yra.

Išvados. Emigracijos istorikas V. Liulevičius teigia, kad emigracija nebuvo nuostolis lietuvių tautai, ji davusi didžiulę naudą Lietuvai²⁴. Tiesioginiai pervedimai, pašalpos, paskolos arba investicijos buvo gana didelis įnašas į valstybės biudžetą mokesčių pavidalu per prekių ir paslaugų vartojimą. Parsųsti pinigai buvo investuojami į Lietuvos akcines bendroves, bandoma kurti naujas įmones, bankus, statyti naujas gamyklas ir fabrikus. Taip buvo skatinama užsienio prekyba ir vidaus vartojimas, kilo bendras ekonomi-

nis šalies lygis. Šie piniginiai pervedimai iš emigrantų neabejotinai stiprina valstybės finansinę sistemą, gyvino jos pramonę ir prekybą, tačiau tikslus pinigų naudojimas ir jų vertės sukūrimas niekur tada nebuvo analizuojamas ir fiksuojamas. Apskritai labai mažai yra informacijos apie lėšų, gautų iš emigrantų, panaudojimą. Išvykę į užsienio šalis ir nemažai lėšų sukaupę lietuviai, grįžę į Tėvynę ir nusipirkę žemės, galėjo kurti savus ūkius ir plėtoti įvairius verslus. Pačioje valstybės kūrimosi pradžioje dar galima rasti užuominų, kad surinktomis lėšomis faktiškai buvo sukurta Užsienio reikalų ministerija, t. y. įsteigtos ir išlaikytos atstovybės užsienyje, kaip antai konsulatai bei ambasados, bet kiek konkrečiai lėšų buvo tam išleista – netikslinama.

Michelsonas savo knygoje teigia, kad pinigai – tai nėra viskas, ką išieivija Lietuvai yra davusi. Amerikos lietuviai labai daug prisidėjo ir prie to, kad Lietuva buvo pripažinta *de jure*²⁵.

Piniginių pervedimų srautai Lietuvoje 2002–2008 m.

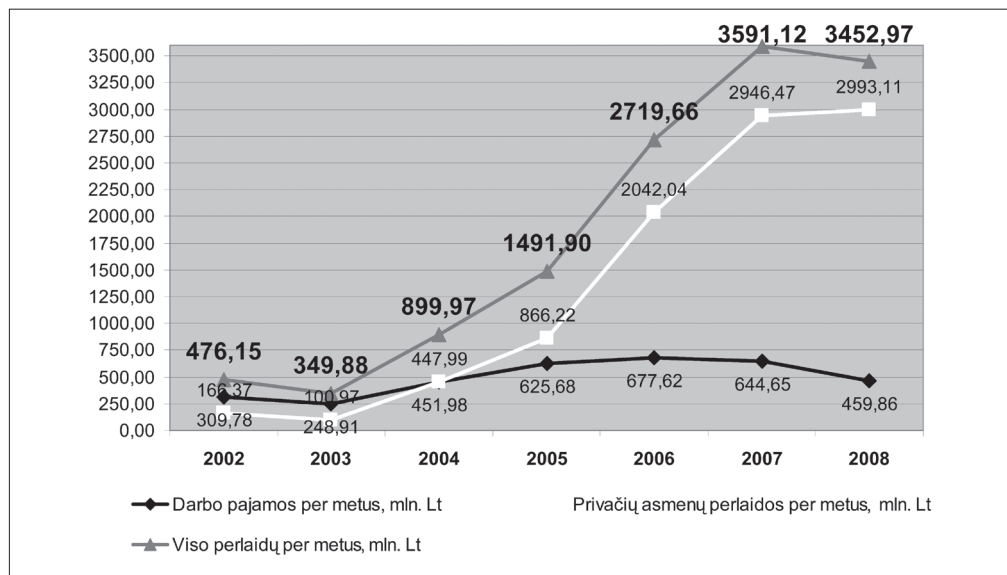
Migrantų piniginiai pervedimai iš užsienio Lietuvos mokėjimo balanse atsispindi dviejų einamosios sąskaitos straipsnių įplaukose (kredite)²⁶:

1. Darbo pajamų (pajamų balansas).
2. Kitų sektorių (einamųjų pervedimų balansas).

Statistikos departamento duomenų bazėje yra ir kitas piniginių pervedimų iš užsienio skaičiavimas (prieiga: „Ūkis ir finansai (makroekonomika)“ duomenų grupė; nacionalinės sąskaitos; nacionalinės pajamos), tačiau čia įskaičiuojami einamieji įmonių ar kitų juridinių asmenų kapitalo pervedimai.

Nė vienas migrantų piniginių pervedimų iš užsienio rodiklis tiksliai nenusako jų dydžio. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad mokėjimo balanso straipsnyje „Darbo pajamos“ įskaičiuojamas ne tik emigrantų, kurie pagal visus Lietuvos Respublikos įstatymus yra

4 diagrama. Pervedimai iš užsienio (šaltinis: Lietuvos banko, LR statistikos departamento ir LR finansų ministerijos interaktyvi statistinė informacija)

deklaravę savo emigraciją ir gaunamas pajamas užsienio šalyje, bet ir jais nelaikytinų asmenų – ambasadų, konsulatų, tarptautinių institucijų darbuotojų – uždarbis. Be to, dalis darbo pajamų išleidžiama užsienyje ir niekada nepasiekia migrantų giminės. Be privačių asmenų piniginių pervedimų, einamųjų pervedimų straipsnis „Kiti sektoriai“ taip pat atspindi paramą, dovanas bei kitus neatlygintinus pervedimus iš įvairių privačių bendrovių ir institucijų. Šie netikslumai didina migrantų piniginių pervedimų iš užsienio rodiklį, tačiau vargu ar yra pakankami tikram jų mastui nustatyti. Žinoma, yra mažiau nenorinčių mokėti mokesčių, nei norinčių, todėl nedeklaruodami savo pajamų, tiesiog per bankus ar kitus oficialius ar neoficialius kanalus siunčia pinigus, kurie Lietuvos mokėjimų balanso kredite rodomi kaip privačių asmenų pervedimai. Mano nuomone, tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl privačių piniginių pervedimų sumos santykinai tokios didelės, palyginti su darbo pajamomis.

Visiškai tikslios statistikos, kiek užsienyje dirbantys lietuviai į Lietuvą atveža pinigų, nėra ir neįmanoma suskaičiuoti. Lietuvos banko oficialiais duomenimis, iš viso 2008 m. gautos darbo pajamos ir privačių asmenų pervedimai iš užsienio sudarė 3452,97 mln. Lt (žr. 4 diagramą), tai 2553 mln. Lt daugiau negu 2004 m. Gautų darbo pajamų ir privačių asmenų piniginių pervedimų dalis, palyginti su bendruoju vidaus produktu, padidėjo nuo 1,44% 2004 m. iki 3,66% 2008 m.²⁷ (žr. 4 diagramą). Manoma, kad būtent įstojimas į ES ir prasidėjęs laisvas darbo jėgos, kapitalo ir prekių judėjimas buvo viena pagrindinių padidėjusių piniginių pervedimų iš užsienio priežasčių.

Tyrimai. Socialinių mokslų daktarė Audra Sipavičienė bene plačiausiai Lietuvoje tyrė tarptautinės migracijos procesus. Jos parengtoje knygoje „International migration in Lithuania“ apžvelgta ir pinigų pervedimų tema, darytas tyrimas apie šeimų pinigų, gaunamų

iš užsienio, panaudojimą Vilniaus mieste pagal rajonus.

1993–1996 m. buvo apklaustos 236 šeimos (piniginių pervedimų klausimu – Antakalnyje 76, Šnipiškėse 64, Karoliniškėse 44, Fabijoniškėse 52) Vilniaus mieste. Tyrimas parodė, kad 15,7% apklaustų šeimų gavo pinigų iš užsienio, 22 šeimos iš 37 gavo mažesnes nei 1000 Lt sumas iš užsienio ir tik 2 šeimos daugiau nei 4000 Lt. Natūralu, kad didžioji gautų pajamų dalis atiteko vartojimui, likusi dalis skirta mokesčiams už butą. Rezultatai parodė, kad investicijoms pajamų nepatenka. Parama neturtingoms šeimoms yra penkis kartus didesnė nei vidutiniškai gyvenančioms šeimoms. Skurdžiai gyvenančios šeimos pinigus dažniausiai leidžia maistui, drabužiams ir kitoms būtiniausioms reikmėms ir poreikiams patenkinti. Dar pastebėta, kad drabužiai, maistas ir panašūs dalykai, kuriuos siunčia užsienyje gyvenantys šeimos nariai, yra kaip pinigų siuntimo ekvivalentas. Kita vertus, daugelis daiktų yra pigesni nei Lietuvoje, ypač JAV. Užfiksuota, kad tiesioginiai šeimos nariai (tėvai, vaikai, brolis/sesė), palyginti su tolimesniais giminėmis ar draugais, nėra pagrindiniai pinigų gavėjai. Tik 3,8% apklaustųjų siunčia pinigus emigrantams asmeniškai naudoti. Galima daryti prielaidą, kad užsienyje studijuojantiems šeimos nariams.

Akivaizdu, kad socialinis ekonominis pinigų persiuntimo efektas Vilniaus mieste yra mažas: pinigų ar kitų gėrybių mastas negausus. Tyrime išskiriamos kelios šios situacijos formulotės: pirma, trumpo laikotarpio išvykos susijusios su prekybine veikla ar smulkaus verslo veikla. Antra, neilgos išvykos į užsienį dažniausiai siejamos su išsimokslinimu, kai tėvai siunčia pinigų vaikams. Kita vertus, lietuvių pasiskirstymas po visą pasaulį įtraukia žmones ir jų palikuonis, palikusius šalį prieš pusę amžiaus. Daugelis jų yra praradę giminystės ryšius su giminėmis ar draugais Lietuvoje per sovietų okupacijos metus.

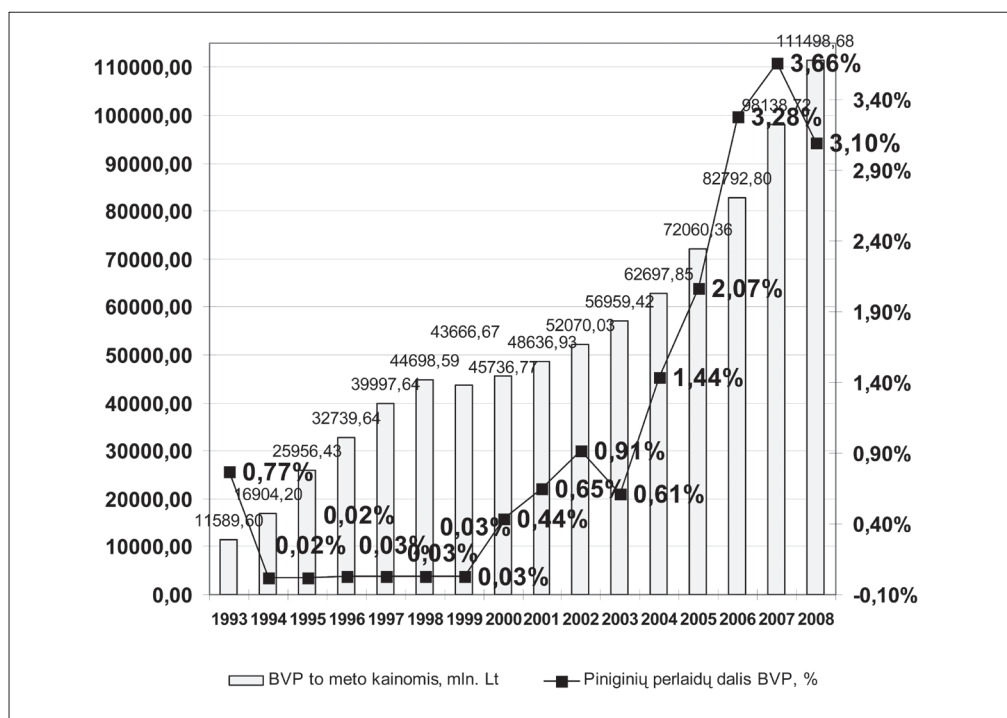
Tyrimo autorių teigimu, socialinis ekonominis migracijos poveikis galėtų būti labiau ištirtas ir labiau nagrinėjamas netiesioginiais rodikliais, pvz.: pragyvenimo lygis, verslo plėtra, šeimų socialinė padėtis ir kt.²⁸

Lietuvoje 1993–2008 m. laikotarpiu vyravo gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija²⁹. Atlikus koreliacijos koeficiento skaičiavimus pastebėta stipri atvirkštinė priklausomybė tarp piniginių pervedimų ir gyventojų skaičiaus demografiniu požiūriu. Santykinio skurdo lygio rodikliai rodo, kad skurdo lygis Lietuvoje per laikotarpį nuo 2005 iki 2007 m. reikšmingai didėjo. Nors piniginiai pervedimai teigiamai veikia skurdą šalyse, bet skaičiavimai rodė, kad piniginių pervedimų priklausomybė silpnai veikia skurdą Lietuvoje. Galima pridurti, kad Lietuvoje sąlygas migruoti turi vidutinio pajamų lygio

turintys gyventojai, o skurdžiai gyvenantys žmonės neturi pakankamų lėšų migruoti į kitas šalis.

Tiriant koreliaciją ekonominiu požiūriu piniginių pervedimų poveikis šalies ekonomikos augimui yra reikšmingas, tai rodo gautas teigiamas ryšys tarp migrantų paramos ir šalyje sukuriama BVP (0,91). Piniginiai pervedimai tolygiai augo su BVP rodikliu (žr. 5 diagramą), ypač po 2004 m., kai Lietuva įstojo į ES. Skaičiuojant pirmo būtinumo prekių naudojimą (išlaidas maistui, nealkoholiniams gėrimams, drabužiams), alkoholinių gėrimų vartojimą, disponuojamų pajamų ir išlaidų koreliacinį ryšį su piniginiiais pervedimais, kaskart gaunamas stiprus tarpusavio ryšys, todėl šią tendenciją galima traktuoti kaip piniginių pervedimų didžiulę galimybę BVP augimui paspartinti³⁰.

5 diagrama. Lietuvos BVP ir migrantų piniginių pervedimų iš užsienio procentinis kitimas (šaltinis: Lietuvos banko, LR statistikos departamento ir LR finansų ministerijos interaktyvi statistinė informacija)

Gyventojų investicijos susideda iš gyventojų padėtų įvairių indėlių banke, investavimo į vertybinius popierius ir nekilnojamąjį turtą:

- Lietuvos banko statistikoje indėlių sumos fiksuojamos tik 2001–2003 m. įskaitytinai (atitinkamai 6,36; 6,88; 7,89 mlrd. Lt)³¹.
- Vertybinių popierių komisija³² neturi statistikos, kiek gyventojai investuoja į vertybinius popierius, tik kai kuriose apžvalgose (pradėtos jos daryti tik 2006 m. pr.) pateikia tam tikro ketvirčio bendrą investicinių portfelių vertę: pavyzdžiui, 2007 m. investicijos buvo vertos 1,26 mlrd. Lt, 2008 – jau tik 1 mlrd. Lt. Tačiau Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas, 2009 m. vasario 28 d. duomenimis, skelbia, kad namų ūkių investicijos į vertybinius popierius siekia 4,6 mlrd. Lt, arba 11,5% visų Lietuvoje investuojamų pinigų.
- Itin sunku nustatyti, kiek Lietuvos gyventojai investuoja į nekilnojamąjį turtą, nes statistika negali išskirti, ar žmogus, perkantis nekilnojamąjį turtą, investuoja pinigus į ateitį manydamas parduoti ir taip turėti pelną, ar perka būstą vartojimo pagrindu.

Nors ryšiui tarp piniginių pervedimų ir gyventojų investicijoms nustatyti trūksta duomenų, galima daryti prielaidą, kad šie rodikliai vienas kitą veikia. Bankininkų nuomone, nekilnojamojo turto kainų kilimui emigrantų pinigai neturėjo didelės įtakos. Tačiau tokia nuomonė kelia abejonių. Tiesiog sutapo laikotarpiai, kai nekilnojamas turtas brango, o Lietuvos gyventojams atsirado galimybė legaliai dirbti kai kuriose ES šalyse ir uždirbtus pinigus investuoti į nekilnojamąjį turtą Lietuvoje.

Nekilnojamojo turto kreditavimo paslaugas teikia Lietuvos bankų ir kitos finansinio tarpininkavimo įmonės. Migrantų piniginių pervedimų prisidėjimas prie nekilnojamojo turto rinkos pirkimo Lietuvoje galėjo pasireikšti poveikiu įsigyjant visą nekilnojamąjį

turtą iš karto ir/ar naudojantis bankų kreditavimo paslaugomis (piniginiai pervedimai sėkmingai panaudojami įnešant pradinį įnašą). Taigi yra didelė tikybė, kad migrantų piniginiai pervedimai galėjo prisidėti prie nekilnojamojo turto paklausos kilimo.

Piniginiai pervedimai Lietuvoje naudojami maisto ir pirmo būtinumo prekėms pirkti, didėja paklausa nekilnojamojam turtui ir polinkis investicijoms. Lietuvos ekonomiką emigrantų atsiųsti pinigai veikia labai teigiamai³³. Migrantų piniginių pervedimų ekonominė įtaka Lietuvoje priklauso nuo to, kaip šiuos piniginius pervedimus leidžia gavėjai. Daugiau naudos gaunama tada, kai migrantų persiųstais pinigais finansuojamas išsimokslinimas, naujų įmonių steigimas ir kitos daug pridėtinės vertės galinčios sukurti verslo sritys, o ne trumpalaikių prekių ir paslaugų vartojimas arba spekuliacijos nekilnojamojo turto rinkoje³⁴.

Migrantų piniginiai pervedimai iš užsienio bent iš dalies kompensuoja dėl emigracijos patirtus nuostolius, nes gali turėti teigiamą įtaką atskirų namų ūkių gyvenimui ir visos ekonomikos plėtrai. Ateityje dėl augančio nedarbo lygio ir gilėjančių ekonominio sunkmečio sukeltų problemų emigrantų srautai iš Lietuvos gali didėti, todėl tikėtina, kad jų piniginiai pervedimai iš užsienio taip pat didės. Piniginių pervedimų dydis daugiausia priklausys nuo to, kiek emigravusiųjų taps ilgalaikiais emigrantais ir kaip jiems pavyks didinti savo finansinį biudžetą. Tam taip pat įtakos turės ekonominio aktyvumo lygis šalyje, palūkanų normų skirtumas; infliacijos tempas, atlyginimų augimas, vyriausybių (pirmiausia apmokestinimo) ekonominė politika ir kiti veiksniai. Visa tai skatina atlikti išsamesnius tarptautinės migracijos ir migrantų piniginių pervedimų į Lietuvą (ir kitas šalis) tyrimus, kuriais būtų galima nustatyti tikslesnį jų poveikį ekonomikai ir pasiūlyti racionalius migrantų piniginių pervedimų naudojimo būdus.

Piniginių pervedimų reikšmė šalių ekonomikai

Mokslininkai laikosi nuomonės, kad piniginiai pervedimai teigiamai veikia šalies ekonomiką. Migraciniai srautai sureguliuoja darbo jėgos pasiskirstymą, todėl mažėja darbo jėgos konkurencija šalyje, iš kurios išvyksta emigrantai. Migrantų piniginiai pervedimai padeda ekonomiškai atsilikusiems šalies gavėjos regionams ir yra viena iš ekonomikos kilimo priemonių, kuri mažina skurdą ir socialinę nelygybę. Tyrimai parodė, kad Centrinėje Azijos dalyje daugiausia piniginių pervedimų siunčiama į kaimus, kuriuose yra didžiausias skurdo lygis³⁵. Skurdžiai gyvenantys žmonės migruoja, uždirba pinigus ir siunčia savo artimiesiems. Tačiau šis požiūris turi ir kritikų. Piniginiai pervedimai gali net padidinti socialinę nelygybę, nes parsųsti pinigai daro turtingesnę gavėją, o ne siuntėją. Be to, parsųsti pinigai neigiamai veikia gavėjo motyvaciją dirbti³⁶. Šiuos klausimus vertėtų nagrinėti ne tik makroekonominio lygiu, bet ir mikroekonominio požiūriu, naudojant namų ūkių tyrimus.

Migrantų piniginiai pervedimai iš svetur turi teigiamą įtaką mokėjimo balansui, nes suteikia užsienio valiutos atsargų ir papildomų santaupų ekonomikos plėtrai. Emigrantų parama gali suteikti šalies ūkiui galimybę išleisti daugiau nei jame pagaminama, importuoti daugiau nei iš jo eksportuojama ir investuoti daugiau nei jame sutaupoma.

Kaip anksčiau minėta, piniginius pervedimus galima traktuoti kaip finansinę pagalbą arba investicijas į šalį. Prie ekonomikos augimo prisidedama per įvairius makroekonomikos rodiklius. Visų pasaulyje atliktų empirinių tyrimų bendra išvada tokia, kad emigrantų pinigai labiausiai veikia ekonomiką per šiuos pagrindinius makroekonominius rodiklius:

- vartojimą, gamybą ir prekybą. Ypač maisto produktų, aprangos ir avalynės

pramonės šakose. Iki 70% piniginių pervedimų yra išleidžiama plataus vartojimo prekėms, įskaitant pirmo būtinumo prekes, pramogą, medicinos išlaidas, būsto renovavimą, vestuvių, laidotuvių ir kitų ceremonijų sąnaudas, bei kitas netikėtas išlaidas, susijusias su paslaugų ir prekių vartojimu. Piniginių pervedimų vartojimas didina netiesioginius mokesčius, taip didindamas vyriausybės vartojimo pajamas, vėliau išlaidas ar santaupas. Piniginiai pervedimai yra ir multiplikatoriaus padariniai. Esant didesniai pinigų kiekiui didėja gyventojų išlaidos, tada didėja ir kitų gyventojų pajamos, ir atvirkščiai³⁷. Vartojimo pagrindu sukuriamą didesnę pridėtinę vertę šalyje, todėl teigiamai veikiama bendra ūkio plėtra;

- investicijas į verslą, nekilnojamąjį turtą ar išsilavinimą. Piniginių pervedimų tyrinėtojai sudarė tokią koncepciją, kad padidėjus piniginių pervedimų srautui padidėja investicijos (Maroko, Pakistano ir Indijos atvejai). Pavyzdžiui, staigus ekonomikos kilimo metais šešios iš septynių Viduržemio jūros regiono šalių pajuto dideles investicijas padidėjus migrantų piniginiams pervedimams. Piniginiai pervedimai padeda kurti smulkiajam verslui, sąlyginai didina nekilnojamojo turto paklausą. Per trumpą laiką uždirbti pinigai užsienyje taip pat investuojami į žmonių išsilavinimą. Tai itin populiari tarp besimokančių mokykloje ar universitete jaunų žmonių;
- eksportą. Teigiama, kad esant fiksuotam šalies valiutos kursui importuotų prekių kainos mažėja. Masinės užsienio valiutos įplaukos (piniginiai pervedimai) į šalį pagrindžia šią hipotezę.

Migrantų piniginių pervedimų neigiamas poveikis. Vienas iš migracijos neigiamų padarinių yra aukštos kvalifikacijos darbo jėgos išvykimas į kitą šalį su šeima, visų santaupų išsivežimas ir apsigyvenimas ilgesnį laiką. Nepaisant „protų nutekėjimo“ proble-

mos, toks migrantas neturi intereso siųsti jokių pinigų į gimtąją šalį. Galima pridurti, kad vieno šeimos nario migracija padidina kitų šeimos narių polinkį migruoti. Šis padarinyss yra stipresnis nei žemos kvalifikacijos darbininko siųstų pinigų efektas ekonomikai³⁸.

Makroekonominio požiūriu, migrantų piniginiai pervedimai dažniausiai naudojami neveiksmingai: pinigai išleidžiami vartojimui, gydymo reikmėms ir nekilnojamojo turto investicijoms. Be to, piniginiai pervedimai gali kenkti kainų balansui, nes išaugęs kai kurių gyventojų mokumas sudaro sąlygas padidinti kainas konkrečiame ekonomikos sektoriuje (pvz., medicinos). Anksčiau minėti natūriniai pervedimai taip pat turi neigiamą įtaką, nes jie daro netiesioginį neigiamą poveikį šalies ekonomikai per vartojimą ar kitus rodiklius.

Išvykimas dirbti į užsienį mažina gaunamųjų pinigų motyvą užsidirbti patiems, skatina nekilnojamojo turto brangimą, prisideda prie infliacijos rodiklio didėjimo, nes vietos gamintojai neįstengia tenkinti dėl gausių migrantų piniginių pervedimų pastebimai išaugusios prekių ir paslaugų paklausos. Kainų lygiui kylant sparčiau nei kitose valstybėse, savo ruožtu stiprėja šalies realusis valiutos kursas ir mažėja gamintojų konkurencingumas tiek užsienio (dėl santykinai brangesnio eksporto), tiek vietos rinkose (dėl santykinai pigaus importo); gamybos ištekliai „perbėginėja“ iš tarptautinėje rinkoje konkuruojančių prekių ir paslaugų sektoriaus į nekonkuruojančiųjų sektorių. Esami požymiai šaliai diagnozuoja „olandiškąją ligą“. Kita galima nepageidautina migrantų piniginių pervedimų pasekmė – vadinamasis bumerango efektas, kai prielaidos skatina vien tik importo augimą ir blogina užsienio prekybos deficitą³⁹.

Apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, kad piniginiai pervedimai, didindami šeimų pajamas, daro poveikį namų ūkių vartojimo, investicijų ir taupymo įpročiams, mažina socialinę nelygybę ir skurdą, didina pragyvenimo lygį šalyje, skatina darbo užimtumą ir palengvina mokėjimų balanso problemas, nors prisideda prie infliacijos. Aukštą gyvenimo lygį pasiekusiose šalyse piniginiai pervedimai tik kurį laiką daro teigiamą poveikį jų plėtrai. Staugus piniginių pervedimų iš užsienyje esančių tautiečių sumažėjimas, nuolatinis kvalifikuo-tų žmoniškųjų išteklių stygius ir žemas vers-lumo lygis gali sukelti kilmės šalyse didelių socialinių ir ekonominių problemų.

Tarpukario Lietuvoje ir dabar piniginių pervedimų tendencijos yra skirtingos (žr. 2 ir 3 diagramas). Nors Lietuva tarpukariu buvo karo nualinta, ji vis labiau buvo nepriklausoma nuo papildomų finansinių šaltinių iš užsienio, nes plėtėsi šalies pramonė, buvo investuojama į gamybą. Kasmet didėjo biudžetas, tačiau piniginiai pervedimai sudarė vis mažesnę procentinę jo dalį, todėl migrantų piniginiai pervedimai turėjo vis mažesnę įtaką valstybės ūkio gyvenimui. Kitaip nei tarpukariu, dabartinės nepriklausomybės laikais didėjant šalies BVP ar biudžetui didėja ir pervedimų dalis. Tam didelę įtaką turėjo nesuvaržytas bendradarbiavimas su Vakarų šalimis atkūrus nepriklausomybę, 2004 m. įstojimas į ES, laisvas darbo ir jėgos judėjimas.

Kad ir kokie būtų į Lietuvą migrantų piniginiai pervedimai, didžiausią naudą būtų galima gauti skatinant reemigraciją su vakarietiška patirtimi ir kapitalu, jų racionalų panaudojimą investicijoms į aukštą pridėtinę vertę sukuriančias verslo sritis bei žmogiškąjį kapitalą.

Nuorodos

1. The World Bank (red. Quillin B., Mansoor A.). *Migration and Remittances*. Washington DC, 2006, p. 6.
2. Sipavičienė A. International migration in Lithuania: causes, consequences, strategy. Vilnius, 1997.
3. The World Bank (red. Quillin B., Mansoor A.). *Migration and Remittances*. Washington DC, 2006, p. 57–59.
4. Migration and development brief [interaktyvus]. Migration and Remittances Team; Development Prospects Group; World Bank, 2009 [žr. 2009-09-23]. Prieiga per internetą: [http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/RemittancesData_July09\(Public\).xls](http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/RemittancesData_July09(Public).xls)
5. The World Bank (red. Quillin B., Mansoor A.). *Migration and Remittances*. Washington DC, 2006, p. 58.
6. World Migration Report 2005.
7. Migration in the twenty-first century. International Organization for Migration. <http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp>
8. World Migration 2008. Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy [interaktyvus]. 12.3 dalis. Šveicarija: International Organization for Migration, 2008. <http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/office/pid/1674?entryId=20275>. p. 331.
9. Migration and development brief [interaktyvus]. Migration and Remittances Team; Development Prospects Group; World Bank, 2009 [žr. 2009-09-23]. Prieiga per internetą: [http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/RemittancesData_July09\(Public\).xls](http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/RemittancesData_July09(Public).xls)
10. Ten pat.
11. The World Bank (red. Quillin B., Mansoor A.), *Migration and Remittances*. Washington DC, 2006, p. 7.
12. Tomilinas T. Europos Sąjungos migracijos politika: poreikiai ir perspektyvos. Magistro darbas. MRU Strateginio valdymo ir politikos fakultetas, 2007.
13. Migration and development brief [interaktyvus]. Migration and Remittances Team; Development Prospects Group; World Bank, 2009 [žr. 2009-09-24]. Prieiga per internetą: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/Migration&DevelopmentBriefio.pdf>
14. Lietuvos statistikos metraščiai: 1927–1928 m. – 298, 300 p.; 1929–1930 m. – 429–431 p.; 1931 m. – 283–284 p., 1932 m. – 168 p.; 1933 m. – 190 p.; 1934 m. – 198 p.; 1935 m. – 198 p.; 1936 m. – 196 p.; 1937 m. – 348 p.; 1938 m. – 331 p.; 1939 m. – 347 p.
15. Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje*. South Boston, 1961, p. 433.
16. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 58.
17. Ten pat, p. 59.
18. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 58.
19. Liulevičius V. *Amerikos lietuvių ekonominė veikla 1870–1977 m.* Chicago, 1980.
20. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 63–64. Straipsnio autoriaus nuomone, šis politinis konfliktas atspindi korupcijos ištakas, kurios tęsiasi iki šiol.
21. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 60.
22. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 61–62.
23. Ten pat p. 61, 66.
24. Liulevičius V. *Amerikos lietuvių ekonominė veikla 1870–1977 m.* Chicago, 1980.
25. Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje*. South Boston, 1961, p. 433.
26. Lietuvos banko interaktyvi statistinė bazė. <http://www.lb.lt/statistics/statbrowser.aspx?group=7232&lang=lt&orient=vert>
27. SEB Vilniaus bankas, *Lietuvos makroekonominė apžvalga*. Vilnius, 2007, 19 p.

28. Sipavičienė A. *International migration in Lithuania: causes, consequences, strategy*. Vilnius, 1997, 219–221 p.
29. LR statistikos departamentas. <http://db1.stat.gov.lt>
30. SEB Vilniaus bankas, *Lietuvos makroekonominė apžvalga*. Vilnius, 2007, p. 20.
31. http://www.lb.lt/stat_pub/statbrowser.aspx?group=7282&lang=lt
32. http://www.vpk.lt/new/documents/2009_m%20_I_ketv%20_KIS_apzvalga_po%20red.pdf
33. SEB Vilniaus bankas, *Lietuvos makroekonominė apžvalga*. Vilnius, 2007, 22 p.
34. Emigrantų parama svarbaus ekonominio vaidmens kol kas nevaicina. *Verslo savaitė*, 2007, rugsėjo 19 d. <http://www.verslosavaite.lt/index.php/Verslas-ir-ekonomika/Emigrantu-parama-svarbaus-ekonominio-vaidmens-kol-kas-nevaicina.html>
35. The World Bank (red. Quillin B., Mansoor A.), *Migration and Remittances*. Washington DC, 2006, 2 p.
36. Understanding the Importance of Remittances [interaktyvus]. Dilip Ratha; World Bank, 2004 [žiūrėta 2009-04-27]. Prieiga per internetą: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=256>
37. The World Bank (red. Quillin B., Mansoor A.), *Migration and Remittances*. Washington DC, 2006, 64–67 p.
38. World Migration 2008. Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy [interaktyvus]. 12.3 dalis. Šveicarija: International Organization for Migration, 2008. <http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/office/pid/1674?entryId=20275>, 337 p.
39. SEB Vilniaus bankas, *Lietuvos makroekonominė apžvalga*. Vilnius, 2007.

Klaudijus KAŠINSKIS

MIGRANTS' MONETARY REMITTANCES: THEIR TENDENCIES AND ECONOMIC SIGNIFICANCE

Internationally conducted research on migrants' monetary remittances shows that in some cases such money transfers to the migrants' native lands have a major impact on the latter's economic development. But because not enough attention is paid in Lithuania to an extensive analysis of, and dedicated research on, this issue, it is still unclear what significance Lithuanian migrants' monetary remittances have on the country's economic development.

The purpose of this article is to survey the main tendencies of migrants' monetary remittances in the world as a whole and

Lithuania in particular and to discuss the economic importance of these remittances. It is hoped that the article will stimulate more probing research into the peculiarities of such money transfers to Lithuania, how the pattern of these remittances changes, how these moneys are used, and so on.

In surveying the tendencies of migrants' monetary remittances in the world and in both interwar and contemporary Lithuania, the article will also discuss the main theoretical views on the economic significance of such remittances.

Laima PETRAUSKAITĖ VANDERSTOEP

Sakytinė istorija

Šis projektas prasidėjo 1995 m. JAV LB Kultūros tarybos iniciatyva, Alei Kezelienei pirmininkaujant, tęsėsi per Marijos Remienės kadencijas ir baigėsi Dalei Lukienei pirmininkaujant. Tarybos posėdyje buvo iškelta mintis rinkti prisiminimus tos išeivių kartos, kuri pasitraukė iš Lietuvos nuo artėjančios komunistų okupacijos grėsmės Antrojo pasaulinio karo metu. Aš apsiėmiau projektą organizuoti, man talkino, o apipavidalino surinktą medžiagą Dalia Stakytė Anysienė. Planuojant projektą, konsultavo istorikas dr. Dovydas Fainhauzas ir sociologė dr. Gražina Budrytė¹. Finansinę paramą gavome iš Lietuvių fondo ir Illinois Arts Council.

Šio projekto tikslas buvo įrašyti į magnetofono juostą mūsų egzodo išgyvenimus ir išpūdžius karo metu: traukimąsi iš Lietuvos, keliavimą į Vakarus, gyvenimą Vakarų Europoje pokario metais, emigravimą ir galiausiai išsikūrimą Jungtinėse Amerikos Valstijose. Surinktus prisiminimus žadėjome perrašyti ir perduoti JAV ir Lietuvos archyvams. Tikėjomės, kad šie gyvų liudytojų pasakojimai, nors subjektyvūs ir perėję per karą ir pokarį išgyvenusio žmogaus atminties filtrą, papildytų to sudėtingo laikotarpio istoriją.

Pašnekovus rinkomės pagal atstovavimą mūsų visuomenės skerspjūviui – pasikalbėti ketinome ne vien su mūsų „elitu“, o ir su paprastais, privačiais asmenimis, įvairaus išsilavinimo ir profesijų atstovais. Norėjome, kad šie įvykiai, atpasakoti ir pristatyti iš „apačios“, – liudytų paprastų žmonių išgyvenimus.

Pašnekovai iš anksto buvo informuoti, kad įrašai bus perduoti į archyvus ir kad ši medžiaga bus naudojama moksliniams tikslams. Su keliomis išimtimis pašnekovai (arba jų palikuonys) taip pat buvo paprašyti pasirašyti sutikimo formą. Pageidavusiems klausimai buvo nusiųsti iš anksto.

Pradėdavome pokalbį nuo pasitraukimo datos ir paskatinusių trauktis priežasčių, rusų ir vokiečių okupacijos poveikio, kodėl pasirinkta kaip tik ta diena, staiga ar planuotai trauktasi, ar tiksliai žinota, kur traukiama, ar tikėtasi sugrįžti, kada ir kaip tai galėtų įvykti. Toliau kalbėjome apie tą odisėją į Vakarus vežimais, traukiniais, laivais, dviračiais, o ir pėsčiomis. Toliau prisiminimai apie gyvenimo pokariu, lagerių organizavimą, buitines sąlygas, veiklą, vietos gyventojų požiūrį į pabėgėlius karo ir pokario metais, ar dar

manyta sugrįžti. Paskui emigracija: kodėl neliko Europoje, kur nusprendė emigruoti, ko tikėjosi, pirmieji išpūdžiai, kaip įsikurta ir prisitaikyta gyventi Amerikoje. Pokalbio pabaigoje pora kitokio pobūdžio klausimų iš dabarties perspektyvos – kaip dabar vertina savo sprendimą palikti Lietuvą, ką mano praradę ar ko pasigenda čia. Pabaigoje konkretūs klausimai – gimimo data, vieta, tėvai, mokslas, darbai ir pan.

Bandėme surinkti ne vien Čikagoje, bet ir kitose vietovėse gyvenančių žmonių prisiminimus. Čikagos apylinkėse daugiausia su pašnekovais bendravau aš, taip pat Danguolė Kviklytė, dr. Jurgis Anyšas, Audronė Tamulienė ir Laima Krivickienė. Jurgis Anytas dalį pašnekovų nufotografavo. Elvyra Vodopalienė pati pasisiūlė Floridoje susitikti su pašnekovais ir užrašė 9 išsamius pokalbius. Kitur sutiko rinkti duomenis Vytas Alksninis ir Gražina Blekaitienė (Konektikuto valstijoje), Julius Vėblaitis (Nju Džersyje – Niujorke), Liuda Avižonienė (Kalifornijoje) ir vėliau Julija Dantienė ir Jane Cox Filadelfijoje. Zigmas Grybinas atsiuntė savo nufilmuotus pokalbius su keturiais Rytų Sent Lujiso, Ili-nojaus gyventojais.

Projekto metu į magnetofono juostas įrašyti 65 pokalbiai (keliuose pokalbiuose taip pat dalyvavo pašnekovo žmona arba vyras). Ranka užrašyti 2 pokalbiai telefonu. Magnetofono juostose įrašytų pašnekusių trukmė įvairi – nuo 23 minučių iki 5 valandų 38 minučių, užrašytų per keletą apsilankymų – iš viso per 110 valandų. 30 pokalbių buvo įrašyti Čikagos apylinkėse, 35 kitur. Pagrindiniai pašnekovai buvo 38 moterys ir 28 vyrai. Pašnekovų amžius, kai kalbėjomės, buvo tarp 67 ir 95 metų. 43 pašnekovai buvo sulaukę 80 ar daugiau metų, iš jų 10 buvo 90 su viršum metų. Žinome, kad jau 23 iš kalbintų ir filmuotų asmenų mirė.

Ketino rinkti įvairius pašnekovus. Lūkesčiai pasiteisino. Pašnekovų išsimokslinimas įvairus. Dalis pašnekovų jau Lietuvoje

buvo baigę doktorantūrą arba įgiję medicinos mokslo laipsnį. Bet buvo ir nieko nebaisusių arba baigusių tik 4 pradžios mokyklos skyrius. Taigi, tuo metu pasitraukę ne vien aukštus mokslus baigusi inteligentija.

Rusų ir vokiečių okupacijų metu įgytos patirtys buvo įvairios – vienos jaunos moters tėvas buvo tuojau suimtas. Rusams pirmą sykį okupavus Lietuvą tardytas, kalintas ir išvežtas 1941 m. birželio 15 d. Vėliau Sibire sušaudytas. Kitos pašnekovės vyras buvo neteisingai įskystas, kalintas ir 1941 m. Rai-niuose žiauriai nužudytas, o ji viena su dviem vaikais vėliau pasitraukė. Kitas asmuo 1944 metų birželį buvo vokiečių suimtas, tardytas už rezistencinę veiklą, išvežtas ir kalintas Vokietijoje iki karo pabaigos.

Traukiamasi irgi buvo įvairiai. Dauguma 1944 m. vasarą – rudenį pasitraukė į Vokietiją, tačiau kai kurie nuplaukė į Švediją, ten gavo darbo ir galėjo gyventi normaliau. Karo metu besitraukiančių į Vokietiją pabėgėlių kolonos buvo bombarduojamos. Šeimos dažnai buvo išardomos, vyrai paaimami kasti apkasus ar dirbti kitų priverstinių darbų. Vienos pašnekovės vyras buvo dingęs. Trims pašnekovėms teko kelionės metu gimdyti. Viena iš jų turėjo gimdyti vežime spalio mėnesį, lyjant. Jau vyko mūšiai, todėl nebuvo galima sustoti, o ir nebuvo kur. Neturėjo net vystyklų pasiėmusi. Buvo komplikacijų po gimdymų, bet vokiečiai gydytojas padėjo važiuoti tarp kareivių. Kitos pašnekovės kūdikis mirė nuo plaučių uždegimo, kai ji su šeima traukėsi per bombarduojamą Berlyną.

Karo metu vienas jaunas vyras per apsirikimą atsirado rusų kariuomenėje, bet vėliau Vengrijoje jam pasisekė pabėgti į Austriją. Keli paimti į vokiečių kariuomenę po karo atsidūrė karo belaisvių stovyklose. Karo pabaigoje tie kareiviai bastėsi su savo daliniais po Europą, siunčiami iš vienos vietos į kitą, atrodo, be plano, beprasmiškai. Bet kitiems jaunesniems žmonėms buvo lengviau – karo ir pokario metas buvo tarsi įdomus nuotykis.

Kai kurie turėjo progą studijuoti Vokietijos universitetuose.

Prasidėjus emigracijai, dauguma rinkosi Ameriką. Tarp pašnekovų buvo žmonių, kurie pirmiausia emigravo į Australiją, Pietų Ameriką, Kanadą, net į Pakistaną ir tik po kelerių metų atsirado Amerikoje.

Pokalbiai buvo perrašyti į kompiuterio Word 2003 ir PDF formatus DVD diske. Didžiausią dalį perrašė Daiva Litvinskaitė. Prie šio darbo taip pat prisidėjo Laima Krivickienė, Birutė Lintakienė, Marytė Paškevičienė, Henrieta Vepštienė ir Aurelija Tamošiūnaitė. Patys pokalbiai buvo Giedriaus Šulniaus perrašyti į MP3 formatą ir įrašyti į DVD.

Dalia Stakytė Any sienė, talkininkaujama Jurgio Anyso, atliko milžinišką perrašytų pokalbių tikslinimo ir papildymo darbą. Įrašai magnetofono juostose nėra techniškai tobuli, galbūt ir perrašyti pokalbiai. Vis dėlto stengiasi, kad jie būtų kuo tikslesni. Perrašinėjant pokalbius stengiasi išlaikyti ir pokalbio tikslumą, ir natūralią pokalbio tėkmę. Kalba paprastai netaisyta, bandyta palikti tarminius kalbėtojo kalbos ypatumus. Perrašinėjama buvo taip, kaip žmonės kalbėjo (pvz., jei sakė: „Chicago“, rašėme „Chicago“, jei tarė „Čikagoje“, rašėme „Čikagoje“). Tik vėliau buvo mėginama surasti tikslų vietovardį (jis pateikiamas šalia laužtiniuose skliaustuose taip, kaip tame krašte tas vietovardis yra vartojamas ir kiek leido kompiuterio raidynas), ir tas pats su pavardėmis. Visi kiti vertimai ir paaiškinimai taip pat pateikti laužtiniuose skliaustuose. Tvarkant projekto metu surinktą medžiagą konsultavo dr. Dalia Cidzikaitė.

Apie kiekvieną kalbintą asmenį sudaryta anketa. Joje pateikiami jau minėti pagrindiniai biografiniai duomenys apie pašnekovą, pokalbio data, kas kalbino pašnekovą, kas pokalbį perrašė, pokalbio trukmė. Taip pat pateikiamas papildomos medžiagos apie pašnekovą sąrašas (pvz.: nuotraukos, laikraščių iškarpos, nekrologai ir t. t.). Kai kuriais atve-

jais prie pašnekesio pridėti išrašyti pašneko-vo prisiminimai arba paaiškinimai/ priedai.

Taip pat gavome įvairaus ilgumo ir žanro užrašų – prisiminimų ir dienoraščių. Turime 5 karo ir pokario metu rašytus dienoraščius ir 13 vėliau rašytų prisiminimų. Jei buvo įmanoma, šie prisiminimai arba dienoraščiai buvo skenuojami. Kitais atvejais sudaryta prisiminimų santrauka buvo pridedama prie atsiųstų prisiminimų. Kai kur taip pat pridedami su projektu susiję laišakai. Turime ir rašytojo arba jo palikuonio raštišką sutikimą naudoti šiais užrašais.

Taigi projekto medžiaga susideda iš: 65 pokalbių įrašų; 65 perrašytų įrašytų pokalbių; 2 perrašytų telefoninių pokalbių; 4 vaizdo įrašų su 5 asmenimis; 65 pašnekovų anketų; 5 dienoraščių; 13 prisiminimų užrašų; nuotraukų ir kitos papildomos (neperrašytos) medžiagos. Visa perrašyta medžiaga pateikta Word 2003 ir PDF formatais DVD archyvinės kokybės diske. Vaizdajuostės yra perrašytos į 2 atskirus DVD.

Be mūsų surinktos medžiagos, taip pat turime mašinėle išspausdintus dr. Kazio ir Maros Almenų 1965–1977 metų laikotarpiu užrašytus pokalbius. Perrašyti 38 įrašyti pokalbiai su lietuviškame kultūriniame, moksliniame ir visuomeniniame gyvenime pasijmėjusiais žmonėmis. Lietuvoje Almenų pokalbiai yra Vilniaus centriname archyve, savo kopijas paliksime Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje.

Originali mūsų surinkta medžiaga bus atiduota į Pasaulio lietuvių archyvą, Lituanistikos tyrimų ir studijų centrą Čikagoje. Kopijos (tik į DVD įrašyta medžiaga) keliaus į Lietuvą (VDU Išeivijos studijų centrą) ir į archyvus JAV² ir kitur – pagal susitarimą.

Baigdami šį projekto apibūdinimą, širdingai dėkojame mūsų bendradarbiams, prisiminimus ir dienoraščius atsiuntusiems, ir ypač mūsų pašnekovams, kurie taip nuoširdžiai atvėrė mums savo gyvenimą ir asmeninę patirtį. Tikimės, kad jie suprato, savo tuo

sudėtingu metu patirtų išgyvenimų reikšmingumą bei vertę. O mes vaizdžiau pajutome, kaip tada buvo. Iš jų daug sužinojome apie tą mums visiems lemtingą laikotarpį ir šią ištvermingą, veiklią ir įdomią išeivijos kartą. Tikimės, kad šių prisiminimų tyrinėtojų ir skaitytojų bus įvertintas jų pasitikėjimas mumis.

Laima PETRAUSKAITĖ VANDERSTOEP

ORAL HISTORY

This project started in 1995 after the Cultural Affairs Council of the Lithuanian-American Community decided to collect the reminiscences of those emigrants who had fled from Lithuania in fearful anticipation of the second Soviet occupation during World War II. Consultants for the project were the historian Dr. Dovydas Fainhauzas and the sociologist Dr. Gražina Budrytė. Financial support was provided by the Lithuanian Foundation and the Illinois Arts Council. The aim of the project was to record on tape the experiences and impressions of the war-time exodus, in-

Nuorodos

1. Profesinėje srityje žinoma kaip Grace Budrys.
2. Pvz., University of Minnesota Immigration History Research Center.

cluding the flight from Lithuania, the trek to the West, life in Western Europe after the war, and the emigration and finally settlement in the United States of America. In the course of this project 65 conversations were recorded on audio tape.

The originals of the collected materials will be deposited in the World Lithuanian Archives of the Lithuanian Research and Studies Center in Chicago. Copies (in DVD format only) will travel to Lithuania (the VMU Lithuanian Studies Center) and to other U. S. archives.

Diasporos istorija ir kultūra

Algimantas GURECKAS

Lietuvių bendruomenės santykiai su lenkais sovietinės okupacijos metais

Lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas, teisininkas, aktyvus Lietuvių bendruomenės (PLB ir JAV LB) narys Algimantas Gureckas, remdamasis savo patirtimi, pristato lietuvių santykių su lenkais klausimą išeivijoje: lietuvių pastangas kovojant dėl Lenkijos rytinės sienos vaizdavimo žemėlapiuose, atlasuose ir teisingos informacijos apie Vilniaus kraštą teikimo enciklopedijose ir almanachuose bei pastangas išgauti Vilniaus arkivyskupijos priskyrimą Lietuvos bažnyčiai.

1. Wilno i Lwów

Vilnius ir Lvovas. Toks buvo lenkų išeivijos nusistatymas¹. Ji (lenkų išeivija) siekė, kad išsivadavusi Lenkija išlaikytų visas po Antrojo pasaulinio karo iš Vokietijos atimtas žemes ir atgautų Vakarų Ukrainą, Vakarų Gudiją ir Vilniaus kraštą. Kitaip sakant, Oderio ir Neisės siena vakaruose, o rytuose 1921 metų Rygos sutarties siena su Sovietų Rusija ir Sovietų Ukraina ir 1923 metų demarkacijos linija su Lietuva. Didelį ir gražų Lenkijos žemėlapi su tokiomis sienomis matėme pakabintą Amerikos lenkų kongreso įstaigoje Vašingtone.

Vidurio ir Rytų Europos pabėgėliai – lietuviai, latviai ir estai, lenkai, ukrainiečiai ir visi kiti – tikėjosi, kad sovietinė daugiatautė imperija sugrius. Tik retai kas numatė, kad tai įvyks taip greitai – dar tos pačios pabėgėlių kartos amžiuje. Dar mažiau buvo tikėtina, kad imperijos žlugimas galėtų įvykti be didelio masto ginkluotų susirėmimų. Atrodė, kad tokios didelės ir galingos imperijos griūtis būtų įmanoma tik subyrėjus jos centrinei valdžiai ir vykstant didelės apimties sumaištimis, gal net virstančioms pilietiniu karu.

Mums tada atrodė, kad Lietuvai tokiu atveju iškiltų lenkų pavojus. Juk išsivaduojanti Lietuva neturėtų jokios karinės jėgos, o Lenkijai liktų didelė ir gerai ginkluota kariuomenė. Jei sovietų armija nebežinotų, kas jos teisėta politinė vadovybė ir kieno įsakymų ji turėtų klausyti, ar būtų įsivėlusį pilietinį karą, lenkams būtų nesunku vėl pasiūsti bent vieną savo diviziją su nauju želgovskiu į Vilnių.

Be abejo, jiems tai būtų didelės politinės rizikos kelias. Jaltos ir Potsdamo konferencijų nutarimai įsakmiai pabrėžė, kad Lenkijai pavedamos Vokietijos žemės yra

kompensacija už prarastas jos tarpukariu valdytas teritorijas rytuose. Jei ji tas rytines teritorijas atsiimtų, neišvengiamai sukeltų vokiečių reikalavimą grąžinti po Antrojo pasaulinio karo jiems atimtas žemes. Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo lenkai vadovavosi jėgos ir įvykusių faktų politika ir nevengė didelės karinės ir politinės rizikos žygių, kaip antai Józefo Pilsudskio 1920 metų žygis į Kijevą ir tų pačių metų rudenį jo įsakymas generolui Lucjanui Żeligowskiui pasiskelbti maištininku ir užgrobti Vilnių. Jei lenkai sektų jų nepaprastai išaukštinto Pilsudskio pavyzdžiu, jie gal ir nevengtų didžiai rizikingų žygių.

Lenkams riziką mažintų Vokietijos suskaldymas ir Vakaruose bei Rytuose giliai įsunkusi vokiečių baimė. Vokietiją sudarė dvi tik tariamai nepriklausomos valstybės. Ji vis dar buvo karą laimėjusių valstybių okupuota, Vakarų Vokietijos kariuomenė integruota į Šiaurės Atlanto Sąjungą, o Rytų Vokietijos – į Varšuvos pakto struktūrą. Tokiomis aplinkybėmis niekas nebūtų toleravęs Vokietijos karinės intervencijos prieš Lenkiją, nepaisant galimų nepateisnamų ir provokujamų Lenkijos veiksmų. Lenkijos agresija prieš savo rytinius kaimynus būtų sukėlus labai aštrią politinę reakciją, bet neparemtas jėga pasipiktinimas greitai aprimsta, kaip tai rodo 1920 metų Vilniaus užgrobimo atvejis. Nors atrodė, kad Lenkijai nebūtų buvę protinga grobti Vilnių ir Lvovą, bet tai mums nebuvo garantas, kad ji tokiu keliu neis.

Dabar, kai esame išsivadavę, mūsų baimės gali atrodyti išsigalvotos, keistos ir juokingos. Juk Lietuvos santykiai su Lenkija tokie geri kaip niekada anksčiau. Net Abiejų Tautų Respublikos laikais, kai lietuviai drauge su lenkais kovojo su bendrais priešais, o jungtinės valstybės viduje lietuvių ir lenkų didikai ir bajorai kartu saugojo ir gynė savo laisves nuo karaliaus ir didžiojo kunigaikščio pastangų valstybėje įvesti kokią nors tvarką, tarp lietuvių ir lenkų tvyrojo įtam-

pa. Lietuvos bajorai laikė Respubliką dviejų lygiateisių valstybių ir tautų sąjunga, o lenkų akimis Lietuva po Liublino unijos buvo tik viena iš trijų Lenkijos provincijų šalia Didžiosios ir Mažosios Lenkijos². O dabar abiejų valstybių santykis visai aiškus: Lietuva ir Lenkija – tai dvi atskiros, lygiateisės, suverenos valstybės, Europos Sąjungos ir Šiaurės Atlanto aljanso narės.

Tačiau Lenkijos pastangos prisijungti Lietuvą tęsėsi per 600 metų nuo Krėvos akto 1385 m. iki Lietuvos ir Lenkijos draugystės ir bendradarbiavimo sutarties 1994 m., tad sovietų okupacijos metais būtų buvę neatšakinga tikėtis, kad šių valstybių ir tautų santykiai taip lengvai išsispres, ir dėl to nebesirūpinti. Henris Kissingeris yra pasakęs, kad valstybininkas visada gali išsisukti iš jam iškylančių sunkumų remdamasis palankiausiomis prielaidomis apie ateitį, bet valstybininku jį galima laikyti tik tada, kai jis sugeba apsisaugoti nuo numatytų nepalankių aplinkybių³.

2. *Pax Sovietica*

Bet baimė nebuvo vienintelė paskata ieškoti būdų išlyginti santykius su lenkais. Sovietų okupacijos metais žiūrint iš šono atrodė, kad vienas iš svarbių veiksnių, kuris, palankiomis sąlygomis, būtų galėjęs priartinti sovietinės imperijos žlugimą, būtų buvusi visų imperijos pavergtų tautų bendra ir suderinta veikla. Kad tai galėtų įvykti, buvo reikalinga, kad nerusiškos tautos vidinėje imperijoje, įjungtos į Sovietų Sąjungą, ir išorinės imperijos tautos satelinėse valstybėse derintų savo siekius ir veiksmus. Juk vidinėje sovietų imperijoje rusai sudarė absoliučią daugumą, apie 53%, o kartu su išorine imperija, su Vidurio ir Rytų Europos satelitiniais kraštais, jie sudarė tik 37%. Bet būtina bendros veiklos sąlyga – tai galimybė pavergtoms tautoms viena kita visiškai

pasitikėti. Apie tai kalbėjau 25-jame Santaros-Šviesos suvažiavime, Tabor Farmoje, Sodus, Mičigane 1978 m. rugsėjo 8 d.⁴, Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) politinėje konferencijoje Vašingtone 1987 m. spalio 24 d. ir kitomis progomis.

Buvo akivaizdu, kad Vidurio ir Rytų Europos tautų tarpusavio santaika ir pasitikėjimas sunkiai pasiekiamas uždavinys. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo paskelbta tautų apsisprendimo teisė ir pagal tai, sprendžiant Europos teritorinius klausimus, buvo remiamasi etninių sienų principu. Tačiau atsikūrusi Lenkija su tuo nesutiko ir reikalavo sau istorinių sienų, pagal savo istorijos supratimą. Ji ignoravo Abiejų Tautų Respublikos dvilypumą ir tarė tą jungtinę valstybę bent nuo 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, jei ne nuo Liublino unijos, buvus Lenkija. Pagal tai Lenkija siekė prisijungti Lietuvą, Gudiją ir didelę dalį Ukrainos. Viena lenkų srovė, vadovaujama Romano Dmowskio, siekė tuos kraštus įjungti į Lenkiją, kita, vadovaujama Józefo Pilsudskio, norėjo juos įjungti į Lenkijos dominuojamą federaciją⁵. Betgi ten, kur buvo galima Lenkijos naudai remtis etninių sienų principu, kaip antai Aukštojoje Silezijoje, lenkai nesivaržė juo pasinaudoti. Lenkijos kaimyninės tautos tokioms lenkų užmačioms pasipriešino ir tai buvo akstinas lenkams ginklu pulti visus savo kaimynus. Per dvejus metus, – 1918–1920 m., – Lenkija kariavo šešis karus – karą su ukrainiečiais, du su vokiečiais (pirmą dėl Poznanės ir antrąjį dėl Aukštojos Silezijos), su Sovietų Rusija, su Čekoslovakija ir su Lietuva.

Vakaruose šis laikotarpis paliko įspūdį, kad Rytų Europa – tai neišsprendžiamų problemų ir nesuvaldomų konfliktų katilas, kur laisvė nuo išorinės spaudos virsta visų su visais karu. O kapitalistinei sistemai pirmiausia svarbu stabilumas. Šaltojo karo metais Vakaruose daug kam atrodė, kad sovietinė spauda, nors žiauri ir neteisinga,

bent jau užtikrina Rytų Europoje taiką, ramybę ir pastovumą. Toks vertinimas gal ir teisingas atsižvelgiant į didžiųjų bendrovių, prekiaujančių su Sovietų Sąjunga ir Rytų Europos kraštais, interesus, bet kilnus neatrodo, todėl retai būdavo aiškiai ir atvirai pasisakoma už tokią *Pax Sovietica*. Tačiau mums savo veikloje su tokia nuomone gana dažnai tekdavo susidurti. Todėl ne vien ateities galimų konfliktų baimė, o ir tuo metu užtinkamų kliūčių mūsų veiklai šalinimas vertė mus dėti pastangas, kad santykiai su lenkais būtų išlyginti. Tikėjomės, kad toks susitarimas nuramintų įtarimus, esą Rytų Europos išsivadavimas vėl iš naujo įžiebs jos tautų konfliktų gaisrus.

Mes gerai supratome Vakarų baimę, nes ir patys to paties bijojome. Mūsų nuomone, santykius su lenkais išlyginti pasidarytų įmanoma, jei jie pagaliau atsisakytų Vilniaus ir Lvovo ir susitaikytų su Curzono linijos pagrindu 1945 metais nustatyta rytine Lenkijos siena.

Žinojome apie nesėkmingus bandymus susitarti su lenkų pagrindžio vadovais antrosios vokiečių okupacijos metais ir vėliau, atsidūrus užsienyje, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (toliau – VLIK) pastangas susikalbėti su lenkų egziline vyriausybe Londone. Pagrindinė kliūtis išlyginti santykius buvo lenkų užsispyrimas laikyti Vilnių ir Vilniaus kraštą teisėta Lenkijos valstybės teritorijos dalimi⁶. Kaip susilpninti ir eventualiai pakeisti šį lenkų nusistatymą? Matėme du kelius. Vienas – prisidėti prie 1945 metų Lenkijos rytinės sienos įtvirtinimo ir kitas – tiesioginis dialogas su išeivijos ir Lenkijos lenkais stengiantis juos įtikinti susitaikyti su tos sienos nustatymu. Prie pirmojo kelio priklausė pastangos išgauti Vilniaus arkivyskupijos priskyrimą Lietuvos bažnyčiai, taip pat Lenkijos rytinės sienos vaizdavimą žemėlapiuose, atlasuose ir teisingą informaciją apie ją enciklopedijose bei almanachuose.

3. Vilnius amerikiečių žemėlapiuose

Po Antrojo pasaulinio karo Vakaruose leidžiami žemėlapiai ir atlasai Europos valstybių sienas jau rodė naujas, nubrėžtas 1945 m. Jaltoje ir Potsdame ir 1947 m. Paryžiaus taikos konferencijoje. Amerikos didžiosios kartografijos leidyklos, rodyamos Baltijos kraštus, įrašydavo pastabą, esą Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybė nėra pripažinusi jų įjungimo į Sovietų Sąjungą. Kitų kraštų leidyklų žemėlapiuose tokios pastabos nebuvo. Taip pat daugelis svarbių leidyklų šalia naujųjų dar vis žymėdavo ir senąsias tarpukario laikotarpio sienas. Tarp jų ir 1923–1939 metų demarkacijos liniją, kuri skyrė lenkų okupuotą Vilnių ir Vilniaus kraštą nuo laisvos Lietuvos. Mums tai buvo aiškiai nenaudinga, todėl rašėme The National Geographic Society, Hammond Incorporated, britų Bartholomew ir kitoms leidykloms, kad jos nebežymėtų senų nebegaliojančių sienų. Šioms pastangoms negalėjome tikėtis latvių ir estų paramos, nes Stalinas 1944 metais, nuo Estijos ir Latvijos nurėžęs kai kurias pasienio apylinkes, priskyrė jas Rusijos sovietinei respublikai, tad latviams ir estams buvo svarbu žymėti 1920–1944 metais galiojusias jų kraštų sienas.

Bartholomew greit senąsias sienas ištrynė, National Geographic Society – tik po 1975 m. Helsinkio konferencijos, o Hammond Incorporated savo atlasuose Baltijos valstybių žemėlapiuose jas žymėjo iki pat išsivaduojantoms valstybėms ir subyrant Sovietų Sąjungai. Deja, prestižinė National Geographic Society išbraukė ne tik senąsias sienas, bet ir pastabą apie Baltijos valstybių sovietinės aneksijos nepripažinimą. Teko vėl kreiptis į ją dėl tos pastabos grąžinimo.

Mums geriausia buvo Rand McNally & Company, kuri nežymėjo senųjų sienų, bet įrašydavo pastabą apie sovietinės aneksijos nepripažinimą. Atkūrus nepriklausomybę

po 1990 m. kovo 11 d. ji ir kai kurios kitos leidyklos įrašė pastabą ir apie tai. Iškart po to, kai tik buvo pripažinta Baltijos valstybių nepriklausomybė, bet dar prieš subyrant Sovietų Sąjungai, Rand McNally pirmoji išleido nepriklausomų Baltijos valstybių žemėlapi.

Amerikos valdžios nusistatymą dėl Lenkijos–Sovietų Sąjungos ir Lenkijos–Vokietijos sienų lėmė Jaltos ir Potsdamo konferencijų nutarimai 1945 metais. Tie nutarimai buvo Valstybės departamento įrašyti tarp galiojančių tarptautinių sutarčių⁷. Valstybės departamento išsamus pokarinių teritorinių sprendimų aprašymas lenkų ir sovietų sienos analizę baigia Jungtinių Amerikos Valstijų Užsienio ieškinių sprendimo komisijos 1961 m. gruodžio 20 d. nutarimu, kuriame sakoma, kad „... Naujoji [Lenkijos] vyriausybė ir Sovietų Sąjunga formaliai nustatė jų sieną 1945 m. rugpjūčio 16 dienos sutartimi, nuo kurio laiko Rytinės [Lenkijos] teritorijos liko neginčijamai sovietų suverenumė“⁸.

Todėl mudu su Arvydu Barzduku, apsilankę Valstybės departamente, nustebome ant sienos išvydę didelį pasaulio žemėlapi, kuriame šalia tuo laiku galiojančios Lenkijos–Sovietų Sąjungos sienos buvo parodyta ir 1937 metų rytinė Lenkijos siena, kuri priskyrė Vilnių Lenkijai.

Pasiteiravę sužinojome, kad nėra oficialaus žemėlapi, kuris rodytų, kuriuos teritorinius pasikeitimus Jungtinių Amerikos Valstijų valdžia pripažįsta ir kurių ne. Tačiau arčiausiai tokio oficialaus žemėlapi esąs [[ungtinių] V[alstijų] Užsienio tarnybos postų ir Valstybės departamento Jurisdikcijų žemėlapis, kurį kasmet parengia Valstybės departamento geografo įstaiga⁹. To žemėlapi 1972 metų leidimas šalia to meto valstybių sienų, rodomų ištisinėmis linijomis, brūkšniukais, taip pat žymėjo 1937 metų Lenkijos, Baltijos valstybių ir Japonijos su Sovietų Sąjunga sienas. Patikrinę keletą kitų valdžios departamentų išleistų žemėlapių pamatėme, kad juose rodomos Baltijos valstybių sienos,

nubrėžtos pagal 1937 metų padėtį – Lietuva su Klaipėda, bet be Vilniaus. Tačiau niekur kitur nebuvo rodoma tarpukario Lenkijos rytinė siena, tad Vilnius liko tikrojoje sovietų teritorijoje. Mums tai atrodė mažiau pavojinga, nes iki Michailo Gorbačiovo sovietai Vilniaus atskirai nuo visos Lietuvos sau nereikalavo. Todėl savo pastangas pirmiausia nukreipėme į Valstybės departamento žemėlapių, kuris Vilnių lyg ir priskyrė Lenkijai, ištaisymą.

Per dešimtį metų, nuo 1972 iki 1982, Valstybės departamentui rašėme memorandumus ir laiškus, Amerikos lietuvių bendruomenės (toliau – JAV LB) delegacijos susitikdavo su jo pareigūnais. Pagrindinis tikslas buvo kaip nors ištrinti tarpukario demarkacijos liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos, kad Vilnius nebūtų atskirtas nuo likusios Lietuvos. Siūlėme visokius sprendimus: žymėti 1920 m. Maskvos sutarties sieną, 1940 m. prieš okupaciją buvusią sieną arba esamą sovietinę sieną. Pagaliau įtikinome Valstybės departamento geografą Robertą D. Hodgsoną, ir jis 1979 m. liepos 18 d. išsiuntinėtame pranešime nurodė, kad jo įstaigos parengtame žemėlapyje bus žymimos 1940 metų Baltijos valstybių sienos, bet kituose oficialiuose žemėlapiuose leido rodyti esamas faktines sienas¹⁰. Tik mūsų laimėjimas neilgai tvėrė. Nustebome pamatę 1980 metų Valstybės departamento žemėlapi, kuriame be pakeitimų buvo rodomos 1937 metų Lenkijos ir Baltijos valstybių sienos. Į JAV LB pirmininko Vytauto Kutkaus užklausimą¹¹ Robertas L. Barry, valstybės sekretoriaus pavaduotojas Europos reikalams, atsakė, kad geografą Hodgsoną numirė, jo instrukcijos buvo klaida, kurią naujasis geografas dr. Lewis Alexander ištaisys¹².

Pamatę, kad iš naujojo geografo nieko nelaimėsime, kreipėmės į Valstybės departamento teisinio patarėjo skyrių. Po susitikimų ir susirašinėjimų su teisininkais 1983 m. sausio 1 d. žemėlapyje buvo įrašyta nauja pastaba: „The United States Government recognizes, the Curzon line with digressions from it

in some regions of five to eight kilometers in favor of Poland as the Eastern Frontier of Poland.“ Bet 1937 metų Lenkijos rytinė siena vis tiek liko pažymėta. Nors toli buvo nuo mūsų tikslo, bet vis dėlto žingsnis ta kryptimi.

Negalėjome atspėti, kodėl Valstybės departamentas taip užsispyrė. Galima buvo suprasti, kad jis nenorėjo žymėti ir taip pripažinti teritorinių pakeitimų, įvykdytų karo metu – tokių kaip Vilniaus grąžinimas Lietuvai 1939 metais. Bet kodėl jis užsispyrė žymėti tarpukario Lenkijos–Sovietų Sąjungos sieną po to, kai Amerika ir Didžioji Britanija 1945 metais Jaltaje pripažino Curzono liniją Lenkijos rytine siena? Dar keisčiau atrodė, kai Valstybės departamentas šalia pažymėtos tarpukario Lenkijos rytinės sienos įrašė pastabą, esą Amerika pripažįstanti nuo 1945 metų galiojančią Curzono linijos sieną. Jei galioja ši siena, tai kam dar žymėti senąją? Juk tai ne istorinis žemėlapis. Vienintelį paaiškinimą Valstybės departamente išgirdau, esą senosios sienos nebežymint, bet vis dar rodant 1937 metų Lenkijos–Vokietijos sieną, Lenkija atrodytų per maža...

Šis klausimas dalinai paaiškėjo, kai užtikau Gynybos departamento 1975 metų pasaulio žemėlapi, kuriame Lietuva parodyta, kaip mes to siekėme – su sovietinės okupacijos sienomis, su Vilniumi ir Klaipėda ir su ryškia pastaba, kad Amerika nepripažįstanti Estijos, Latvijos ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą¹³. Apsidžiaugęs šiuo precedentu nuvykau į Amerikos federalinės valdžios kartografijos centrą. Bet čia mane to centro darbuotoja informavo, kad pagrindinės Amerikos žinybos yra sutarusios Baltijos valstybes žymėti su jų 1937 metų sienomis ir šalia esamų parodyti ir tų metų Vokietijos bei Lenkijos sienas. Jai atsakiau, kad esama kitų precedentų, kad turiau valdišką žemėlapi, kuriame žymimos tik esamos faktinės sienos, o tarpukario sienų nėra. Ji tuo labai susidomėjo ir mane spaudė pasakyti, kuri žinyba bendro nusistatymo nesilaiko. „Mes juos sutvarkysim“, – žadėjo.

Žinoma, Gynybos departamento neišdaviau, bet nieko nepešęs išsliukinau su mane pradžuginusiu žemėlapiu po pažastimi.

Kaip jau kasmet buvo įprasta, 1988 m. vasario 11 d. prezidentas Ronaldas Reagas paskelbė Lietuvos Nepriklausomybės dienos proklamaciją. Iškeldamas Lietuvos žmonių laisvės troškimą, jis proklamacijoje teigė: „Among the Lithuanian people the spirit of liberty remains unbroken – (...) the spirit of the freedom marchers of Vilnius, Lithuania’s capital, and of Kaunas; (...)“ Tai tikriausiai apie 1987 m. rugpjūčio 23 d. demonstraciją Vilniuje prie Adomo Mickevičiaus paminklo.

Šis prezidento pasisakymas apie Vilnių oficialioje ir iškilmingoje proklamacijoje reiškė Amerikos Jungtinių Valstijų demonstruojamą pripažinimą, kad Vilnius – Lietuvos sostinė. Manau, kad tai buvo įrašyta Lino Kojelio, tuo metu dirbusio Baltuosiuose rūmuose prezidento štabe, dėka.

Tai buvo svarbus laimėjimas, nors nenustebau, kad 1988 m. rugpjūčio 1 d. Valstybės departamento žemėlapyje dėl Vilniaus nebuvo jokių pakeitimų. Tada jau buvau susipažinęs su biurokratijos įpročiais, supratau, kad Amerikos biurokratai, kaip ir kiekvieno kito krašto, yra inertiški, nemėgsta bet kokių įprastos tvarkos pakeitimų ir slapta yra įsitikinę, jog jie geriau išmano, kas kraštui naudinga ir reikalinga, negu tautos rinkti politikai, tarp jų ir prezidentas. Tačiau ši kartą nebeteko su jais ginčytis. Jau buvo prasiidėjusi sovietinės imperijos dezintegracija ir visi užgniaužę kvapą žiūrėjo, kuo ji baigsis. Valstybės departamentas sustabdė kasmetinių žemėlapių leidimą. Kitas po 1988 m. rugpjūčio 1 d. žemėlapis buvo išleistas tik 1992 m. vasario 1 d. ir jame jau buvo pavaizduota nepriklausoma Lietuva su jos dabartinėmis sienomis, su Vilniumi ir Klaipėda.

Kai Amerikos prezidentas George Bushas, nesulaukęs, kad Michailas Gorbačiovas pirmas pripažintų Baltijos valstybių nepriklausomybę, 1991 m. rugsėjo 2 d. pats ją pripažino,

nors ir pavėluotai Amerikos valdžia neatkūrė buvusios pasiuntinybės Kaune, o atidarė savo ambasadą Vilniuje. Tik tada supratom, kad baigėsi mūsų ilgų metų vargas dėl Vilniaus.

4. Lietuva išeivių žemėlapiuose

Nuo sovietinės okupacijos pabėgusi ir sėtimuose kraštuose įsikūrusi lietuvių išeivių banga ėmėsi rengti informacinius leidinius apie Lietuvą ir jos likimą. Daugelis tų leidinių buvo su Lietuvos ar trijų Baltijos kraštų scheminiais žemėlapiais. Netrukus pradėtos kurti lietuviškos šeštadieninės mokykloms reikėjo vadovėlių ir žemėlapių. Iškilo klausimas, kaip mes patys turėtume vaizduoti Lietuvą. Išsiskyrė dvi nuomonės – maksimalistinė, kurios šalininkai siūlė parodyti Lietuvą, apimančią istorines lietuvių ir prūsų žemes, ir minimalistinė, kuriai atrodė priimtinos sovietinės okupacijos nubrėžtos Lietuvos ribos. Maksimalistinę Lietuvą atkiliai piršo Algirdas Gustaitis⁴. Nuosaikesnis buvo VLIK įkurtas Lietuvos tyrimo institutas⁵. LB vadovybė maksimalistų projektus vertino skeptiškai.

Jie atrodė visai nerealūs ir nepageidaujami, nes jų siūlomoje didelėje Lietuvoje tikri sąmoningi lietuviai sudarytų mažiau negu pusę visų gyventojų, o nuosaikesniu atveju – vos daugiau negu pusę. Tokia Lietuva jau negalėtų būti tautinė lietuvių valstybė. Be to, atrodė teisinga ir tikslinga Lietuvą rodyti teisiškai tebeegzistuojančią valstybę, nors ir okupuotą, su tarptautinių sutarčių nustatytomis jos sienomis.

Berods Lietuvos, Latvijos ir Estijos laisvės komitetuose buvo susitarta dėl sovietų okupuotų Baltijos valstybių sienų žymėjimo: Latvija ir Estija su savo nepriklausomybės laikotarpio 1920–1940 metų sienomis, Lietuva su prieš okupaciją buvusiomis, 1940 m. birželio 14 d. sienomis ir dar su Klaipėdos

kraštu¹⁶. Taip Baltijos valstybės buvo žymimos daugumoje bendrų baltų leidinių.

Tačiau lietuvių išeivių visuomenei kliuvo, kad Lietuva taip buvo rodoma mažesnė negu buvusi sovietų okupacinėje administracijoje – be Švenčionių, Šalčininkų–Dieveniškių ir Druskininkų su jų apylinkėmis, kurie buvo prie Lietuvos prijungti jau po sovietinės okupacijos ir aneksijos. Išeivijai buvo nepriimtina pripažinti tų teritorijų perleidimą Lietuvai 1940 m. rugpjūčio 3 d. sovietų aneksijos aktu, nes po aneksijos įvykdytų Lietuvos–Gudijos sienos pakeitimų žymėjimas būtų buvęs žingsnis į aneksijos pripažinimą. Lietuvių išeivijos politiniai veiksniai ir visuomenė laikė, kad 1939 m. spalio 10 d. Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis Lietuvai buvo primesta grasinimais ir todėl neteisėta, tad Lietuvos teisė į Vilnių buvo grindžiama ne šia, o ankstesne ir, išeivijos nuomone, tebegaliojančia 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartimi. Pagal tai ir ta sutartimi nustatyta Lietuvos–Sovietų Sąjungos siena buvo laikoma teisiškai tebegaliojančia¹⁷.

Lietuvių enciklopedijos leidykla 1956 metais išleido kartografo plk. lt. N. Juozo Andriaus braižytą Lietuvos žemėlapi, kuriame parodyta 1920 m. Lietuvos rytinė siena. Tarp tos sienos ir buvusių Rytprūsių atskirais ženklais pažymėta buvusios Suvalkų gubernijos riba, nes 1918–1940 metais nepriklausomos Lietuvos ir Lenkijos valstybės nenustatė naujos savo sienos. Taip išeivijos leidžiamuose žemėlapiuose buvo sugrįžta prie tarpukario Lietuvoje iki atgaunant Vilnių žymėtų Lietuvos sienų.

Toks Lietuvos sienų su Lenkija plyšys užkliuvo išeivijos politiniams vadovams VLIK, ypač tuometiniam jo pirmininkui Vaclovui Sidzikauskui. Juk 1867–1915 metų rusų okupacinės valdžios nubrėžta Suvalkų gubernijos riba negalėjo būti ir nebuvo

Lietuvą ir Lenkiją kaip nors įpareigojanti tų kraštų siena. Anot Sidzikausko, šalis su ne visai ją apjuosiančiomis sienomis atrodo neužbaigta valstybė. Ir iš tikro, kaip tada apskaičiuoti tokios valstybės plotą, jos gyventojų skaičių?

VLIK 1966 m. kovo 7 d. paskelbė savo sprendimą žymėti 1920 m. taikos sutartimi su Sovietų Rusija nustatytą sieną, o su Lenkija skirtingais ženklais žymėti atitinkamą Curzono linijos ruožą. „Skirtingas to sienos ruožo žymėjimas turi būti paaiškintas, kad jis nurodo faktinę, bet jokioj tarptautinėj sutarty nepatvirtintą sieną“¹⁸. Geriau negu Suvalkų gubernijos riba, bet vis tiek niekada Lietuvos nepripažinta siena. Mažai kas to VLIK nutarimo paklausė ir maišatis tik dar padidėjo.

JAV LB Švietimo tarybos užsakymu Juozui Andriui rengiant lietuviškomis mokykloms skirtą sieninį Lietuvos žemėlapi pasiūliau tarp 1920 m. taikos sutarties su Sovietų Rusija sienos ir buvusių Rytprūsių žymėti senąją, iki paskutinio padalinimo galiojusią 1569–1795 m. Lenkijos Karūnos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos ruožą, nes ji buvo paskutinė siena, dėl kurios abi šalys, Lietuva ir Lenkija, sutarė. Šį pasiūlymą Švietimo taryba 1973 m. priėmė ir iki atkuriant Lietuvos nepriklausomybę išeivijos Amerikoje išleistuose žemėlapiuose buvo žymimos tokios Lietuvos sienos:

Su Latvija – 1921 m. arbitražo sprendimu nubrėžta siena;

Su Gudija – 1920 m. taikos sutarties su Sovietų Rusija siena;

Su Lenkija – 1920 m. sienos su Rusija tęsinys iki Bebroso upės, nuo jos iki buvusių Rytprūsių 1569–1795 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės siena su Lenkijos Karūnos žemėmis ir toliau buvusių Rytprūsių siena į šiaurę;

Su Karaliaučiaus kraštu – 1928 m. sienų sutartimi su Vokiečių reichu nustatyta siena¹⁹.

5. Klaidos ir dezinformacija enciklopedijose ir žinynuose

Šaltojo karo metais dauguma Amerikos enciklopedijų, almanachų ir žinytų teisingai informavo apie Baltijos valstybių prievartinę įjungimą į Sovietų Sąjungą ir daugeliu atvejų taip pat paminėdavo, kad Amerikos vyriausybė to įjungimo nepripažįsta. Itin objektyviai ir išsamiai apie tarptautinius santykius bei konfliktus informavo prestižinė *Encyclopaedia Britannica*²⁰. Tačiau 1974 metais ši enciklopedija buvo iš pagrindų pertvarkyta ir pavadinta *The New Encyclopaedia Britannica* (15-a laida). Matyt, jos redakcija tikėjosi pasiekti daugiau objektyvumo kviečiant bendradarbius iš kitų kraštų aprašyti savo kraštus. Taip naujoje, pertvarkytoje enciklopedijoje atsirado straipsnių apie Sovietų Sąjungą, jos respublikas, okupuotas Baltijos valstybes ir į sovietų įtakos sferą pakliuvusius kraštus, parengtų pagal sovietinę dezinformaciją ir propagandą. Toks buvo ir straipsnis apie Lietuvą. Ypač lietuvių išeivijos visuomenę papiktino lietuviškų vardų, pavardžių ir vietovardžių iškraipymas. Matyt, jie, rašyti rusiškais raidėmis, tada vėl buvo perrašyti prancūziškai. Išėjo bjaurus ir kai kuriais atvejais neatpažįstamas kratynys. JAV LB vadovybės narys inžinierius Donatas Šatas stengėsi atitaisyti dezinformaciją ir iškraipymus, jo vadovaujama delegacija susitiko su enciklopedijos leidyklos atstovais, bet nieko nelaimėjo.

Kitas prestižinis leidinys *The Statesman's Year-Book*, redaguojamas Anglijoje, bet leidžiamas Amerikoje, informavo apie Baltijos valstybių istoriją laikotarpiu nuo Pirmojo pasaulinio karo iki jų okupacijos ir inkorporavimo į Sovietų Sąjungą pagal grynai sovietinę interpretaciją, nors pažymėjo, kad Didžioji Britanija pripažino inkorporavimą *de facto*, bet Amerika jo nepripažino²¹. Keli baltiečių politinių mokslų bei istorijos profesoriai rašė redakcijai dėl klaidingos istorijos,

bet taip pat nieko nelaimėjo. Redaktorius Johnas Paxtonas atsakė Vytautui Vardžiui, man ir turbūt kitiems, esą jam aišku, kad mūsų laiškas – tai organizuotos baltiečių antisovietinės akcijos dalis, nes jis jau yra gavęs daug tokių laiškų.

Mūsų ir mūsų pastangų atžvilgiu Amerikos ir apskritai Vakarų intelektualūs ir akademiniai sluoksniai buvo skeptiški, dažnai ir priešiški, nes mus atpažino kaip nacionalistus. O tai, jų nuomone, didelė, nepateisinama nuodėmė ir atsilikimo žymė.

Baltijos valstybėms 1990–1991 m. atgavus nepriklausomybę, nauji žemėlapių ir atlasų leidimai jas taip ir parodė. Kiek ilgiau leidykloms užtruko atsisakyti sovietų išgalvotų vietovardžių ir vietų Kapsuko, Sniečkaus, Stučkos, Kingiseppos rašyti Marijampolė, Visaginas, Aizkrauklė, Kuressaare.

Bet enciklopedijose ir žinynuose kai kurios klaidos buvo ir toliau kartojamos, o kartais atsirasdavo ir naujų. Taip *Oxford Encyclopedic World Atlas* 1995 m. leidime skyriuje apie Baltijos valstybes buvo tvirtinama, kad: „After three years of occupation by (Nazi) Germany, incorporation into the USSR was confirmed by plebiscite in 1944.“²² Iš kur tokios klaidos? Juk sovietų leidiniai kalbėjo tik apie 1940 m. Liaudies seimo rinkimus ir jo nutarimus, jie niekur neminėjo jokio 1944 metų plebiscito. Ar tas plebiscitas galėjo būti, Lenino žodžiais tariant, „naudingo idioto“ išmisas? Ar po Sovietų Sąjungos žlugimo „naudingi idiotai“ toliau tarnauja Rusijos dezinformacijai? Tik po ilgų susirašinėjimų ir telefoninių pokalbių pagaliau pavyko įtikinti *Oxford Encyclopedic World Atlas* redakciją išbraukti tą „1944 metų plebiscitą“ iš naujųjų atlasų.

Plačiausiai paplito lenkų paskleista klaidinga informacija Vilniaus klausimu. Daugelyje enciklopedijų ir žinytų teigiama, kad (1) Vilniaus krašto gyventojai 1922 metais plebiscitu pasisakė už Lenkiją ir (2) Lietuva priimdama lenkų ultimatumą 1938 metais pripažino Vilnį Lenkijai. Jeigu taip, tai Lie-

tuva neturi jokių teisių į Vilnių ir, imdama jį iš sovietų rankų, neteisėtai užgrobė Lenkijos miestą. Bet iš tikro dėl Vilniaus niekada nėra buvę jokio plebiscito. Okupavę Vilnių lenkai, 1922 metais surengė Vilniaus seimo rinkimus ir tas seimas nutarė Vilnių ir Vilniaus kraštą prijungti prie Lenkijos. Stebėjęs Vilniaus seimo rinkimus Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisijos pirmininkas plk. Auguste Pierre Chardigny savo oficialiame pranešime nurodė nepateisinamus rinkimų trūkumus ir nusprendė, kad „... atrodo yra neįmanoma dabartinį Vilniaus Seimą laikyti tikra ir sąžininga visos rinkimų teritorijos gyventojų išraiška“²³.

Bet seimo rinkimai, suklastoti ar teisingi, nėra plebiscitas, t. y. tiesioginis balsuotojų valios pareiškimas.

Taip pat ir 1938 metų Lenkijos ultimatumas Lietuvai reikalavo tik užmegzti diplomatinis santykius, Vilniaus atsisakyti ultimatumas nereikalavo ir Lietuva jo niekada neatsisakė²⁴. Jau po lenkų ultimatumo priimta 1938 m. Lietuvos konstitucija patvirtino, kad „Lietuvos sostinė – Vilnius.“ (6 straipsnis). Ši konstitucija niekada nebuvo pakeista ir 6 straipsnis galiojo iki pat sovietinės okupacijos.

Enciklopedijų klaidas sunku ištaisyti, nes jų daugiausia kviestų specialistų straipsniuose ir enciklopedijų redakcijos nesijaučia galinčios be autorių žinios ką nors jų straipsniuose keisti. *The New Encyclopaedia Britannica*, 15-ajame leidime, straipsnyje apie Lenkiją buvo rašoma: „But the German Reich had by now annexed Austria and the largest part of Czechoslovakia, and it established control over the Slovakian and Lithuanian republics. This placed it in such a strategically favourable position toward Poland that Adolf Hitler now dispensed with all caution.“²⁵ Pakartotinai atkreipus redakcijos dėmesį į neteisimą Lietuvos priskyrimą 1939 metais Vokiečių Reicho kontroliuojamiems kraštams, ilgai užtruko, kol klaida buvo iš-

taisyta ir vietoj Lietuvos Respublikos įrašytas Klaipėdos kraštas. Vis tiek liko neaišku, kaip Klaipėdos užėmimas tiek sustiprino Vokietijos strateginę padėtį Lenkijos atžvilgiu, kad Hitlerį padrąsino pradėti karą. Bet Lietuvai tai nebebuvo svarbu ir mes toliau nebesiginčijome.

Straipsnio apie Lenkijos istoriją autorius buvo žinomas Rytų Europos istorijos specialistas Rūro universiteto profesorius Hansas Roosas. Kadangi po Antrojo pasaulinio karo studijavau teisę Vokietijoje, Eberhardo Karlo universitete Tiubingene, jutau didelę pagarbą vokiečių mokslui, bet ši ir kitos žioplos vokiečių klaidos²⁶ mane padarė skeptiku visokiems autoritetams.

Pačių vokiečių dezinformacija buvo paslėpta. Lenkų dezinformacija buvo tiesiog neteisinga, ji rėmėsi plebiscitu, kurio nebuvo, ultimatumu, kuris ne to reikalavo. Vokiečiai, rašydami apie Klaipėdos kraštą, naudojo nutylėjimus – jų enciklopedijose niekur neradau paminėtos 1928 m. sausio 29 d. Lietuvos–Vokietijos sienų sutarties, rašant apie Klaipėdos užėmimą buvo nutylimas žodinis Vokietijos užsienio reikalų ministro Joachimo von Ribbentropo 1939 m. kovo 23 d. ultimatumas Lietuvos užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui²⁷. Tie nutylėjimai iškreipė teisinę Klaipėdos krašto priklausomybę, bet su nutylėjimais sunku ginčytis. Juk visiems žinoma, visko į enciklopediją nesutalpinsi. Bet pagrindinė priežastis, dėl kurios nebandėme taisyti vokiečių dezinformacijos apie Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą, buvo mūsų įsitikinimas, kad tam kraštui iš vokiečių pusės nebegresia joks pavojus. Buvo sunku įsivaizduoti tokią ateities situaciją, kad Vokietija atgautų visas arba bent dalį savo žemių, prarastų po Antrojo pasaulinio karo, bet visai buvo neįtikėtina, kad ji galėtų atgauti, ką buvo praradusi po Pirmojo pasaulinio karo Versalio sutartimi. Atnaujintų Vokietijos ekspansijos bandymų niekas nebūtų toleravęs.

Enciklopedijų redaktorių nenorą patiems taisyti autorinius straipsnius parodė *The Encyclopedia Americana* atvejis. Radęs teiginį, kad Lietuva 1938 metais dėl Vilniaus sutiko su Lenkijos suverenumu jam²⁸, parašiau laišką redaktoriui siūlydamas tą klaidą ištaisyti. Užuoat ištaisęs redaktorius man pasiūlė parašyti pataisytus ir atnaujintus straipsnius apie visas tris Baltijos valstybes. Mano perrašyti ir papildyti straipsniai buvo paskelbti 2006 metais elektroniniame *Encyclopedia Americana* variante²⁹.

Gudų dezinformaciją pastebėjau tik vienu atveju – 1998 metų *The New York Times* almanache esančiame straipsnyje apie Gudiją. Ten, kaip gudų nacionalistams įprasta, buvo nusavinta visa Lietuvos istorija iki „Aušros“. Gudijos istorinę sostinę Vilnių esą Lietuvai priskyręs Stalinas, pertvarkydamas sovietinių respublikų ribas. Neminimas Vilniaus grąžinimas Lietuvai 1939 metais. Almanacho redaktoriui nurodytos klaidos kitų metų leidinyje buvo ištaisytos³⁰, bet po kiek laiko ir vėl ten buvo įterptas teiginys, kad „... when Stalin redrew the Soviet Union's borders, he included Belarus's capital of Vilnius in Lithuania“³¹.

Man atrodo, kad mums itin svarbu ištaisyti gudų skleidžiamus istorijos iškraipymus, nes dabar, kai laikui bėgant kitų tautų – lenkų, vokiečių, rusų – teritorinės užmačios sparčiai blėsta, nacionalistiškai nusiteikusios gudų demokratinės partijos ir grupės lieka tvirtai įsitikinusios savo teisėmis į Vilnių. Galime būti tikri, kad, joms perėmus Gudijos valdžią, minėtos pretenzijos bus perkeltos į tarpvalstybinę plotmę.

Su atlasais, enciklopedijomis ir žinynais susirašinėdavau JAV LB vardu, 1991–1993 metais dirbdamas Lietuvos nuolatinėje misijoje Jungtinėse Tautose naudojaisi tos misijos patarėjo titulu ir dar vėliau susitariau su Lituanistikos tyrimo ir studijų centru Čikagoje, kad būsiu to centro tyrimų darbuotojas.

6. Vilniaus arkivyskupija

PLB į savo IV seimą 1973 m. rugpjūčio 30–rugsėjo 2 d. Vašingtone pakvietė Stasį Lozoraitį jaunesnįjį. Jis savo kalboje prisiminė spontanišką užsienio lietuvių akciją, kuria buvo protestuojama prieš Lietuvos pasiuntinybės uždarymą prie Šventojo Sosto ir reikalaujama jai sugrąžinti pripažinimą. Dėl šios akcijos pasiuntinybė, kad ir susiaurintomis teisėmis, galėjo veikti toliau.

Pasiuntinybei iškilo naujas klausimas. Vakarų Vokietijai 1970 metais pripažinus esamas Rytų Vokietijos ir Lenkijos sienas, Vatikanas 1972 m. birželio 28 d. taip pertvarkė Vokietijos ir Lenkijos bažnytinių provincijų ribas, kad jos sutaptų su Lenkijos vakarinėmis sienomis, laikinai sužymėtomis po karo Potsdame. Tačiau, nors 1945 metais buvo pasirašyta Lenkijos–Sovietų Sąjungos sienų sutartis, Vatikanas rytinių Lenkijos bažnytinių ribų nepriderino prie valstybinių sienų, o paliko nubrėžtąsias tarpukario metais. Vilniaus arkivyskupija, nuo Lenkijos skiriama uždaros sienos, liko pavaldi Lenkijos bažnyčiai. Arkivyskupijai neįmanoma palaikyti ryšių su Lenkija, nors iš tikro ji priklausomybės ryšių ir nepageidauja.

Vienas aukštas Lietuvos dvasininkas kreipėsi į Vatikaną, siūlydamas Vilniaus arkivyskupiją priskirti Lietuvos bažnyčiai. Bet Vatikane Katalikų bažnyčios Rytų Europoje klausimais tada buvo atsiklausiama lenkų, kaip geriausiai išmanančių padėti tame regione. Lenkų dvasininkai paaiškino, kad Lietuvos vyskupai nėra nepriklausomi, tad ir šis siūlymas veikiausiai sovietų inspiruotas savais tikslais, kurie nenaudingi nei Katalikų bažnyčiai, nei lietuvių tautai. Po tokio Lietuvos dvasininko pasiūlymo įvertinimo jis nebuvo toliau svarstomas. (Kiek prisimenu, Lozoraitis savo kalboje pavardžių neminėjo, bet, kaip vėliau sužinojau, dvasininkas, apie kurį jis kalbėjo, buvo vyskupas Juozapas Matulaitis-Labukas [*1894, vyskupas 1965, +1979]).

Čia Lozoraitis pasiūlė LB apsvarstyti, ar nereikėtų organizuoti užsienio lietuvių akcijos, prašant Šventąjį Sostą priskirti Vilniaus arkivyskupiją Lietuvos bažnyčiai. Po Antrojo pasaulinio karo tarpvalstybinius santykius ir diplomatiją daugiau negu anksčiau veikia viešoji nuomonė ir visuomeninio pobūdžio akcijos. Vatikano biurokratijai užsienio lietuvių protestai dėl pasiuntinybės uždarymo buvo visai netikėtas dalykas, ji buvo nuste-binta ir sukrėsta, bet, kaip matome, su tuo susitaikė ir rado kompromisinį sprendimą.

Dabar jau suprantama, kad Vatikanui tenka išklausti ne tik aukštuosius dvasininkus ir valstybių vadovus, bet ir tikinčiųjų pasauliečių balsus. Todėl, jo nuomone, yra galimybė, kad užsienio lietuvių balsas bus išgirstas. Visiems žinoma, kad užsienio lietuviai yra aiškūs ir tvirti komunizmo ir sovietinės imperijos priešinkai, tad jų parama Vilniaus arkivyskupijos prijungimui prie Lietuvos bažnyčios parodytų, jog lenkų dvasininkai klysta ir kad tai ne sovietų išmislas, neva kad toks pertvarkymas svarbus katalikiškai lietuvių tautai.

Baigdamas Lozoraitis paprašė šio jo pasiūlymo neskelbti spaudoje, nes jam kaip diplomatus nederėtų organizuoti visuomenės akcijų Vatikanui, kuriame jam tenka savo valstybei atstovauti, paveikti. Todėl, jei LB manytų esant tikslinga užsienio lietuvių paraginti į kokias nors akcijas, jos turėtų būti vykdomos jos pačios iniciatyva ir atsakomybe.

PLB seime buvę lietuviškų laikraščių atstovai paklausė Lozoraičio prašymo, ir, kiek man žinoma, šis jo pasiūlymas niekur spaudoje nebuvo paminėtas.

Apie Lozoraičio pasiūlymą buvo kalbama PLB vadovaujančiųjų asmenų privačiuose pokalbiuose dar seimo metu, o vėliau tarp JAV LB vadovų. Kiek man teko vienur ir kitur dalyvauti, visur pasisakiau už akcijos organizavimą siųsti popiežiui prašymus, kad jis prijungtų Vilniaus arkivyskupiją prie

Lietuvos bažnyčios. Niekas iš bendruomenės veikėjų neprieštaravo, bet taip jau įprasta, kad siūlančiajam tenka pačiam savo siūlymą vykdyti. Lozoraitis – diplomatas, jam nebuvo galima tą projektą pavesti, tad jis buvo priskirtas man, to projekto rėmėjui. Negaliu skųstis, Bendruomenės vadovai mane rėmė ir prirėmė padėdavo, bet veiklos iniciatyva priklausė man.

Praėjo keletas metų, kol Bendruomenė pradėjo akciją dėl Vilniaus arkivyskupijos. Lozoraitis pakeitė savo nuomonę dėl akcijos tikslingumo. Jis 1975 m. lapkričio 1 d. laiške man rašė: „Visi norėtų, kad Vilnius pagaliau būtų atskirtas nuo lenkų provincijos ir priskirtas Lietuvos bažnyčiai provincijai. Tačiau tai reikėtų pripažinti. O mano įsitikinimu, mūsų interesuose yra visur ir visada palaikyti nenusistovėjusią [sic] padėtį.“ Dėl Lozoraičio abejonų LB veikla dėl Vilniaus arkivyskupijos išibėgėjo tik po 1981 metų. Lenkų kardinolą Karolį Wojtylą 1978 metais išrinkus popiežiumi Jonu Pauliumi II nebeliko pavojaus, kad Vilniaus arkivyskupijos priskyrimas Lietuvos bažnyčiai galėtų būti dingstis pripažinti Lietuvos priklausomybę Sovietų Sąjungai. Apie LB planuojamą akciją 1981 m. balandžio 17 d. kalbėjau su aukštu Vatikano pareigūnu prelatu Audriumi Bačkiu. Jis paaiškino, kad tikintieji dėl savo rūpesčių gali kreiptis į popiežių, tad galima kreiptis ir prašant dėl Vilniaus arkivyskupijos. Tačiau jis įspėjo, kad popiežius Jonas Paulius II labai vertina ir gerbia Lenkijos primą, arkivyskupą kardinolą Stefaną Wyszyński ir tikrai nieko nedarys, kam primas nepritartų, tad ir mūsų pastangos dėl Vilniaus negalės būti sėkmingos, nes kardinolas Wyszyński yra kietas lenkų nacionalistas ir mūsų siekiams bus priešiškas. Bet kardinolas Wyszyński netrukus mirė (1981–05–28), ir tada PLB ir JAV LB įsitraukė į aktyvią ir planingą veiklą, ragindama Bendruomenės apylinkes siųsti popiežiui prašymus dėl Vilniaus arkivyskupijos.

Prieš šią Bendruomenės akciją sukilo priešingos nuomonės ir kritika. Vienas iš reikšmingų kritikų buvo išeivijos lietuvių vyskupas Paulius Baltakis. Jo nuomone, esama padėtis ne tokia, kad Vatikanas imtųsi pertvarkyti Lietuvos vyskupijas, tad Bendruomenės akcija nereali, ji negalinti pasiekti savo tikslo. Vyskupas savo nuomonę reiškė nuosaikiai ir mandagiai. Jam pritarė daugelis lietuvių kunigų, tačiau ne visi. Kai kurie aktyviai įsitraukė į Bendruomenės akciją.

Kitas kritikos židinytys buvo VLIK vadovybė ir jos šalininkai. Su jais prasidėjo kieta polemika, nes VLIK vadovai stengėsi įrodyti, kad Bendruomenė iš viso šios problemos neišmano ir kaltino ją griauinant Lietuvos aneksijos nepripažinimą. Mes, Bendruomenės šalininkai, nelikome skolingi ir kaltiname VLIK, nesirūpinimu dėl Vilniaus. Pačiame VLIK, jo narė, Vilniaus krašto lietuvių sąjunga, reikalavo, kad jis taip pat kreiptųsi į Vatikaną prašydamas Vilniaus arkivyskupiją įjungti į Lietuvos bažnytinę struktūrą. Bet VLIK vadovybė nekreipė dėmesio į šį reikalavimą ir nekeitė savo neigiamo nusistatymo.

Užsienio lietuvių visuomenėje akcija kreiptis į Vatikaną su prašymais ir protestais nebuvo naujiena. Spontaniška protestų akcija kilo Vatikanui uždarius Lietuvos pasiuntinybę. Akcija buvo sėkminga – pasiuntinybei buvo leista veikti, nors ir susiaurintomis teisėmis. Antra spontaniška protestų akcija kilo 1966 metais, kai švenčiant Lenkijos krikšto tūkstantmečio sukaktį Vatikanas išleido pašto ženklų su Lenkijos šventovėmis seriją, kurioje buvo ir ženklas su Vilniaus Aušros vartais. Bet tą kartą protestai nieko nepadėjo. Šios akcijos dėl Lietuvos pasiuntinybės ir dėl Aušros vartų pašto ženklo prasidėjo ir vyko be LB ir be kurio nors kito užsienio lietuvių politinio veiksnio vadovavimo.

Akciją dėl Vilniaus arkivyskupijos organizavo LB, bet į akciją įsitraukė ir kitos organizacijos. Dauguma Amerikos ir Ka-

nados LB apylinkių siuntė savo prašymus į Vatikaną. Tokius prašymus 1981–1988 metais siuntė Bendruomenių pirmininkai, jų seimai, suvažiavimai ir konferencijos, Vilniaus krašto lietuvių sąjunga, Europos kraštų lietuvių bendruomenės. Ši akcija itin sustiprėjo 1984 metais, minint Šv. Kazimiero 500 metų mirties sukaktį, ir 1987-aisiais švenčiant 600 metų nuo Lietuvos krikšto. Abi šios sukaktys buvo iškilmingai švenčiamos Vatikane, ir atrodė, kad, atkreipus Vatikano dėmesį į lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istoriją, gali būti gera proga išjudinti Vilniaus arkivyskupijos klausimą.

Jau anksčiau Amerikos ir Kanados LB apylinkės rašė laiškus Vatikanui, prašydamos grąžinti lietuviškas pamaldas į Seinų katedrą, taip paremdamos Seinų lietuvių reikalavimus. Po 1981 m. abi šios akcijos susiliejo, tuose pačiuose laiškuose buvo prašoma pakeisti Vilniaus arkivyskupijos priklausomybę ir grąžinti lietuviškas pamaldas į Seinų katedrą. Pagaliau 1983 metais lietuviškos pamaldos buvo sugrąžintos.

Amerikoje ir Kanadoje atsidūrę Mažosios Lietuvos lietuviai ir jų draugai rūpinosi Karaliaučiaus krašto bažnytine padėtimi. Tarpukariu visus Rytprūsius apėmė viena vokiška Varmės katalikų vyskupija. Pertvarkant nuo Vokietijos atskirtų ir Lenkijai bei Sovietų Sąjungai pavestų žemių bažnytinę administraciją 1972 metais, visa Varmės vyskupija buvo priskirta Varšuvos arkivyskupijai kaip jos sufraganiinė vyskupija. Taip Karaliaučiaus kraštas pateko į Lenkijos katalikų bažnyčios priklausomybę. Sovietams išžudžius ar išvarius visus vietinius gyventojus ir kraštą apgyvendinus rusais, gudais ir ukrainiečiais kolonistais, ten apsigyveno keli tūkstančiai lietuvių, lenkų iš Lietuvos ir Gudijos ir gudų katalikų. Bet siena su Lenkija buvo aklina uždaryta ir religinis katalikų aptarnavimas iš Lenkijos buvo neįmanomas. Karaliaučiaus krašto katalikus ėmėsi aptarnauti lietuviai kunigai iš Lietuvos. Tad Mažosios Lietuvos

rezistencinio sąjūdžio taryba pasiuntė Vatikaniui memorandumą, prašydama popiežių priskirti Karaliaučiaus kraštą prie Lietuvos katalikų bažnyčios.

Lietuvoje 1988 metais įsisteigus Sąjūdžiui ir prasidėjus masinėms demonstracijoms su vis drąsesniais reikalavimais, užsienio lietuviai atidėjo kitus reikalus į šalį ir visą dėmesį nukreipė į pastangas padėti Lietuvai atgauti laisvę ir nepriklausomybę. Taip užgeso ir akcija dėl Vilniaus arkivyskupijos. Jau Lietuvai išsivadavus, 1991 metų Kūčių dieną popiežius Jonas Paulius II iš pagrindų pertvarkė Lietuvos bažnytinę struktūrą, priderindamas ją prie Lietuvos sienų. Jau anksčiau jis buvo atskyręs Vilniaus arkivyskupijos dalis, priskirtas Lenkijai ir Gudijai, įsteigdamas Balstogės arkivyskupiją ir Gardino vyskupiją. Vilniaus arkivyskupijai liko tik Lietuvos teritorijoje esanti jos dalis, jos provincijai buvo priskirtos Panevėžio ir Kaišiadorių sufraganinės vyskupijos. Kauno arkivyskupijos bažnytinei provincijai liko Telšių ir Vilkaviškio sufraganinės vyskupijos (1997 m. šioje provincijoje dar buvo įsteigta nauja Šiaulių vyskupija). Panaikinta Klaipėdos prelatūra, įjungta į Telšių vyskupiją. Karaliaučiaus kraštas priskirtas naujai įsteigtai Maskvos arkivyskupijai ir tapo jos anklavu, atitinkančiu Rusijos Federacijos anklavą Mažosios Lietuvos ir Prūsų žemėje. Atrodo, kad Lietuvos vyskupijos buvo pertvarkytos pagal seną jau mirusio vyskupo Matulaičio-Labuko projektą.

Taip popiežius greitai išsprendė įsisenėjusią bažnytinių sienų problemą. Gaila tik, kad Vilniaus arkivyskupijos siena su kaimyninėmis Panevėžio ir Kaišiadorių vyskupijomis išlaikė buvusią 1923–1939 metų demarkacijos liniją tarp laisvos ir lenkų okupuotos Lietuvos.

Tenka pripažinti, kad LB akcija dėl Vilniaus arkivyskupijos nebuvo reikalinga, nes Sovietų Sąjungai griūvant popiežius Jonas Paulius II negaišdamas skubiai pertvarkė Katalikų bažnyčios organizaciją Rusijoje, Gudijoje, Ukrainoje, Kazachstane ir Lietu-

voje ir bažnytines sienas priderino prie valstybinių. Nors gudai ar ukrainiečiai nerengė akcijų dėl katalikų vyskupijų bažnytinių sienų pertvarkymo, popiežius vis tiek jas pertvarkė, kad sutaptų su Gudijos ir Ukrainos valstybinėmis sienomis. Todėl reikia manyti, kad ir Lietuvos bažnytinės sienos būtų buvusios priderintos prie valstybės sienų, ir be prašymų.

7. Lenkų išeivijos organizacijos – Amerikos lenkų kongresas

Tai didžiausia Amerikos lenkų organizacija – Polish American Congress. Ji telkia nemažai lenkų kilmės Amerikos gyventojų. Dėl didelio jos narių skaičiaus jos įtaka Amerikos politikai kai kuriais klausimais gana reikšminga. Tačiau ne visada. Didelei daliai jos narių, senosios lenkų emigracijos palikuonių, dabartinės Lenkijos problemos yra tolimos ir sunkiai suprantamos, todėl sunku sukviesti juos į akcijas.

Okupacijos metais jos vadovybės nusistatymas dėl Vilniaus ir Lvovo buvo vienareikšmiškas ir nekintamas, laikyta, kad tai Lenkijos miestai Lenkijos žemėse ir tos žemės ir miestai turi būti Lenkijai grąžinti. Nematė jokios galimybės tą nusistatymą pakeisti ar bent sušvelninti. JAV LB, panašaus pobūdžio organizacijai kaip ir Amerikos lenkų kongresas, vis tekdavo su juo susidurti. Dalyvauta bendroje veikloje, nukreiptoje prieš sovietinį Vidurio ir Rytų Europos vyravimą. Įpratome vieni kitiems neužsiminti apie Vilnių. Tos nerašytos ir žodžiu nesutar- tos taisyklės buvo laikomasi, nes ir vieni, ir kiti suprato, kad užuomina apie Vilnių kaip Lenkijos miestą ar Lietuvos sostinę sukels griežtą kitos šalies protestą.

Kai Lenkija atsikratė sovietų varžtų, netrukus Amerikos lenkų kongresas pradėjo derinti savo veiklą ir politinį nusistatymą su

laisvos Lenkijos valdžia. Tada iš jo programos iškrito Vilnius ir Lvovas. Lenkų kongresas daug dirbo, kad Lenkija būtų pakviesta į NATO. Kai tai buvo pasiekta, jis parėmė Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių priėmimą į tą gynybos organizaciją.

8. Perspectives

Apsiėmiau rūpintis LB santykiais su lenkais nemokėdamas lenkų kalbos. Kadangi negalėjau skaityti lenkų spaudos ir prisidėti prie parengiamųjų darbų, nebuvau pakankamai informuotas apie lenkų nuomones ir veiklą. Tarp mano kartos lietuvių mažai buvo tokių, kurie būtų mokėję lenkų kalbą ir būtų galėję mane pakeisti. Todėl apsidžiaugiau sužinojęs apie lenkų leidžiamą žurnalą *Perspectives* anglų kalba. Jį užsiprenumeravau ir dalyvavau metinėse jo konferencijose.

Šio žurnalo redaktorė ir apie jį susitelkusio nedidelio lenkų intelektualų ir veikėjų būrelio inspiratorė buvo ponija Marta Korwin-Rhodes, garbaus amžiaus, aristokratiškos laikysenos dama. Būdama stebėtinai aktyvi ji ieškojo naujų lenkų išeivijoje neįprastų veiklos krypčių. Siekė įtraukti ir kitus Vidurio ir Rytų Europos tautų išeivių intelektualus bei politikus į bendrą kultūrinę ir politinę veiklą. Todėl *Perspectives* buvo leidžiamas anglų kalba, ta kalba vykdavo ir metinės žurnalo konferencijos. Žurnale ir konferencijose buvo apėinama Lenkijos rytinių sienų problema. Straipsniuose ir pasisakymuose Vilnius ir Lvovas buvo pateikiami tik istoriniame kontekste, tuometinis jų statusas nedomino. Išimtis buvo 1981 metų straipsnis apie Vilniaus universitetą, čia lietuviai vadinti Vilniaus okupantais³². Parašiau redaktorei protesto laišką³³. Nors atsakymo negavau, kurį laiką Vilniaus tema buvo nutylima.

Metinėse *Perspectives* konferencijose, be manęs, lietuvių, kartais dalyvaudavo ukrainiečių ir vengrų, bet būdavo metų, kai jie

nepasirodydavo ir likdavau vienintelis lenkas, greičiau stebėtojas negu konferencijos dalyvis. Nebuvo pastangų aiškintis Vidurio ir Rytų Europos tautų tarpusavio santykių ir tai sumažino kitų tautų dalyvių interesą įsitraukti į šį lenkišką projektą. Man naudos buvo tik tiek, kad galėjau pajusti šios palyginti atviros lenkų grupės nuotaikas ir nuostatas įvairiais klausimais. Vienos konferencijos metu susipažinau su lenkų veikėju Iwu Cyprianu Pogonowsku. Išsikalbėjome apie lenkų santykius su lietuviais. Nors jis gimęs Lvove, bet pripažino, kad lenkams tenka susitaikyti su Vilniaus ir Lvovo praradimu.

Lenkijai išsivadavus iš sovietų varžtų *Perspectives* redakciją perėmė kiti asmenys, ir žurnalo linija pasikeitė iš pagrindų. Žurnalas Lietuvos Sąjūdį įvertino kaip lietuvių nacionalistinę, fašistinę organizaciją, kurios vienas svarbiausių tikslų – persekioti Vilniaus lenkus. O tų lenkų vadovus separatistus, kurie iš tikro dirbo ne lenkų, bet sovietinės imperijos naudai, *Perspectives* iškėlė kaip didvyriškus Vilnijos lenkų žmogaus teisių gynėjus. Netrukus po nepavykusio 1991 m. rugpjūčio 18–21 d. Maskvos pučo, kai *Perspectives* „didvyriai“ iš Lietuvos pabėgo į Rusiją, nustojo eiti ir pats žurnalas. Nemanau buvus ryšio su Vilniaus lenkų vadovų neseckme, greičiau tai grynas atsitiktinumas.

9. Pomost, Niepodległosc ir Jaltos susitarimų anuliavimas

Artėjant 40 metų sukakčiai nuo Jaltos konferencijos (1945 m. vasario 4–11 d.), Amerikos lenkų organizacija Pomost iškėlė pasiūlymą Amerikos kongresui priimti nutarimą, anuliuojantį Jaltos susitarimus. Šį pasiūlymą palaikė ir Kongresui pateikė senatorius Robertas Kasteną ir Kongreso atstovas Tomas Corcoranas.

Perskaičiau visus paskelbtus Jaltos susitarimus. Nebuvo ten įrašyta pasidalijimo įtakos sferomis ar kitų susitarimų, kuriuos atšaukus būtų suduotas smūgis sovietų vyravimui Rytų Europoje. Susitarimas grąžinti visus piliečius į savo kraštus, nesiskaitant su jų norais ar pasipriešinimu, buvo jau seniai įvykdytas ir jo atšaukimas nebūtų niekuo padėjęs. Tiesa, visuose susitarimuose juntama nuolankumo sovietams ir pasitikėjimo jais dvasia, bet anuliavimas to nebūtų išsklaidęs, nes tai jau seniai išsklaidė sovietų agresyvumas, arogancija ir daugelio tų pačių Jaltos susitarimų ignoravimas. Bet Jaltos susitarimų atšaukimas būtų panaikinęs Lenkijos rytinės sienos pagal Curzono liniją pripažinimą ir atgaivinęs prieš tai buvusių sienų, tarp jų ir Lenkijos–Lietuvos 1923–1939 m. demarkacijos linijos, teisinę egzistenciją. Tiesa, Amerikos administracija buvo prieš šį pasiūlymą ir prezidentas niekada nebūtų sutikęs anuliuoti Jaltos susitarimų, vengdamas pavojingos įtampos su Sovietų Sąjunga, netikrumo ir neaiškumo dėl pokario teritorinių sprendimų.

Be prezidento parašo Kongreso nutarimas anuliuoti Jaltos susitarimą būtų neturėjęs teisinės galios, bet jo politinės pasekmės būtų buvusios reikšmingos ir mums, lietuviams, kenksmingos, nes Vilniaus padėtis būtų tapusi neapibrėžta. Kam jis teisėtai priklausė? Lenkijai, Sovietų Sąjungai ar sovietų okupuotai Lietuvai? Kiekvienas atsakymas būtų turėjęs savo gynėjų ir, žiūrint iš šono, būtų matoma tik beviltiška sumaištis. Todėl JAV LB nutarė šiam pasiūlymui pasipriešinti. Mūsų pasipriešinimas buvo veiksmingas ir sėkmingas. Senatoriai ir Kongreso atstovai pamatė, kad pasiūlymas kontroversinis – Vidurio ir Rytų Europos išeiviai ir antikomunistiniai pabėgėliai vieni už, kiti – prieš. Buvo nelengva iširti, kurie iš jų teisūs, kurie – ne, ir nebuvo prasmės vienų paremti, kitų atstumti. Kam senatoriams ir Kongreso atstovams įsivelti į Vidurio ir Rytų Europos

tarpusavio vaidus? Pritarimas Kasteno ir Corcorano pasiūlytai rezoliucijai bematant ėmė tirpti ir veikiai visai subliuško.

Amerikos Valstybės departamentas buvo priešingas Jaltos susitarimų anuliavimui, bet mūsų pasipriešinimas šiuo atveju buvo paveikesnis. Nepaisydami Valstybės departamento priešingumo prie Kasteno ir Corcorano rezoliucijos prisidėjo kai kurie rėmėjai. Mums pasipriešinus naujų rėmėjų nebeatsirado, o daugelis pasirašiusiųjų prarado interesą tą rezoliuciją remti.

Lenkai to nesitikėjo. Pomost, palaikęs ryšius su JAV LB, pareiškė, kad jie ir, jų turimais duomenimis, Lenkijos tautinis pogrindis sutinka su esamomis Lenkijos sienomis ir nesiekia jų keisti. Mums liko neaišku, ką jie tikėjosi laimėti Jaltos susitarimų anuliavimu. Pokarinę Europos santvarką nustatė Jaltos ir Potsdamo susitarimai. Pomost siūlė anuliuoti tik Jaltos susitarimus, kuriais nuo Lenkijos buvo atskirtos jos tarpukariu valdytos ukrainiečių, gudų ir Lietuvos žemės, bet nesilė panaikinti Potsdamo susitarimų, kuriais Lenkijai buvo atlyginta atrėžiant jai plačias Vokietijos žemės ir leidžiant iš jų išvaryti jų gyventojus vokiečius. Atrodė, kad siekiamas tikslas – Lenkija su visomis tarpukariu valdytomis žemėmis rytuose ir su už jas gautomis vokiečių žemėmis vakaruose.

Jei patikėtume, kad Pomost to nesiekė, vis tiek rezultatas būtų buvęs tas pats, nes ir be jų būtų atsiradę panašių Jaltos susitarimų anuliavimo aiškinimų, savaip interpretuojamų. Tad mes ir toliau tvirtai laikėmės savo linijos. Kreipėmės į ukrainiečių informacijos centrą Vašingtone kviesdami jį prisidėti prie mūsų. Gavome pritarimą ir pažadą mus paremti, bet nieko nebuvo daroma. Estai pritarė Jaltos susitarimų anuliavimui. Kitos tautos dėl to neišsakė savo nuomonės – neprisidėjo nei prie mūsų, nei prie Pomost. Estai piktai priekaištavo, esą lietuviai apsėsti Vilniaus, dėl jo tarpukario metais sužlugdę Baltijos kraštų vienybę ir palengvino sovietams juos

okupuoti, o ir dabar nepasimokė ir vėl dėl Vilniaus kenkia pavergtų tautų pastangoms, nukreiptoms prieš sovietų viešpatavimą Vidurio ir Rytų Europoje. Matyt, lietuviai niekada į protą neateis, – taip užbaigė savo pasisakymą vienas estų veikėjas.

Lietuvių išeivių nuomonės išsiskyrė. Amerikoje Jaltos susitarimai buvo laikomi sovietų vyravimo Vidurio ir Rytų Europoje pagrindu, nors Baltijos valstybes paliko Stalinui Teherano konferencija, o Stalinui įtvirtinant savo viešpatavimą Vidurio ir Rytų Europoj Vakarai be rašytų susitarimų susitaikė su jo sukurtais faktais. Tačiau Jalta tapo Vakarų nuolaidžiavimo sovietams simboliu ir lietuvių išeivija būtų buvus už jos anuliavimą, bet, kita vertus, ji bijojo pakenksti Lietuvos teisėms į Vilnių. Nors VLIK šalininkai skelbė JAV LB pasipriešinimą Jaltos susitarimų anuliavimui jos politinio neišmanymo įrodymu, tačiau pats VLIK laikėsi pasyviai ir neparėmė Kasteno ir Corcorano Kongreso rezoliucijos.

Mums kėlė nuostabą ne tik Pomost, bet ir kita lenkų organizacija – Niepodleglosc. Matyt, lenkai suprato, kad lietuviai priešinsis ir prieš sovietus nukreiptiems jų projektams, kol juose įžvelgs ar bent įtars lenkų imperines užmačias. Užsimezgė dialogas apie lietuvių ir lenkų santykius. Itin intensyviai tame dialoge dalyvavo Józefas Darskis, vienas Niepodleglosc veikėjų, mokantis lietuvių kalbą ir todėl polemizuojantis ne tik su lenkais skirtais mūsų pasisakymais, bet ir su lietuvių spaudoje skelbtais straipsniais apie santykius su lenkais. Išvertęs į lenkų kalbą jis kai kuriuos mūsų straipsnius skelbė lenkų spaudoje³⁴.

Mes buvome tikri dėl pasiekto nemažo laimėjimo. Ne tik sutrukdėme aptemdyti Jaltoje nustatytos Lenkijos rytinės sienos teisėtumą ir pastovumą, bet ir išgavome iš Pomost, pirmosios lenkų politinės emigracijos organizacijos, pokarinių Lenkijos sienų pripažinimo pareiškimą. Iki tol tai siūlė tik

Paryžiuje leidžiamas lenkų emigracijos žurnalas *Kultura*³⁵.

Tik mūsų dialogas su ponu Darskiu buvo mažai naudingas, nes jis buvo linkęs polemizuoti dėl lenkų ir lietuvių buvusių ir esamų konfliktų ir vengė pasakyti, kaip juos būtų galima išspręsti.

10. Dialogas su Lenkijos pogrindžio organizacija Komitet Oporu Spolecznego (KOS)

Pomost ir Niepodleglosc vadovai ir veikėjai sakėsi turį ryšį su Lenkijos antisovietinio pogrindžio organizacijomis ir galį kalbėti jų vardu. Mes buvome skeptiški dėl Vakaruose atsidūrusių lenkų galimybės nuolat palaikyti ryšį su Lenkijos pogrindžiu, neįvertinome, mažesnes palyginti su Lietuva, Lenkijos izoliacijas nuo išorinio pasaulio. Tik vėliau įsitikinome, kad tos lenkų emigracijos organizacijos tikrai turėjo ryšių su savo kraštu.

Mes patys nesitikėjome susisiekti su Lenkijos pogrindžiu, bet jis susisiekė su mumis. Panelė Diana Bieliauskaitė, vėliau Vidutienė, darbavosi IREX organizacijoje, tarpininkavusioje tarptautiniuose mokslininkų ir profesionalų mainuose. Vienas gydytojas iš Lenkijos, atvykęs pasidaruoti ir įgyti patirties Amerikoje, jos paklausė, kaip galėtų susitikti su Amerikos lietuvių veikėjais.

Vieną vakarą, 1984 m. balandžio 12 d., panelė Bieliauskaitė su gydytoju Krisu Turlejskiu ir keliomis Vašingtono lietuviėmis apsilankė pas mane. Svečias negaišdamas prisistatė esąs vienos iš Lenkijos pogrindžio organizacijų narys; jis norįs susisiekti su Amerikos lietuvių organizacija, su kuria tartųsi dėl lenkų ir lietuvių bendradarbiavimo. Tuo metu buvau PLB įgaliotinis Vašingtone ir jam atrodžiau tinkamas pasitarimų dalyvis iš lietuvių pusės.

Tą vakarą daug ko aptarti nespėjome, apsiribojome vienas kitą patikinė, kad esame pasiryžę aiškintis tarpusavio santykių pagrindus ir bendradarbiauti dėl laisvės abiem mūsų tautoms siekių. Paskui Krisas suorganizavo nuolatinį mūsų ryšį per Amerikos vakaruose, Vašingtono valstijoje, gyvenančią žydę poniją ar panelę Patsy Kempthorne. Prisimindamas savo patirtį, įgytą pogrindyje kovojant prieš sovietus ir vokiečius 1940–1944 metais, laikiausi pogrindžio veiklos taisyklių ir nesistengiau sužinoti, kokiais keliais ją pasiekdavo Kriso laišakai ir Lenkijos pogrindžio medžiaga.

Krisas atstovavo lenkų pogrindžio organizacijai Komitet Oporu Spolecznego (toliau – KOS), buvo aišku, kad jis jos įtakingas narys, gal vienas iš vadovų. Mūsų dialogas vyko laiškais. Iš karto nurodžiau būtinybę išlyginti lietuvių ir lenkų santykius, lenkams atsisakyti pretenzijų į Vilnių ir susitaikyti su pokarine Lenkijos rytine siena. Tik taip būtų galima nuoširdžiai bendradarbiauti. Krisas tokio raginimo neatmetė, bet nurodė, kad KOS neturi įgaliojimų ir negali įsipareigoti už Lenkijos valstybę ar visą lenkų tautą. Tik demokratiškai išrinktas Lenkijos Seimas galės pritarti dalies Lenkijos teritorijos atskirymui ir patvirtinti jos naujas sienas su kaimynais.

Atsakiau, kad lietuviai niekada Vilniaus nepripažino Lenkijai ir laikė jos valdžią ten nelegalia. Mes suprantame, kad viena iš Lenkijos pogrindžio organizacijų negali įpareigoti Lenkijos valstybės ir lenkų tautos. Ir mes, užsienio lietuviai, ir mūsų organizacijos neturime galimybių įpareigoti Lietuvos ir lietuvių tautos, bet galime pasakyti, kokius sprendimus palaikome ir siūlome Lietuvai. Manome, kad mes ir KOS galėtume drauge pasisakyti už mūsų sutartus bendrus pasiūlymus.

Nors gana ilgai susirašinėjome, bet nei mūsų, nei KOS nuostatos iš esmės nepasikeitė. Pagaliau pradėjome kartotis ir atsidūrėme aklavietėje. Mūsų susirašinėjamą Krisas pa-

skelbė savo organizacijos pogrindžio leidinyje, kuris taip pat vadinosi KOS³⁶.

Krisas siuntė daug medžiagos – pogrindžio laikraštį KOS, kitų lenkų pogrindžio leidinių, legalių knygų, ir beveik viskas buvo lenkų kalba. Gaila, nemoku lenkiškai, negalėjau ta medžiaga pasinaudoti. Svarbesnius dokumentus man išversdavo vilnietis žurnalistas, *Tėviškės žiburių* bendradarbis Jonas Budrys. Jis gyveno Toronte. Lenkiškas knygas persiunčiau istorikui Jonui Dainauskui.

KOS laikraščio periodiškas, jo apimtis ir lygis, Kriso siunčiamos medžiagos kiekis ir įvairumas, jo sudaryto ryšio pastovumas ir patikimumas rodė, kad tai plati ir pajėgi pogrindžio organizacija, tad, nors mūsų dialogas buvo nevaisingas, ryšio nenutraukiau, bendravau ir toliau. Krisas taip pat palaikė ryšį. Atrodo, kad nuolatinis ryšys ir besitęsiantis dialogas su reikšminga užsienio lietuvių organizacija PLB suteikė KOS prestižo lenkų visuomenės akyse.

11. Kiti veiklos židiniai

Lietuvių išeivijoje ne tik LB, PLB ir kraštų bendruomenės – Amerikos, Kanados, Australijos, Argentinos – rūpinosi Vilniumi, buvo ir kitų užsienio lietuvių politinių veiksmų. Tiesa, VLIK, nebegalėdamas susikalbėti su lenkų egziline vyriausybe, toje srityje beveik ir nedirbo, tik jo šalininkai aštriai kritikuodavo LB pastangas kaip neišmanėliškas ir kenksmingas. Bet tarp VLIK narių buvo ir Vilniaus krašto lietuvių sąjungos, sukurtos ginti Lietuvos teisių į Vilnių ir Vilniaus kraštą, nariai. Šios vilniečių organizacijos vadovybė daugiausia rūpinosi knygų apie Vilnių ir Rytų Lietuvą leidyba. Ji išleido vertingų studijų ir atsiminimų lietuvių ir anglų kalbomis³⁷.

Toronto mieste, Kanadoje, vilniečiai susibūrė į tos sąjungos skyrių, kurio veikėjas Stepas Varanka dažnai lankydavosi lenkų su-

sirinkimuose, susitikdavo su lenkų veikėjais, net su lenkų egzilinės vyriausybės atstovu ar įgaliotiniu, bandydamas įtraukti lenkus į dialogą abiejų tautų santykių klausimais. Kitas to skyriaus narys Jonas Budrys bendradarbiavo Toronte leidžiamame savaitraštyje *Tėviškės žiburiai* rašydamas lietuvių santykių su lenkais klausimais. Jis man daug padėjo versdamas lenkiškus tekstus. Bendravau su jais abiem, keitėmės informacija ir nuomonėmis, man buvo labai naudingos jų įžvalgos apie lenkus ir jų siekius.

Buvo ir daugiau veikėjų, ieškojusių ryšių su lenkais ir bandžiusių su jais aiškintis lietuvių ir lenkų tarpusavio santykius. Svarbiausias iš jų – Stasys Lozoraitis jaunesnysis Romoje.

Visa užsienio lietuvių visuomenė, – tiek senoji išeivija, tiek naujieji pabėgėliai nuo sovietinio teroro, – rūpinosi, kad Vilnius išliktų Lietuvos sostine, ir buvo priešiška lenkams įtardama, kad jie vėl rengiasi esant pirmai progai Vilnių užgrobti.

Neprisimenu kuriais metais, gal 1957, o gal metais ar dviem vėliau lietuvių studentai Niujorke pakvietė žymų lenkų istoriką prof. Oscarą Haleckį paskaityti paskaitos apie Rytų Europos problemas. Jis buvo priblokštas ir negalėjo patikėti savo ausimis, kai po paskaitos lietuviai studentai vieninškai pareiškė, kad lietuvių tautai būtų geriau, jei Lietuva liktų su Vilniumi, nors ir sovietų valdžioje, negu Vilnius vėl būtų atplėštas nuo Lietuvos ir atitektų Lenkijai, Gudijai ar kam kitam.

Po poros dešimtmečių mūsų nusistatymas gal jau nebūtų buvęs toks beatodairiškai griežtas, nes dėl Vakarų akademinės aplinkos įtakos ir pas mus atsirado intelektualų, abejojančių absoliučiai viskuo ir nebegalinčių ką nors kategoriškai tvirtinti ar dėl ko nors griežtai pasisakyti. Iš Lietuvos atvykęs Tomas Venclova ragino pasitikėti gera lenkų valia, bet retas jam pritarė. Lietuvių visuomenės dauguma jį laikė naiviu poetu ir intelektualu, nors ir turinčiu gerų norų.

Susitikau su į Ameriką atvykusiu Lietuvos komunistų partijos veikėju Mykolu Požarsku. Mums abiem važiuojant automobiliu jis pradėjo kalbėti apie Lietuvos komunistų santykius su Lenkijos komunistais. Jis pats sakėsi esąs buvusio Lietuvos pasienio prie demarkacijos linijos sargybinio sūnus ir jam svarbu, kad lietuvių tautos teisės ir interesai būtų apginti nuo lenkų užmačių į Vilnių. Anot jo, tarp Lietuvos komunistų yra susidariusi tautiškai nusistačiusių partiečių grupė, kuri rūpinasi lietuvių tautos likimu, palaiko santykius su panašia lenkų komunistų grupe, vadovaujama Mieczysłowo Moczarzo [sic!], ir stengiasi nuslopinti įkurius lenkų nostalgijos Vilniui proveržius. Rusai taip pat malšina lenkų sentimentus jų tarpukariu valdytoms žemėms rytuose, bet nieko negali padaryti dėl lenkų pretenzijų į Vilnių pareiškimams Vakaruose ir ypač Vatikane. Jis priminė 1966 m. Vatikano pašto ženklus su Aušros vartais kaip Lenkijos šventovę. Sovietai, neturėdami jokių santykių su Vatikanu, negalėjo to sutrukdyti, todėl jis kreipiasi į mus, užsienio lietuvius, kad mes tokiais atvejais gintume Lietuvos teises ir interesus, kada nei jie, nei rusai negali šito daryti.

Nežinau, ar tai buvo tikras lietuvių tautinių komunistų pageidavimas, ar tik sovietų pastanga ir toliau lietuvius su lenkais pjudyti. Bet kuriuo atveju ir toliau dirbome savo, kaip būtume dirbę ir be Požarsko raginimo.

12. Keturių lenkų pagrindžio organizacijų pasiūlymas ir 1988 metų Romos konferencija

Mūsų lauktas lūžis įvyko 1984 m. gruodžio 16 d., kai keturios Lenkijos pagrindžio organizacijos – Organizacja Wolnosc-Sprawiedliwosc-Niepodleglosc, Politinis judėjimas Wyzwolenie, Liberali-demokratinė partija

Niepodległosc ir politinė grupė Wola – paskelbė ukrainiečiams, gudams ir lietuviams siūlymą įsipareigoti išsaugoti esamas sienas tarp Lenkijos ir Ukrainos, Lenkijos ir Gudijos, Lenkijos ir Lietuvos. Šis siūlymas Vakarus pasiekė 1985 metais. PLB į jį atsakė 1986 m. lapkričio 24 d., patvirtindama savo pritarimą esamų sienų nepažeidžiamumo principui. Nors keturios organizacijos pasisakė laukiančios „... suinteresuotų pusių atsakymo – sutikimo, skirtingų pasiūlymų ar polemikos“, bet dialogas su jomis neužsimezgė. Vis dėlto dabar jau turėjome lenkų pagrindžio organizacijų pasiūlymą, kuriuo galėjome remtis savo dialoge ar polemikoje su egzilio ir Lenkijos lenkais.

Stasys Lozoraitis jaunesnysis Romoje palaikė ryšį su viena jaunesnės kartos lenkų egzilio veikėja ponia W. G. (pavardės neprisimenu), kuri turėjo pažinčių Vatikane ir susitikdavo su iš Lenkijos į Vatikaną nuolat atvykstančiais lenkų katalikų dvasininkais ir maldininkais, tarp jų ir pasauliečiais visuomenininkais, kultūros darbuotojais. Taip ji pasidarė ryšininke ar gal tik viena iš ryšininčių tarp Lenkijos ir lenkų egzilinės visuomenės Vakaruose. Lozoraitis jai pasiūlė organizuoti susitikimą tarp atvykstančių Lenkijos veikėjų ir užsienio lietuvių.

Toks susitikimas įvyko 1988 m. balandžio 30 ir gegužės 1 dienomis Romoje. Iš lietuvių Lozoraitis pakvietė prof. Tomą Venclovą, kun. prof. Paulių Rabikauską, S.J., ir mane, Algimantą Gurecką. Antrąją dieną taip pat dalyvavo Kazys Lozoraitis. Lenkų grupė buvo didesnė, deja, neturiu jos sąrašo, prisimenu tik tai, kad dalyvavo dr. Marcinas Królis ir Stanislawas Stomma, su valdžia kompromiso ieškančios katalikų organizacijos Znak veikėjas.

Mano padėtis buvo keistai dviprasmiška. Buvau PLB atstovas, ji apmokėjo mano kelionę ir turėjau įgaliojimus kalbėti jos vardu, bet Lozoraitis mane, kaip ir visus kitus dalyvius, kvietė asmeniškai. Kitokiu būdu, anot

jo, būtų reikėję kviešti ir VLIK atstovą, o to jis nenorėjo.

Konferenciją atidarė Lozoraitis. Jis ir ponia W. G. konferencijoje elgėsi kaip šeimininkai ir patys nė karto nepasisakė. Pirmosios dienos pokalbis vyko anglų ir vokiečių kalbomis. Kalbėjome visi trys kviešti lietuviai ir dalis lenkų, pagrindinė tema – Vilniaus klausimas. Lenkai, sutikdami dalyvauti pasitarime su lietuviais, matyt, jau buvo apsisprendę pripažinti, kad Vilnius priklauso Lietuvai ir ateityje jai priklausys. Mūsų ir lenkų pasisakymai buvo nusistatymų ir nuomonių pareiškimai, polemikos nebuvo, ginčų irgi nekilo.

Iš visų pasisakymų išsiskyrė Tomo Venclovos Vilniaus klausimo analizė ir įvertinimas. Jis pabrėžė, kad Vilnius svarbus ir brangus abiem tautoms – lenkams kaip jų istorinis XIX amžiaus kultūros židinys, lietuviams kaip svarbiausias Lietuvos kultūrinis, religinis ir politinis centras, vienintelė istorinė ir nepakeičiama krašto sostinė. Jis įspėjo, kad Vilniaus klausimas panašus į ginčą dėl Jeruzalės, kurią naikina dviejų tautų – žydų ir palestiniečių arabų kova, nes jos abi atsako pripažinti kitos ginčo šalies tiesą, kurią neteisinga ignoruoti, su kuria reikia skaitytis. Venclova siūlė ieškoti Vilniaus klausimo sprendimo, kuris pripažintų, įvertintų ir suderintų abiejų ginčo šalių teises, istorinius sentimentus ir ateities aspiracijas. Jo nuomone, tenka skaitytis ir su esama Vilniaus demografinė padėtimi, nes, be atodairos siekdami ištaisyti nors ir neteisingai sovietinės okupacijos sukurtą padėtį, dar daugiau skaudžių skriaudų pridarysime. Jis lenkus patikino, kad laisva Lietuva nebus uždara ir izoliuota valstybė – Vilnius bus visiems atviras. Lenkai galės jį laisvai lankyti ir melstis jo šventovėse.

Buvo galima pastebėti, kad Venclovos kalba lenkams padarė stiprų įspūdį. Jie iš esmės sutiko su Venclovos analize, priėmė jo pasiūlymus ir, kas be ko, pripažino, kad Vilnius yra ir liks Lietuvos sostinė. Vienas iš lenkų

neslėpė nuostabos dėl daug mažesnės ir silpnesnės lietuvių tautos laimėto konflikto su lenkais. Pirmą lenkamams teko lietuvius pripažinti kaip atskirą nuo lenkų ir lygiateisę tautą, vėliau lietuviai užsitikrino savo atskirą nuo Lenkijos nepriklausomą valstybę ir pagaliau laimėjo ginčą dėl Vilniaus.

Vykdamas į konferenciją galvojau, kaip reikės išsisukti, jei lenkai už paliktą mums Vilnių reikalaus palaikyti jų teises į atimtas vokiečių žemes, bet jie apie jas nė neužsiminė.

Antrąją konferencijos dieną lenkai pranešė, kad popiežius Jonas Paulius II buvo informuotas apie mūsų susitikimą ir pasitarimą ieškant kelių išlyginti nesutarimus ir konfliktus tarp lietuvių ir lenkų. Jis mūsų pastangoms pritaria ir jas laimina.

Gegužės 1 diena buvo sekmadienis. Konferencija buvo tęsiama po šv. Mišių lietuvių koplyčioje, Šv. Petro bazilikoje. Antrąją dieną ji vyko daugiausia prancūzų kalba. Lenkai reiškė susirūpinimą dėl Vilniaus lenkų padėties ir jų teisių. Man atrodė, kad tai paprastas ir lengvas reikalas. Juk laisvoje nepriklausomoje ir demokratinėje Lietuvoje Vilniaus krašto lenkai, kaip ir visos kitos Lietuvos tautinės mažumos, be abejo, turės visas pilietines ir tautines teises. Niekas jų nevers atlietuvėti ar sulietuvėti. Nenumačiau, kad Vilnijos lenkai Lietuvos valstybės atžvilgiu patys prisiims Trojos arklio vaidmenį, pirma veikdami Maskvos naudai, o vėliau, subyrėjus Sovietų Sąjungai, stropiai talkindami Varšuvos imperialistinių sluoksnių siekiams Vilniaus krašte.

Konferenciją baigiant buvo nutarta, kad jos išvados bus pasirašytos ir paskelbtos vėliau, abiem šalims suderinus galutinį tekstą. Buvo manoma neilgai trukus tai atlikti.

Bet tada Lietuvoje įsisteigė Sąjūdis, ir prasidėję įvykiai patraukė visų lietuvių Lietuvoje ir išeivijoje dėmesį. Sąjūdžio veikėjai taip pat rūpinosi lietuvių santykių su lenkais išlyginimu. Ieškodami ryšio su lenkais,

jie susirado Romos konferencijos dalyvių lenkus ir su jais pasirašė santykių išlyginimo susitarimą lietuvių ir lenkų laišku vieni kitiems forma. Pagrindu buvo paimtas Lozoraičio suderintas konferencijos susitarimų projektas. Lozoraitis buvo aiškiai nepatenkintas, kad Sąjūdis išstūmė mus, lietuvių Romos konferencijos dalyvius, iš savo dialogo ir susitarimo su lenkais.

13. Lenkija – draugas, o Lietuvos lenkai – priešai

Lenkija, 1989 metais išsivadavusi iš sovietinių varžtų, nusprendė laikytis 1945 metais Jaltoje ir Potsdame nustatytų, jos esamų sienų. Taip ji apsisprendė grįžti į Boleslovo I Drąsiojo vakarines Lenkijos žemes, atsisakydama rytinės ekspansijos į ukrainiečių, gudų ir Lietuvos žemes. Šis išsivadavusios Lenkijos nusistatymas paliko Vilnių Lietuvai, bet Lenkija pasilaikė Suvalkijos kraštą su lietuviškais Seinais ir Punksku.

Lietuva 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomos Valstybės Atstatymo Aktu pripažino sienų neliečiamumo principą, tad Lietuvos ir Lenkijos nusistatymai dėl jų sienų sutapo – abi kaimyninės valstybės pasisakė už esamas sienas. Šiuo pagrindu 1996 m. kovo 5 d. buvo sudaryta Lietuvos ir Lenkijos sienų sutartis, kuri paliko esamą pagal Curzono liniją nubrėžtą sieną. Dar anksčiau – 1994 m. balandžio 26 d., – buvo pasirašyta Lietuvos ir Lenkijos draugystės sutartis, kuria Lenkija įsakmiai pripažino Vilnių Lietuvos sostine, o Lietuvos prezidentas Algirdas Brazauskas šia proga savo pareiškime dar kartą pabrėžė, kad Lietuva niekada nepripažino Vilniaus prijungimo prie Lenkijos³⁸. Taip abiejų šalių susitarimu Vilniaus klausimas buvo galutinai išspręstas.

Išsivadavusi Lenkija politiniais ir diplomatiniais būdais parėmė Lietuvą jos išsilaivinimo kelyje. Ji ir toliau laikėsi Lietuvai

draugiškos politikos: palaikė Lietuvos priėmimą į NATO ir šios šalys kartu stengėsi būti priimtoms į Europos Sąjungą. Jos abi priešinosi Vakarų ir Pietų Europos valstybių pataikavimui vis agresyvėjančiai Rusijai, remia Ukrainos ir Gruzijos pastangas pakliūti į Europos Sąjungą ir NATO. Rusijos pavojus privertė jas abi laikytis kartu kaip ir Liublino unijos laikais. Lietuva ir Lenkija tapo strateginėmis partnerėmis.

Visiškai priešinga buvo Vilnijos lenkų laikysena. Lenkai pasipriešino, kai Lietuvos Laisvės Lyga ir Sąjūdis ėmėsi veiklos išsivaduoti iš sovietinės okupacijos ir kurti Lietuvos nepriklausomybę. Vilnijos lenkai priešinosi stipriau ir pikčiau negu Lietuvos rusai. Vėliau, kai suprato nebesulaikysią Lietuvos išsivadavimo, pareikalavo teritorinės politinės autonomijos Vilniaus krašte su teise palaikyti santykius su kitomis valstybėmis ir su autonomine krašto kariuomene, vadinasi, užsimojo įkurti atskirą lenkišką valstybę. Juos rėmė sovietų valdžia ir sovietų komunistų partija, o sovietų imperijai subyrėjus jie rado paramą tarp vis dar įtakingų Lenkijos imperialistinio nusistatymo veikėjų ir organizacijų. Vilnijos lenkai Sąjūdį paskelbė fašistine organizacija, o Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimą – ekstremistinio lietuviško nacionalizmo projektu, nukreiptu prieš Lietuvos tautines mažumas, pirmiausia lenkus.

Kita vertus reikia pripažinti, kad sovietus jie apvylė. Nors ir kaip jų vadovai nekenė lietuvių ir Lietuvos valstybės ir nuolat Maskvos buvo raginami³⁹, bet ginkluotos kovos prieš Lietuvą nesigriebė ir sovietams nepavyko Vilniaus krašte įvykdyti Abchazijos, Pietų Osetijos ar Transnistrijos scenarijaus.

Lietuvą priėmus į Jungtines Tautas, ambasadorius Anicetas Simutis mane pakvietė patarėju į Lietuvos nuolatinę misiją Niujorke. Ten jau darbavosi kiek anksčiau pakviesti patarėjai Gintė Damušytė ir Darius Sužiedėlis. Savo pareigas misijoje pradėjau

1991 m. spalio 7 d. ir darbavausi iki 1994 m. rugpjūčio 5 d.

Jungtinėse Tautose Sovietų Sąjungos ir Lenkijos diplomatai pasitiko mūsų delegaciją itin draugiškai, siūlydami mums padėti susiorientuoti šioje didelėje ir painioje organizacijoje. Jiems padėkojome, bet jų paslaugumu nesinaudojome, nes pakako itin malonių Lichtenšteino ir Liuksemburgo delegacijų, sėdinčių mums iš kairės ir dešinės, o dėl balsavimo politiniais klausimais klausdavome islandų, danų ir norvegų patarimų. Vėliau, kai reikėjo pasisakyti ir balsuoti Bosnijos ir Hercegovinos karo klausimais, daugiausia tarėmės su vengrų, amerikiečių ir pačių bosnių diplomatais.

Jungtinėse Tautose Vilnius buvo paminėtas tik vieną kartą, kai viename pasitarime buvo pasiteirauta, kaipgi dabar bus su Vilniaus klausimu, kuris tarpukariu Europos diplomatams buvo nuolatinė, paini ir niekaip galutinai neišsprendžiama problema. Lenkijos ambasadorius atsakė, kad tarp Lenkijos ir Lietuvos nėra jokių konfliktų ir klausimų, kuriems spręsti prireiktų Jungtinių Tautų pagalbos. Visus tarpusavio santykių klausimus išspręs jos pačios dvišaliais susitarimais.

Daugeliu Jungtinėse Tautose svarstomų klausimų mūsų ir lenkų nuomonės ir nusistatymai sutapdavo, tad ir mūsų santykiai su Lenkijos diplomatais veikiai darėsi vis artimesni ir šiltesni. Todėl nustebome, kai Šiaurės valstybių diplomatai pradėjo mūsų klausinėti, kodėl Lietuva taip žiauriai persekioja lenkų tautinę mažumą. Negalėjome suprasti, kas skleidžia piktus ir neteisingus skundus prieš Lietuvą. Bet netrukus tai pradėjo aiškėti. Gavome danų komisijos pranešimą apie lenkų padėtį Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje. Pranešime buvo pasisakyta prieš reikalavimą Lietuvoje viešai miestuose ir prie kelių rašyti „naujai išsigalvotus“ lietuviškus vietovių ir gatvių vardus ir drausti „tikruosius, originalius“ lenkiškus. „Šalčininkai“ užrašyta ant lentos prieš įvažiavimą į miestelį. Niekas iš

vietinių esą tokio pavadinimo nežino, miestelis visada buvo vadinamas „Soleczniki“.

Taip pat pranešime buvo pasisakyta prieš lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte steigimą. Tai esą rodo Lietuvos valdžios pasiryžimą to krašto lenkus paversti lietuviais. Bet lietuviškos mokyklos Seinų ir Punsco krašte esančios nereikalingos ir kenksmingos. Mokant vaikus kalba, kuria nėra mokslo veikalų nei dėmesio vertos grožinės literatūros, jie skriaudžiami. Juk jie tik praranda laiką, per kurį galėtų ką nors naudinga išmokti. Pranešimo išvadose smerkiamas lietuvių nacionalizmas. Apie lenkų nacionalizmą neužsiminta, matyt, komisijos nuomone, tokio visai nėra.

Danų pranešime nurodyta komisijos tyrimų vadovė ir vertėja, kaip rodė jos dviguba pavardė, buvo lenkė, matyt, ištekėjusi už dano.

Prie Jungtinių Tautų akredituotas žurnalistas Kęstutis Miklas tik jam žinomais keliais gavo kopiją Lenkų Lietuvoje sąjungos advokato Theodore P. Jakubowskio skundo prieš Lietuvą Jungtinių Tautų Žmogaus teisių centrui Ženevoje⁴⁰. Skundo kopiją Miklas perdavė Lietuvos nuolatinės misijos ambasadoriui Simučiui. Tada paaiškėjo, kad melagingus lenkų skundus prieš Lietuvą skleidžia Lenkų Lietuvoje sąjunga. Jos advokatas kaltino Lietuvos valdžią nematytais, baisiais Vilniaus krašto lenkų persekiojimais. Dauguma jų išsigalvoti, bet teisinga buvo tai, kad Lietuvos žemėtvarkos pareigūnai visaip vengdavo grąžinti vertingą žemę Vilniaus apylinkių gyventojams. Didelė dalis tos žemės jiems negražinta iki šiol, iki pat 2008 metų.

Kai Lietuvos nepriklausomybė jau buvo pripažinta visuotinai, Lenkų Lietuvoje sąjunga (arba Lietuvos lenkų sąjunga) buvo nutarusi kreiptis į tarptautinį Hagos teismą „dėl lenkų tautinės mažumos teisių pažeidimo“⁴¹. Žinoma, iš to nieko neišėjo, nes Hagos tarptautinis tribunolas nagrinėja tik valstybių, o ne tautinių mažumų iškeltas bylas,

bet tai rodo Vilniaus krašto lenkų vadovų atkaklias pastangas pakenkti išsivadavusiai Lietuvai.

14. Baigiamosios pastabos

Šį pranešimą būtų galima baigti džiaugsminga, gal net triumfaline gaida. Lietuva ginčą dėl Vilniaus su Lenkija laimėjo, Vilnius liko Lietuvai, Lenkija jį pripažino Lietuvos sostine. Lietuvos santykiai su Lenkija išlyginti, draugiški. Europos Sąjungoje ir santykiuose su Rusija jos partnerės, viena kitą remia.

Bet atidžiau pažvelgus vaizdas ne toks šviesus. Pirmiausia lietuviai lenkų neįtikino, kad jie pripažintų Vilnių Lietuvai. Lenkai Vilniaus ir Lvovo atsisakė tik iškeisdami juos į Breslau, Štetiną ir kitus iš Vokietijos atplėstus miestus ir žemes. Vilniaus atgavimas ir išlaikymas pareikalavo palyginti nedidelių lietuvių aukų, bet skaudžias aukas teko sudėti lenkų iš savo krašto išvarytiems vokiečiams. Iš tikro Lenkijai už užgrobtas svietimas ukrainiečių, gudų ir Lietuvos žemes joks atlyginimas nepriklausė. Plačių Vokietijos žemių priskyrimas Lenkijai ir ten gyvensių vokiečių ištrėmimas buvo ir liko vienas iš didžiųjų dvidešimto amžiaus nusikaltimų, kurį įvykdė Josifas Stalinas ir lenkai Amerikos prezidentų Franklino Delano Roosevelto ir Harry'io Trumano ir Didžiosios Britanijos ministrų pirmininkų Winstono Churchillio ir Clemento Attlee'io pritarimu. Lietuvos ir išeivijos lietuvių pastangos išlaikyti Vilnių Lietuvai nieko nenulėmė. Tai anksčiau nulėmė Stalino įvykdytas Lenkijos nustumimas į vakarus, į vokiečių žemes. Dėl to Vilnius turėjo būti paliktas Lietuvai, ir tai būtų buvę įvykdyta ir be mūsų pastangų Lietuvoje ir išeivijoje. Išeivijos laimėjimams gal tik būtų galima priskirti Jaltos susitarimų anuliavimo sužlugdymą, nes tai būtų galėję turėti nors ir ne lemiamų, bet ilgalaikių neigiamų

pasekmių. Kitas reikšmingas išeivijos įnašas buvo jos parama iškovojoant lietuviškas pamaldas Seinų katedroje.

Ginčas dėl Vilniaus baigtas, bet tik tarpvalstybinėje plotmėje. Lietuvių ir lenkų santykiuose tautinė kova dėl Vilniaus tęsėsi. Neatrodė, kad Vilnijos lenkų tautiniai ir politiniai vadovai būtų susitaikę su to krašto priklausomybe Lietuvai. Jų elgsena rodo nemažėjantį priešišumą Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai. Jie arogantiškai reikalauja Vilnijos lenkams išskirtinių privilegijų, kokių nesiekia ir nepageidauja jokia kita Lietuvos tautinė mažuma ir kokių neturi jokia tautinė mažuma Lenkijoje. Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybės, kuriose lenkų yra dauguma, to krašto lietuvius ir lietuviškas mokyklas diskriminuoja, o tėvams, leidžiantiems savo vaikus į lietuviškas mokyklas, bando apsunkinti gyvenimą, kad greičiausiai susiprastų vaikus perkelti į lenkiškas mokyklas.

Bet Lietuvai ir Vilniaus kraštui pavojingi ne Vilnijos lenkų vadovai ir jų agresyvi kova su lietuviškumu, o visų Lietuvos valdžių nuo pat 1992 metų nesirūpinimas ir nesidomėjimas, kad akiplėšiškai pažeidinėjamos jos piliečių teisės. Lietuvos valdžia nejaučia pareigos užtikrinti tėvų teises ir sudaryti jiems sąlygas savo vaikus leisti į lietuvišką mokyklą, jei jie tokios savo vaikams pageidauja.

Vilniaus krašte mokyklos pasirinkimo laisvės klausimas yra kertinis. Kiti, kaip vardų ir pavardžių rašymas lenkiškomis raidėmis, lenkiški ir rusiški gatvių užrašai, lietuvius erzina, bet iš tikro nėra svarbūs. Jie tik nukreipia dėmesį nuo lenkiškų savivaldybių ir jų vadovų įžūlaus trukdymo tėvams savo vaikams parinkti lietuviškas ar lenkiškas mokyklas.

Išeivijos atstovai Seimo ir JAV LB komisijoje kėlė šį nepateisinamą valdžios neveiklumą ir ragino Vilniaus krašte apginti tėvų teises. Amerikoje veikiantis Tautos fondas ėmėsi remti apleistas lietuviškas Vilnijos mokyklas ir daro tai, ką turėtų daryti Lietuvos valdžia. Bet viso to nepakanka. Lietuvoje viešpatauja sovietinio stiliaus kleptokratinis ir biurokratinis režimas. Lietuvos pareigūnams nerūpi Vilnijos lietuviškos mokyklos – nei iš tėvų, nei iš mokytojų stambių kyšių negalima tikėtis, tektų pyktis su vietos lenkais ir sulaukti piktų Lenkijos priekaištų. Bet atsiradus galimybių pasisavinti vertingą turtą nesulaiko nei lenkų pyktis, nei Lenkijos priekaištai. Vertinga Vilniaus miesto apylinkių žemė negražinama buvusiems savininkams ar jų įpėdiniais, daugiausia lenkams, bet nepermatomais biurokratijos keliais tampa pareigūnų giminių nuosavybe.

Tokia valdžia Vilniaus krašte sukelia teisėtą gyventojų pasipiktinimą ir panieką. Ilgainiui nusivylimas ir panieka bus nukreipti prieš pačią Lietuvos valstybę ir anksčiau ar vėliau Lietuva tą kraštą praras. Kaip tai įvyks, neįmanoma numatyti, bet žinoma, kad žlunga netgi ir didelės, ir galingos, bet iš vidaus sukiužusios imperijos ir valstybės. Valstybė egzistuoja tam, kad apgintų savo piliečius. Ta, kuri nesugeba ar neturi noro ginti savo piliečių teisių, tampa jiems svetima ir nereikalinga našta, o prarastos gyventojų pagarbos ir paramos nei Europos Sąjunga, nei NATO nesugrąžins ir nuo valstybės smukimo neišgelbės.

Jei lietuvių tauta neįveiks apatijos, nepašalins saiko nežinančios savanaudiškos valdžios ir neišrinks į valdžią garbingų žmonių, tinkamai einančių savo pareigų, Vilniaus krašto ir visos Lietuvos laukia liūdnas likimas.

Nuorodos

1. Snyder Timothy. *The Reconstruction of Nations, Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, New Haven & London: Yale University Press, 2003, p. 226.
2. Kiaupa Zigmantas, Kiaupienė Jūratė, Kuncevičius Albinas. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (Chicago), 1995, p. 265–267, 271–272, 399 ir 410–411; Jučas M[ėčislovas]. *Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos*, Kaunas: Šviesa, 1970, p. 89, ir Šapoka A[dolfas], red. *Lietuvos istorija*, Fellbach: Patria, 1950, p. 257–258, 268–270, 401, 434 ir 437.
3. Kissinger Henry [A.]. *Diplomacy*, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Simon & Schuster, 1994, p. 818.
4. Paskelbta *Metmenyse*, Chicago, 1979, nr. 38 ir Gedimino Vitkaus, red., *Studijuojantiems politologiją*, Kaunas: Šviesa, 1990, p. 122–136.
5. Pogonowski Iwo Cyprian. *Poland, a Historical Atlas*, New York: Hippocrene Books, Inc., 1987, Map: 1918–1922 Comparison of Demanded and Actual Frontiers, p. 175, and Map: 1919–1920 Pilsudski's Federation Plan of Nations Between Germany and Russia, p. 177, and Cienciala Anna M. and Komarnicki Titus. *From Versailles to Locarno*, Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 1984, p. 124.
Józefo Piłsudskiego siekiamo federalizmo pobūdį rodo Lenkijos sutartis su Ukraina, pasirašyta 1920–04–21. Pagal ją Ukraina turėjo atiduoti Lenkijai visą Vakarų Ukrainą pažangiausią ir labiausiai tautiškai susipratusių Ukrainos dalį. Likusioje dalyje Lenkija numatė sau užsitikrinti ekonomines koncesijas, kurios Lenkijai būtų užtikrinusios vertingiausius Ukrainos žemės turtus. Rytų Ukraina būtų likusi nuo Lenkijos pusiau priklausoma. Nenuostabu, kad tokią sutartį pasirašiusi Semiono Petliūros vadovaujama Ukrainos vyriausybė nesulaukė ukrainiečių tautos paramos ir visas planas žlugo. (Davies Norman. *White Eagle, Red Star*, London: Macdonald & Co. Ltd., 1972, p. 102–104.)
6. Vokietaitis Algirdas. LLKS atidaro duris į Vakarų, Vokietaitis Algirdas, red., *Laisvės besiekiant*, Čikaga: LLKS išeivijoje, 1983, p. 233–246 ir Tarka Krzysztof. Pokalbiai su Budriais, *Kultūros barai*, 2003, nr. 10, p. 78–83.
7. Bevans Charles I., ed. *Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776–1949*, Washington: Department of State Publication 8728, 1974, Vol. 11, and *Treaties in Force*, Washington: Department of State Publication 9136, 1980, p. 378.
8. Whiteman Marjorie M., ed. *Digest of International Law*, Washington: Department of State Publication 7737, 1964, Vol. 3, p. 282.
9. *U. S. Foreign Service Posts and Department of State Jurisdictions*, Source of Data: Office of the Geographer.
10. Robert D. Hodgson, Director, Office of the Geographer, Department of State, 18 July 1979.
11. Vytautas Kutkus to Robert L. Barry, 8 April 1980.
12. Robert L. Barry to Vytautas Kutkus, 7 May 1980.
13. THE WORLD, Series 1145, Edition 1 – DMATC, prepared and published under the direction of the Department of Defense by the Defense Mapping Agency and the Topographic and Hydrographic Centers, Mercator Projection, scale at the Equator 1:30 000 000, information as of November 1975. Parodytos visų Sovietų Sąjungos respublikų sienos, respublikos pažymėtos jų rusiškais vardais („Gruzinskaya S.S.R.“), bet prie Baltijos valstybių įrašyti dar ir jų angliški vardai: „Estonskaya S.S.R. (Estonia)“, „Latviyskaya S.S.R. (Latvia)“, „Litovskaya S.S.R. (Lithuania)“. Jos parodytos su jų sovietinėmis sienomis (Vilnius ir Klaipėda prie Lietuvos), bet su viena klaida – Sūduvoj

- tarp Nemuno ir Lenkijos sienos nepažymėta Lietuvos siena su Karaliaučiaus sritimi. Ant Latvijos raudonomis raidėmis pastaba: „The United States does not recognize the incorporation of Estonia, Latvia and Lithuania into the Soviet Union.“
14. Gustaitis Algirdas. *Tikroji Lietuva*, Chicago: Lietuvos Šaulių Sąjunga Tremtyje, 1983, p. 107–108 ir 110, Lietuvos žemėlapis, p. 8–9.
 15. Budreckis Algirdas M., red. *Rytų Lietuva*; Chicago: Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjunga, 1980; Memorandumas dėl etnografinės Lietuvos rytinių ir pietinių sienų, Žemėlapis Nr. 10, p. 578–579 ir priedas, p. 601.
 16. Tokio žemėlapio pavyzdys: *The Baltic States 1940–1972*, Stockholm: The Baltic Committee in Scandinavia, 1973, viršelio viduje.
Gali kilti klausimas: kaip okupuota Lietuva galėjo atgauti Klaipėdos kraštą? Laimėjusios Antrąjį pasaulinį karą Jungtinės Amerikos Valstijos, Sovietų Sąjunga, Didžioji Britanija ir Prancūzija 1945 metų birželio 5 dienos deklaracija perėmė Vokiečių reichso suverenines galias ir grąžino 1937 metų gruodžio 31 dienos Vokietijos sienas. Pagal tai visos po tos datos Vokietijos bet kokių pagrindų įsigytos, užgrobtos ar aneksuotos teritorijos automatiškai sugrįžo jų ankstesnėms savininkėms – tarp jų ir Klaipėdos kraštas Lietuvai, ir tam sugrįžimui nereikėjo jokio Lietuvos veiksmo. Tokiu būdu, kad ir okupuota, Lietuva galėjo tą kraštą teisiškai atgauti. Panašiai kaip civilinėje teisėje neveiksnius asmuo be savo sutikimo, pareiškimo ar kokio kito veiksmo gali paveldėti turtą. Plačiau apie tai žr. Gureckas Algimantas P. Lithuania's Boundaries and Territorial Claims Between Lithuania and Neighboring States, *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, New York: New York Law School, 1991, Vol. 12, No. 1 & 2, p. 139–141.
 17. Ten pat, p. 111 ir 131–135.
 18. Vlikas dėl Lietuvos žemėlapių, *Darbininkas*, 1966–03–15, nr. 19, p. 1.
 19. A.P.G. [Algimantas Petras Gureckas]. Lietuva, *Lietuvių Enciklopedija*, South Boston, Massachusetts: Lietuvių Enciklopedijos Leidykla, 1985 (toliau: *LE*), 37 t. Papildymai, p. 333–334.
 20. *Encyclopaedia Britannica* buvo nupirktą amerikiečių ir nuo 1929 metų leidžiama Amerikoje.
 21. Paxton John, ed. *The Statesman's Year-Book ... for the Year 1985–1986*, New York: St. Martin's Press, 1985, p. 1260–1265.
 22. *Oxford Encyclopedic World Atlas*, London: Reed International Books Ltd, 2-nd edition, 1995, p. 80.
 23. Report by the President of the Military Commission of Control of the League of Nations, *The Lithuanian-Polish Dispute*, London: Lithuanian Information Bureau, 1922, p. 57
 24. Merkelis Aleksandras. *Antanas Smetona*, New York: Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos leidinys, 1964, ultimatumo tekstas p. 483.
 25. Poland, History of, *The New Encyclopaedia Britannica*, 15th edition, Vol. 14, p. 652.
 26. „Litauen, das 1928 W.[ilna] sogar zu seiner offiziellen Hauptstadt erhob, gab seine Ansprüche erst 1938 auf.“ (...) „Der Landtag beschloß am 22.2.1922 die Angliederung an Polen, die jedoch von Litauen nicht akzeptiert wurde. Dieses erklärte seinerseits Wilna 1928 zu seiner Hauptstadt. Im März 1938 erzwang Polen durch ein Ultimatum die Anerkennung, (...)“ Wilna, Wilnagebiet, *Brockhaus Enzyklopädie*, Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 17. Auflage, 1974, 20. Band, S. 357.
 27. Vokiečiai stengėsi nusišalinti von Ribbentropo žodinį ultimatumą, bet apie jį žinome ne tik iš Urbšio atsiminimų, o ir iš pačių vokiečių šaltinių. Urbšys Juozas. *Atsiminimai*, Kaunas: Tautos Fondas, 1990, p. 36–37; and Shirer William L. *The Rise and Fall of the Third Reich*; Greenwich, Conn.: Fawcett Publications, Inc., 1962; p. 620–621, notes: Chapter 14: 9, 10 and 11, p. 1499 and p. 1535.

28. Lithuania, Republic of, *The Encyclopedia Americana*; Danbury, Conn.: Grolier, 2001, Vol. 17, p. 593.
29. <http://go-passport.grolier.com> Estonia, Latvia, Lithuania.
30. Belarus. Wright John W., ed. *The New York Times 1999 Almanac*, New York: Penguin Group, 1998, p. 522–523.
31. Belarus. Wright John W., ed. *The New York Times 2008 Almanac*, New York: Penguin Group, 2007, p. 535.
32. Paul Marc, 400 Years of Alma Mater Vilnensis. *Perspectives*, March–April 1981, p. 24–26.
33. Algimantas P. Gureckas to Marta Korwin-Rhodes, 12 July 1981.
34. Gureckas Algimantas. Przeszkody w stosunkach z Polakami; Remeikis Tomas. Postawa Polaków jest stara czy nowa?, *Kontakt*, nr. 4 (60), kwiecień 1987, s. 118–127.
35. Snyder Timothy. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, New Haven & London: Yale University Press, 2003, p. 220–226.
36. Polacy-Litwini, *Dialog*, KOS, 24 wrzesnia 1984, No 60, s. 4–5.
37. Šapoka Adolfas. *Vilnius in the Life of Lithuania*, Toronto: Lithuanian Association of the Vilnius Region, 1962; Budreckis Algirdas M. red. *Rytų Lietuva*, Chicago: Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjunga, 1980; Budreckis Algirdas M., ed. *Eastern Lithuania*, Chicago: Lithuanian Association of the Vilnius Region, 1985; Česnulis Petras. *Nužmogintieji*, Hamilton, Ontario, Kanada: Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjunga, 1973; Česnulis Petras. *In the Shadow of the White Eagle: For Your Freedom and Ours*, Paris, Ontario, Canada: The Vilnius Region Lithuanian Association, 1983.
38. Laiko ženklai, *Lietuvos rytas*, 1994 m. balandžio 28 d.
39. TASS Reports Ethnic Opposition in Vilnius Region, New York: Lithuanian Information Center, 26 September 1991.
40. Count Theodore P. Jakubowski to Jacob Th. Möller, Chief, Communications Section, Center for Human Rights, United Nations Office at Geneva, August 22 and September 10, 1992.
41. Lenkijos delegacija Lietuvoje. Ką rašo Lenkijos spauda, *Lietuvos aidas*, 1992 m. kovo 31 d., nr. 62, p. 1.

Algimantas GURECKAS

THE LITHUANIAN COMMUNITY'S RELATIONS WITH THE POLES DURING THE YEARS OF SOVIET OCCUPATION

In this article, the Lithuanian diaspora community leader, jurist, and active member of the World Lithuanian Community and the Lithuanian American Community Algimantas Gureckas surveys Lithuanian-Polish relations in the refugee and emigrant community. From his personal experience the author describes the activities of the Lithuanian Community and its attempts to establish contact with Polish community leaders in an effort to reduce tensions.

The article's main concern is with disputes about the Vilnius Territory and Lithuanian efforts with respect to the way Poland's eastern boundary was depicted in maps and atlases as well as Lithuanian aspirations to have truthful information about the Vilnius Territory presented in encyclopedias and almanachs. The article also surveys the efforts of the Lithuanian diaspora community to obtain the recognition of the Vilnius Diocese as belonging to the Catholic Church in Lithuania.

Daiva DAPKUTĖ

Lietuvių ir lenkų ryšiai emigracijoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių emigracijos istorija glaudžiai susijusi su lenkų emigracijos istorija – abiejų tautų emigrantų keliai susidūrė JAV, Didžiojoje Britanijoje, kur tuo metu kūrėsi gausiausios lietuvių ir lenkų emigrantų kolonijos. Emigravę lietuviai „Naujame pasaulyje“ atsidūrė visiškai svetimoje aplinkoje, svetimoje kultūroje, jautėsi nestabilūs ir nesaugūs krašte. Pirmosios imigrantų bangos lietuviai nuo XIX a. devintojo dešimtmečio glaudėsi prie jau susikūrusių gausių ir stiprių lenkų bendruomenių, atsiradusių dešimtmečiu anksčiau. Lietuvius su lenkais siejo ne tik kaimynystės ryšiai ar bendra istorinė praeitis, bet ir panaši emigracinė patirtis, bendra religija ir šioms tautoms kalbos mokėjimas. Taip pat juos jungė panašus pigaus darbininko imigranto likimas svetimame krašte ir anglakalbių gyventojų priešiškus naujųjų imigrantų atžvilgiu. Daugelyje kolonijų kūrėsi bendros su lenkais pašalpinės draugijos ir mišrios parapijos. Lenkų imigrantų organizacijos, netgi ideologinis susiskirstymas buvo savotiškas pavyzdys lietuvių išeivijai. Būtent iš lenkų buvo nusižiūrėtas etninės parapijos mode-

lis Jungtinėse Amerikos Valstijose, daugelio organizacijų struktūra, įstatai. Vėlesniais metais kova su lenkais dėl etninių dalykų, dėl savo bažnyčios ir kalbos buvo vienas svarbiausių veiksmų formuojantis lietuvių tautinei savimonei emigracijoje.

Didesnę įtaką lietuvių ir lenkų santykiai turėjo lietuvių emigracijos kultūriniam, religiniam gyvenimui, ypač tautinės savimonės formavimuisi. Atskiri lietuvių ir lenkų santykių istorijos fragmentai atsispindi lietuvių istoriografijoje iš dažniausiai aprašomų lietuvių religinio gyvenimo ir atskirų lietuviškų parapijų istorijų. Čia svarbiausia vieta tenka kunigo Vinco Valkavičiaus (William Wolkovich) tyrimams¹. Lenkams šių tautų santykiai ir tautinis susidūrimas emigracijoje nebuvo toks ryškus ir aktualus formuojantis tautinei savimonei, jiems didesnę įtaką darė lenkų santykiai su kitomis tautinėmis grupėmis (pirmiausia vokiečiais, čekais), ypač kovos su airių kunigais steigiant lenkiškas parapijas JAV².

Šiame straipsnyje remiantis periodine spauda ir istoriografija³ bandoma bendrais bruožais atskleisti, kaip emigracijoje plėtojosi šių dviejų tautinių grupių santykiai.

Lietuvių ir lenkų emigrantų susidūrimas svetimame krašte

XIX a. pabaigoje padidėjo emigracija į JAV iš Vidurio ir Rytų Europos valstybių – Austrijos-Vengrijos, carinės Rusijos. Senosios emigracijos šalys (Anglija, Vokietija, Skandinavijos šalys), pasižymėjusios didžiule emigracija anksčiau, XIX a. pabaigoje ir ypač XX a. pradžioje Amerikai teikė vos penktadalį emigrantų. Priešingai atsitiko su Rytų Europos šalimis – čia emigracija kilo: 1880 m. Rytų Europos gyventojai sudarė tik 0,5% visų JAV imigrantų, o 1920 m. šis procentas padidėjo iki 13%. Slavų tautos ėjo vakariečių (anglosaksų, airių, skandinavų, vokiečių) pramintais keliais. Didelį skaičių tarp naujųjų emigrantų sudarė gausi politinė ir ekonominė lenkų emigracija⁴. Šiai emigracijos į JAV bangai priklausė ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios ekonominė lietuvių emigracija⁵. Dviejų tautų kaimynystė, ta pati religija, bendra istorinė praeitis lėmė, kad lietuvių ir lenkų emigrantai kurį laiką jautėsi artimesni, nei kitos tautinės grupės, nors jų tautybės ir kalbos buvo skirtingos. Šių tautų emigrantų istorija neišvengiamai susipina su svetimame krašte kuriant savas parapijas, statant bažnyčias, steigiant draugijas. Stiprėjant tautiniams judėjimams kildavo nesutarimai, bendrų institucijų skilimai tautiniu pagrindu ir netgi konfliktai.

Lietuvių ir lenkų santykių raidą emigracijoje galima suskirstyti į tris etapus:

1. Jungimasis prie lenkų kolonijų JAV, bendrų organizacijų, parapijų kūrimas. Kalbant apie lietuvių tautinį sąmoningumą šiuo laikotarpiu, galima išskirti tik kilmės (regionas), kalbos (dar nenorminta lietuvių kalba, dažnai atsineštas dialektas), Romos katalikų tikėjimo bendrumus. Tokią pirmą sąmoningumo stadiją Tomas A. Michalski pavadino „naiviu kalbos sąmoningumu“⁶, kuris netrukdė šlietis prie lenkų bendruomenės. Tokiose vietovėse esant nedideliame lietuvių

emigrantų skaičiui lietuviai dažnai asimiliuodavosi ir ištirpdavo lenkų bendruomenėje arba vėliau stengdavosi atsiskirti nuo lenkų ir kurti savas.

2. Lietuvių ir lenkų konfliktai mišriose parapijose ir draugijose. Atsidūrę JAV tarp kitų tautų grupių ir kolonijų ir pabandę jungtis prie lenkų kolonijų, lietuviai labai greitai suvokė nesą lenkai. Tautinis konfliktas (kilęs pirmiausia dėl kalbinių skirtumų) rodė besiformuojančią ir stiprėjančią tautinę savimonę, religinį ir tautinį sąmoningumą.

3. Sąmoningas atsiskyrimas nuo lenkų. Didėjant lietuvių emigrantų skaičiui ir stiprėjant tautinei savimonei lietuviai pradeda kurti savas atskiras tautines ir religines institucijas statydami kultūrines bei kalbines sienas tarp lietuvių ir lenkų. Šis atsiskyrimas, kuriam daugiausia įtakos turėjo tautinio atgimimo veikėjai, inteligentai, buvo lemtingas modernios tautinės savimonės formavimuisi.

Daugelis XIX a. emigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos prieš atvykdami į JAV neturėjo tautinio sąmoningumo. Tuo metu jie turėjo daugiau lokalinį ir geografinį negu tautinį tapatumą⁷. Skirtingų tautų tautinis sąmoningumas formavosi nevienodai, emigrantai iš to paties krašto dažnai galėjo turėti skirtingą individualų tapatumą. Būtent migracijos patirtis skatino savivokos, etninio skirtingumo nuo aplinkos sampratą ir spartino tautinio tapatumo formavimąsi emigracijoje. Lietuvių padėtis nedaug skyrėsi nuo kitų imigrantų tautų, lietuvių tautinio sąmoningumo, tautinės tapatybės formavimasis vyko panašiai, kaip ir kitų tautų emigrantų grupių.

XIX a. lietuvių tautinė sąmonė dar nebuvo prabudusi. Pirmieji lietuviai emigrantai į JAV atvyko iš tada pramoniniu atžvilgiu atsiliekancio agrarinio krašto paveikti lenkų, rusų, neturėdami tautinės savimonės jausmo. Iki 1899 m. Amerikos imigracijos įstaigos lietuvių tautybės ateivių atskirai neregistruodavo⁸, todėl visokie skaičiavimai, kiek iki 1899 m.

lietuvių atvyko į JAV, remiasi tik spėliojimais. Net ir vėliau, kai lietuviai kaip atskira tautybė buvo įtraukti į imigracijos pranešimus, imigravusių lietuvių skaičius nėra tikslus: būdami nevienodos tautinės savimonės lietuviai neretai užsirašydavo lenkais (pagal religiją) ar rusais (pagal kraštą, iš kurio atvyko). Fabijonas Kemėšis rašė: „Į naująjį pasaulį mūsų broliai nusivežė prisirišimą prie savo religijos ir sveikus raumenis. Jie žinojo tik, kad jie yra katalikai ir kad yra atvykę „iš seno krajaus“ arba „Rasiejaus“⁹.

Kaip ir daugelis kitų Vidurio ir Rytų europiečių, iš Lietuvos pasitraukė daugiausia neturtingi, menko išsilavinimo (53% lietuvių, atvykusių į JAV 1899–1914 m., buvo neraštingi¹⁰) ir ne itin aukštų kultūrinių poreikių kaimo žmonės. Lietuviai traukė jau pramintais rytų europiečių keliais, JAV jie pirmiausia susispietė anglių kasyklose Pensilvanijoje, tekstilės pramonės įmonėse Naujojoje Anglijoje (Konektikute, Baltimorėje, Bostone, Rod Ailande) arba Čikagos skerdyklose.

Kaip tik Pensilvanija tapo viena pirmųjų vietų bendrauti lietuvių ir lenkų imigrantams¹¹. XIX a. antrojoje pusėje išaugusi emigracijos banga iš Vidurio ir Rytų Europos pakeitė tautinių grupių mozaiką Pensilvanijoje. Naujai atvykusiųjų banga buvo tokia didelė, kad greit ėmė vyrauti senųjų emigrantų grupių atžvilgiu. Didžiausia etninė grupė iš Rytų Europos buvo lenkai, antroji vieta teko slovakams. D. Fainhauso skaičiavimais, lietuviai (dažnai einantys kartu su lenkais ar slovakais) buvo trečioji pagal skaičių grupė Pensilvanijoje¹². Čia taip pat telkėsi didelis skaičius ukrainiečių, baltarusių ir rusų. Naujieji emigrantai pakeitė ir religinę padėtį: XVIII a. pabaigoje Pensilvanijoje buvo tik apie 10 tūkst. katalikų ir 5 katalikų kunigai, o jau XIX a. pabaigoje katalikų skaičius smarkiai išaugo, katalikai sudarė apie 40% visų religinių bendruomenių Pensilvanijoje¹³.

Naujieji emigrantai svetimame krašte burdavosi į etnines bendruomenes formuo-

dami etninę kultūrinę mozaiką. Pirmieji į Pensilvaniją atvykę lietuviai čia jau rado veikiančias stiprias lenkų organizacijas ir šliejosi prie jų. Nemokėjimas anglų kalbos, anglakalbių gyventojų priešiškumas, socialinio saugumo paieškos svetimame krašte maždaug iki 1890 m. lietuvių skatino jungtis ne tik prie lenkų, bet ir prie kitų tautinių grupių. Pavyzdžiui, Minersvilyje trumpą laiką veikė lietuvių, lenkų ir baltarusių parapija, lenkai, lietuviai, slovakai dalyvavo kuriant parapijas Skrantone, Glen Lipone, Mokanakvoje, Forest Sityje 1885–1892 m.¹⁴ Kai kuriose vietovėse būrėsi lietuvių, lenkų ir baltarusių grupės, kitur – lietuvių, lenkų ir slovakų, lietuvių ir baltarusių ar lietuvių ir ukrainiečių¹⁵. Panaši padėtis susiklostė ir Didžiojoje Britanijoje: naujai atvykusieji į Didžiąją Britaniją iš pradžių glaudėsi prie žydų ar lenkų, o Mančesterio senieji lietuviai emigrantai būrėsi ne tik su lenkais, bet ir su ukrainiečiais, turėjo bendrą visoms trimis tautoms klubą ir koplyčią¹⁶. Trintis jei ir egzistavo tarp šių etninių grupių, nebuvo didelė, ypač mažesnėse kolonijose: čia lietuviai, ukrainiečiai, slovakai, lenkai sugyveno darniai, kūrė bendras draugijas, parapijas. Juos siejo ne tik vienodas socialinis statusas; jie šiek tiek mokėjo vieni kitų kalbą, gyveno panašiomis sąlygomis, dirbo tame pačiame darbe. Šios tautinės grupės turėjo daug daugiau bendrumo, negu vėliau šių tautų atstovai norėjo pripažinti¹⁷. Ypač juos suvienydavo prasidėjusios krizės ar kylantys kasyklose darbininkų streikai. Didėjant emigrantų skaičiui angliakasių bendruomenėse pradedama skirstyti tautiniu ir kalbiniu pagrindu.

Viena pirmųjų vietų, kur būrėsi ne tik lenkų ir lietuvių, bet ir kitų tautų atstovai, buvo organizacijos, skirtos darbininkų interesams ginti. Savo teisėms ginti darbininkai 1870–1880 m. Pensilvanijos kasyklose jungėsi į darbo organizacijas, unijas, kurių pagrindinis uždavinys buvo reikalauti pagerinti darbo sąlygas ir atlyginimus. Nesusitarant kildavo

streikais. Iš pradžių vadinamieji „slavai“, t. y. naujieji emigrantai, nelabai įsitraukdavo (jie pirmiausia rūpinosi savo buitimi), be to, ir anglakalbiai darbininkai iš aukšto žiūrėjo į Rytų Europos emigrantus, nesistengdami pastarųjų pritraukti į darbininkų organizacijas ar streikus. Šių grupių tarpusavio trintį skatino ir darbdaviai. Tokia padėtis išliko maždaug iki 1887 m., kol vadinamųjų „slavų“ dalyvavimas darbininkų unijose buvo labai negausus ir nepastovus¹⁸. Palengva slavų emigrantai pradėjo stoti į angliakasių unijas. 1897 m. išsiplėtus streikams išgarsėjo lenkų, lietuvių ir slovakų darbininkų suorganizuotos eitynės (vienas didžiausių to meto streikų Pensilvanijoje) Latimerio-Heizeltone vietovėje. Policijai be perspėjimo pradėjus šaudyti į streikuotojus, žuvo 26 lenkai, 20 slovakų ir 5 lietuviai, 39 buvo sužeisti. Šios skerdynės sukėlė nemažą triukšmą Amerikoje, buvo pamoka profsąjungų ir darbininkų unijų vadovams: reikia vienytis ir pritraukti naujuosius emigrantus¹⁹. Ilgainiui naujieji emigrantai tapo pagrindiniais streikų dalyviais.

Lietuviai drauge su lenkais būrėsi į įvairias organizacijas. Tai galėjo būti vadinamosios pašalpinės draugijos (savotiška garantija emigrantams ligos, nelaimės ar mirties atveju), kultūrinės visuomeninės organizacijos bei klubai, darbininkų unijos. Tokios draugijos kūrėsi Pensilvanijos kasyklų rajonuose, pirmiausia Šenandoa, Plimute, Maunt Karmelyje, vėliau tapo populiarios visose lietuvių gyvenamose kolonijose. Kuriant bendras draugijas iš pat pradžių kildavo tam tikrų kliūčių, kurių išvengti buvo neįmanoma. Pvz., draugijų įstatymai dažnai būdavo surašomi abiem kalbomis²⁰, bet susirinkimuose būdavo sunku susikalbėti, todėl norom nenorom tekdavo bendrauti viena kalba, t. y. lenkų, nes tarp lietuvių atsirasdavo mokančių lenkiškai. Tokia situacija, o neretai ir niekinamas lenkų požiūris į lietuvių kalbą (kaip pagonišką) skatino reakciją ir pasipriešinimą, lėmė broliškos abiejų tautų draugystės mazgo atspalaidavimą.

Neišvengiamai dalį lietuvių su lenkais siejo mišrios vedybos, nes į Ameriką atvykę jauni viengungiai vyrai čia kurdavo šeimas. Emigracijos pradžioje lietuvių moterų skaičius emigracijoje buvo mažas, todėl lietuviai žmonų ieškojo tarp lenkių. Dažnai tokios mišrios šeimos lemdavo sulenkėjimą ir prisidėjimą prie lenkų etninės grupės²¹. Vykstant tautiniam atsiskyrimui nuo lenkų, buvo skatinamos vedybos tarp lietuvių, smerkiamos mišrios santuokos. Tam netgi kviečiamos merginos iš Lietuvos atvažiuoti tekėti už Amerikos lietuvių²². Vėlesniais metais santuokos tarp savų etninės grupės narių svariai prisidėjo prie tautiškumo palaikymo. XX a. pradžioje lietuviai, palyginti su kitomis Amerikos imigrantų tautomis, buvo tautiškai gryniausios vedybų grupėje²³. Šio reiškinio negalima aiškinti vien ypatingu tautiniu atsparumu. Reikšmingi buvo keli veiksniai: izoliacija nuo aplinkinio pasaulio, uždarymas, atsivežta tradicinė pažiūra į lietuvišką šeimą ir, žinoma, ribotos galimybės išeiti iš tautinės bendruomenės ribų ir patekti į platesnę Amerikos visuomenę.

Kovos dėl savos bažnyčios

Daugiausia sąsajų lenkų ir lietuvių imigrantai turėjo kuriant parapijas svetimame krašte. Kai kada vienintelis dalykas, emigranto atsineštas iš gimtojo krašto ir sėkmingai perkeltas į svetimą šalį, buvo religija. Būtent religija ir religinis tapatumas tuo metu vaidino didžiulį vaidmenį tarp lietuvių emigrantų. Dažnai lietuvių savimonė nematė skirtumo tarp lietuvių ir katalikų, šiuos žodžius vartojo kaip sinonimus²⁴. Savo bažnyčios statymas, savo parapijos kūrimas buvo vienas svarbiausių tapatybės elementų lietuviškoje kolonijoje. Amerikoje lietuvių bažnyčia turėjo daug platesnę socialinę funkciją negu Lietuvoje, – parapija turėjo ne tik religines, bet ir lietuvių bendruomenės telkimo ir net pasaulietinių

organizacijų funkcijas. Gana greitai Katalikų bažnyčia Amerikoje tapo lietuviybės tvirtove, paskatinusia tikinčius žmones kai kada net fizine jėga kovoti su lenkų kunigais dėl lietuviybės lietuviškose parapijose²⁵.

Etninių parapijų vaidmuo buvo labai svarbus. Žinoma, ne visose kolonijose lietuviai sugebėdavo susiorganizuoti ar sukurti savo parapijas, o ir jų kūrimosi istorija įvairiose vietovėse klostėsi skirtingai²⁶. XIX a. pabaigoje įkurtas lietuvių parapijas JAV galima būtų skirti į tris grupes:

1) *Lenkų parapijos*, prie kurių prisidėdavo lietuviai. Tai ankstyvosios parapijos, įsikūrusios dažniausiai tose vietose, kur lietuvių skaičius nebuvo didelis (pvz., 1869–1882 m. lietuviai jungėsi prie lenkų Šv. Stanislovo parapijos Plimute). Vėliau dalis lietuvių tokiose parapijose asimiliuodavosi ir ištirpdavo tarp lenkų arba atsiskirdavo. Išsiskiriama buvo tose vietovėse išaugus lietuvių emigrantų skaičiui.

2) *Mišrios parapijos*. Daugelyje Pensilvanijos, Naujosios Anglijos vietovių iš pradžių kurdavosi bendros lietuvių ir lenkų parapijos. Jos išsilaikydavo neilgai, nes stiprėjant tautinei savimonei, kilus konfliktams dėl kalbos vykdavo skilimas. Vienur po skilimo parapija ir bažnyčia atitekdavo lenkams (lietuviai kurdavo savo atskirą), kitur lietuviams. Skaičiuojama apie 18 mišrių lietuvių ir lenkų parapijų: pirmosios penkios, įsteigtos 1871–1884 m., paliko lenkų rankose, dar penkios, įsteigtos 1886–1892 m., perėjo lietuvių nuosavybėn²⁷.

3) *Lietuvių parapijos*. Pirmosios lietuviškos parapijos pradėtos kurti apie 1890 m. Šenandoa, Frilando, Gilbertono vietovėse. Lietuviškos parapijos steigtos gana sparčiai. Iki 1900 m. išėivijos JAV sukurtos 39 lietuviškos parapijos pasistatė ar įsigijo bažnyčias, kuriose tikinčiųjų poreikius tenkino daugiausia iš Lietuvos pakviesti kunigai.

Galima pateikti keletą pavyzdžių, kaip klostėsi lietuvių ir lenkų santykiai įvairiose Pensilvanijos kolonijose. Viena pirmųjų lietuvių bendruomenių Pensilvanijoje 1869 m.

ėmė kurtis Šamokino vietovėje. Ši bendruomenė tipiška daugumai pirmųjų lietuvių bendruomenių tuo, kad kūrėsi mišriai su lenkais. 1871 m. buvo įkurta mišri lenkų ir lietuvių Šv. Alberto (Adalbert) bendruomenė, tais pačiais metais suorganizuota mišri parapija. 1874 m. pastatyta mūrinė lietuvių ir lenkų Šv. Stanislovo bažnyčia. Nors šiame miestelyje lietuvių buvo nemažai, tačiau vėliau bažnyčia atiteko lenkams. Nemažai lietuvių persikėlė gyventi į Danvilio miestelį, dalis dėl mišrių vedybų sulenkėjo, asimiliavosi ir ištirpo lenkų bendruomenėje. Atskira lietuvių Šv. Mykolo parapija čia buvo įkurta 1894 m., o 1899 m. lietuviai atidarė atskiras nuo lenkų savo lietuviškas kapines²⁸.

Iš visų Pensilvanijos bendruomenių žymesnės buvo Plimute ir Maunt Karmelyje. Plimuto lietuvių bendruomenės ir parapijos kūrėjas buvo kun. Aleksandras Burba, atvykęs į JAV 1889 m. Jis atskyrė lietuvius nuo lenkų ir 1889 m. įkūrė parapiją, kurioje vėliau (1898–1903) klebonavo žymus Amerikos lietuvių veikėjas ir pirmosios Amerikos lietuvių istorijos autorius kun. J. Žilinskas-Žilius. Maunt Karmelio bendruomenė siekia 1877 metus: tada lietuviai, iki tol šliejęsi prie lenkiškos Šv. Juozapo parapijos ir bendruomenės, suskato atskirai organizuotis. Įkūrę Šv. Petro ir Povilo draugiją jie nutarė steigti ir parapiją. Tačiau užsitęsęs parapijos steigimui lietuviai įsigijo bažnyčią tik 1892 m. Šioje parapijoje klebonavo kun. J. Žilinskas-Žilius ir Lietuvaičių kazimieriečių ordino kūrėjas kun. A. Staniukynas.

Didžiausias lietuvių centras susidarė Šenandoa, aplink kurį driekėsi didelės kasyklos. Šis miestas netrukus gavo „Lietuvos sostinės“ vardą. 1872 m. lietuviai drauge su lenkais įkūrė Šv. Kazimiero pašalpinę draugiją. Įstatai buvo surašyti lenkų ir lietuvių kalbomis, o į draugijos valdybą pateko vien lietuviai, nes jie sudarė 95% visų narių²⁹. Susikūrus draugijai pradėta planuoti steigti lietuvišką parapiją. Už surinktus pinigus pastatyta medinė

Šv. Kazimiero bažnytelė buvo pirmoji Amerikoje, pastatyta lietuvių aukomis³⁰. Deja, vyskupijos ir valdžios įstaigose ji buvo įregistruota kaip „lenkų katalikų bažnyčia“³¹. Iš pradžių, kol kunigavo lietuvis kunigas Andrius Strupinskas, problemų dėl to nekilo, tačiau 1877 m. į jo vietą buvo atkeltas lietuvių kalbos nemokantis lenkų kunigas Aleksandras Lenarkiewich. Ilgai nelaukdami lietuviai kreipėsi į arkivyskupą reikalaudami lietuvio kunigo, tačiau neišmanydamas tautybių skirtumų ir neturėdamas lietuvių kunigų arkivyskupas prašymo nepatenkino. Nieko nepešę teisėtais prašymais, lietuviai ryžosi prieš lenkų kunigą panaudoti jėgą – užrakino bažnyčios duris ir neįleido į ją kunigo. Atvykusi policija lietuvius išvaikė, o keletą savačių trukusi byla baigėsi lietuvių pralaimėjimu³². Netekę savo bažnyčios lietuviai ėmėsi perorganizuoti ir mišrią Šv. Kazimiero draugiją. 1877 m. jie įsteigė naują Šv. Jurgio pašalpinę draugiją, į ją perėjo buvusieji Šv. Kazimiero draugijos nariai lietuviai. Tai buvo pirmoji Amerikoje grynai lietuviška draugija, taip pat gausiausia ir garsiausia draugija visoje Pensilvanijoje³³. Po daugybės pastangų 1891 m. lietuviai pagaliau gavo iš arkivyskupo leidimą įkurti atskirą nuo lenkų savo parapiją – 1894 m. pastatė Šv. Jurgio bažnyčią³⁴. Šenandoa tapo ir pirmuoju lietuvių kultūros centru JAV, čia įsisteigusiose dviejose lietuviškose spaustuose išvydo pasaulį pirmosios Amerikoje lietuviškos knygos. Šenandoa lietuvių kolonija klestėjo drauge su anglių pramonės žydėjimu iki XX a. pradžios, ilgainiui Šenandoa užleido vietą kitiems lietuviybės centrums.

Daugelyje vietovių lietuvių ir lenkų santykiai klostėsi panašiai. Pensilvanijos anglių rajuose įsisteigusios bendros lenkų ir lietuvių parapijos, pašalpinės draugijos išsilaikydavo trumpą laiką – netrukus kildavo ginčų dėl pinigų kontrolės ir kalbos. Tikintieji, jei ir suprato lenkiškai, negalėjo ta kalba atlikti išpažinties lenkų kunigui, lenkai dažnai nepaisė lietuvių interesų. Toks kalbinis išsiskyrimas

parapijose tuo metu vyko ne tik tarp lietuvių ir lenkų, bet ir tarp kitų tautinių grupių JAV, pavyzdžiui, lenkų ir ukrainiečių, slovākų ir vengrų ir pan.³⁵. Kalba tampa pagrindiniu skiriančiu veiksniu Amerikos imigrantų bendruomenėse. Lietuviai, parapijose kovdami su lenkais, taip pat pirmiausia pabrėždavo kalbinį elementą – įvairiuose raštuose vyskupams, prašant įkurti atskirą parapiją ar atsiųsti lietuvių kunigą, argumentuojama, kad lietuvių kalba skiriasi nuo lenkų kalbos ir kad lenkų kunigai dėl kalbos barjerų negali suprasti lietuvių dvasinių reikalų.

Įvairūs turtiniai, kalbiniai ginčai tik pasukubindavo skilimą. Dažnai skilimas vykdavo be didesnių nesutarimų, tačiau pasitaikydavo įvairių konfliktų, o bylos atsidurdavo civiliniame teisme. Kai parapijos klebonas būdavo lietuvis, lenkai nenorėdavo aukoti bažnyčiai ir keldavo triukšmą, esą kunigas „per daug ima už patarnavimus“, kai klebonas lenkas – triukšmą keldavo lietuviai. Beveik visose mišrioje parapijose tokių nesutarimų netrūko. Pavyzdžiui, Plimuto parapijoje bendrą parapiją buvo sukūręs kun. Varnagiris. Kai jis buvo iškeltas kitur, atvykęs kun. A. Burba pradėjo kovą dėl lietuviybės šioje parapijoje. Kun. Burbai pradėjus lietuviškai skaityti evangeliją, lenkai išėjo iš bažnyčios, užrakino klebonijos duris, kad kunigas negalėtų įeiti. Kunigas buvo priverstas gyventi pas privačius asmenis. Tris savaites buvo bandoma sutaisyti lietuvius su lenkais, įsikišo vyskupas, bet nesėkmingai³⁶. Konfliktų čia būta ir vėliau.

Frilande konfliktas nuėjo net iki susišaudymo. 1880 m. čia kun. Varnagiris suorganizavo bendrą lietuvių ir lenkų parapiją, pastatė bažnyčią. Kilus nesutarimui dėl kunigo 1894 m. lenkai užkalė bažnyčios duris, pastatė ginkluotą sargybą, siekdami neįleisti lietuvių kunigo. Atėjus kunigui tarp lietuvių ir lenkų kilo muštynės, buvo iškviesta policija, kilo susišaudymas, kurio metu buvo sužeista žmonija³⁷.

Panašių susidūrimų kildavo ir kitose parapijose: Heizeltone, Šamokine, Filadelfijoje,

Niujorke, Bruklina, Pitsburge. Tai skatino išsiskyrimą ir neretai ilgą bylinėjimąsi teismuose dėl bažnyčios ar draugijos turto. Mišrių parapijų vietose buvo kuriamos grynai lietuviškos draugijos ir parapijos. Šis procesas vyko gana sparčiai: iki 1900 m. buvo įkurta per 30 lietuvių parapijų, o iki 1920 m. jų buvo daugiau nei šimtas³⁸.

Panaši padėtis kaip Pensilvanijoje buvo susiklosčiusi ir kitose lietuvių gyvenamose vietose, pavyzdžiui, Naujojoje Anglijoje. Čia didžiausios lietuvių kolonijos susidarė aplink Bostoną ir Vusterį Masačusetse, Naująją Angliją Konektikute ir Providense, Rod Ailendą. Šie emigrantai, panašiai kaip anksčiau Pensilvanijos lietuviai, išgyveno nesutarimų su lenkais laikotarpį, tačiau santykiai tarp abiejų tautų čia nebuvo tokie įtempti, konfliktai buvo trumpalaikiai ir greitai baigdavosi³⁹. Pirmą Naujojoje Anglijoje minima mišri lietuvių ir lenkų draugija, pavadinta Kostiuška, buvo suorganizuota Voterberyje XIX a. devintojo dešimtmečio pradžioje⁴⁰. Bet jau 1884 m. čia lietuviai įkūrė savo atskirą Šv. Kazimiero draugiją. Bostone viena pirmųjų bendrų lietuvių ir lenkų draugijų įsikūrė 1893 m. pavadinimu „Polish Lithuanian Club in Boston“⁴¹.

Naujojoje Anglijoje situacija buvo panaši kaip ir Pensilvanijoje. Ankstyvose parapijose lietuviai ir lenkai dažnai jungdavosi, statydavo bendrą bažnyčią, kviesdavo lenką ar lietuvių kunigą, o jis, mokėdamas abi kalbas, aptarnaudavo lietuvių ir lenkų imigrantus. Kuriai nors pusei atskilus, kitai tai būdavo tarsi akstinas kurti savo atskirą parapiją. Daugelyje vietovių lietuviai ir lenkai sugyveno gana draugiškai, nors ir konkuravo. Nors ir egzistavo lietuvių ir lenkų konfliktas Bostono parapijoje, jis buvo minimalus. Čia arkivyskupas Johnas Williamsas 1893 m. paskyrė kunigą Johnas Chmieliński tarnauti lenkams, o 1895 m. skyrė lietuviams kunigą Juozą Gričių. Lenkai pirmieji nusipirko sklypą ir 1894 m. pastatė medinę bažnyčią. 1986 m. vasarą Gričius taip pat nusipirko namus pietų Bostone,

juos perstatė ir įkūrė Šv. Juozo bažnyčią. Įdomu tai, kad 1899 m. sudegus Šv. Juozo bažnyčiai ir kilus iniciatyvai rinkti pinigų ir kurti naują bažnyčią (Šv. Petro lietuvių parapijos pradžia), abu kunigai J. Gričius ir J. Chmieliński veikė drauge smerkdami atsiskyrėlių lietuvių sumanymą ir taip prarasdami dalį savų parapijiečių⁴². Minėdami lietuvių parapijos auksinį jubiliejų lietuviai visai neminėjo lenkų, lenkai, rodos, taip pat nelabai kreipė dėmesį į istorinę lietuvių kaimynystę.

Neretai didelį vaidmenį suvaidindavo ne tiek dviejų tautų santykiai, kalbinis konfliktas, kiek tose parapijose dirbęs kunigas ir jo asmenybė. Ryškiausias pavyzdys – Pensilvanijos parapijose dirbęs kun. Aleksandras Burba, nepailstantis kovotojas dėl lietuviybės, dėjęs daug pastangų atskirti lietuvius nuo lenkų parapijose. Taip pat kunigai, daug prisidėję prie lietuvių tautinės savimonės stiprinimo: kun. J. Žilinskas-Žilius, kun. A. Staniukynas ir kiti. Vienas žymiausių Naujosios Anglijos lietuvių kunigų buvo Juozas Žebrius⁴³. Jis važinėjo po visą Konektikutą, pasiekė Masačusetą, Meiną, Niujorką, Naująjį Džersį, įsteigė parapijas Voterberyje ir Hartforde, prisidėjo prie Ansonjos, Brigeporto ir Niu Heiveno parapijų steigimo. Kun. Žebriui pavyko Naujojoje Anglijoje, kur lietuvių buvo triskart mažiau nei lenkų, atitraukti lietuvius nuo lenkų ir įkurti lietuvių Šv. Andriejaus parapiją (1896 m.)⁴⁴. Vėliau jis darė didžiulę įtaką lietuviams, savo leidžiamame laikraštyje „Rytas“ (leistas 1896–1898) agituodamas už atsiskyrimą nuo lenkų⁴⁵. Tačiau pasitaikydavo priešingų atvejų, kai kunigo asmenybė atstumdavo žmones nuo lietuvių kunigo. Tokia situacija susiklostė Vusteryje: čia Šv. Kazimiero bažnyčiai vadovavęs kun. Juozas Jakštys pagarėjo kaip vienas negarbingiausių imigrantų kunigų. Dėl lėšų išiekojimų, parapijos turto pasisavinimo, konfliktų su lietuviais parapijiečiais vyskupas privertė kleboną pasitraukti iš parapijos. Tai lėmė, kad mišri Šv. Kazimiero parapija prarado ne tik lenkų tautybės

parapijiečius (jie išėjo į savo naująją parapiją), bet ir dalį lietuvių parapijiečių, kurie daug patogiau ir geriau jautėsi nuėję į lenkų parapiją. Vusterio lenkų parapijos 50 metų jubiliejaus albume tarp rėmėjų ir aukotojų galima rasti nemažai lietuviškų pavardžių⁴⁶.

Nemažoje dalyje vietovių nepaisant įvairių pastangų lietuviams ilgą laiką nepavykdavo įkurti savos parapijos. Pavyzdžiui, Providense, Rod Ailende buvo įkurta bendra lietuvių ir lenkų parapija. Lenkai čia sudarė daugumą, o lietuvių (kurių buvo tik apie vienas ketvirtadalis parapijiečių) norai ir argumentai nebūdavo girdimi. Vyskupas taip pat nesuprato lietuvių norų, lietuvių pastangos gauti atskirą lietuvių kunigą daugelį metų buvo nesėkmingos. Tik esant naujam vyskupui lietuviai savo Šv. Kazimiero parapiją įkūrė 1920 m.⁴⁷

Panaši situacija susiklostė ir kituose kraštuose. Didžiojoje Britanijoje lietuvių ir lenkų santykiai nebuvo tokie aktualūs kaip JAV, nors pirmieji lietuviai čia taip pat glaudėsi prie lenkų, Londone iki 1900 m., o Mančesteryje net iki 1934 m. veikė mišri lietuvių ir lenkų bažnyčia. Tačiau dėl nedidelio lietuvių skaičiaus didesnių konfliktų tarp šių tautinių grupių nebuvo ir atsiskyrimas nuo lenkų vyko pamažu, be priešiškamų.

Didžiojoje Britanijoje įkurti lietuviškas parapijas sekėsi sunkiau dėl nedidelio skaičiaus lietuvių, išsiblaškusių po įvairius miestus. Pavyzdžiui, Škotijos lietuviai savo bažnyčios niekada neturėjo, bet nuo pat pradžių rūpinosi turėti lietuvių kunigą, mokantį lietuviškai ir galintį jiems patarnauti. Po didelių pastangų buvo gautas leidimas pasikviesti kunigą iš Lietuvos, jam išlaikyti 1898 m. buvo įkurta Šv. Kazimiero draugija. Kunigas nuolat lankydavo visas svarbiausias lietuvių kolonijas, laikydavo Mišias, klausydavo išpažinčių, o Šv. Kazimiero draugija tapo visuotinė visoje Škotijoje ir nuolat rūpinosi lietuvių kunigo išlaikymu⁴⁸.

Glazgas, Londonas turėjo savo lietuvių kunigus, Mančesterio lietuviai glaudėsi prie

lenkų. 1904 m. jie kartu su lenkais ir ukrainiečiais įsitaisė bendrą koplyčią, prie kurios veikė bendras visoms trimis tautoms klubas. Po Pirmojo pasaulinio karo lietuviai su lenkais nusipirko naują bendrą bažnyčią ir pavadino ją Šv. Kazimiero vardu. Prasidėjusi nesantaika tarp jų tautinių grupių lėmė, kad besipykstančios šalys nebemokėjo bažnyčios skolų, dėl to vyskupas buvo priverstas 1934 metais uždaryti bažnyčią. Vėliau lietuviams vis pavykdavo prisikviesti lietuvių kunigą⁴⁹.

Didžiojoje Britanijoje parapiją pavyko įsteigti tik Londono lietuviams. Čia mišri lietuvių ir lenkų bažnyčia veikė nuo 1894 iki 1900 m. Jai priklausė nemaža dalis Londono lietuvių, kurie, paskatinti kun. T. Banaičio, atkakliai kovodavo dėl lietuviškai mokančio kunigo bažnyčioje, siųsdavo delegacijas pas kardinolą, rašydavo ir rinkdavo parašus. Toks labai naudingas lietuviškas veikimas suvienijo lietuvius, pažadino tautinį jų sąmoningumą. Stiprėjant skilimui tarp lietuvių ir lenkų buvo neišvengta ir nesutarimų⁵⁰. 1900 m. lietuviai išrūpino kardinolo leidimą kurti atskirą nuo lenkų parapiją ir teisę statyti bažnyčią. Tačiau kuriant lietuvišką parapiją neišvengta sunkumų ir nesutarimų tarp lietuvių: trūko lėšų, kilo nepasitenkinimas parapijos komitetu, komiteto ir kunigo nesutarimai. Suvienyti londoniškius ir 1906 m. sujungti juos į vieną Šv. Kazimiero parapiją pavyko tik atvykusiam kun. Kazimierui Jurgui Matulaičiui⁵¹.

Tiek JAV, tiek ir Didžiojoje Britanijoje būtent parapija ir bažnyčia buvo tas pagrindinis veiksnys, kuris pirmiausia suvienijo didžiąją dalį augančios lietuvių bendruomenės sėtimame krašte ir skatino lietuvių tautinio sąmoningumo jausmą. Bažnyčiai ir vėliau teko didžiulis vaidmuo lietuvių bendruomenės gyvenime, apie ją būrėsi lietuviška veikla, draugijos, klubai. Lietuvių kunigai rūpinosi ne tik dvasiniais emigrantų reikalais, – didelį jų įnašą į tautinio tapatumo išlaikymą ir stiprinimą emigracijoje.

Tautinės savimonės stiprėjimas

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių tautinės savimonės silpnumas lėmė, kad buvo kuriamos ne tik bendros su kitomis tautinėmis grupėmis draugijos, mišrios parapijos, bet ir suvokimas savęs kaip lietuvio nebuvo svarbus. Vietos vyskupai, dažnai neįžvelgdami skirtumo tarp lenkų ir lietuvių, rėmė ir skatino bendros bažnyčios kūrimą⁵². Amerikiečiai, kitų tautų emigrantai dažnai neskyrė lietuvio nuo lenko ar ruso⁵³ – į „lenko“ ar „slavo“ pavadinimą dažnai tilpdavo ir lietuvio sąvoka. Škotai net iki Antrojo pasaulinio karo lietuvius neretai vadindavo „poles“⁵⁴.

Tautinė savimonė buvo silpna ir tarp pačių lietuvių: „(...) dar daugumoje lietuviai sako mes paliokai, musu polska Baznycze“⁵⁵. „Tulas iz jų ir pats nežino kuom esas, ar lietuvis, ar lenkas, ar taip kas. Taigi ir mūs aplinkinė kaip tai Enfield, Windsord, East Windsord Hill, daug yra lietuvių dirbanczių pas fermerius ar plytnycziose ir retas iz jų skaito kokį liet. laikrasztį, ir retas kad vadinasi lietuviu. Tropijesi paklaust svetimtauczio: kokį turi vyrą? Tai atsako: „Polenderį“, o prieik prie tokio polenderio pasznekyt, tai izsgirsi lietuviszkai kalbant, o lenkiszka ne spakt. Del ko taip yra, mieli viengencziai? Kodėl mes gėdimės ir savo vardo?“⁵⁶ – stebėjosi 1897 m. laikraštis „Vienybė lietuvninkų“.

Didelę įtaką lietuvių tautinės savimonės formavimuisi tarp lietuvių imigrantų turėjo iš Lietuvos atvykę tautinio atgimimo veikėjai, pvz., kunigai A. Burba, Vladislovas Dembskis, pasauliečiai Jonas Šliūpas, Juozas Andziulaitis-Kalnėnas ir kiti. 1884 m. į JAV atvykęs Jonas Šliūpas tampa vienu iš aktyviausių kovotojų už lietuviybę. Jis savo darbais, įkurtomis organizacijomis, leidžiamais laikraščiais ir knygomis, kelionėmis ir pralkbomis lietuvių kolonijose darė didžiulę įtaką lietuvių religiniam, kultūriniam, visuomeniniam gyvenimui. J. Šliūpas ragino

lietuvius prisiminti seną ir garbingą istoriją, atsikratyti unijinių svajonių ir atsiskirti nuo lenkų. Kovodamas dėl tautinio lietuvių sąmoningumo, narsiai puldamas lietuviybės priešus, taip pat ir lenkus bei sulenkėjusius lietuvius, jis neretai nuteikdavo prieš save žmones, pirmiausia katalikų kunigus. Kurį laiką kartu su kun. A. Burba ir kitais kunigais žadinęs lietuvių tautinį sąmoningumą, Niu-jorke telkęs lietuvius, skatinęs juos atsiskirti nuo lenkų ir steigti atskirą lietuvių parapiją, vėliau J. Šliūpas tampa vienu iš laisvamanių, socialistų sąjungų iniciatorių tarp emigrantų. Prasidėjęs ideologinių srovių formavimasis, katalikų ir pasauliečių nesutarimai ir viešos diskusijos spaudoje taip pat prisidėjo prie lietuvių tautinio sąmoningumo skatinimo bei lietuvių atskilimo nuo lenkų.

Už lietuvių tautinę savimonę kovojantys lietuviai inteligentai ragindavo lietuvius atsiskirti nuo lenkų ir kurti savas organizacijas, savas parapijas. Prie to daug prisidėjo XIX a. pabaigoje įvairiose kolonijose pradėti leisti lietuvių laikraščiai, raginantys lietuvius domėtis tautiniais reikalais, įsitraukti į vietinių lietuviškų draugijų, parapijų veiklą ir aktyviai joje dalyvauti. Kova dėl lietuviškumo ir atsiskyrimo nuo lenkų XIX a. pabaigoje tampa svarbiausiu elementu. „Da karta meldžiu, idant apsimislytume gerai apie tą viską ir persiskirtume su lenkais; nevaikszzciotume daugiau peczius suglaudę, nesidalytume nė linksmais, nė skaudžiais žodžiais; nesirisztume į kokius ryszius su jais... Tegul jie apie save, o mes apie save rūpinamės. Ir taip pas mus gana daug darbo; o kam savo palikus eiti pas kitą.“⁵⁷

Lietuvių ir lenkų atsiskyrimas vyko ne tik mišrioje parapijoje, bet ir visuomeninėse kultūrinėse organizacijose. Reikia pripažinti, kad abi atskilusios pusės sugyveno jausdamos pagarbą viena kitai, neretai maišėsi tarpusavyje. Draugiškai sugyveno ir bendrinės organizacijos – lietuvių Susivienijimas lietuvių Amerikoje (toliau – SLA) ir lenkų „Związek Narodo-wy“. Katalikiško pobūdžio SLA 1888 m. savo

rezoliucijoje deklaravo, kad organizacijos nariai turi sugyventi draugiškai su savo kaimynais lenkais⁵⁸. Kitoje rezoliucijoje skelbiama, kad abi katalikiškos organizacijos – lietuvių SLA ir lenkų „Związek Narodowy“ – yra geros. Lenkai savo ruožtu sveikino Susivienijimo suvažiavimą 1889 m. sveikinimo telegrama⁵⁹. Tačiau greitai per kelerius metus padėtis pasikeitė, nors santykiai ir toliau liko normalūs, nesutarimų ir konfliktų pavyko išvengti. Vis dėlto daugiau dėmesio buvo skiriama savo tautybės problemoms. Susivienijimui vadovavęs (1890–1894 m.) kun. A. Burba 1890 m. spalio 1 d. seime reikalavo, kad SLA „ką nors darytų dėl lietuvių, nes iki šiol nieko nedarė, tik jo vardą nešiojo“⁶⁰. Jis siūlė SLA rūpintis ne tik narių savišalpa, bet ir švietimu, mokslu, mokyklomis gimtąja kalba, lietuviškų knygų Jungtinėse Amerikos Valstijose leidimu, lietuvių kalbos vartojimu. Buvo piktinamasi, kad lenkai kviečia lietuvius į savo organizacijas, pavyzdžiui, „Związek Narodowy“, lietuviai raginami burtis į savo organizaciją – SLA⁶¹.

Plačiai buvo išplėta agitacija dėl lietuvių lietuviškoje spaudoje. Pavyzdžiui, „Vienybėje lietuvininkų“ XIX a. pabaigoje suaktyvinta agitacija prieš „lenkomanus“, raginta atsidėti dirbti tautai, jos labui, skaityti ne lenkišką, o lietuvišką spaudą. Tautiškumas kalbiniu pagrindu atstūmė nuo lietuvių dalį žmonių, jie pasiliko prie lenkų organizacijų ar parapijų. SLA, kurį laiką buvusi gana stipri lenkiškoji srovė su Domininku Bačkausku ir jo leidžiamu laikraščiu „Saulė“, 1890 m. penktajame SLA seime kilus rimtesniam konfliktui atskilo. Šiame seime buvo galutinai išsiskirta su prolenkiškos orientacijos šalininkais ir pabrėžta, kad su lenkais nebėra jokių bendrų reikalų – viskas, „kas buvo bendra, šiandien jau nebetinka“. Kai kuriems kunigams įrodinėjant, kad šią vienybę reikia išsaugoti, nes daugelis lietuvių turi žmonas lenkes, kun. A. Burba atkirto, jog „mums rūpi tauta lietuvių, o ne lenkų“, žmonos yra privatus, o ne visuomeninis reikalas⁶².

Formuojantis tautinei savimonei tam, kad nacionalizmas pasiektų brandžiausią savo formą, yra identifikuojamas bendras priešas⁶³. Įdomu tai, kad emigracijoje tuo identifikuojamu bendru priešu lenkai netapo, – jų vietą dažniau užėmė sulenkėję lietuviai, prisijungę prie lenkų bendruomenės ir joje ištirpę. Būtent jie dažniau įvardijami kaip „priešai“, kenkiantys lietuvių tautiškumui. „Atstokime draugavę su tais, kurie apsikrėtė neisgydoma liga (t. y. lenkais), nes greitai gal ta pati liga pulti ir ant mūsų, ba mes arti esame prie jų (žinoma kaip vaikai vienos bažnyčios mes turime mylėtis, bet tautisžkuose reikaluose – sziuksztu) ir labai skaudziai po tom atsiliepti.“⁶⁴

Lenkų ir lietuvių katalikų srovės instituciniai ryšiai net ir po 1890 m. išliko stabilūs ir draugiški. Juos siejo religija ir priklausymas tai pačiai Romos katalikų bažnyčiai. Kovojant už tautinę savimonę kalbinis ir religinis elementas susijungdavo, tačiau formuojantis ideologinėms srovėms, stiprėjant pasaulietinei antikreligijinei srovei, kovoje su jais katalikiška srovė neretai palaikydavo draugiškus santykius su lenkų katalikais. Pavyzdžiui, tas pats A. Burba, kovojęs už lietuvių atskyrimą nuo lenkų, parapijose vėliau 1894 m. dirbo kartu su lenkų kunigais planuodamas, kaip reaguoti į buvusio bendražygio Jono Šliūpo antikatalikiškus puolimus⁶⁵. Draugiškus santykius su lenkų parapija palaikė ir Čikagos Šv. Jurgio parapijos klebonas (1895–1918) Matas Kriaučiūnas: dalyvavo lenkų katalikų renginiuose, netgi kvietė ne tik lietuvių, bet ir lenkų vienuoles mokytojauti prie parapijos įkurtoje parapijinėje mokykloje⁶⁶. Dėl tokios savo pozicijos M. Kriaučiūnas sulaukė nemažai priekaištų iš lietuviškų laikraščių ir ypač iš antiklerikalinės srovės atstovų („Lietuvos“ laikraščio leidėjo Antano Olšausko (Anton Olszewski)⁶⁷. Taigi neretai lietuvių ir lenkų kunigų draugiškus santykius skatino prasi-dėjęs lietuvių ideologinis susiskaldymas, ideologinių srovių konfliktas.

Tautinės savimonės stiprėjimui turėjo įtakos ir nemažai išorinių veiksnių, lėmusių perėjimą nuo valstietiškos lokalsios savimonės prie supratimo apie savos tautinės grupės išskirtinumą: ekonominis veiksnys, urbanizacijos procesas, persikėlimas į visai kitokią visuomenę, susipažinimas su amerikiečių socialine, politine sistema, laisvės supratimas (laisva religija, spauda, mokyklos, – to Lietuvoje nebuvo), pakilęs lietuvių imigrantų kultūrinis, raštingumo lygis, netgi carinės Rusijos politika Lietuvoje – bet koks antilietuviškas rusų valdžios veiksmas Lietuvoje stiprino nacionalinius sentimentus. (Pavyzdžiui, Kražių skerdynės 1893 m.)

Didžiulį vaidmenį suvaidino svetima aplinka, visiškai nepanaši į gimtojo krašto aplinką ir gyvenimą. Emigrantai, atsidūrę visiškai svetimoje aplinkoje, svetimoje kultūroje, jausdamiesi svetimi, instinktyviai susirūpino savo etniniais dalykais, kalbos, kultūros išlaikymu, be kurio jie jautėsi nestabilūs ir nesaugūs svetimame krašte. Prie tautinės savimonės sustiprinimo daug prisidėjo ir konfliktai su kitomis etninėmis grupėmis, pirmiausia konfliktas su lenkais ir ypač susidūrimas su anglosaksais ir anglakalbių imigrantų priešiškas nusiteikimas naujųjų imigrantų atžvilgiu. Lietuviai jautėsi skirtingi nuo senųjų gyventojų ir senųjų anglakalbių imigrantų pirmiausia savo kalba, papročiais. Be to, imigrantų būrimasis į tautines kolonijas sudarė įspūdį, kad naujasis pasaulis sudarytas iš tinklo įvairių etninių kolonijų, tarp kurių jie turi kurti savo vietą. Kalbos skirtumai buvo lyg sienos, skiriančios vienus imigrantus nuo kitų. Visi šie veiksniai lėmė, kad lietuviai imigrantai svetimame krašte būrėsi į atskiras uždaras bendruomenes, kuriose naujieji emigrantai įgydavo tam tikrą socialinį statusą ir saugumo jausmą. Tautinė tapatybė dažniausiai buvo siejama su geografinė teritorija (kilmės kraštu, regionu ar kaimu), su savomis institucijomis, etninėmis struktūromis, etnine kultūra, sąsajomis su ideo-

logija ar religija, istoriniais simboliais, charizmatiniais lyderiais. Pamažu iš šių atskirų elementų formavosi lietuviškas tapatumas.

Greta savivokos kaip atskiros tautinės grupės XIX a. pabaigoje pastebimas tautos įvaizdžio formavimas svetimame krašte, daug dėmesio skiriant tautos vardo pristatymui bei garsinimui JAV⁶⁸. XIX–XX a. sandūroje pasipylė reikalavimai į gyventojų surašymų sąrašus įrašyti lietuvius. Pirmiausia to ėmėsi 1899 m. pabaigoje „Vienybė“, nusiuntusi prašymą nepamiršti jų per 1900 m. surašymą⁶⁹. Tiesa, tada akcija buvo nesėkminga, pačių lietuvių pastangomis lietuviai kaip atskira tautybė į gyventojų surašymus buvo įrašyta tik 1910 m.

Lietuvių tautinis apsisprendimas ir atsiskyrimas nuo lenkų JAV vyko apie 1890–1895 m., nors šis klausimas buvo diskutuojamas išeivijos spaudoje iki 1905 m. Tiesa, kai kuriose vietovėse šis procesas užtruko gerokai ilgiau, netgi įkūrus Lietuvos nepriklausomą valstybę. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos lietuvių bendradarbiavimas su lenkais padarė didžiulę įtaką lietuviams Mančesterio regione. Lietuvių tautinė savimonė čia buvo gana silpna net ir kuriantis Lietuvos valstybei: tautiečiai sunkiai suvokė save kaip lietuvius, nemaža dalis jų liko lenkų parapinėje bendruomenėje. Siekiant žadinti lietuvių tautinę savimonę, 1923 m. pakviestas Jonas Šliūpas savo spauda, literatūra, viešomis paskaitomis daug prisidėjo prie lietuviybės jausmo žadinimo ir stiprinimo, lietuvių atsiskyrimo nuo lenkų⁷⁰. Tačiau toks reiškinys buvo daugiau išimtis. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje daugelyje vietovių lietuviškos parapijos ir organizacijos galutinai atsiskyrė nuo lenkiškųjų.

Išvados

1. Pirmieji lietuviai, atvykę į JAV ar Didžiąją Britaniją, čia jau rado stiprias lenkų organizacijas ir jungėsi prie jų. Šių tautų

emigrantus siejo ne tik socialinis naujųjų imigrantų statusas svetimame krašte, bet ir religija, bendra istorinė praeitis. Buvo kuriamos mišrios pašalpinės draugijos, bažnyčios, parapijos. Didėjant lietuvių emigrantų skaičiui ir formuojantis tautinei savimonei buvo atsiskiriama nuo lenkiškų organizacijų ir kuriamos savos etninės institucijos.

2. Daugiausia sąsajų lenkų ir lietuvių imigrantai turėjo kurdami parapijas svetimame krašte. Iš pradžių naujai atvykę lietuviai šliesi prie lenkiškų parapijų arba kurdavo mišrias lietuvių ir lenkų bažnyčias. Tačiau mišrios parapijos išsilaikydavo neilgai. Stiprėjant tautinei savimonei lietuviai pradėjo atsiskirti nuo lenkų bažnyčių ir kūrė savas bažnyčias bei parapijas. Gana greitai Katalikų bažnyčia, tapusi lietuviybės tvirtove, skatino žmones kai kada net fizine jėga kovoti su lenkų kunigais dėl lietuvių kalbos ir lietuviybės lietuviškose parapijose. Savos bažnyčios statymas, savo parapijos kūrimas tapo vienu svarbiausių tautybės elementų lietuviškoje kolonijoje.

3. XIX a. pabaigos lietuvių tautinės savimonės silpnumas lėmė, kad buvo kuriamos ne tik bendros su kitomis tautinėmis grupėmis draugijos, mišrios parapijos, bet ir suvokimas savęs kaip lietuvio nebuvo svarbus. Ne tik amerikiečiai, kitų tautų emigrantai

dažnai neskyrė lietuvių nuo lenko, patiems lietuviams šis klausimas kurį laiką nebuvo svarbus. XIX a. pabaigoje išplėtota agitacija parapijose, draugijose ir ypač lietuviškoje spaudoje skatino ne tik lietuvių atskyrimą nuo lenkų, bet ir stiprino tautinio sąmoningumo jausmą tarp imigrantų.

4. Didelę įtaką lietuvių tautinės savimonės formavimuisi tarp lietuvių imigrantų turėjo iš Lietuvos atvykę tautinio atgimimo veikėjai: kunigai A. Burba, V. Dembskis, pasauliečiai J. Šliūpas, J. Andziulaitis-Kalnėnas ir kiti. Didžiausią vaidmenį čia vaidino laisvamanis Jonas Šliūpas ir kunigas Aleksandras Burba, prisidėję prie imigrantų atskyrimo nuo lenkų: J. Šliūpas savo plunksna, leidžiama spauda, kelionėmis ir prakalbomis, A. Burba – savo darbais, žadinančiais lietuvių tautinį sąmoningumą ir siekį atsiskirti nuo lenkų religiniame gyvenime.

5. Lietuvių tautinis apsisprendimas ir atsiskyrimas nuo lenkų JAV vyko apie 1890–1895 m., nors šis klausimas buvo diskutuojamas išeivijos spaudoje maždaug iki 1905 m. Pamažu vyko skilimas įvairiose srityse, ir jau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuviškos parapijos ir organizacijos galutinai atsiskyrė nuo lenkiškųjų ir lietuvių išeivija galėjo pradėti atskirą etninį gyvenimą.

Nuorodos

1. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 1–3. Norwood, 1991, 1996, 1998; Valkavičius V. Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas, *Lituanistikos Instituto 1981 metų suvažiavimo darbai*. Chicago, 1985, p. 148–162; Wolkovicz-Valkavičius W. Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England, *Polish American Journal*, 2001 Autumn, p. 75–82.
2. Galush W. J. *Faith and Fatherland*. Dimensions of Polish-American Ethnoreligion, 1875–1975, *Immigrants and Religion in Urban America*. Philadelphia: Temple University Press, 1977, p. 84–102.
3. Fainhauz D. *Lithuanians in Multi-ethnic Chicago until World War II*. Chicago: Loyola university Press, 1977; Fainhaus D. *Lithuanians in the USA*. Aspects of Ethnic Identity. Chicago: Lithuanian Library Press, Inc., 1991; Kučas A. *Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapija*. Deimantiniam Jubiliejui prisiminti 1891–1966. Brooklyn, New York, 1968; Brozek A. *Polish Americans 1854–1939*. Warsaw: Interpress, 1985; Kruska W. *A History of the Poles*

- in America to 1908. Part I–III. Washington: The Catholic University of America Press, 1993–1998; Archdeacon T. J. *Becoming American: An Ethnic History*. New York: The Free Press, 1983. p. 118–119; Greene V. R. *The Slavic Community on Strike*. Immigrant Labor in Pennsylvania Anthracite. London: University of Notre Dame Press, 1968; Greene V. *For God and Country*. The Rise of Polish and Lithuanian Ethnic Consciousness in America 1860–1910. Madison: The State Historical Society of Wisconsin, 1975, ir kt.
4. Skaičiuojama, kad nuo XIX a. 7 dešimtmečio iki I pasaulinio karo į JAV emigravo nuo 2 iki 2,5 mln. lenkų. Poles, *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, England, 1980, p. 792.
 5. Prasidėjusi po 1867–1868 m. nederliaus metų ši masinė emigracija į Didžiąją Britaniją ir JAV tęsėsi iki I pasaulinio karo. Tyrinėtojų duomenimis, per tą laiką (1880–1914 m.) į JAV atvykusiųjų skaičius svyruoja nuo 300 iki 600 tūkstančių. Mažiau atsidūrė Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje skaičiuojama apie 4000 lietuvių, Škotijoje apie 8000), dar mažiau Kanadoje (apie 4000), vienetai pasiekė Pietų Ameriką.
 6. Michalskis T. A. Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Bendra apžvalga, Lietuvių atgimimo istorijos studijos. *Liaudis virsta tauta*. T. 4. Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 251–266.
 7. Øverland O. *Identities of Exile, Emigration and Immigration, Beginnings and Ends of Emigration*. Life without Borders in the Contemporary World. Vilnius: Versus aureus, 2005, p. 14.
 8. JAV gyventojų surašymuose lietuviai atskirai registruoti tik nuo 1910 m., o 1920–1940 m. gyventojų surašymuose įvedama kategorija „Lietuva“.
 9. Kemėšis F. *Ideologinės kovos lietuviškoje šiaurės Amerikos išeivijoje, Krikščionybė Lietuvoje: praeitis, dabartis, ateitis*. Kaunas: Šv. Kazimiero draugija, 1938, p. 112.
 10. Fainhauz D. *Lithuanians in Multi-ethnic Chicago until World War II*, p. 21
 11. Runiewicz M. Współpraca Litwinów i Polaków w Stanach Zjednoczonych w przekroju historycznym, *Zeszyty Naukowe*, No. 11, Warszawa, 2001.
 12. Fainhauz D. *Lithuanians in the USA*. Aspects of Ethnic Identity, p. 21.
 13. Ten pat, p. 22.
 14. Greene V. R. *The Slavic Community on Strike*, p. 38.
 15. Fainhauz D. *Lithuanians in the USA*. Aspects of Ethnic Identity, p. 24; Greene V. R. *The Slavic Community on Strike*, p. 37–38.
 16. Anglijos lietuviai, *Lietuvių enciklopedija*. T. 1. Bostonas, 1954, p. 182; Mančesterio lietuviai, *Lietuvių enciklopedija*. T. 17. Bostonas, 1959, p. 216.
 17. Greene V. R. *The Slavic Community on Strike*, p. 39.
 18. Ten pat, p. 87.
 19. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 36; Fainhauz D. Lithuanians in Multi-Ethnic Chicago until World War II, p. 24–25.
 20. *Amerikos lietuvių istorija*. Red. A. Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 93.
 21. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 2. Norwood, 1996, p. 18.
 22. Valkavičius V. *Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas*, p. 159–160.
 23. Kun. V. Valkavičius tyrinėjo Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų vedybas 1910–1915 m. Iš jo rastų 242 porų tik 17 buvo etniškai mišrios, t. y. 93% vedybų vyko tarp lietuvių. Kitoje vietovėje, Vusteryje, 1910–1915 ir 1930–1934 m. patikrinus 663 jungtvių metrikus pasirodė, kad čia imigrantų lietuviškumas dar didesnis – tarpusavio vedybų buvo net 98,64%. Ten pat.

24. Fainhauz D. *Lithuanians in the USA. Aspects of Ethnic Identity*, p. 28.
25. Valkavičius V. *Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas*, p. 151.
26. Žr. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. T. 1–3.
27. Valkavičius V. *Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas*, p. 151.
28. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 2. Norwood, 1996, p. 79–81.
29. Kučas A. *Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapija*, p. 22.
30. Ten pat, p. 24.
31. Greene V. R. *The Slavic Community on Strike*, p. 36.
32. Kučas A. *Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapija*, p. 24–25.
33. Ten pat, p. 26.
34. Ten pat, p. 33–36.
35. Fainhauz D. *Lithuanians in the USA. Aspects of Ethnic Identity*, p. 25
36. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 2. Norwood, 1996, p. 114.
37. *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*. Paruošė S. Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961, p. 30–36; Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 2. Norwood, 1996, p. 127.
38. Lithuanians. *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, p. 669.
39. Wolkovicz-Valkavičius W. *Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England*.
40. Valkavičius V. *Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas*, p. 154.
41. Ten pat.
42. Wolkovicz-Valkavičius W. *Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England*, p. 75–76.
43. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Pioneer Priest of New England*. Brooklyn, N.Y. 1980; Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 1. Norwood, 1991, p. 56.
44. Wolkovicz-Valkavičius W. *Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England*, p. 79.
45. Valkavičius V. *Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas*, p. 158.
46. Wolkovicz-Valkavičius W. *Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England*, p. 77–78.
47. Ten pat, p. 79–81.
48. Cantius J. Škotijos lietuviai, *Židinys*, 1932, nr. 4, p. 358–359; Škotijos lietuviai, Barėnas K. *Britanijos lietuviai, 1947–1973 m.* Londonas: Nida, 1978, p. 345.
49. Anglijos lietuviai, *Lietuvių enciklopedija*, p. 182; Mančesteris, *Lietuvių enciklopedija*, p. 216.
50. Kun. K. Matulaitis mini, kad 1899 m. dailis apsiginklavusių parapijiečių su lazdomis prie lietuvių ir lenkų bažnyčios neįleido lietuvių, kovojusių dėl atsiskyrimo, liepė eiti į kitas bažnyčias. Kai kurie nepaklausę gavo lazdų, kitą kartą visa apylinkė buvo apstatyta policininkais, kad išvengtų galimų neramumų. Matulaitis K. *Londono lietuviai. Jų kovos už savo bažnyčią ir jų visuomeniniai darbai*. Marijampolė, 1939, p. 19.
51. Matulaitis K. *Londono lietuviai*, p. 20–26.
52. Cantius J. Škotijos lietuviai, *Židinys*, 1932, nr. 4, p. 362.
53. Hartman G. Building the Ideal Immigrant: Reconciling Lithuanianism and 100 Percent Americanism to Create a Respectable Nationalist Movement, 1870–1922, *Journal of American Ethnic History*, 1998 Fall, p. 40–41.
54. Cantius J. Škotijos lietuviai, *Židinys*, 1932, nr. 4, p. 362.
55. Valkavičius V. *Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas*, p. 150.

56. M. D. J. Isz lietuvizsku dirvu Amerikoje. Enfield, Conn., *Vienybė lietuvninkų*, 1897–05–05.
57. Isz lietuvizsku dirvu Amerikoje. Plymouth, Pa., *Vienybė lietuvninkų*, 1897–02–05.
58. Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 2. Norwood, 1996, p. 17.
59. Ten pat.
60. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 44.
61. Kalinauskas V. Isz lietuvizsku dirvu Amerikoje. Elizabeth, N. J., *Vienybė lietuvninkų*, 1896–03–12.
62. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 44.
63. Michalskis T. A. *Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje*, p. 266.
64. Isz lietuvizsku dirvu Amerikoje. Plymouth, Pa., *Vienybė lietuvninkų*, 1897–02–05.
65. Greene V. *For God and Country. The Rise of Polish and Lithuanian Ethnic Consciousness in America*, p. 148.
66. Ten pat, p. 151–153.
67. Ten pat; Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America*. Vol. 3, Norwood, 1998, p. 126–127.
68. Misiūnas R. *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m.* Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 52–60.
69. Ten pat, p. 52.
70. Mančesteris, *Lietuvių enciklopedija*, p. 217.

Daiva Dapkutė

THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN-POLISH RELATIONS IN THE DIASPORA OF THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

The history of Lithuanians in America is closely connected with that of Poles in America. The influence and example of the latter impacted the former in major ways. The Lithuanians of the first immigrant wave from 1868 onwards settled near the Polish communities that had formed a decade earlier. What Lithuanians had in common with Poles was a similar emigration experience, the same religion, and some knowledge of Polish. They were also bonded by the fate of cheap immigrant laborers in an alien environment and by the hostility that English-speaking locals felt towards them. Insofar as national consciousness had not yet awakened, Lithuanians felt at home in Polish organizations and communities; in many U. S. locations joint Polish-Lithuanian mutual assistance and mixed parishes were formed.

It was only towards the end of the 19th century that a separate national self-conscious-

ness emerged. This made itself felt first of all in the establishment of separate parishes in those localities where the number of Lithuanians increased and the difference in language became a dividing factor. Sometimes the often stressful division expressed itself in physical clashes between members of the two nationalities. Eventually the Catholic Church in America became a fortress of Lithuania- nism, encouraging the faithful occasionally to resort even to physical force in their defense of Lithuanian values in Lithuanian parishes against the claims of Polish priests.

The division also manifested itself in the joint Lithuanian-Polish mutual assistance and other organizations. This struggle with the Poles over ethnic matters, church ownership, and language was one of the earliest and most important factors in the formation of the Lithuanian national consciousness in the diaspora.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

Diplomatijos šefas: Stasio Lozoraičio įgaliojimai

XX amžiaus Lietuvos egzilinės diplomatijos istoriografijoje, ko gero, dažniausiai cituojamas tekstas yra: „Jeigu čia mus ištiktų katastrofa, tai užsieniuose likusios mūsų diplomatijos šefu skaitykite Lozoraitį, pirmuoju pavaduotoju Klimą, antruoju Šaulį.“¹ Jį galima perskaityti tiek lietuvių diplomatų atsiminimuose, tiek monografijose apie juos, tiek diplomatijos istoriją tyrinėjančiųjų straipsniuose ar dokumentų rinkinių įvaduose². Moksliniuose darbuose šio teksto šaltiniu, kaip pačiu išsamiausiu, dažniausiai nurodomi diplomato Vaclovo Sidzikausko (1893–1973) atsiminimai³. Tai yra šifruota telegrama nr. 288, kurią 1940 m. birželio 1 d. Lietuvos pasiuntinybėms išsiuntė tuometis (1938–1940) Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys (1896–1991).

Praėjus beveik dviem savaitėms, kai buvo išsiųsta telegrama, sovietai okupavo Lietuvą, dar po kelių mėnesių pradėjo užiminėti ir Lietuvos pasiuntinybes užsienyje (Italijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje). Tačiau dėl Vakarų demokratinių šalių, pirmiausia JAV, daugiau nei pusę amžiaus vykdytos Baltijos valstybių⁴ okupacijos nepripažinimo politikos išliko ir toliau veikė kelios Lietuvos pasiuntinybės ir

konsulatai (Didžiojoje Britanijoje, JAV, prie Šv. Sosto, kurį laiką Argentinoje, Brazilijoje, Šveicarijoje). Taigi neegzistuojančiai Lietuvos užsienio reikalų ministerijai pavaldus diplomatinis korpusas užsienyje, arba vadinamoji Lietuvos diplomatinė tarnyba (toliau – LDT) ir jos veikla, tapo naujos kitokios diplomatijos pradžia. Praradusi savo tiesioginę ir teisinę pavaldumą valstybei ir jos institucijai, bet išsaugojusi savo tęstinumą, ji už šalies ribų veikė daugiau kaip pusę amžiaus. Lietuvos Respublikos Nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius prie Šv. Sosto ir Maltos ordinui Kazys Lozoraitis (1929–2007), kalbėdamas apie diplomatinę tarnybą, tiek žodžiu, tiek raštu nuolat pabrėždavo: „... kad pasaulio diplomatijos istorijoje vargu ar būta panašaus atvejo, kai diplomatams itin sudėtingomis ir diplomatinei praktikai labai neįprastomis sąlygomis teko pusšimtį metų atstovauti dėl agresijos iš tarptautinio politinio žemėlapiu išnykusiai valstybei.“⁵

Lietuvos diplomatinei tarnybai daugiau kaip keturiasdešimt metų vadovavo diplomatas, buvęs Lietuvos užsienio reikalų ministras (1934–1938), paskutiniaisiais nepriklausomybės metais Italijoje rezidavęs Stasys

Lozoraitis (1896–1983). Jo, kaip šefo, pareigybė, paremta tik J. Urbšio telegramos tekstu, ir šiandien provokuoja ne vienam klausimui. Tų laikų amžininkų, politikų, diplomatų ir visuomenės veikėjų archyvai, memuarai sukuria painius jų istorijų labirintus. Gal paties S. Lozoraičio archyvas⁶, susidedantis iš 730 bylų, arba daugiau kaip 80 tūkstančių saugojimo vienetų, gali pasakyti, kas iš tiesų buvo Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas?

Už tradicinės diplomatijos ribų

Antrojo pasaulinio karo metais ir po jo, arba per visas Lietuvos okupacijas (nacių ir sovietų), LDT nevedė įprastinių tarpvalstybinių derybų, neratifikavo tarptautinių sutarčių. Lietuvos diplomatai buvo tarptautinių konferencijų, simpoziumų ar įvairių susitikimų, kuriuose vyko didžiosios politikos spektakliai ir jų veikėjų (JAV, SSRS, Didžioji Britanija, Prancūzija, Vokietija, Kinija) užkulisiniai žaidimai, stebėtojai. Kitaip tariant, LDT nevykdė kai kurių savo funkcijų, nes nebuvo institucijos, kuri būtų ją įgaliojusi veikti. Po sovietų okupacijos užsienio valstybėse (su prantama, kurios nepripažino Lietuvos okupacijos) reziduojančių diplomatų sąrašuose lietuviškų pavardžių neliko, bet jos buvo įrašytos tų sąrašų prieduose, kitaip tariant, „už brūkšnio“⁷. Tačiau lietuvių diplomatai nuolat susitikinėdavo ir su juos pripažįstančių, ir su juos oficialiai nepripažįstančių valstybių vadovais ir užsienio reikalų ministrais arba pastarųjų vadovaujamų ministerijų pareigūnais. Jie teikė jiems memorandumus, pro memorijas, žodines ir raštiškas notas dėl Lietuvos okupacijos nepripažinimo, lietuvių tautos teisės į laisvę ir nepriklausomybę. Lietuvių diplomatom, tapusiems lyg ir tarptautinės politikos įkaitais, labai pravertė profesiniai, dalykiniai, o ypač asmeniniai ryšiai. Jie buvo užmegzti dar prieškarui lietuviams reziduojan-

jant įvairiose užsienio šalyse arba Kaune susitinkant su čia veikusiu aktyviu užsienio diplomatinio korpusu. Minėta, kad artimus ryšius su politikais lietuvių diplomatai palaikė net ir tais atvejais, jei pastarųjų vyriausybės jų nepripažino. Pavyzdžiui, sovietams užėmus Lietuvos pasiuntinybę Prancūzijoje, diplomato dr. Stasio Antano Bačkio (1906–1999) butas Paryžiuje keliems dešimtmečiams buvo virtęs tarsi neoficialiu diplomatinio biuru. Jame, ypač Vasario 16-osios minėjimų proga, lankydavosi Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnai, parlamento nariai, politikai, kitų šalių diplomatai⁸. Kitaip tariant, LDT buvo lyg „stipriai diržu suveržta“ užsienio reikalų ministerija.

Netradicine diplomatija galima vadinti ir LDT veiklą lietuviškoje išeivijos erdvėje. Per visus okupacijos metus ji vykdė įprastines, nors taip pat labai apibrėžtas savo pareigas, kaip antai: pasiuntinybių ir konsulatų veiklos priežiūra, atsakomybė už jų turtą, archyvus, taip pat pasų išdavimas ar pratęsimas, informacijos (apie bendrą tarptautinę politinę padėtį, apie tautiečius tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje, apie užsienio reakcijas į Lietuvos laisvinimą) kaupimas ir analizavimas. Tačiau tuo pat metu Lietuvos diplomatai atlikdavo jiems lyg ir tarnybiškai nepriklausančių funkcijų. Žinoma, kad karo ir pokario metais lietuviams pagalbą teikdavo įvairūs lietuvių fondai ir organizacijos (pavyzdžiui: Amerikos lietuvių taryba, Bendrasis Amerikos lietuvių fondas ar Lietuvos Raudonasis kryžius). Tačiau, remiantis bent kelių LDT narių (Broniaus Kazio Balučio (1880–1967), S. Lozoraičio, Aniceto Simučio (1909–2006), Eduardo Turausko (1896–1966)) archyvais, galima teigti, kad ir diplomatai vykdydami panašią veiklą kiek galėdami naudojo savo tarnybine padėtimi, ypač diplomatinės neliečiamybės teise. Rūpindamiesi lietuviais pabėgėliais ar okupacijų įkalintaisiais krašte, jie tarpininkaudavo pirmiausia iš laisvųjų kraštų, kaip antai JAV, persiunčiant lietuvių

siuntas (drabužiai, maistas, pinigai) savo giminėms ir artimiesiems į Vakarų Europą, į deportuotų asmenų stovyklas ar pačią Lietuvą. Karo metais pačiai LDT didelė problema buvo palaikyti tarpusavio ryšius, o tai ypač trukdė jų tarnybinei veiklai (kaip bendros politikos koordinavimas, sprendimai, pasikeitimas informacijomis ir nuomonėmis). Bet vis tiek per diplomatus (arba kaip iki šiol patikimiausiu diplomatinio paštu) ėjo lietuvių asmeninė korespondencija, pavyzdžiui, 1946 metais vien Lietuvos konsulas Niujorke gavo 14 000 laiškų⁹. Diplomatus buvo prašoma persiųsti vieno asmens laišką kitam asmeniui į valstybę, su kuria pirmasis dėl karo padėties ar pokario sumaišties negalėjo susisiekti. Taip pat Lietuvos pasiuntinybės gaudavo paklausimų apie dingusius, ieškomus asmenis, kai masinis tautiečių bėgimas nuo okupacijos, karo fronto ir pabėgėlių stovyklų į laisvuosius kraštus išskyrė šeimas, draugus, artimuosius. Diplomatai tvirtindavo dar Lietuvoje įgyto išsilavinimo ar aukštojo mokslo diplomų nuorašus, taip pat gimimo ar mirties metrikus, santuokos liudijimus, įvairius kitus dokumentus. Pasitraukę iš Lietuvos ir išeivijoje dirbę intelektualai – mokslininkai, kultūros veikėjai, studentai – karo ir pokario metais dažnai kreipdavosi į diplomatus prašydami atsiųsti jiems įvairių knygų, spaudos iškarpų ar kitokių leidinių, kuriuos paprastai dar nepriklausomybės laikais savo bibliotekose buvo sukaupusios pasiuntinybės ar patys diplomatai. 1941 metais apie LDT veiklą jos šefas S. Lozoraitis sakė: „Nė vienas mūsų diplomatų nėra sudėjęs rankas. Kiekvienas, nežiūrėdamas sunkių medžiaginių ir dvasinių sąlygų, veikia taip ir kur reikia, rūpinasi visokeriopais Lietuvos piliečių tremtinių reikalais, veikia spaudoje, visuomenėje, politikos srityje. /.../ Aš žinau tikrai, kiek paguodos suteikė ir suteikia okupuotos Lietuvos žmonėms žinios, kad Lietuvos diplomatai paliko ištikimi savo pareigoms bei priesaikoms ir kad jie tęsia kovą.“¹⁰ Tokia neįprasta LDT veikla

tęsėsi daugiau nei šešis dešimtmečius. Kitaip tariant, greta savo tiesioginių įsipareigojimų, užsienyje likę diplomatai lyg perėmė ir vykdė kitų nepriklausomos Lietuvos valstybinių institucijų veiklą. Taip nedidelio personalo¹¹ LDT tapo beveik universaliai veikiančia valstybine institucija. Jos veikla akivaizdžiai prasilenkė su chrestomatine diplomatija bei tarptautinių santykių teisės kodeksų paragrafais apie diplomatinę pasiuntinybių veikimo ribas¹².

Unikalų, kad LDT, šis valstybingumo likutis, buvo teisiškai pripažįstamas arba iš dalies pripažįstamas kai kurių užsienio valstybių ir tik todėl galėjo veikti. Tačiau norisi išskirti dar kelis epizodus. Išeivijoje veikianti LDT buvo lyg užsienio reikalų ministerija, o LTSR taip pat buvo užsienio reikalų ministerija¹³. Kitaip tariant, vienu metu veikė dvi pagal savo tiesioginę paskirtį neva turėjusios viena kitą dubliuoti institucijos. Vienintelis jų bendras bruožas – abi buvo už tradicinės diplomatijos veikimo ribų: LDT atstovavo nepriklausomai valstybei, kuri buvo okupuota, LTSR URM – okupantams, buvo jų simbolinis įrankis ir „veikia tarnavo ne tiek valstybės, kiek komunistų partijos interesams“¹⁴. O tarp visų politinių, konstitucinių, teisinių ir ideologinių skirtumų yra dar ir tas, kad tarybiniai lietuvių diplomatai dirbdavo ne Lietuvos, o Sovietų Sąjungos pasiuntinybėse. Suprantama, kad tiek sovietų diplomatinės marionetės, tiek LDT nariai neišleisdavo vieni kitų iš savo stebėjimo lauko¹⁵. Beje, valstybinių institucijų persikirtimo atvejis nėra vienintelis Lietuvos diplomatijos istorijoje. Jau nuo 1990 metų pradžios veikė nepriklausoma Lietuvos užsienio reikalų ministerija. O tuo pat metu užsienyje vis dar veikė ta pati LDT, kuri faktiškai dirbo kartu su ministerija. Tuometis Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas dr. S. A. Bačkis jos veikimą sustabdė tik 1991 m. rugsėjo 6 d., kai užsienio valstybės ir, pirmiausia, Sovietų Sąjunga pripažino atkurtąją Lietuvos Respubliką. Kitaip tariant, per visą XX amžiaus antrąją pusę LDT veikimas iš esmės priklausė nuo Lietuvos, kaip

nepriklausomos valstybės, de jure pripažinimo tarptautinės politikos arenoje.

Tarp faktų ir interpretacijų: J. Urbšio telegramos turinys

Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos nr. 288 turinys visada buvo vienas iš diskusinių objektų, ypač politikujančioje lietuvių išeivijoje 5–8 deš., nes jis tiesiogiai buvo susijęs su LDT šefu S. Lozoraičiu bei jo įgaliojimais. Tačiau iki šiol šis tekstas lyg ir nebuvo atidžiau tyrinėtas. Istorikas ir diplomatas Laurynas Jonušauskas knygoje „Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)“⁶ detaliai ištyrinėjo tik telegramos išsiuntimo datų klausimą¹⁶, tačiau antrame plane liko dar kelios gana iškalbingos detalės. Minėta, kad dažniausiai cituojama ministro J. Urbšio siųsta telegrama tapo beveik stereotipu. Kitaip tariant, atrodytų, kad tai vienos telegramos tik vieno sakinio tekstas. Tačiau taip nėra. Visas ir beveik niekur neminimas telegramos turinys, kuris prieš siunčiant buvo užšifruotas ir gautas pasiuntinybėse iššifruotas, yra toks:

„LEGAZIONE LITUANIA VIA NOMENTANA
116 ROMA

121 SS KAUNAS 57 224/223 2 1801 ETAT

SU MUSU PAKARTOTINAI SIULYMAIS ZODZIU IR RASTU DUOTI

APKLAUSINETI MENAMAI BUVUSIUS PARGROBTUOSIUS KARIUS RUSAI LIGI SIOL

NESUTIKO TAIP PAT MUMS NEPRANESA NEI SAVO TURIMU DUOMENU KURIE

GALETU PALENGVINT MUMS METAMU KALTINIMU TYRINEJIMA STOP

JU REIKALAUJAMU SUIESKOTI IR PRISTATYTI JIEMS KARIU NEDUODA

JOKIU ARTIMESNIU APIE JUOS ZINIU KURIOS GALETU PALENGVINTI JU

SURADIMA STOP

TENKINAMASI GARSIU IR BENDRAI FORMULUOTU KALTINIMU KAS MUMS

SUDARO AISKU ISPUDI PRIEKABIU IESKOJIMO MUMS DAR NEZINOMAI

TIKSLAIS STOP

DEL TU PRIEZASCIU IR NOREDAMI SU-TRUMPINTI ITEMPIMA KURS

KRASTE KELIA NERIMO PASIULIAU SIENADIE NUVYKTI MASKVON ISSIAISKINTI

KAS ATSITIKO BET ATSAKymo DAR NEGAUVAU STOP SIAIP JAU KITU KOKIU

NERAMINANCIU ZENKLU NERA ESTIJOJE BEI LATVIJOJE RAMU TIK PRAVDA

BUVO UZSIPUOLUS ESTIJA UZ PROANGLISKUMA STOP

SIS UZSIPUOLIMAS LYGIAI KAIP SOVIETU ATREZIMAS ANGLAMS DEL

KRIPPSO SIUNTIMO TENKA TUR BUT SKAITYTI SOVIETU PASIGERINIMU

VOKIECIAMS KAD NUKREIPUS JUJU DEMESI NUO SAVO UZMACIU BALTIOJ STOP

JEI CIA MUS ISTIKTU KATASTROFA TAI UZSIENIUOSE LIKUSIOS MUSU

DIPLOMATIJOS SEFU SKAITYKITE LOZORAIRAITI PIRMUOJU PAVADUOTOJU KLIMA

ANTRUOJU SAULI STOP

GAUNA BERLIN ROMA PARIS LONDON WASHINGTON STOCKHOLM¹⁷

Šitas iššifruotas tekstas, siųstas į Lietuvos pasiuntinybę prie Kvirinalo (Italija), kaip, ko gero, pats svarbiausias dokumentas, yra saugomas paties LDT šefo S. Lozoraičio archyve pirmo aprašo pirmoje byloje. Tai dokumentas su antspaudu „Originalui atitinka“, o po juo ranka įrašyti „S. G.“ (pasirašyta?) bei skaičiai ir data „Nr. 5963/1954. IX. 23.“¹⁸ Galima spėti, kad inicialai priklauso tuomečiam Lietuvos pasiuntinybės prie Šv. Sosto vadovui Stasiui Girdvainiui (1890–1970).

Beveik toks pat tekstas arba kiek sulietuvinto ir stilistiškai tvarkyto teksto kopija saugoma asmeniniame lietuvių išeivijos visuomenės veikėjo, žurnalisto, rašytojo ir vertėjo Bronio Railos (1909–1997) archyve (Išeivijos studijų centras, Vytauto Didžiojo universitetas, fondo nr. 19). Jo teksto pabaigoje prirašyta: „Urbšys 1284. Iššifruota: Dalinai 31.

V. 40 popiet, Baigta su dideliu vargu VI. 40, 12 val. 30 min.¹⁹ Šią kopiją 1969 m. kovo 10 d. B. Railai pasiuntė diplomatas Antanas Liutkus (1906–1970). Beje, ten nurodoma: „Urbšys 1284“, o ne kaip paprastai: „Urbšys 288“. Gal tai tik spausdinimo klaida?

Minėta, kad visas telegramos tekstas paskelbtas ir diplomato V. Sidzikausko prisiiminimuose²⁰. Tačiau jis, sulietuvintas ir stiliistiškai sutvarkytas, vis dėlto skiriasi nuo telegramos originalo (jei tokiu laikome paties S. Lozoraičio archyve saugomą dokumentą). Tekste trūksta ne tik kelių žodžių (pavyzdžiui, V. Sidzikausko tekste nėra žodžio „menamai“ ir įrašyta „buvusius pagrobtuosius karius“), bet nėra ir viso gana reikšmingo sakinio: „tenkinamasi garsiu ir bendrai formuluotu kaltinimu: „kas mums sudaro aisku ispudi priekabių ieskojimo mums dar nezinomais tikslais stop“. Pažymėsime, kad kituose įvairaus pobūdžio – nuo atsiminimų iki mokslinių publikacijų – tekstuose cituojamas arba laisvai (tai yra ne pažodžiui) pateikiamas tik paskutinis telegramos sakiny. Teksto skirtumų yra tik žodžių galūnėse arba jų išdėstymo tvarkoje, kurie iš esmės nekeičia jo prasmės. Pavyzdžiui, paties dr. S. A. Bačkio iššifruotas telegramos paskutinis sakiny nuo S. Lozoraičio archyve saugomo dokumento skiriasi tik vienu žodžiu: ne „skaitykite“, o „laikykite“²¹. Beje, teoriškai visi pažodžiui cituojami tekstai turėtų būti vienodi, nes URM ir pasiuntinybės naudojo vieną diplomato B. K. Balučio sudarytų šifrų sistemą. Suprantama, kad kiekvienas perpasakotojas telegramos teksto žodžius sudėliotų kita, bet prasmės nekeičiančia tvarka (nors lietuviškoje istoriografijoje esama ir tokių atvejų, kai nurodoma klaidinga telegramos išsiuntimo data – 1940 m. vasario 15 d.²²).

Paties šefo S. Lozoraičio archyve saugomi dar keli ir italų kalba spausdinti J. Urbšio telegramos tik paskutinio sakinio nuorašai, kuriuose šefo pavadootojų Petro Klimo (1891–1969) ir dr. Jurgio Šaulio (1879–1948) pavardės sukeistos vietomis:

„121 SS KAUNAS 57 224/223 2 1801 Etat. Se ci dovesse sopravvenire la catasrofe considere Lozoraitis capo del servizio diplomatico rimanente all'estero, Šaulys primo sostituto, Klimas secondo sostituto. Urbšys 288“²³.

Telegramos fragmento italų kalba numeriai sutampa ir su S. Lozoraičio archyve saugomu dokumentu ir su kitur tiksliai cituojamos telegramos numeriais, tačiau nesutampa tik šefo pavadootojų pavardžių tvarka. Ši viename archyvo lape cituojama telegrama vėl atkartoja kitame lape, kurio apačioje taip pat italų kalba išspausdintas toks tekstas: „Il primo sostituto sig. Jurgis aulys, Inviati Straordinario e Ministro Plenipotenziario di Lituania a Berna e morto in Svizzera, centre il secondo sostituto sig. Petras Klimas, Inviato Straordinario e Ministro Plenipotenziario di Lituania a Parigi, fu arrestato e deportato dai tedeschi in Lituania, quindi deportato dai sovietini in Siberia, e literato, mori a Kaunas in Lituania.“²⁴ Galima spėti, kad šie tekstai – ir telegramos paskutinis sakiny, ir informacija apie P. Klimą bei dr. K. Šaulį – parašyti daug vėliau arba po jame minimos P. Klimo mirties (1969 m. sausio 16 d.). Beje, šis fragmentas italų kalba turi vieną (gal neaktualų, bet su klaustuku) sutapimą su minėtąja A. Liutkaus pasiųsta kopija B. Railai – 1969 metai arba po paskutinio LDT šefo pavadootojo mirties (dr. J. Šaulys mirė 1948 m. spalio 18 d.). Kol kas paslaptis, kodėl tekste italų kalba pavadootojų pavardės sukeistos vietomis. Akivaizdu, kad tai ne spausdinimo klaida.

J. Urbšio telegrama, net ir iššifruota, kečia dar daugiau klausimų ir mažai užtikrintų atsakymų. Perskaičius visą telegramos tekstą galima net įtarti, kad ji siųsta tik kaip eilinė Užsienio reikalų ministerijos informacija pasiuntinybėms, o paskutinis sakiny įrašytas tarsi netyčia. Tai liudytų ir diplomato V. Sidzikausko komentarai: „...tik perkūnui trenkus gal Urbšys pasiuntė telegramą, paskirdamas p. Lozoraitį „diplomatijos šefu“²⁵. Tuomečio krašto apsaugos ministro, generolo Kazio Musteikio (1894–1977) atsiminimuose

šie įvykiai, minimos pavardės ir postai taip pat pateikiami kaip atsitiktiniai veiksmai: „... iš Prezidento kabineto išėjo Urbšys ir pats Prezidentas. Priėjau pasisveikinti. Ir štai tada išgirdau Prezidentą sakant Urbšiui, kad ar nereikėtų, tokiai įtemptai padėčiai esant, vieną diplomata nuziūrėti vyresniuojų,... /.../ Kitą kartą kalba buvo labai trumpa. Urbšys pasakė: „Tai gerai, pone Prezidente, skirkime Lozoraitį.“ Prezidentas sutiko ir liepė Urbšiui neatidėliojant pranešti tai, kam reikia.“²⁶

Pažymėsime, kad likus vos trims savaitėms iki prarandant nepriklausomybę Lietuvos užsienio reikalų ministras vis dar buvo įsitikinęs, kad santykiai su sovietais yra geri, o pirmuosius nerimo ženklus jis pastebėjo tik 1940 m. gegužės 25 d.²⁷, kai sovietai įteikė protesto notą dėl neva grobiamųjų jų karių. Jei J. Urbšys tikrai sunerimo tik tada (profesinės patirties ir diplomatinio išvalgumo stoka ar besąlygiškas tikėjimas pasirašytu Taikos sutarties dokumentu?²⁸), šis faktas gali dar labiau sutvirtinti spėjimą, kad jo siųstos telegramos paskutinis sakinytis tikrai įrašytas, jei ne atsitiktinai, tai neabejotina, kad paskubomis. Mat iki tol nei prezidentas, nei vyriausybės nariai nekreipė dėmesio į dar 1939 m. rudenį išsakytus užsieny rezidavusių Lietuvos diplomatų perspėjimus dėl galimos sovietų agresijos (beje, šiuo reikalu S. Lozoraitis į URM kreipėsi dar anksčiau). Tų metų spalio 29 d. – lapkričio 2 d. Paryžiuje susitikę B. K. Balutis, P. Klimas ir S. Lozoraitis (turėjo dalyvauti ir dr. J. Šaulys, tačiau atsisakė dėl tarnybinių reikalų) parengė išsamų memorandumą. Jame buvo surašytas eventualus vyriausybės veiksmų planas po galimos sovietų agresijos: vyriausybės perkėlimas į užsienį, finansavimų klausimai, santykiai su užsienio valstybėmis ir atskirai su sovietais, lenkais bei latviais ir estais²⁹. Parengtą memorandumą tarsi liūdno ateities scenarijų S. Lozoraitis nuvežė į Kauną. Deja, tada į šį dokumentą buvę pažiūrėta atsainiai, tai yra atsisakyta imtis jau anuomet valstybei ypač gyvybiškai svarbių veiksmų, nors jo įgy-

vendinimas galėjo būti tvirtas veiksmų planas po okupacijos ir tarsi draudimo liudijimas (de jure pripažinimas) tarptautinėje arenoje. Į minėtą memorandumą nebuvo atkreiptas dėmesys ir 1940 metų gegužės pradžioje, kai S. Lozoraitis pats dar kartą bandė apie jį priminti ir, kaip pavaldus asmuo, kreipėsi į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją. Tačiau šio dokumento turinys peržengė URM kompetencijas, jį galėjo svarstyti tik Respublikos prezidentas ir vyriausybė. Tad gali būti, kad tik tos pačios gegužės pačioje pabaigoje prezidentas ir užsienio reikalų ministras prisiminė tą pusės metų senumo memorandumą. Deja, ir šį kartą buvo atsisakyta nuodugnesnių svarstymų (gal šį kartą dėl laiko stokos?) ar bent teisinio pagrindimo paieškų. Apsiribota tik vienu sakiniu tikintis, kad LDT šefo ir jo pavaduotojų paskyrimai yra tik formalumas arba šioks toks apsidraudimas.

Anksčiau cituotuose atsiminimuose nurodoma, kad lemiamą sprendimą dėl S. Lozoraičio paskyrimo LDT šefu lėmė prezidentas A. Smetona ir užsienio reikalų ministras J. Urbšys. Tačiau kodėl šefo pavaduotojais buvo paskirti P. Klimas ir dr. J. Šaulys? Generolas K. Musteikis rašė, kad LDT šefu J. Urbšys pirmiausia pasiūlė paskirti P. Klimą. Tačiau prezidentas nesutiko nei su P. Klimo („...geras lietuvis, patyręs diplomatas, bet jau 20 metų gyvena ne Lietuvoje – atsilikęs nuo mūsų reikalų“³⁰), nei su kita J. Urbšio siūlytąja, tai yra dr. J. Šaulio kandidatūra („Kažin ar bus gerai? /.../ Bet vedęs nelietuvė“³¹). Generolo žodžius po daugelio metų patvirtino ambasadorius K. Lozoraitis: prezidentui A. Smetonai, nepaisant senos ir artimos draugystės, netikusi dr. J. Šaulio kandidatūra, nes buvo gana tingus žmogus, vedęs italę³². Tada prezidentas pasiūlė S. Lozoraičio kandidatūrą. Pasak ambasatoriaus, keista, kad šios kandidatūros nepasiūlė pats J. Urbšys, nes abu jie buvo bendradarbiai, draugai, vienas kitą gerai pažinojo. Sunku pasakyti, ar renkantis diplomatus kokį nors vaidmenį vaidino asmeniniai paties

prezidento santykiai su kiekvienu iš jų, tačiau tiek dr. J. Šaulys, tiek P. Klimas buvo senų laikų A. Smetonos bendražygiai, visi trys Nepriklausomybės Akto signatarai. Vienintelis S. Lozoraitis buvo jaunosios kartos diplomatas, kuris, ko gero, sparčiausiai kilo karjeros laiptais nepriklausomoje Lietuvoje³³. Antra, S. Lozoraitis buvo vienintelis užsienio reikalų ministro pareigas ėjęs diplomatas ne tik tarp trijų išvardytųjų, bet ir tarp visų tuo metu užsienyje rezidavusių diplomatų. Jis buvo ir paskutinis prieš J. Urbšį užsienio reikalų ministras. Beje, URM vadovo patirties turėjo ir P. Klimas, pirmaisiais nepriklausomybės metais buvęs faktišku ministerijos vadovu³⁴, o vėliau oficialiai ėjo viceministro pareigas. Būtina paminėti (bent kaip 1939 m. rudenį parengto memorandumo dalyvi) B. K. Balutį, kuris nuo 1934 metų rezidavo Londone ir kuris per visą savo diplomatinę karjerą nuolat atsisakydavo jam siūlomo URM vadovo posto³⁵. Gal todėl ir svarstymų dėl jo kandidatūros būti įrašytam į J. Urbšio telegramos tekstą nebuvo. Beje, trejetuko ir netgi tokio paties, kaip telegramoje, formulė buvo minima ir 1940 metų lapkritį, kai buvo rengiamas „Kybartų aktų“ tekstas su visais konstituciniais pagrindimais ir teisiniais įgaliojimais³⁶.

Dar vienas momentas – visi trys J. Urbšio telegramoje išvardytieji buvo „europiečiai“, tai yra rezidavę Vakarų Europos valstybėse. Generolo K. Musteikio atsiminimuose apie LDT šefo ir pavaduotojų svarstymus rašoma, kad prezidentas A. Smetona užsiminė, esą „kol kas Lozoraitis yra atstovas dar nekariaujančiame krašte, tai jo veikla nebūtų varžoma“³⁷. Fašistinė Italija į Antrojo pasaulinio karo frontą įsitraukė jau 1940 metų liepos mėnesį. Bet problema ne ta, kad ji buvo ne sąjungininkų, o vadinamosios „Ašies“ narė³⁸ (juk vėliau Lietuvos politikai daugiau orientavosi į Vokietiją, kaip galimą laisvintoją nuo sovietų okupacijos). Lietuvos prezidentas ir užsienio reikalų ministras, jei būtų įvertinę visus galimus karo fronto pasi-

keitimus, ir gal tada LDT šefu būtų paskyrę jei ne dr. J. Šaulį, kuris buvo neutralioje Šveicarijoje, tai gal iš viso geografiškai nutolusį nuo Antrojo pasaulinio karo audrų, – JAV ar Pietų Amerikoje rezidavusį Lietuvos diplomatą. Tačiau anapus Atlanto dirbantys lietuvių diplomatai nebuvo net minimi kandidatais į LDT šefo ar pavaduotojų postus ne tik dėl atstumo, bet ir todėl, kad iki Antrojo pasaulinio karo šis žemynas Lietuvos istorijoje nevaikino tokio svarbaus vaidmens, kaip vėlesniais karo metais ir ypač po jo. Kitaip tariant, tuomet JAV dar nevyravo tarptautinėje arenoje, o didžiausi ikikariniai Lietuvos diplomatų „mūšiai“ (dėl Lietuvos sienų, Vilniaus ir Klaipėdos) vyko Europoje. Deja, nei prezidentas A. Smetona, nei ministras J. Urbšys nenumatė, kad dar tų pačių 1940 metų vasarą ar kiek vėliau S. Lozoraitis, P. Klimas ir dr. J. Šaulys liks be pasiuntinybių. Tikėtina, kad pasirinkimui jokios įtakos neturėjo ir telegramoje išvardytųjų amžius. Suprantama, S. Lozoraitis (g. 1898 m.) buvo gerokai jaunesnis už dr. J. Šaulį (g. 1879 m.) ir kažkiek už P. Klimą (g. 1891 m.). Galima spėti, kad tada mažai kas tikėjosi, kad viskas užtruks taip ilgai, o S. Lozoraitis, pergyvenęs abu pavaduotojus, šefo pareigas eis daugiau kaip 40 metų, arba iki pat mirties (1983 m.). Visi tikėjosi greitos karo pabaigos ir visiems teisingos Taikos konferencijos.

Užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos teksto paskutiniame sakinyje, kuris lyg įsteigia ir Lietuvos diplomatinę tarnybą, ir jos šefo pareigybę, nėra nurodyta konkrečios jų veikimo pradžios, tai yra nėra datos. „Katastrofa“ galėjo būti ir tik prezidento ar tik vyriausybės narių kaita nepriklausomoje valstybėje arba (tai ir atsitiko) jos okupacija. Tad J. Urbšio telegramos tekstas „datą“ turi: 1940 m. birželio 15 d., kai sovietai užėmė Lietuvą. LDT šefas S. Lozoraitis apie tai savo interviu sakė: „...1940 m. birželio mėn. 1 dieną man buvo pavesta katastrofos, tai yra, visiškos Lietuvos okupacijos atveju, būti Lietuvos diplomati-

jos, likusios užsieny, šefu...“³⁹. Tai patvirtintų dr. S. A. Bačkio, antrojo LDT šefo, knygos pavadinimas „Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)“⁴⁰. Tačiau pavadinime esanti antroji data tikrai nerodo, kad 1990 m. kovo 11 d. buvo sustabdyta LDT veikla. Kaip jau buvo minėta, savo įgaliojimus Lietuvos užsienio reikalų ministerijai dr. S. A. Bačkis perdavė tik kitais metais, 1991 m. rugsėjį.

Telieka pažymėti, kad jei ne 1939 m. diplomatų rengtas memorandumas, tai bent LDT šefo ir jo pavaduotojų kandidatūros būtų svarstomos aukščiausiu lygiu – prezidento ir ministrų kabineto narių posėdyje, ir jei būtų buvęs priimtas atskiras nutarimas ir parengtas protokolas, užsienio reikalų ministro J. Urbšio siųstoje telegramoje nr. 288 paskutinio sakinio apie LDT šefą ir jo pavaduotojus net nebūtų. Jis būtų buvęs išsiųstas kaip atskiras dokumentas, o jo pradžioje būtų buvusi įrašyta konstitucine teise paremta formulė „Lietuvos Respublikos prezidento įsakymu...“ ar panašiai. Tada ir tokios telegramos turinys būtų įgijęs teisinį pagrindą. Dar didesnė jo vertė būtų buvusi, jei prie jo būtų buvęs prirašytas dar bent vienas paaiškinantis sakiny. Tada toks „pamatas“ būtų labai pravertęs patiems diplomatom ir koordinuojant savo veiklą, ir sklaidant politikuojančios lietuvių išeivijos visuomenės abejones, ypač dėl šefo statuso. Deja, vieninteliu Lietuvos diplomatinės tarnybos veikimo atskaitos tašku tapo „jeigu“, o užšifruotas, telegrafiniais rašmenimis užrašytas, be datų, be antspaudų, su pavardėmis, bet be vardų inicių pasiųstas paskutinis teksto sakiny virto pagrindiniu Lietuvos diplomatinės tarnybos ir jos šefo institucijos įsteigimo aktu.

Įdomu tai, kad telegramą gavo visos pasiuntinybės, tačiau po trijų mėnesių Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone vadovas Povilas Žadeikis (1887–1957) savo laiške S. Lozoraičiui rašė: „prašyčiau atsiųsti man Pas-bės paliudytą nuorašą telegramos N. 288, ant kurios Tamsta atremi paskyrimų galę.“⁴¹ Galima tik spėti, kad P. Žadeikiui, rezidavusiam JAV ir palaikiusiam

ties patiems lietuvių diplomatom, tiek bendrai vedamai Lietuvos laisvinimo bylai itin svarbius ryšius su Valstybės departamentu (taip vadinama Užsienio reikalų ministerija), reikėjo ne teksto, kurį be abejonės pasiuntinybė turėjo, o paties LDT šefo parašo ir atspaudų, kurie paprastai yra vieni iš teisinio įrodymo elementų. Minėtuose 1940 metų lapkritį parengtuose „Kybartų aktuose“ jau buvo įrašyta „Remdamasis Lietuvos Konstitucija...“⁴²

Šefas: valstybės įpareigotas

Tarptautinis žodžių žodynas pateikia du šefo (prancūzų k. – „chef“, lotynų k. – „caput“ – „galva“) termino aiškinimus: įstaigos, įmonės vadovas arba globojantis ar teikiantis pagalbą asmuo⁴³. Lietuvių išeivijoje leistoje enciklopedijoje greta tokių pat šefo termino paaiškinimų⁴⁴ pateikiama dar viena nuoroda – „Diplomatijos šefas“, kurio „pavadinimas, atsiradęs Lietuvos diplomatinėje tarnyboje ryšium su užsienio reikalų min. J. Urbšio 1940 VI 2 telegrama nr. 288, sugestionuojančia „Jei mus ištiktų katastrofa, laikyti Stasį Lozoraitį likusios užsienyje diplomatijos šefu“⁴⁵. Taip užsienio reikalų ministro telegrama tapo ne tik vieninteliu LDT šefo paskyrimą įrodančiu dokumentu, bet ir „Diplomatijos šefo“ termino pagrindu.

Po 1940 m. birželio 15 d. sovietai pradėjo „laisvų“ Seimo rinkimų ir „savanoriško“ Lietuvos įstojimo į SSRS sudėtį inscenizacijas⁴⁶. Tačiau okupantų prisidengimas konstitucinėmis teisėmis vis dėlto nesuklaidino kai kurių LDT narių ir ypač jos šefo. „Manau, kad tėvai aiškiai suprato, kas darosi. Jiems sovietų invazija nebuvo netikėta. Prisimenu, kaip tėvas 1940 m. žiemą ir pavasarį kalbėdamas telefonu su kolegomis iš Užsienio reikalų ministerijos ragino juos, jei paaiškėtų, kad priešintis neįmanoma, kuo skubiau išvykti iš Lietuvos“⁴⁷, pasakojo ambasadorius K. Lozoraitis. Tuo metu S. Lozoraitis intensyviai palaikė ryšius su lietuvių diplomatais, rezi-

davusiais Vokietijoje, Šveicarijoje, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje. Susisiekimas ir veiksmų derinimas su lietuvių diplomatais, dirbusiais JAV, taip pat buvo paties S. Lozoraičio rankose. Jis dar prieš sovietų režisuijamus rinkimus pareiškė savo nusistatymą: „Seimui nubalsavus, pareikšti motyvuotą protestą vietos Vyriausybei“⁴⁸. Beje, protestų tekstai taip pat S. Lozoraičio nurodymu jau buvo parengti daug anksčiau, nei įvyko patys „rinkimai“. Pasak diplomato E. Turausko, „dar prieš protesto ėtikimą Lozoraitis vienam iš telefonėtų pastebėjo, kas darytų žodžiu ar raštu, pagal aplinkybes“⁴⁹. O artėjant prijungimo datai, LDT šefas „prašė pranešti postams: vengti perduoti namus tiesiai rusams, prašant vietos valdžią tarpininkauti, archyvus sunaikinti arba saugiai padėti“⁵⁰. Sovietams pradėjus užiminėti Lietuvos pasiuntinybes, S. Lozoraitis, kaip reziduojantis diplomatas Italijoje, mėgino gelbėti Lietuvai priklausančią turtą. Jo nurodymu Lietuvos diplomatas prie Šv. Sosto S. Girdvainis kreipėsi į Vatikaną dėl Lietuvos pasiuntinybės Italijoje pripažinimo esant Lietuvos pasiuntinybės prie Šv. Sosto nuosavybe⁵¹. Bet Vatikanas nesutiko. Viena iš spėjimų priežasčių – Lietuvoje vis dar buvo likęs ten ką tik paskirtas Šv. Sosto nuncijus arkivyskupas Luigi Cendoza (1883–1969). Kitaip tariant, Vatikanas nenorėjo komplikuoti savo santykių su sovietais, kurių įkaitu galėjo tapti pats nuncijus. Tad Lietuvos pasiuntinybės Italijoje pastatas po dviejų mėnesių vilkinimo atiteko sovietams, o dokumentai, archyvas ir kitas turtas buvo perkelti į Lietuvos pasiuntinybę prie Šv. Sosto⁵². Ten apsigyveno ir pats S. Lozoraitis su šeima⁵³. Netekęs pasiuntinybės ir diplomatinio posto, S. Lozoraitis beveik visada ėjo tik LDT šefo pareigas (1960–1965 metais buvo Lietuvos atstovas Prancūzijoje).

LDT šefui dirbti su kolegomis diplomatais neturėjo būti sudėtinga. Praktiškai tai buvo tos pačios sudėties ir gerai pažįstamas korpusas, kuriam jis vadovavo dar nepriklausomybės

laikais. Pasak ambasadoriaus K. Lozoraičio, „diplomatai be išimties pritarė Juozo Urbšio nurodymui, jo laikėsi ir per visą okupacijos laikotarpį veikė suderintai su tarnybos šefu. Gi pats tarnybos šefas S. Lozoraitis niekuomet savęs nelaikė viršininku, aukštesniu už savo kolegas, galinčiu įsakinėti. Jo įsitikinimu, tarnybos šefui buvo skirtas „primus inter pares“ – pirmojo tarp lygiųjų vaidmuo, šio principo jis visada laikėsi.“⁵⁴ Tačiau žvelgiant giliau, LDT šefas negalėjo likti tik šiame vaidmenyje. Vadovaujantis 1938 metų Lietuvos Respublikos Konstitucija, užsienio reikalų ministras galėjo tik teikti diplomatų kandidatūras, o skyrimo dokumentus pasirašydavo... tik prezidentas. Užsienio reikalų ministras pats galėjo suteikti tik laikinai einančiojo įgaliootojo ministro pareigas. LDT veiklos metais šefas pasirašydavo diplomatų skyrimo į naujas rezidavimo vietas aktus ar jų pakėlimo tarnyboje raštus. Jo įsakymu, anapilin išėjus vienam diplomatai, jo vieton stodavo kitas, paprastai buvęs jo pavaduotojas (pavyzdžiui, 1967 metais mirus nepaprastajam pasiuntiniui ir įgaliotajam ministrui B. K. Balučiu, rezidavusiam Londone, jį pakeitė V. Balickas (1904–1996), kaip laikinasis reikalų patikėtinis). Dokumentų tekstai būdavo parengiami pagal visas tarnybiniam raštams privalomas formas. LDT šefas S. Lozoraitis savo titulą, parašą ir antspaudą dėdavo ir po dokumentais, skirtais užsienio šalių vadovams, vyriausybėms nariams, įvairioms tarptautinėms organizacijoms ir pan. Kitaip tariant, S. Lozoraitis buvo priverstas peržengti „primus inter pares“ ribas ir tapti vadovaujančiuoju asmeniu su visomis juridinėmis formulėmis. Gal todėl tiek LDT, tiek politiškai aktyvioje lietuvių išeivijoje nuolat iškildavo pačios „šefo“ sąvokos turinio klausimas. Pasak dr. S. A. Bačkio, „po tos telegramos nebuvo jokių kitų nurodymų, kokias teises turi diplomatinio šefas ir kaip jis turės dirbti su pavaduotojais...“⁵⁵ Net praėjus metams po jos išsiuntimo, Lietuvos pasiuntinys Vašingtone P. Žadeikis savo privačiame laiške presiden-

tui A. Smetonai klausė: „Pasiuntinybei svarbu žinoti Tamstos interpretacija p. Urbšio telegramos skiriant p. St. Lozoraitį diplomatinės tarnybos čefu užsieniuose. Kokios čefo funkcijos politikos ar administracijos srityje: ar jis gali duoti įsakymus dėl politinės orientacijos, ar gali skirti valdininkus, ar nustatinėti atlyginimą veikiančioms Pasiuntinybėms?“⁵⁶ Galima įtarti, kad toks P. Žadeikio paklausimas turėjo gana realų ir net apskaičiuojamą pagrindą, nes kaip tik tuo metu buvo sprendžiamas LDT finansavimo klausimas iš JAV bankuose laikomų Lietuvos lėšų⁵⁷.

Minėta, kad Antrojo pasaulinio karo metais susisiekimas tarp valstybių buvo ypač komplikotas: skirtingos fronto pusės, karo lauko būklė, cenzūra. O susisiekimas su Italija, kurioje dirbo LDT šefas, buvo ypač prastas. 1940 metų vasarą S. Lozoraitis dar galėjo gana lengvai susisiekti su diplomatinės tarnybos nariais ir koordinuoti bendrą veiklą, o vėliau susisiekimas tolydžio darėsi sudėtingesnis. Kadangi S. Lozoraičio siunčiama ir gaunama korespondencija buvo tikrinama, jis laiškus pasirašydavo dviem „St.“ raidėm, siunčiama korespondencija buvo adresuojama per Lietuvos pasiuntinį prie Šv. Sosto S. Girdvainį, o S. Lozoraičio pavardė iš viso nebuvo minima⁵⁸. Pažymėsime, kad ne tik karo metais, bet ir daug vėliau korespondenciniai ryšiai su Roma liko ypač prasti. Esant tokiai padėčiai 1941 m. liepos 7 d. (arba praėjus dviem savaitėms po užklausimo dėl LDT šefo funkcijų) P. Žadeikis vėl užsiminė prezidentui A. Smetonai: „būtų geriau, kad vietoje diplomatinės tarnybos šefo, būtų kolegija iš trijų: Dr. Šaulys, pirmininkas, p. P. Klimas ir p. E. Turauskas, sekretorius.“⁵⁹ P. Žadeikis siūlė iš esmės tą pačią „trijų“ formulę, tik be šefo pareigybės arba tik jo pavadinimo. Diplomato paklausimas patvirtino LDT tarpusavio susisiekimą problemą, o minimos pavardės buvo pasirinktos greičiausiai dėl šių tarpusavio ryšio, susižinojimo, susisiekimą, korespondencijos. Kitaip tariant, pagrindi-

nis vaidmuo teko geografinė padėčiai. 1942–1943 metais dr. J. Šaulys ir E. Turauskas, abu rezidavę Šveicarijoje, bei Prancūzijoje dirbęs P. Klimas ne tik kelis kartus per savaitę kalbėdavosi telefonu, susirašinėdavo, bet ir dažnai svečiuodavosi vieni pas kitus.

P. Žadeikio siūloma reforma nebuvo susidomėta, nes iš esmės ji prieštaravo užsienio reikalų ministro J. Urbšio paskyrimams. Tad remdamasis ta pačia J. Urbšio telegrama jau 1942 m. sausio 15 d. dr. J. Šaulys į Romą siunčiajame šifruotoje telegramoje rašė: „Lozoraičiui neatidėtinai reikalai bei susisiekimą sutrikimas privertė mane jau nuo gruodžio pasiimti Tamstos pavadinimą šefo pareigose stop mano raštas tuo reikalu neprištas Tamstai dėl susisiekimą trūkumų stop raštą gausit pirma pasitaikiusia gera proga.“⁶⁰ Po kelių dienų (1942 m. sausio 20 d.) S. Girdvainis atsakė: „nuo Lozoraičio primo sutinka Šaulio pavadinimą /.../ septima prašo parūpinti šveicarų vizą dviem savaitėm, nes Italijon gaut negalima“⁶¹. Pažymėsime, kad sprendimas dėl diplomatinės tarnybos šefo pareigų perdavimo jo pavaduotojui buvo priimtas ne Romoje ar Berne, o... Vašingtone. Mat dr. J. Šaulys, prieš ryždamasis pasiųsti minėtą telegramą S. Lozoraičiui, apie savo ketinimus pranešė ir pritarimą gavo iš Lietuvos pasiuntinio JAV P. Žadeikio ir ten apsistojusio prezidento A. Smetonos: „stasio šefo pareigų perleidimu tamstai niekas cionai nepriesingas.“⁶² Nors oficialiai dr. J. Šaulys pavadavo S. Lozoraitį, duomenų, kad jis pasirašinėdavo kaip LDT šefo pavaduotojas ar net pats šefas, kol kas nepavyko rasti.

S. Lozoraitis prie savo pareigų grįžo 1945 metų pabaigoje. Pasak dr. S. A. Bačkio, „po 1946 m. balandžio 8 d. S. Lozoraitis savo raštus pasirašydavo tik kaip Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas, o kartais dar pridurdavo: „Buves Lietuvos užsienio reikalų ministras.“⁶³ Beje, LDT nariai, pristatydami šefą užsienio šalių įvairaus rango pareigūnams ar raštuose jiems, vardydavo senuosius S. Lozoraičio titulus: buves Lietuvos užsienio reikalų ministras,

buvęs Lietuvos pasiuntinys Italijoje⁶⁴ (gal tai buvo daroma norint pabrėžti LDT šefo pasirašytų įsakų teisinį statusą?). S. Lozoraitį vadinti „diplomatijos šefu“, o ne, pavyzdžiui, „diplomatų šefu“, būtų tiksliausia, remiantis pačiu Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos tekstu: „...mūsų diplomatijos šefu skaitykite Lozoraitį.“⁶⁵

Pirmaisiais LDT nariais buvo paskirti trys asmenys. Tačiau iš esmės S. Lozoraitis buvo vienas. Pirmasis pavaduotojas P. Klimas, nors ir turėjo diplomatinį statusą, tačiau nacių buvo suimtas 1943 m. rugsėjo 19 d. Po konclageriuose praleistų metų diplomatas grįžo į Lietuvą, bet 1945 m. vėl buvo suimtas, tik dabar jau sovietų, ir ištremtas į Sibirą. Iš čia į Lietuvą P. Klimas grįžo po dešimties metų. Reikia pasakyti, kad, jam grįžus į tėvynę ir apie save pranešus artimiesiems, prancūzų ir sovietų diplomatinuose koridoriuose bei lietuvių diplomatinės tarnybos raštuose ir privačioje korespondencijoje galima rasti duomenų apie pastangas P. Klimui išvykti į Prancūziją. Bet jis taip ir liko Lietuvoje, čia ir mirė. Tačiau nors P. Klimas buvo ilgą laiką tremtyje ir iš esmės negalėjo eiti savo pareigų, S. Lozoraitis jį vis tiek traktavo kaip LDT šefo pavaduotoją, jo iš pareigų neatleido, neieškojo kitos jį galinčios pakeisti kandidatūros⁶⁶.

Dar 1948 metais mirė LDT šefo pavaduotojas dr. J. Šaulys, o, kaip minėta, ištraukti į Vakarus iš tremties grįžusio P. Klimo nepavyko. Šefui likus be pavaduotojų, suprantama, turėjo kilti jų klausimas. Ko gero, pirmasis šią problemą 1951 metais iškėlė dr. Albertas Gerutis (1905–1985) savo privačiuose laiškuose S. Lozoraičiui: „Mirus Dr. Šauliui ir dingus Min. Klimui, Tamsta likai vienas dipl. hierarchijoje. Ar nereikėtų aptvarkyti Tamstos pavaduotojų klausimą?“⁶⁷ Tada buvo kalbama tik apie pavaduotojus, bet ne apie LDT šefo posto pamainą. Vėliau arba likus metams iki Lietuvos pasiuntinio JAV P. Žadeikio mirties (1957 m.) tarp čia gyvenančių lietuvių pasklido kalbos apie permainas pa-

čioje LDT. 1956 m. gegužės 9 d. laiške LDT šefui S. Lozoraičiui generalinis konsulas J. Budrys perspėjo: „...pasklido kalbos apie laukiamas dideles reformas diplom. tarnyboje Amerikoje. Kalba, kad Tamsta perimsi P. Ž.“⁶⁸ Iš tikro, po pasiuntinio P. Žadeikio mirties permainos LDT įvyko, tik kiek kitokios nei buvo spėjusi lietuvių išeivija, diplomatai ir net pats S. Lozoraitis.

Kai 1957 m. gegužės 11 d. mirė Lietuvos pasiuntinybės JAV vadovas P. Žadeikis, čia rezidavęs dar nuo nepriklausomos Lietuvos laikų (nuo 1935 m.), suprantama, sujudo ne tik Lietuvos diplomatinė tarnyba, bet ir politiškai aktyvesnė lietuvių išeivijos visuomenė abiejuose Atlanto pusėse. Jau į P. Žadeikio laidotuves susirinkę pasiuntiniai ir artimesni tiek pačiam S. Lozoraičiui, tiek visai diplomatinei tarnybai lietuvių visuomenės veikėjai, antai kaip Juozas Bačiūnas (1893–1969), Vincas Rastenis (1905–1982), už uždarytų durų svarstė galimas kandidatūras į tokį svarbų diplomatinį postą. Dr. A. Geručio dienoraštyje užfiksuoti to meto atsiminimai atskleidžia ne tik išeivijos lietuvių vidaus santykius, JAV Valstybės departamento poziciją dėl pasiuntinybės Vašingtone vadovo įpėdinystės, bet ir galimą naują Lietuvos diplomatinės tarnybos šefo pavardę – dr. A. Gerutis. Suprantama, kad tik tuo atveju, jei Vašingtone būtų likęs pats S. Lozoraitis⁶⁹. Tačiau JAV Valstybės departamentui diplomatiškai rekomendavus, P. Žadeikio įpėdiniu tapo jo pavaduotojas, buvęs laikinasis reikalų patikėtinis Juozas Kajeckas (1897–1978).

Ieškant bent kokio JAV Valstybės departamento pasirinkimo motyvo vertėtų pradėti nuo diplomato V. Sidzikausko memuarų, kuriuose rašoma, kad JAV VD buvo prašęs paties S. Lozoraičio „surašyti memorandumą, kuriame būtų išdėstyti faktai, kuriais jis grindžia savo teisinį ir diplomatinį statusą. Keletui metų praslinkus, trumpai prieš savo mirtį, P. Žadeikis man guodėsi, kad pažadėto dokumento iš Romos nei Valstybės departamentas, nei jis nebuvo gavę. Iš to kilęs neaiškumas dėl

S. Lozoraičio statuso turbūt ir bus nulėmęs velionies Povilo Žadeikio klausimą⁷⁰. Tiekia spėlioti, ar tikrai Valstybės departamento pareigūnai buvo prašę, o S. Lozoraitis neišsiuntęs prašyto dokumento. Gal jis vis dėlto buvo išsiųstas, tik P. Žadeikis to nežinojo. Mat į JAV po P. Žadeikio mirties S. Lozoraitis vyko ir kaip LDT šefas į savo pavaldinio laidotuves, ir kaip diplomatas, kuriam dar prieš metus tame pačiame JAV VD buvo siūlomas Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone vadovo postas⁷¹. Žvelgiant į to meto pačius įvairiausių tekstus (diplomatines pro memorijas, lietuvišką spaudą, įvairiausių konferencijų ir suvažiavimų programas bei privačius laiškus su prašymais juos perskaičius sudeginti) galima rasti tik vieną atsakymą, kodėl JAV VD pasirinko J. Kajecką. S. Lozoraičio kandidatūros buvo atsisakyta ne dėl jo diplomatinio rango⁷², kompetencijų stokos ar amžiaus, bet dėl ypač politiškai aktyvios ir, deja, susiskaldžiusios lietuvių išeivijos. Ji smarkiai oponavo pačiam S. Lozoraičiui, neturėjo bendros nuomonės ir dėl J. Urbšio telegramos turinio. Kritikuodama S. Lozoraičio veiklą ir klijuodama jam „tautininko“ ir „smetoniniko“ etiketes⁷³, lietuvių išeivija nesibodėjo nuolatos (ne vieną dešimtį metų) ir pačiam JAV VD pareikšti savo neigiamą nuomonę apie LDT šefą bei jo įgaliojimus⁷⁴. Bene patį netikėčiausią tekstą, kuris oponavo S. Lozoraičiui ir jo įgaliojimams, galima perskaityti tuose pačiuose V. Sidzikausko atsiminimuose. Prieškario laikų diplomatas, aktyvus išeivijos politinis veikėjas taip pat iš esmės nepripažino J. Urbšio telegramos ir laikė ją niekine. V. Sidzikauskas rašė: „Pasak min. Žadeikio, Urbšio telegrama Lozoraičio nepadariusi Lietuvos užsienio reikalų ministru, atseit, Lietuvos diplomatinės šefu, o tik „primus inter pares“ – lygiųjų tarpe pirmuoju – diplomatų veiklai derinti.“⁷⁵ Tiekia spėlioti, kodėl toks patyręs diplomatas, savo memuaruose cituodamas visą J. Urbšio telegramą, vėlesniuose puslapiuose padarė tokį neloginį teiginį įrašydamas „atseit“? Ar

tai P. Žadeikio ir V. Sidzikausko nesusikalbėjimas, ar nesusipratimas (V. Sidzikauskas savo memuarus rašė jau po P. Žadeikio mirties)? S. Lozoraitis, kaip LDT šefas suteikęs J. Kajeckui pasiuntinybės Vašingtone vadovo įgaliojimus, grįžo į Romą. Taigi JAV VD išvengė ypač sau nenaudingo triukšmo (juk vyko „šaltasis karas“) ir konflikto su čia gyvenančia politikuojančių lietuvių bendruomene.

Kitus du dešimtmečius šefo pareigas S. Lozoraitis ėjo vienas (galbūt taip jis siekė išvengti trinties, konfliktų ir konkurencinės kovos pačioje LDT). Jo pavaduotojo arba pavaduotojų klausimas iškilo tik aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Mat tuo metu LDT narių amžius ir diplomatinis rangas buvo ypač svarbūs veiksniai, nes dėl sveikatos problemų retėjo diplomatų gretos, kai kurie jų išėjo anapus. Neliko J. Budrio (1889–1964), S. Girdvainio, Vytauto Jono Gylis (1886–1959), dr. J. Šaulio, E. Turausko, P. Žadeikio. Į jų vietas negalėjo ateiti nedarbusieji Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje iki 1940 m. birželio ir turėję sveitimų valstybių, – ne Lietuvos, pilietybę. Mirus B. K. Balučiui, S. Lozoraitis B. Railai rašė: „ir aš pradedu susimastyti esantis mirtingas.“⁷⁶

1978 metais LDT šefas pradėjo svarstyti savo pavaduotojo klausimą ir greičiausiai buvo galvojama ne tik apie pavaduotoją ar pavaduotojus, bet ir apie įpėdinį, kitaip tariant, jį patį LDT šefo poste galėsiantį pakeisti asmenį. Šiuo klausimu S. Lozoraitis kreipėsi į savo kolegas pasiuntinius ir konsulus. Į jo pasiūstą 1978 m. birželio 6 d. raštą Lietuvos generalinis konsulas Los Andžele Vytautas Čekanauskas (1929–2009) atsakydamas pritarė LDT šefo pavaduotojo skyrimui. Konsulas siūlė nekreipti dėmesio į galimą viešą reakciją ir „...nelaukiant kol atsiras nuomonių ar „pasiūlymų“ iš šalies, ši problema turėtų būti jau dabar svarstoma, aišku, kiek galima daugiau konfidencialioje atmosferoje“⁷⁷. Kiti diplomatai net įvardydavo kandidato pavardę. Antai Lietuvos generalinis garbės konsulas Toronte (Kanada) Jonas Žmuidzinas (1898–1989) rašė:

„Norėčiau kiek grįžti prie Jūsų įpėdinio. Mano įsitikinimu, paremtu Kanados lietuvių, ypač veikėjų atsiliepimas ir spaudos jo įvertinimu, junoro Lozoraičio⁸ paskyrimą įpėdiniu tremtinė visuomenė labai palankiai sutiktų. /.../ ...buvo pas mane užėjęs Tautos Fondo uolus darbininkas Firavičius⁷⁹, kuris reiškė pageidavimą, kad Jūs anoncuotumėt įpėdinio paskyrimą, kad ir nenurodant jo vardo. Kažin ar to reikia?“⁸⁰ Gavęs diplomatinės tarnybos narių atsakymus, S. Lozoraitis jau po poros dienų, tai yra rugpjūčio 20 d., į Vašingtoną išsiuntė ten rezidavusiam dr. S. A. Bačkiui raštą: „Pasiremdamas p. Užsienio Reikalų Ministerio telegrama Nr. 288, iš 1940 m. birželio 1 d., skiriu Tamstą Lietuvos Diplomatijos Šefo Pavaduotoju. Mano mirties atveju Tamsta perimsi Lietuvos Diplomatijos Šefo pareigas.“⁸¹ S. Lozoraičio sprendimas iš karto paskirti dr. S. A. Bačkį šefo pavaduotoju ir įpėdiniu reiškia du epizodus. Viena, skirdamas pavaduotoją S. Lozoraitis lyg ir apsidraudė nuo žmogiškųjų veiksmų⁸², antra – kad po jo mirties nekiltų įpėdinio klausimas. LDT šefas neatsitiktinai pasirinko dr. S. A. Bačkio kandidatūrą. Dar nepriklausomybės metais, S. Lozoraičiui einant užsienio reikalų ministro pareigas, jo asmeninis sekretorius buvo kaip tik dr. S. A. Bačkis. Antra – ši kandidatūra buvo keliama ne pirmą kartą. Minėta, kad po Lietuvos pasiuntinio JAV P. Žadeikio mirties buvo svarstoma naujo LDT šefo kandidatūra, o tarp galimų įpėdinių buvo minima ir jo pavardė: „S. L. kėlė klausimą, ką skirti D. šefu, kai po jo įpėdinį. Paanalizavome, kas atpuola? Bal. [utis], Gylis (jis Lozoraičio atžvilgiu pasirodęs didelis džentelmenas), Girdv., Graužinis, Bačkis esąs neblogas, bet krikdemas. Liekanti mano kandidatūra. „Ką Tamsta manai apie D. Gerutį?“ paklausė Loz. Kalbos taip ir nebai-gėm.“⁸³ Tad LDŠ šefo paskyrimas tik dar kartą patvirtina S. Lozoraičio nuostatas: svarbiausia profesionalumas arba kompetencija ir gebėjimas atlikti savo pareigas, o ne asmens partiškumas ir pažiūros. Neabejotina, kad S. Lozo-

raičio sprendimą lėmė dar keli veiksniai. Dr. S. A. Bačkis jau tuo metu dirbo JAV, tai yra svarbiausiame tarptautinės politikos taške, ir čia išvaikščiojęs Valstybės departamento koridorius, – tai neabejotinai buvo labai naudinga Lietuvos laisvinimo bylai. Antra, apie konkrečią kandidatūrą į LDT šefo postą S. Lozoraitis galvojo jau seniai. Gal net po P. Žadeikio laidotuvių ir pokalbių Valstybės departamente, suprasdamas, kad į JAV jis negrįš. S. Lozoraitis savo svarstymuose turėjo įvertinti du momentus: tarptautinė politinė padėtis ir vis siaurėjantis personalijų ratas pačioje LDT. Žvelgdamas į ateitį ir matydamas vis augantį JAV politinį svorį ir įtaką bei problemas su J. Kajecku⁸⁴, S. Lozoraitis 1960 metais Lietuvos pasiuntinybės JAV vadovo pavaduotoju paskyrė kompetentingą dr. S. A. Bačkį. Skirdamas jį į šias pareigas, S. Lozoraitis jame galėjo numatyti ir būsimąjį pasiuntinybės vadovą, ir LDT šefą pačiame svarbiausiame Lietuvos laisvinimo bylai tarptautinės politikos taške. Tačiau S. Lozoraičiui reikėjo tylėti ir išlaukti. Tik taip buvo galima išvengti tarnybinių susikirtimų: teisiškai dr. S. A. Bačkis vis dar buvo J. Kajecko pavaduotojas. Po pastarojo mirties 1978 m. kovo 2 d. S. Lozoraitis galėjo laisvai paskirti dr. S. A. Bačkį savo pavaduotoju, o po savo mirties – ir įpėdiniu.

Tačiau net po 1978 m. rugpjūčio 20 d., kai LDT šefas S. Lozoraitis paskyrė savo pavaduotoju ir įgaliojimų perėmėju S. A. Bačkį, įpėdinio paskyrimo klausimas vis dar buvo svarstomas ir LDT. Generalinis garbės konsulas J. Žmuidzinas 1978 m. spalio 14 d. privačiame laiške (gautas spalio 31 d.) S. Lozoraičiui rašė apie politologo, disidentą Aleksandro Štromo nuomonę (1931–1999) dėl tinkamiausio kandidato į LDT šefo postą: „dr. Štromas laikąs tinkamiausiu kandidatu į LD šefo postą S. Lozoraitį jr.“⁸⁵ Nuo savęs J. Žmuidzinas pridūrė: „Aplamai, aš gaunu įspūdį, kad S. Loz. jr. būtų didelės daugumos palankiai sutiktas. Tad iš įsitikinimo siūlyčiau pagalvoti apie jo kandidatūrą. Aš manyčiau, kad tai ne tik mano,

bet ir viso Toronto lietuviško pasaulio tokia nuomonė.⁸⁶ Tačiau ir tada tema nebuvo išsemta, nes J. Žmuidzinas dar kartą tų pačių metų pabaigoje S. Lozoraičiui rašė: „Teko su vienu kitu, turinčiu didesnio visuomeninio svorio, paliesti Jr. kandidatūrą. Jie be rezervų ją palaiko.“⁸⁷ Šis konsulo laiškas rodo, kad gal ne visi LDT nariai žinojo apie 1978 m. rugpjūčio 20 d. S. Lozoraičio raštą, apie S. A. Bačkio paskyrimą LDT šefo pavaduotoju, o po jo mirties – įpėdiniu⁸⁸. Kodėl S. Lozoraitis tylėjo apie savo apsisprendimą dėl dr. S. A. Bačkio ir kodėl šefo įpėdiniu nepaskyrė savo sūnaus, S. Lozoraičio jaunesniojo? Gali būti, kad pačioje LDT vyravę tarpusavio santykiai, ne visada draugiški kolegiški, vertė patį S. Lozoraitį tylėti ir taip apsidrausti nuo dar vieno vidaus konflikto. Antra, diplomatinio korpuso persikirstymas S. Lozoraičio jaunesniojo naujai neabejotinai būtų sukėlęs ir šiokią tokią sumaištį pačioje diplomatinėje tarnyboje ir iššaukęs didelę audrą politikuojančioje lietuvių išeivijoje dėl asmeninių ir tarnybinių interesų painiojimo. Juo labiau kad S. Lozoraitis jaunesnysis „užkliūdavo“ nuo pat 1944 metų, kai pradėjo eiti Lietuvos pasiuntinybės prie Šv. Sosto padėjėjo pareigas. Tačiau, ko gero, tiksliausias atsakymas į šį klausimą jau buvo duotas 1934 metų birželį. Likus dviem dienoms iki S. Lozoraičio paskyrimo užsienio reikalų ministru⁸⁹, diplomato E. Turausko užrašuose užfiksuotas toks jų pokalbis: „Žinot, kokią vyriausybę aš sudaryčiau – sako. „Iš žmonių – man patinkamų“ – Bet kas tada būtų – sakau – tai būtų giminės vyriausybė. „Ne, žinoma, atsako, ne dėlto, kad Tadukas⁹⁰ mano draugas ar giminė – aš jį imčiau, bet kad jis darbą išmano.“⁹¹ Galima teigti, kad savų principų S. Lozoraitis laikėsi visą gyvenimą, taip pat ir skirdamas savo įpėdinį.

1983 m. gruodžio 24 d. mirus LDT šefui S. Lozoraičiui, jo sūnui Stasiui (jaunesniajam) buvo 59 (g. 1924 m.), dr. S. A. Bačkui – beveik 78 metai (g. 1906 m.)! LDT šefo pareigas S. Lozoraitis ėjo 43 metus. Po jo mirties Lie-

tuvos generalinis konsulas dr. J. Žmuidzinas rašė: „Tikrai, netekome diplomato ir gabaus valstybininko, kuris įžvalgiai bei ištikimai atliko jam Lietuvos vyriausybės pavestą paskirtą užsienyje.“⁹²

Per visus LDT veiklos metus daug klausimų ir diskusijų kėlusio šefo pareigybė buvo teisinio pagrindo neturintis faktas. Net pats dr. S. A. Bačkis, mažiau nei dešimtmetį buvęs LDT šefu, šias pareigas galėjo apibrėžti tik paties S. Lozoraičio vykdyta veikla: „svarbiausias rūpestis buvo siekti, kad ryžtingai būtų organizuojama Lietuvos diplomatinės ir konsulinės tarnybos veikla, kuri geriausiai padėtų Lietuvai atgauti laisvę ir nepriklausomybę, ir kad laisvasis pasaulis būtų gerai informuojamas apie lietuvių tautos padėtį ir jos siekimus atgauti nepriklausomybę. Todėl jis stengėsi koordinuoti Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklą bei rūpinosi, kad veikiančios įstaigos personalo reikalu taip pat nenukentėtų. Taip pat jis rūpinosi, kad su lietuvių išeivija užsienyje būtų kuo geriausi santykiai ir kad ji atsižvelgtų į Lietuvos valstybės egzistuojančias institucijas užsienyje ir prisidėtų prie Lietuvos ir lietuvių teisių bei interesų gynimo. Tuo tikslu jis palaikė santykius su lietuvių organizacijomis, kurios politinėje srityje specialiai rūpinosi Lietuvos laisvės kova bei lietuvių išlaikymu, būtent: VLIK'u, Lietuvos laisvės komitetu, Amerikos lietuvių taryba ir Pasaulio lietuvių bendruomenė bei jos narėmis – atskirų kraštų lietuvių bendruomenėmis.“⁹³

Vietoj išvadų

Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio paskutinėmis nepriklausomybės savaitėmis išsiųstos telegramos nr. 288 paskutinis sakinys, net iššifruotas, suteikia plačios erdvės hipotezėms ir interpretacijoms. Diskusijas kelia ne tik turinys, bet ir konkrečios detalios. Mat vienas pagrindinių telegramos

trūkumų – teisinio pagrindo neturintis faktas. Tokia pati buvo ir LDT, kuri už tradicinės diplomatijos ribų veikė daugiau nei pusšimtį metų. Jos šefas S. Lozoraitis vien tik dėl šio statuso sulaukdavo nemenkos amžininkų kritikos bei stiprios jų opozicijos, ir nebuvo pripažįstamas. Jis, nors ir mėgindamas išlikti tik „primus inter pares“, vis dėlto turėdavo peržengti jų ribas. Tačiau S. Lozoraitis, gerbdamas jam suteiktus įgaliojimus, daugiau nei keturiasdešimt metų nuosekliai ėjo savo pareigas. Jo, kaip LDT šefo, pasirinkimai ir sprendimai, jų motyvacija per visus Lietuvos laisvinimo metus rėmėsi valstybiniu mastumu, pareiga ir atsakomybe tautai.

Santrauka

1940 m. birželio pradžioje Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys išsiuntė Lietuvos pasiuntinybėms telegramą nr. 288. Lietuviškoje istoriografijoje dažniausiai yra cituojamas paskutinis jos sakiny: „Jei čia mus ištiktų katastrofa, tai užsieniuose likusios mūsų diplomatijos šefu skaitykite Lozoraitį, pirmuoju pavaduotoju Klimą, antruoju Šaulį.“ Po kelių savaitių sovietams okupavus Lietuvą, šis telegramos fragmentas tapo lietuvių egzilinės diplomatijos pradžia. O daugiau nei šešis dešimtmečius

užsienyje veikusi LDT buvo vienintelė išlikusi valstybinė institucija. Ko gero, atsitiktinai įrašytas paskutinis telegramos sakiny dar ir šiandien kelia nemažai klausimų, o pačių diplomatų archyvai, amžininkų atsiminimai ir lietuviškoji istoriografija pateikia skirtingus telegramos teksto variantus. Tad straipsnyje tyrinėjamos LDT šefo ir jo pavaduotojų skyrimo aplinkybės ir motyvacija bei šių pareigų perdavimo problematika. LDT šefo pareigas Stasys Lozoraitis ėjo daugiau kaip keturiasdešimt metų. Pirmajam šefo pavaduotojui Petrui Klimui, įkalintam tremtyje, o 1948 metais mirus antrajam pavaduotojui dr. Jurgiui Šauliui, S. Lozoraitis iš telegramoje išvardytų asmenų liko vienas. Jo pareigų perėmimo ir pavaduotojų klausimas pačioje LDT buvo iškilęs kelis kartus. Bet, ko gero, ypač aktualus jis buvo 1957 metais, kai mirė Lietuvos pasiuntinys Vašingtone Povilas Žadeikis, o naujuoju vadovu buvo numatytas pats S. Lozoraitis. 1978 metais S. Lozoraitis atskiru dokumentu paskyrė dr. Stasį Antaną Bačkę LDT šefo pavaduotoju, o savo mirties atveju įgaliojo jį perimti LDT šefo pareigas. 1983 metais mirus S. Lozoraičiui, dr. S. A. Bačkis LDT šefo pareigas ėjo iki pat atkuriant Lietuvos nepriklausomybę. Dr. S. A. Bačkis savo įgaliojimus Lietuvos užsienio reikalų ministerijai perdavė ir LDT veiklą sustabdė 1991 m. rugsėjo 6 d.

Nuorodos

1. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos apie S. Lozoraitį paskyrimą LDŠ nuorašai, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 668, ap. 1, b. 1, l. 3.
2. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius, 1999, p. 5; Jonušauskas L. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius, 2003, p. 45; Musteikis K. *Prisimini-*

- mų fragmentai*. Vilnius, 1989, p. 52; Turauskas E. *Lietuvos nepriklausomybės netenkant*. Kaunas, 1990, p. 12; Dapkutė D. *Nuo Berno iki Paryžiaus: Lietuvos diplomatinės tarnybos ir VLIK'o santykiai, VLIK'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išeivijoje: Berno ir Paryžiaus konferencijų protokolai*. Vilnius, 2004, p. 9.
3. Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*. Vilnius, 1994, p. 249.
 4. 1940 metų vasarą sovietai okupavo Lietuvą bei Latviją ir Estiją. Valstybingumo, nepri-

- klausomybės ir laisvės netekusių trijų Baltijos šalių istoriniai įvykiai per kitus penkis dešimtmečius vyko beveik sinchroniškai tiek kraštuose, tiek jų išeivijoje.
5. Lozoraitis K. *Žvilgsnis į vilties diplomatinę egzilyje, Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940–1991*. Vilnius, 2007, p. 9–10.
 6. Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio archyvas yra saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve, fondo nr. 668.
 7. Net ir Šv. Sosto pripažįstamas Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras S. Girdvainis 1959 metais į diplomatinį sąrašą buvo įrašytas gérant d'affaires (reikalų vedėjas) titulu.
 8. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*, p. 17.
 9. Anicetas Simutis: *60 metų Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*. Vilnius, 2007, p. 22.
 10. Cituojama iš: Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*, p. 11.
 11. Įvairiu metu arba priklausomai nuo Lietuvos diplomatų pripažinimo ar nepripažinimo, taip pat jų pačių mirties, LDT dirbo kelios dešimtys įvairaus rango diplomatų, nuo nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro iki garbės konsulo.
 12. Diplomatinė tarnyba – valstybės administracijos dalis, pavaldi Užsienio reikalų ministerijai. Šiai tarnybai tenka tokie uždaviniai: oficialus atstovavimas savo šaliai, esamo šalies politinio gyvenimo stebėjimas ir nuolatinių ataskaitų rengimas, įvairių savo valstybei naudingų ryšių užmezgimas, taip pat, gavus specialius įgaliojimus, tarpvalstybinių derybų vedimas.
 13. Plačiau apie tai: Antanaitis K. *Sovietinės nomenklatūros gniaužtuose (Baltijos respublikos ir SSRS diplomatija), Darbai ir dienos*. Kaunas, 2002, nr. 30, p. 215–224; Kertenis D. *Okupantų parankinė (Lietuvos TSR užsienio reikalų ministerija)*. Ten pat, p. 227–247.
 14. Plačiau apie tai: Antanaitis K. *Sovietinės nomenklatūros gniaužtuose (Baltijos respublikos ir SSRS diplomatija), Darbai ir dienos*, p. 215.
 15. „Dar dispuoto pradžioje, apžvelgdamas susirinkusius, aš pažinau tą poną,... /.../ Jis įtemptai sekė kiekvieną diskusijos žodį. Taigi su B. Balučiu nesimačiau apie dvidešimt metų. /.../ Be Balučio, salėje sėdėjo dar du buvę Lietuvos buržuazinės pasiuntinybės bendradarbiai“. Paleckis J. *Dviejuose pasauliuose*. Vilnius, 1983, p. 529.
 16. Plačiau apie tai: Jonušauskas L. *Likimo vėdami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940–1991*, p. 44–54.
 17. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos apie S. Lozoraičio paskyrimą LDŠ nuorašai, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 1, l. 3.
 18. Ten pat.
 19. A. Liutkaus laiškas B. Railai, 1969 m. kovo 10 d., Išeivijos sodų centras (toliau – ISC), B. Railos archyvas, f. 19.
 20. Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, p. 248–250.
 21. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*, p. 5; Turauskas E. *Lietuvos nepriklausomybės netenkant*, p. 12.
 22. Aničas J. *Alena ir Mykolas Deveniai*. Vilnius, 1997, p. 240–247.
 23. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos apie S. Lozoraičio paskyrimą LDŠ nuorašai, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 1, l. 1.
 24. Ten pat, l. 2; vertimas iš italų kalbos: „*Pirmasis pavaduotojas p. Jurgis Šaulys, diplomatas, Lietuvos nepaprastasis ir įgaliotasis ministras mirė Berne, Šveicarijoje, antrasis pavaduotojas Petras Klimas, diplomatas, Lietuvos nepaprastasis ir įgaliotasis ministras, Paryžiuje buvo suimtas ir deportuotas iš Vokietijos į Lietuvą, iš čia sovietų deportuotas į Sibirą, rašytojas, mirė Kaune, Lietuva.*“
 25. Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, p. 250.
 26. Musteikis K. *Prisiminimų fragmentai*, p. 51–52.
 27. Lietuvos pasiuntinybių Maskvoje ir Rygoje raštai Lietuvos URM, 1940 m. gegužės 21 d. – birželio 14 d., ISC, f. 11, ap. 7, b. 307, p. 28.

28. 1940 metais sovietų ištremtas J. Urbšys, net ir būdamas nelaisvėje, rašė protesto notas. Kaip diplomatas – pagal visas diplomatinės taisykles.
29. Trijų pasiuntinių 1939 m. lapkričio 2 d. memorandumas užsienio reikalų ministeriui, *Metmenys*. Čikaga, 1979, nr. 37, p. 156–170.
30. Musteikis K. *Prisiminimų fragmentai*, p. 51.
31. Ten pat; dr. J. Šaulio žmona buvo italė, garsi operos dainininkė Mafalda Salvatini (1888–1971).
32. Pasak K. Lozoraičio, 1933 metais dėl šių vedybų tiek diplomatinuose sluoksniuose, tiek lietuvių visuomenėje, kilus skandalui, prezidentas A. Smetona norėjo dr. J. Šaulį atleisti iš diplomatinų pareigų, bet jį užstojo S. Lozoraitis.
33. S. Lozoraitis, 1934 metais tapęs užsienio reikalų ministru, buvo jauniausias (35 metų) tarp savo kolegų Vakarų Europoje. 1935 metais jam buvo suteiktas Paryžiaus tarptautinės diplomatijos akademijos nario vardas.
34. Tuometis Lietuvos užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras (1883–1942) daugiau buvo Paryžiuje Taikos konferencijoje nei Lietuvoje.
35. Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): tėvynei paaukotas gyvenimas*. Vilnius, 2001, p. 196–197.
36. „Kybartų akiai“, kuriuos 1940 m. lapkričio 23 d. Berne (Šveicarija) atgaline data (1940 m. birželio 15 d.) pasirašė prezidentas A. Smetona: iš ministro pirmininko pareigų atleido A. Merkį ir S. Lozoraičiui suteikė prezidento bei ministro pirmininko įgaliojimus.
37. Musteikis K. *Prisiminimų fragmentai*, p. 52.
38. Dar 1936 m. spalio 6 d. Vokietija ir Italija sudarė karinę politinę sąjungą ir pagal pasirašytą Berlyno sutartį sudarė Berlyno–Romos ašį. Vėliau prie jų prisijungė dar kelios valstybės.
39. Opieji Lietuvos vadavimo akcijos klausimai. Respublikos prezidento pareigas einančio ministerio Stasio Lozoraičio, Lietuvos diplomatijos šefo, atsakymai į „Minties“ atstovo paklausimus, *Mintis*, 1949 m. vasario 14 d., nr. 18/19 (540/541), p. 1.
40. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)*.
41. P. P. Žadeikio, Lietuvos Ministerio Vašingtone, laiškų išrašai, 1940 m. rugpjūčio 29 d. – 1941 m. vasario 28 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 5, p. 9.
42. Jonušauskas L. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*.
43. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2007, p. 1060.
44. Šefas, *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas, 1963, t. 29, p. 393.
45. Diplomatinės tarnybos šefas, *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas, 1955, t. 5, p. 58.
46. Plačiau apie tai: Rōmeris M. *Lietuvos sovietizacija 1940–1941 m.* Vilnius, 1989.
47. *Diplomatas par excellence: Kazys Lozoraitis (1929–2007)*. Kaunas, 2008, p. 47.
48. E. Turausko užrašai, 1940 m. liepa–rugsjūtis, ISC, f. 11, ap. 13, b. 28, l. 25–28.
49. Ten pat.
50. Ten pat.
51. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)*, p. 10–11.
52. Plačiau apie tai: *Diplomatas par excellence: Kazys Lozoraitis (1929–2007)*, p. 57–65.
53. Šio teksto autorės ir K. Lozoraičio vieno pokalbio metu buvo pasiteirauta Lietuvos pasiuntinybės Italijoje tema. Vadovaujantis tarptautine diplomatine teise, šalies pasiuntinybė yra jos dalis svetimoje žemėje, o sovietų užimtas ir iki šiol negrąžintas Lietuvos pasiuntinybės pastatas Italijoje, kaip šalies dalis, vis dar okupuotas? K. Lozoraitis, diplomatas, diplomato sūnus, tik atsiduso, šyptelėjo ir pasakė: „Taip.“
54. Lozoraitis K. Žvilgsnis į vilties diplomatinę egzilyje, *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940–1991*: straipsnių rinkinys, p. 12.
55. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)*, p. 5.

56. Nr. 272. P. Žadeikio laiškas A. Smetonai, 1941 m. birželio 24 d., *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas, 1999, p. 409.
57. Plačiau apie tai: Jonušauskas L. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*, p. 255–257.
58. S. Lozoraičio teksto, skirto P. Žadeikiui, juodraštis, 1940 m. rugsėjo 28 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 5, p. 7.
59. Nr. 277. P. Žadeikio laiškas A. Smetonai, 1941 m. liepos 7 d., *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*, p. 415–416.
60. Dr. J. Šaulio telegrama min. S. Girdvainiui, 1942 m. sausio 15 d., ISC, f. 11, ap. 3, b. 177, l. 1.
61. S. Girdvainio telegrama, 1942 m. sausio 20 d., ISC, f. 11, ap. 7, b. 83, l. 1.
62. P. Žadeikio telegrama, 1942 m. sausio 9 d., ISC, f. 11, ap. 7, b. 265, l. 1.
63. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)*, p. 7.
64. Lietuvos įgaliotojo ministro Vašingtone P. Žadeikio raštas LDT šefui S. Lozoraičiui, 1955 m. lapkričio 16 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 5, p. 14.
65. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro J. Urbšio telegramos apie S. Lozoraičio paskyrimą LDŠ nuorašai, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 1, l. 3.
66. S. Lozoraičio laiškas VLIK'o pirmininkui M. Krupavičiui, 1946 m. liepos 25 d., *Vlik'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išėivijoje: Berno ir Paryžiaus konferencijų protokolai*, p. 228–229.
67. Dr. A. Geručio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, 1951 m. birželio 17 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 483, p. 3–4.
68. Lietuvos generalinio konsulo Niujorke J. Budrio raštas LDT šefui S. Lozoraičiui, 1956 m. gegužės 9 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 5, p. 21.
69. Dr. A. Geručio dienoraštis, VU RS, f. 155, b. 435, p. 35–36.
70. Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, p. 252.
71. Dr. A. Geručio dienoraštis, VU RS, f. 155, b. 435, p. 38–39.
72. Perimti pasiuntinybės vadovo pareigas galėjo tik diplomatas, dirbęs Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje iki 1940 m. birželio 15 d. ir turėjęs nepaprastojo ir įgaliotojo ministro rangą.
73. S. Lozoraitis niekada nebuvo partinis, tačiau užsienio reikalų ministru jis dirbo prezidento A. Smetonos autoritarinio valdymo metais. Beje, po 1926 metų gruodžio perversmo į diplomatinę tarnybą grįžo dr. J. Šaulys, tačiau „smetoniniko“ etiketė jam nebuvo lipdoma.
74. Dr. A. Geručio dienoraštis, VU RS, f. 155, b. 435, p. 39.
75. Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, p. 274.
76. S. Lozoraičio laiškas B. Railai, 1967 m. gruodžio 29 d., ISC, B. Railos archyvas, f. 19.
77. Lietuvos generalinio konsulo Los Andžele V. Čekanausko raštas LDT šefui S. Lozoraičiui, 1978 m. rugpjūčio 14 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 16, p. 1.
78. Stasys Lozoraitis (jaunesnysis; 1924–1994).
79. Antanas Firavičius (1914–1993), tuometinis Tautos fondo Toronte (Kanada) pirmininkas.
80. Lietuvos generalinio garbės konsulo Toronte J. Žmuidzino laiškas S. Lozoraičiui, 1978 m. gruodžio 28 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 16, p. 11–12.
81. LDT šefo S. Lozoraičio raštas Lietuvos įgaliotajam ministrui Vašingtone S. A. Bačkiui, 1978 m. rugpjūčio 20 d., ten pat, p. 3.
82. J. Kajeckas, Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone vadovas (1957–1976), paskutiniiais savo veiklos metais dėl sunkios ligos negalėjo tinkamai eiti savo pareigų. LDT šefas J. Kajecko pareigas perdavė jo patarėjui dr. S. A. Bačkiui; plačiau apie tai: Jonušauskas L. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*, p. 243–246.
83. Dr. A. Geručio dienoraštis, VU RS, f. 155, b. 435, p. 35–36.
84. Žr. 82 išnašą.
85. Lietuvos generalinio garbės konsulo Toronte J. Žmuidzino laiškas S. Lozoraičiui,

- 1978 m. spalio 14 d., LCVA, f. 668, ap.1, b. 16, p. 8–9.
86. Ten pat.
87. Lietuvos generalinio garbės konsulo Toronte J. Žmuidzino laiškas S. Lozoraičiui, 1978 m. gruodžio 28 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 16, p. 10.
88. Peržiūrėjus to meto LDT narių diplomatinis rangus ir jų rezidavimo vietas, galima versija, kad diplomatas J. Žmuidzinas savo laiškuose rašė apie visai kitų diplomatinį pareigų, o ne LDT šefo posto skyrimą S. Lozoraičiui (jaunesniajam), atmetimą.
89. Respublikos Prezidento aktai, *Vyriausybės žinios*, 1934 m. birželio 23 d., nr. 447, p. 8.
90. Tadas Petkevičius (1893–1964), teisės profesorius, diplomatas, vertėjas. 1918 metų pabaigoje dirbo ministrų kabineto reikalų vedėju, įvairiu metu buvo Lietuvos užsienio reikalų ministerijos teisinis konsultantas, dalyvavo beveik visose Lietuvos tarptautinėse derybose, buvo patarėjas Lietuvos pasiuntinybėje Londone. Artimas S. Lozoraičio draugas.
91. E. Turausko įvairių metų užrašai, ISC, f. 11, ap. 13, b. 27, l. 11.
92. Generalinio konsulo dr. J. Žmuidzino laiškas S. Dargiui, 1984 m. kovo 6 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 421, p. 7.
93. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*, p. 7.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

THE LITHUANIAN DIPLOMATIC SERVICE AND STASYS LOZORAITIS'S POWERS

In early June of 1940 Lithuania's Foreign Minister Juozas Urbšys sent a telegram (No. 288) to Lithuania's missions abroad. The most often cited sentence from it is the last: "Should catastrophe strike us here, you are to regard Lozoraitis as the chief of our diplomatic service abroad, Klimas as the first deputy, and Šaulys as the second." When the Soviets occupied Lithuania a few weeks later, this telegram fragment became the start of Lithuanian exile diplomacy. For more than six decades the Lithuanian Diplomatic Service (LDS) was active abroad as the only remaining state institution of Lithuania. The telegram's last sentence, possibly just an afterthought, raises many questions even today. The archives of the diplomats themselves, recollections of their contemporaries, and Lithuanian historiography yield somewhat different versions of that telegram's text. Thus this article investigates the circumstances and motives surrounding the naming of the LDS Chief and his deputies

as well as the problems involved in passing on these duties to others.

Stasys Lozoraitis served as LDS Chief for more than 40 years. As his first deputy Petras Klimas was imprisoned and deported to Siberia, and the second, Dr. Jurgis Šaulys, died in 1948, Lozoraitis remained alone among the three persons mentioned in the telegram. The question of his succession and deputies was discussed several times in the ranks of the LDS itself. It was especially pressing in 1957 with the death of Povilas Žadeikis, Lithuania's envoy to Washington when Lozoraitis himself was slated to be his successor. But only in 1978 did Lozoraitis in a separate document name Dr. Stasys Antanas Bačkis as the LDS Chief's deputy and empower him to take over his duties in the case of his death. When Lozoraitis died in 1983, Bačkis served as LDS Chief until the reestablishment of Lithuanian independence, after which he transferred his powers to the Lithuanian Foreign Ministry and discontinued the LDS on September 6, 1991.

Jolanta BUDRIŪNIENĖ

„Dainavos“ stovykla ir išėivijos pedagoginė mintis

Daugialypė lietuvių bendruomenės JAV veikla jau yra sulaukusi didelio įvairių sričių mokslininkų dėmesio. Apie šios šalies bendruomenės, organizacijų, atskirų asmenų veiklą paskelbta nemažai darbų, pasirodžiusių atskirais leidiniais, publikuotų moksliniuose žurnaluose, kitoje periodinėje spaudoje.

Išėivijos pedagoginės minties klausimai išsamiai nagrinėti Kęstučio Pečkaus, Jono Račkausko, Jono Dautaro, kitų mokslininkų darbuose. Pažymėtina ir pačių išėivių pastangomis parengta knyga „Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje“¹ (Chicago, 2000). Vis dėlto minėtų autorių darbuose ir kitose lietuvių išėivijos švietimui nagrinėti skirtose publikacijose moksleivių laisvalaikio organizavimas rengiant stovyklas aptariamas tik epizodiškai, nors ši švietimo veiklos sritis kartu su šeštadieninėmis mokyklomis yra neatsiejama krikščioniškosios pedagogikos dalis.

Šiame straipsnyje, remiantis aprašomuoju, apibendrinamuoju ir lyginamuoju metodais, analizuojant publikuotų šaltinių medžiagą, bus nagrinėjama Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos (toliau – ALRKF) įkurtos ir iki šiol tebeveikiančios „Dainavos“

ateitininkų stovyklos veikla: stovyklos organizavimo principai, ugdymo uždaviniai ir turinys. Remiantis ateitininkų ideologijos nuostatomis, kaip antai „nė vienas negyvenam kokioj abstrakčioj erdvėj. Jau pačiu savo gimimu tampame kokios nors bendruomenės nariu: priklausome šeimai, tautai, valstybei“, bus kalbama apie „Dainavos“ ateitininkų stovyklą ne tik kaip apie organizacijos veiklos dalį, bet ir kaip apie lietuvių jaunimo tautinio, krikščioniškojo, patriotinio ugdymo lopšį.

Reikia pabrėžti ypatingą DP išėivijos bangos laikyseną – lietuviybės, tautiškumo puoselėjimo siekį. Remdamiesi šiomis nuostatomis ir jas visomis galiomis realizuodami, jie ypač daug dėmesio skyrė savo vaikų, kurie Lietuvą paliko dar visai maži ar kurie gimę apie šią šalį girdėjo tik iš tėvų pasakojimų, auklėjimui. Lietuviškos stovyklos, kaip ir šeštadieninės lietuviškos mokyklos, į kurias vaikai buvo suvežami iš tolimų kampelių, liudija išėivijos lietuvių nuostatą būti pasirėngusiems, būti reikalingiems Lietuvai, perduoti šį pasiryžimą savo vaikams. Visų ilgesnių atostogų metu – vasaros, žiemos, Padėkos dienos – organizuojamų stovyklų pagrindinė idėja – burti jaunimą lietuviškoje aplinkoje,

suteikti jiems tarpusavio bendravimo, laisvalaikio praleidimo galimybę, užuot leidus susivilioti „svajonių šalies“ teikiamais hedonistiniais malonumais.

Kad jaunimas nesusiniveliuotų daugiatautėje šalyje, nepasiduotų neigiamai aplinkos įtakai, stovyklos iškeltos idėjos buvo diegti pagrindines krikščioniškasias dorybes – išmintį, teisingumą, susivaldymą ir ištvermę.

Stovyklos įkūrimo istorija ir organizatoriai

Moksleivių stovyklavimo idėja buvo perkelta iš Vokietijos, kurioje pirmiausia, pasitraukus iš Lietuvos, imta organizuoti moksleivių laisvalaikį atsižvelgiant į socialinio bendravimo, tautinio sąmoningumo, ideologinių nuostatų gilinimo ir įtvirtinimo galimybes. Po masinės emigracijos į JAV stovyklavimo idėja atgaivinta iš esmės siekiant tų pačių tikslų. Stovyklas buvo pradėta organizuoti įvairiose Amerikos vietovėse: iš pradžių nuomos patalpos, vėliau nutarta įsigyti nuosavą teritoriją. Šios idėjos įgyvendinimo objektu tapo „Dainavos“ stovykla, įkurta 1955 m. pabaigoje netoli Mančesterio, Mičigano valstijoje, įsigijus žemės sklypą. O tų pačių metų gruodžio 3 d. federacijos valdybos posėdyje nutarta sudaryti „Dainavos“ jaunimo stovyklos organizaciją kaip atskirą federacijos šaką, savarankiškai vykdančią savo uždavinius. Gruodžio 30 d. organizacija įregistruota Mičigano valstijoje kaip nesiekianti pelno organizacija. Sudarytuose dokumentuose steigėjais įrašyti dr. Adolfas Damušis, ALRKF pirmininkas, ir kun. dr. A. Juška, sekretorius.

Čikagoje, Klivlende, Niujorke ir Detroite įsikūrusiems globos komitetams pradėjus rinkti aukas, jau 1956 m. pavasarį imtasi patalpų statybų ir aplinkos tvarkymo darbų. Pirmoji stovyklautojų grupė buvo priimta 1957 m. liepos mėn.

Pabrėžtinai ypač gausus rėmėjų, aukotojų ir talkininkų, prisidėjusių prie stovyklos įrengimo, būrys. Iš viso jų skaičiaus ypatingos pagarbos ir paminėjimo nusipelno Damušių šeima: dr. A. Damušis – stovyklos steigėjas, ilgametis vadovas, jo vardu 1965 m. vykusiame „Dainavos“ rėmėjų suvažiavime buvo pavadintas pagrindinis stovyklos pastatas; Jadvyga Damušienė – ne vieną dešimtmetį buvusi stovyklos administratorė, aktyviai prisidėjusi prie stovyklų programų sudarymo; Vytenis Damušis, kartu su broliu Sauliumi Jurgiu talkininkavęs stovyklos darbuose, o 1985 m. buvęs išrinktas ir ALRKF „Dainavos“ stovyklos tarybos pirmininku; seserys Indrė ir Gintė Damušytės, buvusios ne tik stovyklautojos, bet ir pagalbininkės visos šeimos aktyviame darbe „Dainavos“ labui. Jie ir kiti aktyvūs bendradarbiai, savanoriškai aukodami savo laisvalaikį, sukūrė artimą lietuviškai stovyklavietės aplinką. Tam tarnavo ir stovyklai pasirinkta vieta – „Dainava“ įsikūrė vaizdingoje kalvotoje vietovėje, jos teritorijoje esantis ežeras teikė papildomų pramogų. Stovyklos patalpos buvo pritaikytos ne tik vasaros sezonui, bet ir žiemą vykstančių įvairių renginių dalyviams apgyvendinti.

Stovyklautojų amžiaus grupės

Stovyklos buvo organizuojamos *jaunučiams* – ikimokyklinio ir jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams, *moksleiviams*, *studentams*. *Sendraugių* stovyklose, kurios vienijo suaugusiuosius, kartu atostogaudavo ir jų atžalos.

Stovyklų vadovybė ir programų vykdytojai

Stovyklos štabo struktūrą sudarė: stovyklos globėjas – programos vadovas, kape-lionas, stovyklos komendantas, mergaičių

globėja, berniukų globėjas, būrelių vadovai, muzikos, meninių renginių vadovas, fizinio rengimo vadovas, medicinos personalo atstovas. Vyriausieji štabo nariai – stovyklos globėjas, mergaičių ir berniukų globėjai – turėjo būti subrendę asmenys, psichologiškai pasirengę dirbti su jaunimu ir turintys reikiamų šiam darbui pedagoginių žinių. Šie darbuotojai buvo atrinkami iš anksto, kad turėtų pakankamai laiko detaliai išsinagrinėti stovyklos uždavinius, parengti stovyklos programas, suburti komandą, pajėgią numatytą programą įgyvendinti. Stovyklų būrių vadovus rinkdavo iš jaunesnių asmenų, savo amžiumi artimesnių stovyklautojams, kad galėtų lengviau bendrauti, įžvelgti ir padėti išspręsti nesudėtingas kasdienes problemas.

Rengiantis vasaros stovykloms, sausio mėnesį buvo organizuojami stovyklų vadovų rengimo savaitgaliai. Jų metu vadovai susipažindavo su stovyklos programa, tvarka, uždaviniais. Labai svarbu buvo vadovams atskleisti stovyklos ideologinės programos vykdymo ypatumus. Iš stovyklų vadovų buvo reikalaujama aukštos moralės, etikos normų paisymo. Jie turėjo būti pavyzdys jaunesniesiems stovyklaujantiems draugams. Vadovų kursų metu buvo primenama ir apie veiksmingo vadovavimo, vadovo autoriteto kūrimą.

Ugdymo turinys

Kasmet organizuojamose stovyklose dėmesio centre buvo keletas ugdymo turinio aspektų:

Tautiškumo ugdymas. Tai vienas iš pagrindinių stovyklos uždavinių. Tautinio tapatumo išsaugojimo problemos buvo vienaip ar kitaip gvildenamos kiekvienos stovyklos metu. Itin aktualus klausimas – savo tapatybės nustatymas. Mat iš esmės buvo priklausoma dviem kultūroms – tos šalies, kuri yra oficialioji tėvynė, ir tėvų bei senelių kraštui. Santykio tarp šių kultūrų savo atžvilgiu nusa-

kymas – sudėtinga problema, kurią stovyklose diskusijų bei paskaitų metu buvo bandoma analizuoti. Pvz.: 1965 m. stovyklos metu buvo kalbėta apie ištikimumo dviem tautoms klausimą. „Dauguma pasisakė, kad mūsų sąlygoje yra įmanoma gyventi pagal vienos tautos dvasią ir kartu kitos valstybės dvasia.“⁴³

Kaip vienas iš tautiškumo elementų buvo iškeliamas lietuviškų šeimų kūrimo klausimas. Iš tiesų „Dainavos“ stovykla padėjo susipažinti daugeliui jaunuolių, vėliau pasirinkusių bendrą gyvenimo kelią.

Visuomeniškumo ugdymas. Iš viso ugdymo turinio proceso išskiriamas visuomeniškumas – savo, kaip sąmoningo visuomenės nario, tapatybes nustatymas. Socialiniams klausimams priskirtini šeimos, jos vertybių, šeimos narių pareigų suvokimo temos nagrinėjantys klausimai, socialinės grupės nario statuso svarstymai. Pvz.: 1969 m. stovykloje buvo pristatytos temos *Šeimos stilius; Laiminga šeima; Šeima – nariai ir problemos, vertybės šeimoje; Stovykla kaip šeima*.

Krikščioniškųjų vertybių diegimas. Ši ugdymo turinio dalis nukreipta į sąmoningą jaunuolio krikščionio savivokos gilinimą. Antai 1978 m. žiemos kursuose nagrinėta tema *Kas svarbiausia tavo religijoj, kaip tai pritaikyti gyvenime*. Visų stovyklų metu siekta, kad stovyklos globėjas, kapelionas, lektoriai organizuotų pokalbius įvairiais šios temos aspektais tiek stovyklautojų grupėse, tiek padėtų pavieniams moksleiviams, būtų pasirengę išsiaiškinti jiems rūpimus klausimus. Religinės temos buvo nagrinėjamos drauge su gyvenimiškomis problemomis. 1980 m. paskelbto A. Damušio straipsnio „Ateitininkų jaunimo stovyklos: siekiai, programos, turinys ir vadovybė“ religinio ugdymo dalyje nurodoma, kad „Kristaus paskelbti principai turėtų būti nagrinėjami, svarstant juos su liberalizmo, marksizmo, nihilizmo principais. Tokiu būdu evangelijų tiesos labiau išryškėja. Jaunuomenei, jautriai pergyvenančiai laisvės prasmę ir jos visuotinumą, reikia atidengti

krikščionybės socialinės doktrinos principus, kaip bendrąją gerovę“.⁴

Religinės tematikos kontekste stovyklų dalyviai buvo supažindinami su tikinčiųjų persekiojimu Lietuvoje, nagrinėta pogrindyje leidžiama Lietuvos katalikų bažnyčios kronika.

Lietuviškosios kultūros pažinimas

Lietuvių kalbos įgūdžiai. Vienas iš pagrindinių stovyklų reikalavimų buvo bendrauti tik gimtąja kalba, – taip siekta tobulinti moksleivių kalbinius gebėjimus. Diskusijoms parenkamos įvairios temos taip pat skatino lietuvių kalbos žodyno plėtimą, praktinės kalbėsenos galimybes. Tačiau nepaisant visų pastangų, lietuvių kalbos vartojimo problema ilgainiui darėsi vis opesnė, ypač 8–9-ąjį dešimtmečiais, kai į stovyklą rinkdavosi jau antrosios kartos JAV gimusių lietuvių išeivių atžalos. 1984 m. 8-ajame „Ateities“ numeryje skelbiamame Jūrātės Norvilienės straipsnyje⁵ rašoma, kad pastarųjų metų stovyklos analizė rodo, jog stovyklose laisvalaikio beveik nebekalbama lietuviškai, išskyrus atvejus, kai stovyklauja tos pačios šeimos atstovai – jei jie įpratę namuose kalbėti gimtąja tėvų kalba. Taigi tenka konstatuoti, kad lietuvių kalbos mokymo, kalbėjimo ja skatinimo problema keičiantis kartoms vis labiau ryškėjo. Kita vertus, stovykla kaip tik ir buvo tinkamiausia vieta plėtoti tarp bendraamžių šiuos įgūdžius.

Pažintis su lietuvių literatūra. Stovyklų programos buvo sudaromos taip, kad moksleiviai turėtų progos susipažinti ir su lietuvių literatūros klasikais, ir išgirstų apie išeivijos autorius. 1962 metus išeivijoje paskelbus Maironio metais ir švietimo programose ženklia vietą paskyrusios asmenybės gyvenimo ir kūrybos nagrinėjimui, „Dainavos“ stovykloje taip pat buvo pasirinkta tema „Maironis – lietuvis dainius ir kultūrininkas“. Į stovyklas

buvo kviečiami atvykti išeivių poetai, rašytojai. Skirtingais metais stovyklos svečiai yra buvę Kazys Bradūnas, Algimantas Mackus, Alė Rūta, Vitalija Bogutaitė, Kazys Almenas, Julija Švabaitė, Birutė Pūkelevičiūtė, Aloyzas Baronas, Jonas Aistis, Antanas Vaičiulaitis. Dramaturgų sukurtų pjesių pagrindu buvo statomi stovyklų spektakliai. Pavyzdžiui, 1985 m. stovykloje buvo režisuota Kosto Ostausko pjesė „Žalioj lankelėj“.

Lietuvos istorija. Šioje ugdymo turinio dalyje ypač išskiriami garbingos Lietuvos praeities, jos okupacijos žalos ir padarinių aspektai. Daug dėmesio skiriama rezistencijai, supažindinama su disidentų veikla. Šalia šiomis temomis organizuojamų paskaitų ir pokalbių stovyklose vykdavo tradiciniai partizanų pagerbimo vakarai, stovyklos svečiai buvo iš Sovietų Lietuvos į JAV pabėgęs Algirdas Brazinskas, buvo pristatytos Viktoro Petkaus, Balio Gajausko biografijos ir veikla, organizuoti laiškų disidentams ir kaliniams rašymai. 1975 m. stovyklautojai rašė laišką JAV valstybės sekretoriui Henrikui Kissingeriui prašydami nepripažinti Baltijos valstybių inkorporavimo.

Meninis ugdymas. Stovyklose organizuotų liaudies muzikos ir šokio vakarų metu moksleiviai išmoko ne vieną dešimtį lietuvių liaudies dainų. Minėtinas didelis kompozitoriaus Fausto Strolios, keletą dešimtmečių buvusio stovyklos meno vadovo indėlis. Choreografų padedami, moksleiviai mokėsi liaudies šokių, žaidimų. Meninio ugdymo turinio dalis buvo ir pažintis su išeivijos dailininkais, muzikais, teatro trupių pasirodymais. Iš šios dalies minėtini dailininkų Vidos Krištolaitytės, Giedrės Žumbakienės, Zitos Sodeikienės parodų pristatymai, pianistų Manigirdo Motekaičio, Nijolės Dėdienienės muzikos vakarai, „Antrojo kaimo“ spektakliai.

Moksleivių kūrybinės saviraiškos galimybės. Be meninių programų, spektaklių, teminių vakarų, kuriuose moksleiviai turėjo progą

atskleisti įvairiapusių savo talentus, svarbu pabrėžti literatūrinių kūrybinių bandymų galimybes. Jų aprašyti, sukurti, improvizuoti išpūdžiai iš stovyklų, atskirų stovyklavimo epizodų aprašymai, originaliosios poezijos bei prozos bandymai, kurių temos – taip pat stovyklavimo išpūdžiai ir aplinka, buvo dedami stovykloje leidžiamuose laikraščeliuose, publikuojami žurnalo „Ateitis“ numeriuose, stovyklų jubiliejams skirtuose leidiniuose. Visa tai patvirtina integruoto lituanistinio ugdymo galimybę – šeštadieninėse mokyklose įgytas lietuvių kalbos bei literatūros žinias taikyti praktinei saviraiškai.

„*Lithuanian heritage*“ stovykla. Tai specifinė, pagal atskirą programą „Dainavoje“ veikusi moksleivių vasaros laisvalaikio stovykla, į kurią suvažiuodavo lietuvių kilmės ir mišrių šeimų vaikai, nekalbantys ar beveik nekalbantys lietuviškai. Pirmoji stovykla buvo suorganizuota 1960 m. J. Damušienės pastangomis, gavus prašymų iš Vyčių organizacijos atstovų. Šios stovyklos buvo organizuojamos iki 1965 m., vėliau jų veikimas atgaivintas 1978 m. ir tęsėsi iki 1991 m. Jų ugdymo programos turinį sudarė pažintis su Lietuva, jos istorija, kultūra, tautiniais ir religiniais papročiais, liaudies šokiais ir dainomis. Stovyklautojai buvo mokomi tradicinių lietuviškų rankdarbių – šiaudinių ornamentų pynimo, velykinių margučių marginimo, tautinių juostų audimo ir kitų liaudies amatų. Atsižvelgiant į moksleivių amžių, buvo rengiamos programos, kuriose kalbama apie tautinę kilmę, istorines šaknis.

Švietimo tarybos vaidmuo stovyklų organizavimo procese. 1968 m. visoms stovykloms organizuojančioms institucijoms buvo parengtos ir išplatintos vasaros stovyklų lituanistinių dalykų programos. 1973 m. buvo sušauktas vasaros stovykloms organizuojančių institucijų pasitarimas, jų vadovams surengtas studijų savaitgalis. Kitaip tariant, mokymo ir ugdymo procesą buvo stengiamasi nuosekliai vykdyti pasitelkiant visas

lituanistinio ugdymo institucijas, sudaryti mokymo ir lavinimo tęstinumą.

Išvados

„Dainavos“ stovyklos reikšmę ištisoms JAV lietuvių išeivių kartoms įrodo jos gyvavimas iki šių dienų – pastaruoju metu šiek tiek modifikuotas, ilgainiui pritaikytas prie šiandieninių moksleivių, studentų poreikių. Kalbant apie XX a. antrosios pusės „Dainavą“ svarbiausia pabrėžti jos, kaip bendruomenės, narių jungties vietą, kurioje buvo organizuojamas kryptingas laisvalaikio leidimas, priderintas prie tuomečių lietuvių bendruomenės lūkesčių jaunosios kartos atžvilgiu. Stovyklos ugdymo ir veiklos turinį integruojant į viso lituanistinio švietimo procesą siekta nuoseklaus jaunimo auklėjimo tautiškumo, patriotiškumo, krikščioniškųjų vertybių puoselėjimo dvasia. „Dainavos“ stovykla, kaip ir kitos išeivijoje organizuotos jaunimo stovyklos, yra lituanistinio krikščioniškojo ugdymo ir auklėjimo integrali dalis.

Literatūra:

1. *Ateitis*: lietuvių katalikiškojo jaunimo žurnalas. Chicago, 1955–1990 m.
2. ALRKF jaunimo stovykla „Dainava“, 40. Chicago, 1997.
3. *Dainava*: ALRK Federacijos jaunimo stovykla: sukaktuvinis leidinys, 1956–1966. Manchester, 1966.
4. *Dainava*-25: ALRKF Jaunimo stovyklos sidabrinė sukaktis Brooklyn, 1981.
5. *Dainava, 1955–1975*: ALRK jaunimo Dainavos stovyklos leidinys. Brooklyn, 1975.
6. *Dainava*, 30. Čikaga, 1986.
7. *Dainava*, 35. Manchester, 1991.
8. *Dainavos krūmeliai*: moksleivių ateitinkų sąjungos centro valdybos leidinys. Chicago, 1962.

Nuorodos

1. *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje*. Chicago, 2000
2. Ateitininkų keliu, 1911–1927–1977: žmonės, laikas, darbai / redagavo S. Barzdukas. Chicago: *Ateitis*, 1977, p. 167.
3. Mintys iš Dainavos, *Ateitis*, 1965, nr. 7, p. 175.
4. Damušis Adolfas. Ateitininkų jaunimo stovyklos: siekiai, programos, turinys ir vadovybė, *Ateitis*, 1980, nr. 1, p. 28–29.
5. Norvilienė Jūratė. Lietuvybės klausimu, *Ateitis*, 1984, nr. 8, p. 235.

Jolanta Budriūnienė

CAMP DAINAVA AND THE CONTEXT OF THE EXILE COMMUNITY'S PEDAGOGY

This article discusses the activities of the famous Camp Dainava, founded in 1955 by the Lithuanian-American Catholic Federation. The Dainava youth camp, along with others organized by Lithuanian émigrés in the U.S., was an integral part of Catholic pedagogical activities, carried out for the purposes of fostering love of one's parents' native land and of religious education.

Using material about this camp published in different sources, the author analyzes ac-

tivities of the camp as part of general Lithuanian émigré education. The article discusses principles of camp organization, problems of youth education and its contents, and Camp Dainava's importance in relation to the whole Lithuanian pedagogical process in exile. The analysis is limited to the period from 1955 to 1990.

Iš archyvų

Kristina ŪSAITĖ

Kaip gyveno Europos kraštų Lietuvių bendruomenės XX a. 7 dešimtmečio viduryje?

Vienas iš diasporai būdingų bruožų yra palaikyti tautinės grupės ryšius su savo atstovais kitose pasaulio šalyse. Pasaulio lietuvių bendruomenei (toliau – PLB) tai buvo vienas pagrindinių uždavinių. Kita vertus, kraštų bendruomenės atliko tam tikrą moralinės ir materialinės paramos funkciją PLB valdybos atžvilgiu. Tokį krašto bendruomenių ir PLB valdybos santykį lėmė PLB konstitucija, priimta Pirmajame PLB Seime (1958 m.) Niujorke ir pataisyta Antrajame PLB Seime (1963 m.) Toronte. Joje pažymima, kad PLB atstovauti ir atskirų kraštų lietuvių bendruomenių veiklai derinti, skatinti ir plėsti PLB Seimas renka PLB valdybą, kuri „informuojasi ir informuoja atskirų kraštų valdybas apie lietuvių padėtį“¹. Tokia PLB ir kraštų lietuvių bendruomenių santykių formuluo-tė PLB konstitucijoje neleido PLB valdybai užimti vyraujančios pozicijos. Tad PLB valdybos koordinacinė funkcija tapo itin svarbi siekiant įgyvendinti užsibrėžtus lietuvių išeivijos tikslus.

Siekdama užtikrinti sėkmingą kraštų lietuvių bendruomenių veikimą visame pasaulyje, PLB valdyba stengėsi tiesiogiai bendradarbiauti su kraštų lietuvių bendruomenių

atstovais. Tam nuo XX a. septintojo dešimtmečio pradžios organizuotos PLB valdybos įgaliotų asmenų kelionės po įvairius pasaulio kraštus. Antai 1961 metais PLB valdybos pirmininkas dr. Juozas Sungaila lankėsi Pietų Amerikoje ir ten vykusiam Pietų Amerikos lietuvių kongrese užmezgė tiesioginius ryšius su Urugvajaus, Argentinos, Brazilijos, Kolumbijos ir Venesuelos lietuviais. Panašią funkciją Europoje atliekantis PLB valdybos narys Vytautas Meilus užmezgė glaudesnius ryšius su Vakarų Vokietijos, Italijos, Prancūzijos ir Belgijos lietuvių bendruomenių vadovybėmis². 1965 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais PLB valdybos pirmininkas Juozas Bachunas ir sekretorė Milda Lenkauskienė lankė Europos lietuvių bendruomenes, aptarė bendruomeninius reikalus ir informavo apie 1966 m. vyksiantį Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą³. Tokie vizitai pagal finansines išgales buvo vykdomi visą XX a. septintąjį dešimtmetį.

Artėjant Trečiajam PLB Seimui (1968 m.), PLB valdyba planavo Seime pristatyti kraštų lietuvių bendruomenių padėtį. Šiam uždaviniui įgyvendinti pasitelkta ir jaunoji lietuvių išeivijos karta. 1966 metų liepos pirmosiomis

dienomis, pasibaigus pirmajam Pasaulio lietuvių jaunimo kongresui (toliau – I PLJK), PLB valdyba įgaliojo jaunimo atstovę Jūrą Gailiūšytę, PLJK Finansų komisijos vicepirmininkę ir PLB Jaunimo metų Talkos komisijos sekretorę, vykti į Europą, ten atstovauti PLB valdybai, kalbėti jos vardu visais PLB rūpimais organizaciniais, visuomeniniais ir kultūriniais klausimais, siekiant „išryškinti PLB kelio bendrąjį vaizdą“⁴ bei išsiaiškinti jauniosios lietuvių kartos nuotaikas po I PLJK.

Čia publikuojamas Jūros Gailiūšytės pranešimas PLB valdybai apie jos susitikimus su Vokietijos, Šveicarijos, Anglijos ir Prancūzijos lietuvių bendruomenių atstovais 1966 m. liepos 28–rugsėjo 17 dienomis. Dokumento originalas saugomas Čikagoje veikiančiame Lituanistikos tyrimų ir studijų centro Pasaulio lietuvių archyvo (toliau – LTSC PLA) Pasaulio lietuvių bendruomenės (toliau – PLB) archyve⁵. Tai unikalus dokumentas, kuriame atsiskleidžia XX a. 7-ojo dešimtmečio Vidurio Europos kraštų lietuvių bendruomenių gyvenimo peripetijos.

Iš dokumento sužinome, kad I PLJK jaunajai Europos lietuvių bendruomenių kartai padarė didžiulį įspūdį. Ypač didelio pasisekimo, jaunuolių manymu, sulaukė prieškongresinės stovyklos, kuriose buvo galima susipažinti su kitų kraštų jaunimu ir jų veikla. Dokumente atsiskleidžia ir Europos lietuvių požiūris į Amerikos ir Kanados lietuvių jaunimą. Pastebėta, kad pastarasis nėra linkęs į organizacinį darbą, o pačių jaunuolių „užsidarymas savose organizacijose“ kliudęs „bendrai viso pasaulio lietuvių jaunimo šeimai“⁶. Kritiško vertinimo sulaukė ir I PLJK studijinė anketa, esą buvusi labiau pritaikyta JAV ir Kanados lietuvių jaunimui, jų gyvenamosioms sąlygoms.

Palankiai žiūrėta į 1966 m. liepos 2 d. PLJK posėdžio nutarimą įsteigti PLB Jaunimo sekciją, kuri koordinuotų ir palaikytų ryšius tarp viso pasaulio lietuvių jaunimo ir talkintų PLB valdybai. Ši sekcija patvir-

tinta 1966 m. rugsėjo 23 d. PLB valdybos posėdyje⁷. Sekciją sudarė PLB valdybos vicepirmininkas jaunimo reikalams Vytautas Kamantas, PLB valdybos sekretorė Milda Lenkauskienė, Jūra Gailiūšytė, Antanas Saulaitis SJ, JAV LB centro valdybos narys Vaclovas Kleiza ir Kanados LB atstovė Giedrė Rinkūnaitė. Vėliau sekciją papildė Rūta Domarkaitė ir Dalia Tallat-Kelpšaitė. Sekcijos pirmininku buvo išrinktas V. Kamantas, o vicepirmininkėmis – M. Lenkauskienė ir J. Gailiūšytė–Viesulienė⁸. Vis dėlto iš dokumento teksto aiškėja, kad Europos lietuvių bendruomenių jauniosios kartos atstovai nesiryžo kurti analogiškų sekcijų prie kraštų bendruomenių ir laukė smulkesnių nurodymų iš PLB valdybos, argumentuodami tokių sekcijų organizavimo vienodumo visuose kraštuose būtinybę. Aptariamam laikotarpiu tik Prancūzijos bendruomenė turėjo nuo 1963 m. veikiančią Jaunimo komisiją, kuriai pirmininkavo aktyvi Prancūzijos LB narė, tautinių šokių grupės šokėja ir Prancūzijos delegacijos į I PLJK vadovė Eglė Liutkutė. O Didžiosios Britanijos ir Vokietijos lietuvių jaunimas apsiribojo naryste krašto lietuvių bendruomenių valdybose.

Jūros Gailiūšytės pranešime minimas ir 1966 m. lietuvių išeivijos jaunimo peticijos Jungtinių Tautų Organizacijai dėl Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo klausimas. Europos kraštų lietuvių bendruomenių atstovai šį sumanymą įvertino teigiamai, šiek tiek abejonių išsakė tik dėl pačios Peticijos įteikimo Niujorke organizavimo. Kvestionuotas ir I PLJK nutarimas dėl lietuvių politinės organizacijos sudarymo: „Jaunimo pasisakymas prieš dabartinę politinės organizacijos tvarką, paremtą senomis lietuvių partijomis ir kitomis grupėmis, reikalauja PLB Seimo dėmesio šį klausimą išaiškinti susitarus su politiniais organais, ypač VLIKU, kad Lietuvos laisvinimo darbuose šis lietuvių jaunimo nusistatymas netaptų kliūtimi arba nesutarimo objektu.“⁹ Greta to išreikštas

pageidavimas kviešti į tokio pobūdžio, kaip I PLJK, suvažiavimus tarptautines jaunimo organizacijas, kad būtų sudarytos didesnės Lietuvos laisvinimo bylos skelbimo ir lietuvių integravimosi į tarptautines jaunimo organizacijas galimybės. Aliuziją į tai aptinkame ir 1966 m. žurnale „Metmenys“ išspausdintame pokalbyje su veikliais, įvairių pažiūrų jaunosios kartos žmonėmis: „Su Pasaulio Jaunimo kongresu pradėtas naujas kontinentinis kontaktas, kuris jau savaime veda didesnį bendrumo ir platumo linkmę.“¹⁰

Kalbėdami apie glaudesnių ryšių tarp kraštų lietuvių bendruomenių palaikymą, Didžiosios Britanijos lietuvių atstovai siūlė surengti Europos lietuvių bendruomenių pirmininkų suvažiavimą, kuriame būtų aptarta ir suderinta Europos lietuvių veikla. Taip pat siūlyta tuo pat metu suorganizuoti Europos lietuvių jaunimo suvažiavimą ir stovyklą. Manyta esant tikslinga išnaudoti kultūrinę informacinę bendradarbiavimo plotmę – organizuoti keliaujančiąsias menines grupes, dėti kuo daugiau žinių apie kraštų lietuvių bendruomenių veiklą PLB leidžiamame žurnale „Pasaulio lietuvis“ ir su PLB parama suorganizuoti Pasaulinį lietuvių informacijos biurą, kurio misija būtų skubiai surinkti visas lietuviškas informacijas ir išplatinti jas įvairiomis kalbomis ne tik lietuvių, bet ir viso pasaulio masinės informacijos priemonėse. Europos kraštų lietuvių bendruomenių atstovai susitikimo su PLB atstove J. Gailiušyte metu pageidavo, kad PLB Seimas aiškiai nustatytų gaires laisvajame pasaulyje gyvenančių lietuvių su Lietuva santykiuose po 1966 m. sausio 22–23 d. Klivlende priimtos Lietuvos laisvinimo veiksmų¹¹ rezoliucijos, kuri skelbė iki galo neapibrėžtą „privatų ryšių“ su gimtuoju kraštu ribą ir sukėlė nesi- baigiančias diskusijas visuomenėje¹².

Dokumente nemažai informacijos apie kiekvieno PLB atstovės aplankyto krašto lietuvių bendruomenės gyvenimą. Pažymėtina, kad kraštų lietuvių galimybės buvo nevienos:

jų priklausė nuo lietuvių bendruomenės dydžio, jos pasiskirstymo gyvenamojo krašto teritorijoje ir nuo krašto ekonominės, socialinės bei politinės padėties. Antai Šveicarijoje dėl mažo lietuvių skaičiaus ir didelio jų išsiskaidymo šalyje didžiausia krašto bendruomenės problema buvo išlaikyti lietuvių: čia lituanistinė veikla apsiribojo tautinių šokių grupe ir įvairių kultūrinio pobūdžio renginių organizavimu. Šiek tiek labiau organizuoti šioje srityje buvo Prancūzijos lietuviai: jie, kaip ir dauguma Šveicarijos lietuvių, gyveno mišrioje šeimoje ir neturėjo lituanistinių mokyklų ir chorų. Tačiau Prancūzijoje, be tautinių šokių grupės, buvo gajai ganėtinai veikli, nors ir negausi studentų ateitininkų organizacija (Paryžiaus ateitininkų draugovė). Ji labiau veikė „už ateitininkų ribų“: pagrindinė jos funkcija buvo reprezentuoti Lietuvą ir lietuvių įvairiuose krikščioniškuose jaunimo ir moterų judėjimuose bei kituose tarptautiniuose renginiuose ir organizacijose. Be to, prie Prancūzijos LB krašto valdybos veikė ir Kultūrinė komisija, pirmininkaujama aktyvios visuomenininkės Birutės Venskuvienės. Pastaroji pagal galimybes stengėsi skleisti informaciją prancūzų kalba apie Lietuvą, jos padėtį, lietuvių organizacijas ir jų veiklą Prancūzijoje.

Panaši padėtis buvo ir to meto Vokietijoje, kur lietuviškų kolonijų kompaktiškumo nebuvimas ir vietinės valdžios politika lėmė gana sunkų lietuvių telkimąsi į LB gretas. Kitaip nei Prancūzijoje ir Šveicarijoje, čia veikė keletas lituanistinių mokyklų, ateitininkų, skautų organizacijos, lietuvių studentų sąjunga ir bene pagrindiniu lietuviškumo židiniu Europoje buvusi Vasario 16-osios gimnazija. Pranešime atsispindi ir Gimnazijos veiklos organizavimo problemos – mokytojų stygius ir finansavimas bei Vokietijos valdžios siūlymai atskirti ją nuo krašto lietuvių bendruomenės – neva tokia reorganizacija suteiktų Gimnazijai didesnę finansinę stabilumą ir garantuotų jai vokiečių paramą.

Iš bendro J. Gailiušytės pranešimo teksto kiek išsiskiria Didžiosios Britanijos lietuviai. Žinoma, kad po Antrojo pasaulinio karo, susikūrus PLB, įvairiuose kraštuose pagal tą patį modelį kūrėsi lietuvių bendruomenės. Tačiau Didžiojoje Britanijoje jau veikė anksčiau, dar iki susikuriant PLB, sukurta organizacija – Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga (toliau – DBLS). Jos veikla apėmė politinę ir socialinę sritis, kitaip nei PLB konstitucijoje apibrėžiamos kiek siauresnės bendruomenės funkcijos (PLB konstitucijoje numatyta, kad bendruomenės galėjo rūpintis kultūrine ir tautine sfera). Tad greta jos įsisteigusi Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė realiai jokių funkcijų atlikti negalėjo. Toks šalyje veikiančių lietuviškų organizacijų dvilypumas, išryškėjantys vadovaujančiųjų lietuviškai veiklai nesutarimai buvo vienas didžiausių trukdžių, kliudžiusių pritraukti ir organizuoti lietuvius¹³. Kita esminė problema, kurią įvardijo Didžiosios Britanijos lietuvių atstovai – kraštų lietuvių bendruomenių statutų klausimas, kuriame nebuvo aiškiai apibrėžtos lietuvių bendruomenės nario balsavimo teisės ir tautinio solidarumo mokesčio mokėjimo santykis. Iš pranešimo teksto aiškėja, kad Europos kraštų lietuvių bendruomenių atstovai vieningai išsakė mintį įvesti tautinio solidarumo mokesť kaip PLB lėšų surinkimo stabilumo garantą ir pageidavo sulaukti paramos iš PLB Švietimo tarybos kraštų lietuvių bendruomenių lituanistinei veiklai plėtoti.

Skelbiami iki šiol nepublikuoti dokumentai, rašyti lietuvių kalba, mašininiais. Ren-

giant dokumentus spaudai stengtasi išlaikyti tekstą kuo artimesnį originalui, palikti to meto rašybos ypatumus, dabar nevartojamas svetimybės, originalų stilių. Vis dėlto, kad tekstas būtų lengviau suprantamas skaitytojui, rašybą ir skyrybą bandyta norminti pagal dabartinės kalbos reikalavimus, juo labiau kad tekstuose esančios rašybos klaidos veikiausiai traktuotinos kaip neapsižiūrėjimo rezultatas ir neatspindėjo tuometės rašybos tendencijų.

Stengtasi išlaikyti ir originalią dokumento pateikimo formą. Nevienodinama asmenvardžių ir geografinių pavadinimų rašyba, nors ji skirtinguose tekstuose įvairuoja. Knygų, spaudos leidinių pavadinimai taip pat nevienodinami, paliekami kaip buvo tekstuose – kursyvu, kabutėmis ar kitaip – išskirti autorių. Palikta ir tekste vartota didžiųjų raidžių rašyba organizacijų, draugijų pavadinimuose. Dažnai vartojamos santrumpos tekste neaiškinamos, informacija apie tai pateikiama nuorodose. Paaiškinamos visos pirmą kartą tekste minimos pavardės, tam pasitelkus svarbiausius enciklopedinius duomenis. Deja, ne visus asmenis ar svarbiausius įvykius pavyko išaiškinti. Rengiant nuorodas naudotasi lietuviškomis enciklopedijomis, žinynais, kitais Lietuvoje ar užsienyje publikuotais leidiniais, taip pat interneto duomenų bazėmis. Visi pabraukimai, išbraukimai ar kiti teksto paryškinimai atlikti pačių autorių. Tekste paliekama įvairuojanti datų rašyba. Dokumentus pasirašiusiųjų pavardės pateikiamos laužtiniuose skliaustuose.

1966 m. Jaunimo m. liepos 25

P-lei Jūrai GAILIUŠYTEI
PLB Valdybos įgaliotinei
1829 Lampson Rd.
Cleveland, Ohio 44112

Didžiai Gerbiama,

Tamsta savo kelionės metu Europoje esi prašoma atstovauti PLB Valdybai ir jos vardu kalbėti organizaciniais, visuomeniniais ir kultūriniais PLB klausimais.

PLB Valdybai šiuo metu ypač rūpi:

1. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės labui panaudoti PLJ Kongreso nuotaikas, žygius, nutarimus. Todėl PLB Valdyba prašo šį klausimą kelti kraštų LB vadovybėms, lietuvių organizacijoms ir paskiriamas vadovaujantiems asmenims, prašant jų sugestijų ir nurodymų.
2. Pasikalbėjimų ir posėdžių metu kreipti reikiamą dėmesį į kraštų LB atliekamus bei projektuojamus ryškesnius darbus, pasidžiaugti jų vaisiais, linkėti sėkmės. Iš kitos pusės PLB Valdybai labai rūpi patirti ir apie bendruomeninės veiklos kliūtis. Štai kodėl Jūsų susitikimai turėtų išryškinti PLB kelio bendrąjį vaizdą.
3. 1968 įvyks Trečiasis PLB Seimas. Jo metai sutampa su Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo 50 metų sukaktimi. Štai kodėl PLB Seimas nusipelno išskirtinio dėmesio. PLB Valdybai rūpi: a/ kraštų bendruomenių tinkamas atstovavimas seime, b/ visiems priimtinos datos radimas, c/ aktualių klausimų darbotvarkės sudarymas, d/ kultūriniai mostai. PLB Valdyba prašo parvežti visiems šiems keturiems atvejams sugestijų ir siūlymų.
4. PLB vieningumas priklauso ne tik nuo darbų, bet ypačiai nuo ryšių. Vieningumui ir ryšiams palaikyti leidžiamas „Pasaulio Lietuvis“¹⁴. Ar jis dabartine savo forma patenkina kraštų bendruomenes? Ko iš PL¹⁵ kraštų bendruomenės ypač norėtų? Ar gal reikėtų ieškoti kitokių būdų? Pavyzdžiui, laisvojo pasaulio lietuvių matomai išjudino PLJ Kongresas gyvu susirašinėjimu ir tikslų bendrumu.
5. Pagaliau PLB lėšos. Matom, kad jos nepakankamos, dėl to ir PLB pajėgumas nėra toks, kokio reikėtų. Tad ką daryti, kad visuotiniu mastu prigyūtų tautinio solidarumo įnašų idėja: Bendruomenės visuotinumas reikalauja, kad įnašus dėtų masės, ir būtinas pajėgus organas jiems išrinkti. Kokios kraštų bendruomenių sugestijos?

PLB Valdyba, linkėdama Tamstai malonios ir sėkmingos kelionės, jos išvadas norėtų gauti raštu.

[Stasys Barzdukas]
Stasys Barzdukas¹⁶

PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ

1966 Jaunimo m. liepos 25

ĮGALIOJIMAS

Jūra GAILIUŠYTĖ, PLJ Kongreso Finansų komisijos vicepirmininkė ir PLB Jaunimo Metų Talkos Komisijos sekretorė, savo lankymosi Europoje metu yra įgaliota atstovauti PLB Valdybai ir kalbėti jos vardu organizaciniais, visuomeniniais ir kultūriniais PLB klausimais.

Kraštų Lietuvių Bendruomenės yra prašomos kelionės metu teikti Jūrai Gailiušytei visokeriopą paramą ir globą.

[Stasys Barzdukas]

Stasys Barzdukas

PLB Valdybos Vykd. Vicepirmininkas

Jūros Gailiušytės, PLB atstovės, kelionės Europoje pranešimas, 1966 m. LTSC PLA, PLB archyvas, reg. nr. 13595, dėžė nr. 1, 1957–1977 m. bylos, b. 12, l. 1–27. Mašinraščio originalas.

PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS VALDYBAI PASAULIO LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS ATSTOVĖS JŪROS GAILIUŠAITĖS⁷ KELIONĖS EUROPOJE PRANEŠIMAS

Gerbiamas PLB Valdybos pirmininke, Gerbiami PLB Valdybos Nariai,

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdybos siūsta atstovauti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdybą Europoje ir įgaliota kalbėti organizaciniais, visuomeniniais ir kultūriniais PLB rūpimais klausimais, kelionės metu gautus rezultatus čia pranešu.

Mano kelionė tęsėsi nuo 1966 m. liepos 28 d. iki 1966 m. rugsėjo 17 d. Aplankiau Vokietijos, Šveicarijos, Anglijos ir Prancūzijos lietuvių kolonijas ir susitikau su lankytų kraštų Lietuvių Bendruomenės Tarybomis ir Valdybomis. Kiekvienam krašte maloniai buvau sutikta tų kraštų LB Valdybų ir jie maloniai bendradarbiavo pasisakant PLB rūpimais klausimais. Teko su visų kraštų valdybomis iš anksto susitarti dėl susitikimo datos. Aš kreipiausi iš anksto į Kraštų LB Valdybų pirmininkus ir prašiau, kad jie sušauktų Tarybos ir Valdybos posėdį jiems patogią data. Jie maloniai tą padarė ir paskyrė jiems priimtinas datas.

Mano šis pranešimas yra perdavimas ten girdėtų pasisakymų ir pasiūlymų be mano asmeninių komentarų. Aš juos čia perduodu taip kaip vietoje buvo pareikšti. PLB Valdybos buvau įgaliota kalbėti šiais klausimais:

1. Kaip PLB labai panaudoti Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso nuotaikas, nutarimus, žygius. Bendrai išaiškinti kokios nuotaikos vyrauja įvairiuose kraštuose dėl PLJK.
2. Įvairių kraštų LB numatyti darbai ir kokios kliūtys sutinkamos LB Krašto veikloje.

3. Kokias sugestijas ir nurodymus turi kraštų LB dėl 1968 metais įvyksiančio Trečiojo PLB Seimo turint galvoje, kad tie metai sutampa su Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo 50 metų sukaktimi.
4. Ar PASAULIO LIETUVIS savo dabartine forma patenkina kraštų bendruomenes. Ko iš PASAULIO LIETUVIO kraštų bendruomenės ypač norėtų.
5. Kokios kraštų LB sugestijos dėl PLB lėšų. Ką daryti, kad visuotiniu mastu prigytų tautinio solidarumo įnašų idėja.

Šiais viršuje minėtais klausimais buvau prašyta parvežti žinių. Pažvelkime, kaip įvairių kraštų LB tais klausimais pasisakė. Pranešiu apie kiekvieną kraštą atskirai, todėl gali kai kurie dalykai pasikartoti, bet tas padės geriau pažinti kiekvieno krašto Lietuvių Bendruomenę ir jos veiklą.

VOKIETIJA

Vokietijoje išbuvau nuo 1966 m. liepos 30 d. iki 1966 m. rugpjūčio 25 d. 1966 m. rugpjūčio 4 d. turėjau posėdį su Vokietijos LB Krašto Valdyba. Šiame posėdyje dalyvavo J. K. Valiūnas¹⁸, E. Simonaitis¹⁹, J. Barasas²⁰, kun. A. Bunga²¹, J. Gailiušytė. Bendrai²² Vokietijos LB Tarybos, Valdybos ir Švietimo Komisijos posėdis įvyko penktadienį, 1966 m. rugpjūčio 5 d. Jame dalyvavo Vokietijos Krašto LB Valdybos ir Tarybos nariai: J. K. Valiūnas, E. Simonaitis, J. Barasas, kun. A. Bunga. Vokietijos Krašto LB Tarybos nariai: dr. J. Grinius²³, A. Lingė²⁴, L. Pašaitienė²⁵, dr. P. Karvelis²⁶. Švietimo Komisijos nariai: prof. dr. Z. Ivinskis²⁷, J. Glemža²⁸, A. Natkus²⁹, A. Grinienė³⁰, A. Boehm – Krutulytė, korespondentas V. Alseika³¹, Jaunimo Metų Komiteto pirmininkas kun. V. J. Damijonaitis³², J. Gailiušytė. Abu posėdžiai vyko Vasario 16 Gimnazijoje – Romuvoje, Huettenfelde. Abiems posėdžiam pirmininkavo Vokietijos Krašto LB Valdybos pirmininkas J. K. Valiūnas. Atskirai susitikau su Tėv. Bernatoniū³³, nes jis anksčiau išvyko.

1. Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresas

Vokietijos atsiliepiamai apie Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresą teigiami. Vokietijos 13-sios Studijų Savaitės³⁴ metu įvyko Vokietijos į PLJK jaunimo atstovų pranešimai apie PLJK ir prieškongresines stovyklas. Šiuos pranešimus davė kun. V. J. Damijonaitis, M. Auderytė³⁵, A. Lingė, V. Brazaitis³⁶ ir R. Baliulis³⁷. Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso idėją visi sveikino ir pripažino, kad buvo puiki mintis jį surengti, kad PLJK visų kraštų jaunimui davė daug naudos. PLJK atstovai buvo daugiau patenkinti stovyklomis negu pačiu Kongresu. Teigiamą išpūdį jiems padarė vadovų stovykla, kurioje jie daug išmoko, susipažino su kitų kraštų jaunimu ir jų veikla ir pasirengė Kongresui. Mažesni išpūdį jiems padarė antroji prieškongresinė stovykla. Amerikos ir Kanados jaunimo masė jiems nepaliko gero išpūdžio. JAV ir Kanados jaunimo laikysena kitų kraštų lietuvių jaunimo atžvilgiu, jų manymu, buvo šalta. Pasiskirstymas atskiromis pastovyklėmis nesudarė progos užmegzti artimesnius ryšius. Užsidarymas savose organizacijose kliudė bendrai viso pasaulio lietuvių jaunimo šeimai. Stovyklos programa, jų manymu, buvo gera. Vadovų stovykloje maistas buvo geras, antroje stovykloje blogas. Visi pripažino, kad organizacinė tvarka vadovų stovykloje buvo gera, antroje buvo silpnesnė, kur tvarką iš tikrųjų buvo sunkiau palaikyti, nes buvo didelė masė žmonių.

PLJKas jiems padarė didelį išpūdį. Pačios lietuviško jaunimo masės jiems padarė išpūdį ir suvirtino jų lietuvišką tautinį nusistatymą ir juos paskatino dirbti daugiau lietuvių reikalams. PLJK programa buvo nusiskundimų, kad programa buvo perkrauta. Simpoziumų per daug, nes nebuvo

įmanoma dalyvauti visuose, kai jie vyko tuo pačiu metu. Vakaro programos buvo įdomios, ypač patiko tautiniai šokiai, opera „Lokys“³⁸ ir juos nepaprastai nustebino ir sužavėjo banketo iškilmingumas. Daugumas tokių dalykų nebuvo matę. Juos apvytlė mažas amerikiečių ir kanadiečių lietuvių jaunimo susidomėjimas intelektualiniais klausimais, kaip, pvz., paskaitos, simpoziumai. Nusiskundė čikagiečių nedraugiškumu, ypač kai reikėjo juos vežti į paskaitas ir parengimus, kaip sunku buvo surasti žmones, kurie tai padarytų. Tas sudarė išpūdį, kad jie buvo našta čikagiečiams, kurios jie nelabai buvo linkę priimti. Be to, jie pastebėjo, kad amerikoniškas lietuvių jaunimas nelinkęs į organizacinį darbą, ten, kur reikėjo atlikti sunkesni darbai, kaip, pvz., sargybos stovykloje nešimas, dalyvavimas įvairiose komisijose, viskas buvo užkrauta užsieniečiams.

Visi pasisakė už kitą Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresą, kuris turėtų įvykti po kelių metų, ir už vadovų stovyklą, kuri turėtų būti ilgesnė negu vieną savaitę. PLJK turėtų vykti rugpjūčio ar rugsėjo mėnesį. Šiomet Vokietijos jaunimui laikas buvo labai nepatogus.

Jaunimas sveikina prie PLB Valdybos sudarymą jaunimo sekcijos. Tos sekcijos įkūrimą Vokietijoje prie Vokietijos LBnės Krašto Valdyba atliks pasibaigus Jaunimo metams³⁹. Jie laukia smulkesnių nurodymų šiuo klausimu, kad būtų vienodumas visuose kraštuose tą sekciją organizuojant. Jie tikisi, kad tas instrukcijas PLB Valdyba jiems skubiai prisiųs.

Dainų Šventė, nors ir ne PLJK darbas, taip pat jiems paliko didelį išpūdį, ypač vaikų choras. Jie buvo nustebinti, kad to amžiaus vaikai gali dalyvauti tokioje programoje ir jau iš mažens yra auklėjami lietuviškai.

Visi gavo išpūdį, kad lietuviybė pasaulyje yra gyva ir stipri, o tas ir juos stiprina.

Jie nepatenkinti, kad ateityje galvojama keistis stovyklų vadovais. Labai įvertina paskutiniuosius dviem metais dalyvavusius iš JAV jų studijų dienose ir vadovavusius jaunimo stovykloms. Kaip žinome, pereinamais metais jaunimo stovyklai vadovavo Marytė Gailiūšytė, Gražina Norvilaitė ir Arūnas Gasparaitis, o šiemet vadovavo Birutė Augustinavičiūtė⁴⁰.

Jaunimo Peticijos⁴¹ reikalu jie pasisakė, kad buvo geras sumanymas ir neblogai pavyko. Tik, jų manymu, reikėjo daug daugiau parašų surinkti. New Yorke įteikimas peticijos nevyko taip sklandžiai kaip turėjo.

Santykiai po ir prieš PLJK su lietuvių visuomene Amerikoje ir Kanadoje jiems paliko gerus atsiminimus. Kur tik jie vyko, kur kreipėsi, visur rado nuoširdų jų priėmimą, jais rūpinimąsi, jautėsi priimti kaip atvykę pas gerus pažįstamus ar draugus.

PLJK Komiteto narių tarpe pastebėjo daug netvarkos, nesiorientavimo darbe. Labai ryškiai atsispindėjo kai kurių narių stoka atsakomybės jausmo ir pareigingumo. Nesijautė Kongrese vienos viską vadovaujančios ir viską matančios rankos.

Pasigedo PLJK leidinio, į kurį buvo prašyti prisiųsti ir prisiuntė visas leidiniui reikalingas informacijas. Visi klausinėjo, kada išeis PLJK leidinys, kurio jie dar iki šiol nematė. Jie prašo tą leidinį išleisti, kad ir pavėluotai. Be to leidinio PLJKas ateityje bus tik aidas, apie kurį *sužinoti*⁴² autentiškų žinių bus sunku gauti.

Visi pareiškė padėką PLBnei už idėją tokių Kongresų suruošti ir PLJK FKjai⁴³ už suorganizuotą paramą jiems atvykti į šį Kongresą. Jie yra nustebinti surinktos sumos PLJKsui. Šis PLJKsas išryškino kur pasaulio lietuvių jaunimas stovi.

2. Vokietijos Krašto Lietuvių Bendruomenės Veikla

Šios Vokietijos Krašto LBnės Valdybos kadencijos metu numatoma sušaukti Vokietijos LBnių Apylinkių pirmininkų, Krašto LB Valdybos ir Litanistinių Mokyklų vedėjų suva-

žiavimą aptarti Vokietijos Lietuvių Bendruomenės reikalus. Šios valdybos kadencijos metu Vokietijos LBNė sumažėjo 27iom Apylinkėm, nes jos egzistavo tik ant popieriaus ir po kelių paragininų joms neatsakius, Valdyba jas panaikino.

Vokietijos LBNės veiklai buvo minimos sekančios kliūtys. Lietuviai yra išsisklaidę. Didesnių lietuvių kolonijų mažai yra. Vokietijoje šiuo metu apie 6000 nesenai iš Lietuvos atvykusių repatriantų, kurių daugumas yra tikri lietuviai. Bet jie bijodami, kad nebūtų grąžinti atgal kaip lietuviai į Lietuvą, laikosi nuošaliai nuo lietuvių, į LBNės eiles nenoriai jungiasi. Nusiskundė, kad sunku sudaryti Valdybas, nes jaučiamas toks pat, kaip JAV, nenoras dirbti, bet žiūrima, kad kas kitas padarytų.

Vokietijoje veikia kelios lituanistinės mokyklos, kurioms trūksta lituanistinių vadovėlių ir programų. Prašo, kad PLB Švietimo Komisija jiems tai parūpintų. Vokietijoje yra kelios tautinių šokių grupės, skautai, ateitininkai, Lietuvių Studentų Sąjunga. Chorų Vokietijoje lietuvių kolonijose nėra. Taip pat prašė filmų iš lietuvių gyvenimo⁴⁴.

Vasario 16 Gimnazijos reikalai atima LB Krašto Valdybai daug laiko ir todėl Vyldyba⁴⁵ negali daug laiko skirti kitiems reikalams.

3. Trečiasis PLB Seimas

a. Atstovavimas Seime. Į PLB Seimą Vokietija mėgins siųsti daugiau jaunimo, tik gali būti reikalinga finansinė parama. Kun. Bunga siūlė skatinti pavienius asmenis dalyvauti PLB Seime kaip svečius. Tie, kurie planuoja lankyti JAV 1967 metais, tegul atideda kelionę iki 1968 metų iki PLB Seimo.

b. PLB Seimo data. Visi pasisakė, kad jiems priimtinausias yra rugpjūčio mėnesis ir dar rugsėjo pradžia.

c. Aktualių klausimų darbotvarkės sudarymas.

- Vokietijos LB Valdyba prašė, kad į PLB Seimo darbotvarkę⁴⁶ būtų įtrauktas kraštų LBių statutų klausimas. Išsiaiškinti katras⁴⁷ LB narys turi teises balsuoti – ar tik tas, kuris susimoka solidarumo mokestį, ar kiekvienas lietuvis, kuris nori balsuoti. Pagal Vokietijos valdžios reikalavimus tik tas skaitosi tikrasis organizacijos narys, kuris yra padavęs raštišką prašymą įstoti į organizaciją. Šis reikalavimas jiems sudaro kliūčių, todėl jis norėtų, kad PLB šią padėtį suderintų su PLB statutu.
- Prašo, kad PLB Seimas aiškiai nustatytų gaires santykiuose laisvame pasaulyje gyvenančių lietuvių su Lietuva.
- Prof. Grinius, pritariant ir kitiems, siūlo, kad PLB Seime būtų išaiškintas Jaunimo Kongreso priimtas nutarimas dėl lietuvių politinės organizacijos sudarymo. Jaunimo pasisakymas prieš dabartinę politinės organizacijos tvarką, paremtą senomis lietuvių partijomis ir kitomis grupėmis, reikalauja PLB Seimo dėmesio šį klausimą išaiškinti susitarus su politiniais organais, ypač VLIKU, kad Lietuvos laisvinimo darbuose šis lietuvių jaunimo nusistatymas netaptų kliūtimi arba nesutarimo objektu Lietuvos laisvinimo darbe.
- Buvo pageidavimas, kad PLB Valdyba sudariusi detalią PLB Seimo programą siųstų visų kraštų LB Valdyboms ir Taryboms susipažinti, ir leistų duoti savo pasiūlymus, pageidavimus ir papildymus.

d. PLB Seimo kultūriniai mostai

- Buvo siūloma, kad PLB Seimo metu vyktų tautinių šokių šventė, bet dalyką jie paliko PLB Valdybai nutarti.

- Prof. Grinius siūlė Seimo metu pastatyti – išpildyti Lietuvoje gyvenančio, menininko veikalą, pvz., dramą, muzikinį veikalą. Tas, jo manymu, būtų paskatinimas Lietuvos menininkam. Bet šiuo pasiūlymu prof. Ivinskis kėlė abejonių, sakydamas, kad prie šito pasiūlymo reikia statyti klaustuką.
- Prof. Z. Ivinskis siūlo PLB Valdybai Lietuvos Nepriklausomybės 50 metų sukakties proga išleisti 50 metų jubiliejinį leidinį, t. y. knygą lietuvių ir anglų kalba, kurioje būtų objektyviai atvaizduota Nepriklausomos Lietuvos laimėjimai. Tame leidinyje taip pat reikia atžymėti lietuvių tremties metus. Svarbu, kad knygą redaguotų tinkami asmenys ir pasakytų visą teisybę be propagandos. Galima trumpai apžvelgti ir Lietuvos praeitį. Ši knyga, jis pabrėžė, būtų labai svarbi paskutinio pusšimčio Lietuvių Tautos ir valstybės nueito kelio iliustracija. Tokia knyga galėtų būti daugelio asmenų darbas. Tai būtų kolektyvinis darbas.

4. Pasaulio lietuvis

Visų susirinkusių nuomonė, kad PASAULIO LIETUVIS yra geras ir reikalingas leidinys ir, kad savo dabartine forma atlieka savo vaidmenį informuodamas pasaulio LBių Valdybas ir jos narius apie PLBnės veiklą, sumanymus.

Glemža pastebėjo, kad PLYje⁴⁸ per daug vietos užima aukotojų sąrašai. Ir kiti buvo tos nuomonės, kad aukotojų skelbti nereikia.

Valiūnas siūlė, kad PLis turėtų būti daugiau paskleistas, kad mokestis už PLį būtų panaiškintas. Kad PLį siuntinėti visiems susimokėjusiems solidarumo mokestį, kurį tokiu atveju būtų galima pakelti.

Tėv. Bernatonio nuomone, kad PLis turi spausdinti viską kas svarbaus nusiunčiama. Turėtų būti objektyvesnis.

Visų nuomonė, kad PLis reikalingas, naudingas ir cementuoja lietuvius į vieną bendruomenę.

5. PLB Lėšos

Dėl lėšų pasisakė, kad PLB per kraštų LBių Valdybas ir Apylinkes ragintų ir skleistų solidarumo mokesčio idėją. Jų manymu, nemokėdamas solidarumo mokesčio lietuviai nesijaučia LBės nariu. Be to, nemokančiam mokesčio nariui neleisti balsuoti. Dėl solidarumo mokesčio išrinkimo nei vienas nežino stebuklingo recepto.

6. Vasario 16 Gimnazijos Reikalu

Šis klausimas iškilo savaime. Jis yra Vokietijoje labai opus. Tas klausimas suaktualėjo po buvusios revizijos. Revizijos Komisijos narių nuomonės išsiskyrė. Vokietijos lietuviai laukia PLBnės Valdybos pasisakymo dėl buvusios revizijos. PLB Valdyba žino visų komisijos narių nuomones ir todėl jiems neaišku, kodėl PLB Vladyba⁴⁹ nepasisako tuo klausimu. Revizijos Komisijos neradimas bendros nuomonės pakenkė Gimnazijai lietuvių visuomenės ir Vokietijos valdžios akyse.

Vasario 16 Gimnazija labai stokoja mokytojų ir prašo, kad PLBė „Peace Corps“ formoje⁵⁰ suorganizuotų mokytojų gimnazijai. Šį darbą galėtų apsiimti PLB Švietimo Komisija.

Paskutiniu laiku jiems iškilo nauja problema – Vokietijos valdžios pasiūlymas, kad Vasario 16 Gimnazija atsiliuosuotų⁵¹ nuo LBės. Iš ten dalyvavusių susidarė įspūdis, kad jų manymu tas gali būti naudinga. Vokietijos Krašto⁵² Valdybai nuolat keičiantis, keičiasi ir Gimnazijai įtakos.

Pagal vokiečių pasiūlymą Gimnazija turėtų rūpintis sudaryta Komisija ilgesniam laikui. Tas įneštų daugiau pastovumo. Latvių ir vengrų gimnazijos panašiai susiorganizavę. Jomis rūpina- si atskiri Komitetai, ne bendruomenė. Galvojama, kad tokiu būdu persiorganizavus padidėtų vokiečių parama Gimnazijai.

Norėtų sužinoti PLBės Valdybos nuomonę, ar galima pradėti skelbti lietuvių visuomenei vajų bendrabaučio statymui Vasario 16 Gimnazijos mokiniams.

Reiškia padėką pasaulio lietuviams už paramą Gimnazijai ir PLBei už jos rūpestį Gimnazija ir tiki, kad tas rūpestis ir parama nenutruks.

Vokietijos lietuviai bendrai

Bendrai dėl Vokietijos lietuvių bendruomenės reikia pasakyti, kad tai yra didelė ir pajėgi lie- tuvių kolonija savo intelektualinėm pajėgom. Taip pat man buvo pasakyta, kad perduočiau, jog Vokietijos lietuviai gyvena lagerio nuotikom⁵³. Jie laukia, kad jiems visą laiką kiti duotų, o patys ne daug ką nori duoti. Vokietijos lietuviai savo sudėtimi yra labai įvairūs, daug įvairesni už kitų kraštų lietuvius. Būtent tikybės skirtumas⁵⁴, neseniai iš Lietuvos atvykę, seniau iš Lietuvos atvykę, ir likusieji iš lagerių, kurie negalėjo ar nenorėjo išemigruoti⁵⁵. Ekonominis atžvilgis jų tik mažas procentas yra gerai įsikūrę, bet, deja, dauguma ekonominiai nėra pajėgūs.

Jaunimas, kuris lanko Vasario 16 Gimnaziją kalba lietuviškai, bet atvykę į Gimnaziją jau- nesni arba visai nekalba, arba tik labai silpnai. Šitokio prieauglio yra daug. Tik Gimnazijoje jie išmoka lietuviškai. Šiuo metu Gimnazijoje yra apie 100 mokinių.

Studentai Vokietijoje labai reikalingi ekonominės paramos. Reikėtų rasti būdus studentams remti. Dabar visuomeninė parama baigiasi su Gimnazija. Universiteto baigimas užtrunka daug laiko dėl lėšų stokos. Reikėtų PLBei tą klausimą spręsti arba perduoti atskirom studentų organi- zacijom, kurios apsiimtų organizuoti paramą lietuvių studentams Vokietijoje ir kitur Europoje.

Vokietijoje dalyvavau 13-oje Vokietijos studijų savaitėje 1966 m. liepos 30 d. iki rugpjūčio 7 d. Vasario 16 gimnazijoje Huttenfelde. Studijų savaitėje teko dalyvauti programoje, studijų savaitę pasveikinti PLB vardu ir dalyvauti pranešime apie PLJK.

ŠVEICARIJA

Šveicarijoje teko susitikti tik su Šveicarijos LBNės Krašto Valdybos pirmininku, Algimantu Gegecku⁵⁶ Zūriche, 1966 m. rugpjūčio 8 d. Kiti Šveicarijos LBNės Vyldybos⁵⁷ nariai išsisklaidę kituose Šveicarijos miestuose. Posėdžio sukviesti buvo neįmanoma sušaukti, nors ir buvau iš anksto Vokietijos Studijų Savaitėje sutarusi juos aplankyti.

Šveicarijoje yra labai mažai lietuvių ir labai mažas prieauglio. Didelių problemų jie neturi – didžiausia problema yra lietuviybės išlaikymas. Turi tautinių šokių grupę, kuri beveik visa sudaryta iš šveicariukų. Chorų nėra ir lituanistinės mokyklos neveikia.

1. Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresas

PLJKas buvo puikus ir reikalingas ir ypač paskatino mažų kolonijų jaunimą susidomėti lietuvybe. PLJKo programa, jo manymu buvo perkrauta.

Pirmininkas Algimantas Gegeckas nuoširdžiai dėkoja PLBnei ir PLJKo Finansų Komisijai už finansinę paramą, kad galėjo atvykti jų atstovas į PLJKą.

2. Šveicarijos LBNės Darbai ir Veiklos Kliūtys

Šveicarijos LBNės darbas beveik visas yra propaganda ir informacija apie lietuvius ir Lietuvą. Jų numatomas artimiausias darbas yra straipsnis Šveicarijos spaudoje apie dabartinę Lietuvos padėtį. Tą straipsnį rašys šveicaras dr. Hoffer, o Šveicarijos LBNės pirmininkas parūpins medžiagą. Straipsnis būsiąs geras ir išsamus, kuris, jo manymu, turėtų būti išverstas į anglų kalbą ir patalpintas angliškai Amerikos spaudoje.

Veiklos kliūtys, kad labai mažai lietuvių ir visi labai išsisklaidę. Pasitraukus A. Gegeckui iš pirmininkų, nėra kas galėtų užimti jo vietą.

3. PLB Seimas

a. Atstovavimas Seime. Pats pirmininkas mėgins važiuoti.

b. Data. Patogiausia rugsėjo mėn. pradžioje.

c. Darbotvarkės sudarymas. Palieka PLB Valdybos nuožiūrai.

d. Kultūriniai mostai. Seimo metu galėtų įvykti tautinių šokių šventė.

4. Pasaulio Lietuvis

Pageidauja, kad PLBė, jei ne kasmet, tai bent kas antri metai, išleistų arba talpintų PLYje, viso pasaulio LBių Valdybų adresus. PLis savo dabartine forma patenkina LBNę ir atlieka savo uždavinį.

5. PLB lėšos.

Dauguma Šveicarijos lietuvių susimoka savo solidarumo mokestį, jeigu kas nors iš jų išrenka.

Šveicarijos lietuviai bendrai

Su didesniu skaičiumi lietuvių neteko susipažinti, tik su pp. Gegeckais. Pirmininkas Algimantas Gegeckas būdamas vos tik 21 metų yra pavyzdys kitų kraštų ir ypač Amerikos jaunimui. Jo iniciatyva buvo surinkta Jaunimo Peticijai parašų, jis informuoja universitete profesorius, Šveicarijos spaudą ir pavienius asmenis Lietuvos reikalui.

DIDŽIOJI BRITANIJA – ANGLIJA

Posėdis su Didžiosios Britanijos LBės Valdyba ir kitais lietuvių organizacijų atstovais įvyko Londone 1966 m. rugsėjo 26 d. Senosios Lietuvių Parapijos Klebonijoje, kun. Budzeikos⁵⁸ patalpose. Posėdyje dalyvavo J. Alkis⁵⁹, LB Valdybos pirmininkas, St. Kasparas⁶⁰, LB Valdybos sekretorius, P. Mašalaitis⁶¹, Didž. Britanijos Liet. Sąjungos Valdybos vicepirmininkas, B. Daunorienė, Šalpos Draugijos „Dainava“ pirmininkė, V. Puidokienė⁶², šv. Onos Moterų Draugijos sekretorė, kun. J. Budzeika, V. Šalčiūnas⁶³, J. Parulis, Liet. Socialinio Klubo pirmininkas, ir Jūra Gailiušytė. Antras posėdis įvyko 1966 m. rugpjūčio 30 d. Lietuvių Namuose su Didž. Britanijos Lietuvių Sąjungos Valdybos⁶⁴. Posėdyje dalyvavo J. Vilčinskas⁶⁵ – pirmininkas, A. Pranskūnas⁶⁶, V. Strimas⁶⁷, ir S. Nenortas⁶⁸ – Lietuvių Bendrovės⁶⁹ pirmininkas.

Posėdžiuose per asmeninius ryšius išryškėjo šios nuomonės PLBei rūpimais klausimais.

1. PASAULIO LIETUVIŲ JAUNIMO KONGRESAS

Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresas padarė didelį įspūdį. Jų manymu PLB reikia sveikinti už tokį puikų sumanymą ir už atliktą darbą. Atsiprašė už Anglijos į PLJKą delegacijos vadovą, kuris Kongrese nepadarė pranešimo apie Anglijos lietuvių jaunimą ir iki šiol jo nėra prisiuntęs raštu. Pats pasiruošimas PLJKui Anglijoje galėjo vykti sklandžiau. Todėl Anglijos atvykimas į PLJKą ilgai buvo neaiškus.

Pasisakė, kad PLJK data buvo nepatogi. Kai kurie studentai, kuriuos LB norėjo siųsti buvo nebaigę mokslo metų ir todėl negalėjo dalyvauti Kongrese. Anglijoje mokslo metai baigiasi liepos mėnesio viduryje. Todėl ne visi parinktieji atstovais galėjo atvykti į PLJKą. Taip pat dėl tos priežasties ne visi galėjo dalyvauti prieškongresinėse stovyklose. Anglijos PLJK atstovai grįžę į Angliją darys visuomenei pranešimą apie Kongresą.

Daugumas posėdžio dalyvių pritaria PLJKo nutarimui prieš dabartinas lietuvių politines partijas. Jų manymu jaunimas turi bendromis jėgomis kovoti už Lietuvos Nepriklausomybę. Tik p. Vilčinskas buvo kitos nuomonės. Jo manymu, jaunimas turi susipažinti su lietuvių politinėmis partijomis. Man paminėjus Vokietijos siūlymą šį klausimą įtraukti į PLB Seimo programą, daugumas jam pritarė.

Jaunimo Sekcijos prie Anglijos LBės Valdybos visiems priimtinas. Jaunimo Komisija jau dabar egzistuoja⁷⁰ ir PLB valdybai davus detalius nurodymus šiuo klausimu Jaunimo Komisija galės ir toliau veikti.

PLJKo proga išleista Studijinė Anketa, jų manymu, buvo nevykusi. Ji buvo nepritaikyta visų kraštų jaunimui ir jų gyvenamojo krašto sąlygom. Ji gal gerai tiko JAV ir Kanados jaunimui. Kiti kraštai, Vokietija ir Prancūzija pastebėjo tą patį šiuo klausimu.

2. Didž. Britanijos Krašto LB Veikla

Kai Anglijoje buvo kuriama LBė, jau egzistavo kita bendrinė organizacija, Didžiosios Britanijos Lietuvių Sąjunga, kurios tikslas yra apjungti visus lietuvius gyvenančius Didž. Britanijoje, su tikslu išlaikyti lietuviybę ir kovoti už Lietuvos laisvę. Didž. Britanijos Liet. Sąjungai priklauso visos lietuvių organizacijos, visi lietuviai. Ji turi 20 skyrių Didž. Britanijoje ir 700 narių. Kelis metus LBės Valdybos pareigas ėjo DBLS Valdyba. Ta tvarka buvo visiems priimtina ir visi ja buvo patenkinti. DBLS yra turtinga organizacija, turi savo sodybą, kurią man teko aplankyti. Ji yra graži ir vertinama apie 60,000 svarų. Londone Lietuvių Namai kurie taip pat priklauso DBLSai vertinami apie 3,000 svarų. Lietuvių Namuose taip pat telpa EUROPOS LIETUVIO⁷¹ redakcija ir Nidos leidykla⁷². Abi priklauso DBLSai. Yra dar kiti namai Londone, kurie priklauso senajai Lietuvių Parapijai.

Šiuo metu veikia atskira LBės Valdyba, kuri skyrių arba apylinkių neturi ir steigti jų negali, nes egzistuoja Sąjungos skyriai, kuriais visi patenkinti. Pakeisti Sąjungos vardą į LBę sudaro sunkumų ir nemato reikalo keisti, ir jų nuomone, nėra reikalo. Sąjunga pripažįsta PLB Valdybą ir pati subordinuojasi D. B. LBei. Anglijos LBė didelių darbų negali atlikti, nes viskas eina per Sąjungą. Jų manymu, DBLS reikėtų laikyti LB Britanijoje. Bet dabar LB ir DBLS nors ir gerai sutaria, tarp Valdybų vyksta maži neaiškumai. Šį klausimą turėtų PLB išspręsti.

Šiuo metu Didž. Britanijoje per paskutinį gyventojų surašymą lietuviais pasisakė apie 5000. Tačiau yra apie 10,000. Anglijoje veikia tautinių šokių grupė, kuriai vadovauja jaunas Anglijoje gimęs – Lagunavičius, kuris tarp kitko dalyvavo PLJKe. Didž. Britanijoje taip pat veikia

keturios lituanistinės mokyklos / Manchester, Bradford, Nottingham ir London /. Jos stokoja lituanistinių vadovėlių ir prašo programų. Šį reikalą tiesiog maldauja PLB Švietimo Komisiją, kaip galima greičiau sutvarkyti. Taip pat prašo vadovėlių nemokantiems lietuviškai kalbėti, bet norintiems lietuvių kalbą pramokti.

DBLS Valdyba ruošia visus minėjimus Anglijoje ir 1966 m. rugsėjo 10 d. rengia Tautos Šventės minėjimą. Rudeniop ruošiasi surengti 20 metų į Angliją tremtinių atvykimo sukaktį. Šias pareigas DBLS perdavė LB Valdybai, kad LB turėtų ką veikti. Taip man buvo pasakyta.

3. PLB Seimas

a. Atstovavimas – mėgina siųsti jaunimo į PLB Seimą, tik prašo PLB finansinės paramos siunčiant juos į Seimą.

b. Data. Rugspjūčio mėnėsis visiems priimtinausias. Dar patogų rugsėjo pradžia.

c. Seimo programa.

- į PLB Seimo darbotvarkę siūlo įtraukti lituanistinių mokyklų išlaikymo klausimą ir išdiskutuoti būdus kaip jaunimą pritraukti prie lietuviško darbo.

d. Kultūriniai mostai. Siūlo daryti tautinių šokių šventę.

4. Pasaulio Lietuvis

Visi pasisakė už Pasaulio Lietuvį, kad jis atlieka savo paskirtį, yra reikalingas ir savo dabartine forma priimtinas. Jeigu įmanoma dėti daugiau žinių apie kitų kraštų LBių veiklą. Prašyti, kad korespondentai daugiau rašytų. Prašo PLĮ siųsti oro paštu.

5. PLB Lėšos

Ši problema, kaip ir kitur, sprendžiama sunkiai, ypač, kai organizacijos Anglijos LBės Valdybai solidarumo mokesčio įneša tik mažą procentą nuo kiekvieno nario tai organizacijai mokamo nario mokesčio.

Bendras Anglijos Lietuvių Vėidas

Bendrai Anglijos lietuviai stovi gerai, geriau ekonominiai negu Vokietijos lietuviai. Kaip jau minėjau veikliausia ir visiems priimtinausia organizacija yra DBLSąjunga. LBė stovi šalia. Anglijoje veikla yra gyva ir visi lietuviai darniai sutaria.

Kitais metais LB Valdyba ir taip pat DBLSąjunga siūlo suruošti Europos LB pirmininkų suvažiavimą aptarti EUROPOS LIETUVIO reikalus ir suderinti Europos lietuvių veiklą. Tuo metu taip pat siūlo surengti Europos lietuvių jaunimo suvažiavimą ir stovyklą. Siūloma Anglijos LBei imtis iniciatyvos šiuo reikalu.

Taip pat, kaip ir Vokietijoje, prašo filmų iš lietuvių gyvenimo pasaulyje, pvz., PLJK, lapkričio 13 žygio⁷³, Dainų Šventės, ir kita. Be to prašo, kad PLBė darytų įtaką knygų leidykloms, kad lietuviškos knygos už Amerikos ribų gyvenantiems lietuviams būtų nupigintos.

Anglijoje, ir visoje Europoje pasigendama lietuviškų masinių jėgų, todėl prašoma PLBės suorganizuoti keliaujančias menines grupes, pvz., dainininkai, muzikai ir pan., kurios lankytų užsienio lietuvius. Siūloma PLB suorganizuoti pasaulinį lietuvių informacinį biurą, kuris

skubiai iš viso pasaulio surinktų lietuviškas informacijas ir skubiai perduotų lietuvių ir sve-timomis kalbomis lietuvių ir svetimtaučių spaudai, radijo, televizijai ir t.t. Informacija turėtų būti skubi, taip, kad ji būtų perduota visam pasauliui nuo įvykio tą pačią arba kitą dieną.

Noriu atkreipti PLBės dėmesį į Britanijos Lietuvių Tarybos leidžiamą Biuletenį anglų kalba, kuris informuoja anglų visuomenę ir spaudą lietuvių reikalais, naujienomis. Prie šio biuletenio leidimo daugiausia prisideda ir redagavimo darbą atlieka jaunas lietuvis 28 metų K. Baublys⁷⁴. Prie pranešimo pridedu Biuletenio pavyzdžius.

Londone aplankiau Ministerį B. K. Balutį⁷⁵ lydimą Didž. Brit. Liet. Sąjungos sekr. P. Prans-kūno⁷⁶. Ministeris Balutis, nors ir senyvo amžiaus, dar gerai atrodo. Jam perdaviau PLB linkė-jimus. Jis už juos dėkingas ir siunčia linkėjimus PLB pirmininkui, p. J. Bachūnui⁷⁷ ir visai PLB Valdybai. Ministeris Balutis įdomavosi PLJKu ir pareiškė, kad JKsas buvo labai reikalingas ir davė ir duos teigiamų rezultatų.

Londone taip pat aplankiau EUROPOS LIETUVIO redakciją ir NIDOS leidyklą.

PRANCŪZIJA

Prancūzijoje išbuvau nuo 1966 m. rugsėjo 5 d. iki 1966 m. rugsėjo 17 d. Posėdis su Prancūzijos Lietuvių Bendruomenės Taryba ir Valdyba įvyko sekmadienį 1966 m. rugsėjo 11 d. P. Klimo bute – LB būstinėje. Posėdyje dalyvavo A. Venskųs⁷⁸, Prancūzijos, LB Tarybos pirm., kun. J. Petrošius⁷⁹, Pranc. LB Valdybos pirm., B. Venskuvienė⁸⁰, P. Klimas⁸¹, A. Liutkus⁸², E. Turaus-kaš⁸³, E. Turauskienė⁸⁴, E. Vaiciekauskas⁸⁵, M. Pagnier⁸⁶ ir Jūra Gailiušytė.

2. PASAULIO LIETUVIŲ JAUNIMO KONGRESAS

Prancūzijos LB Taryba buvo nutarusi į PLJK siųsti atstovais tik tuos, kurie kalba lietuviš-kai. Tačiau tokio jaunimo Prancūzijoje yra nedaug. Raginant PLB JM Talkos Komisijai LB Valdybos pirmininkas pasiuntė visus, kurie galėjo važiuoti. Bet Prancūzijos LB Taryba pati nėra patenkinta, kad taip įvyko ir užtai siūlo, kad sekantį kartą organizuojant PLJKą vado-vybė nustatytų, kokius atstovus atsiųsti į Kongresą ir kokie reikalavimai turėtų būti statomi atstovams. Jų manymu, į Kongresą atstovais turėjo važiuoti tik lietuviškai kalbantis jaunimas, jaunimas, susipažinęs su lietuvių veikla. Atseit, jų nuomone, Kongresai turėtų būti atstovų, o ne masės. Kun. Petrošiaus nuomonė skyrėsi. Jis siūlė, kad Kongresai būtų visam jaunimui, kad ir nemoka kalbėti lietuviškai.

PLJKo laikas buvo nepatogus, nes mokslo metai buvo vos užbaigti užtai Prancūzijos jauni-mas negalėjo dalyvauti vadovų ir prieškongresinėje stovykloje.

Siūlo pasaulio lietuvių jaunimo stovyklas daryti dažnai, nes stovyklose jaunimas gali dau-giausiai pasiruošti lietuviškai veiklai.

Prancūzijos LBės Taryba ir Vladyba⁸⁷ ir PLJK atstovai pareiškė savo nepasitenkinimą New Yorke Prancūzijos delegacijos priėmimu 1966 m. birželio 30 d., kai juos sulaikė New Yorke visą dieną ir pasiuntė į Kongresą traukiniu, o ne lėktuvu ir todėl Prancūzijos delegacija atvažiavo į PLJK dieną pavėlavę.

Vienas iš PLJKso dalyvių, Michel⁸⁸ Pagnier, pareiškė, kad jis buvo nustebintas JAV ir Ka-nados jaunimo nesusidomėjimu simpoziumais ir rimtąja PLJK dalimi. Jaunimas daug girtuo-kliavo ir daugiau dėmesio kreipė į pramogas. Taip pat pasigedo jaunesnio jaunimo dalyvavimo simpoziumuose, paskaitose. Siūlė, kad dalis Kongreso programos būtų ir kitomis kalbomis.

PLJK nutarimai, nuotaikos ir žygiai buvo nušviesti p. A. Venskaus Tarptautiniame Krikščionių Demokratų Suvažiavime Luxenburge⁸⁹ 1966 m. rugsėjo 10 d. Tas suvažiavimas pastebėjo, kad Jaunųjų Krik. Dem. Lyga⁹⁰ į Kongresą buvo nekviesta, o jie būtų mielai Kongresą pasveikinę ir įdėję apie jį tarptautinėje spaudoje žinių. Dabar PLJK praėjo be tarptautinio dėmesio. Į PLJK reikėjo kviesti tarptautines jaunimo organizacijas. Tai buvo didelis neapdairumas. Mano žiniomis dr. V. Vygantas⁹¹ siūlė PLJK Komiteto pirmininkui kviesti kai kurias tarptautines organizacijas, bet į tai nebuvo atkreiptas dėmesys.

E. Turauskas siūlė išleisti sąrašą visų tarptautinių organizacijų, kurios kviestinos į lietuvių suvažiavimus.

PLJK nutarimu prieš politines partijas daugumas buvo nepatenkinti. Šis nutarimas, jų manymu, išplaukia iš to, kad Amerikoje Europos pobūdžio politinių partijų su tokiom programom ir organizacija nėra ir jaunimas su jom nesusipažinęs. Kaip gali vykti politinis darbas, kad ir Lietuvos laisvinimo be lietuviškų politinių partijų pažinimo. Jaunimo dėmesį reikia kreipti į tai, kad Lietuva yra Europoje, o ne Amerikoje. Visos lietuvių partijos turi panašias artimas ar atitinkamas partijas laisvoje Europoje ir lietuvių jaunimas turi jomis susipažinti ir tai žinoti. Išsilaisvinus Lietuvai, ji turės įsijungti į Europos gyvenimą ir, kaip dabartinė politinė Europos santvarka rodo, įeiti į kokį didesnį junginį, į konfederaciją. Lietuvos išlaisvinimo reikaluose laisvosios Europos žodis bus nemažiau svarus negu Amerikos, gal net svaresnis. Europa darosi stiprus junginys į kurį Lietuvos laisvinimo veiksniai turi kreipti dėmesį. Dabar Lietuvos laisvinimo darbe visas dėmesys nukreiptas į JAV. Reikia daugiau dėmesio kreipti į tai. Už tai Venskų ir Turauską yra tos nuomonės, kad šitas jaunimo atsiribojimas nuo lietuviškų politinių partijų yra žalingas. Jų siūlymu turėtų stipriai pasiruošusius jaunus žmones siųsti į tarptautinius suvažiavimus susipažinti su politinių partijų tarptautine veikla. Jų manymu šito klausimo rimtumas užsipelno, kad jis būtų svarstomas PLB Seime.

Prancūzijos LB turi Jaunimo Komisiją, kuri veikia keli metai. Todėl Jaunimo Sekcijos kurti nereikia. Gavus smulkesnius veiklos planus iš PLB Jaunimo Sekcijos, Prancūzijos Jaunimo Komisijai bus lengviau dirbti. Komisijai pirmininkauja E. Liutkutė⁹², kuri buvo Prancūzijos delegacijos į PLJK vadovė.

PLJK, jų manymu, buvo pirmas PLBės darbas suorganizuotas pasauliniu mastu. Tas Kongresas pakėlė PLB autoritetą ir įrodė, kad mums reikalinga visus pasaulio lietuvių apjungianti organizacija, kokia ir yra PLBė. Be to dabartinė PLB Valdyba daugiausia padarė ir pasirodė stipri ir pajėgi organizuoti didelius pasaulinio masto darbus. Dabartinės PLB Valdybos kadencijos metu PLB pasirodė tuo, kuo ji iš tikrųjų turėtų būti.

3. Prancūzijos LB Veikla

Prancūzijoje yra nedaug lietuvių – apie 1200 narių ir visi lietuviai priklauso LB. Lietuviai išsiblaškę po visą kraštą, o Paryžiuje yra tik apie 200, bet pas juos yra stiprių intelektualų, kurie dalyvauja įvairiuose tarptautiniuose sambūriuose ir dalyvauja tų organizacijų vadovybėse. Taip pat veikia ateitininkai ir tautinių šokių grupė, kuriai vadovauja skul. Mončys⁹³. Lituanistinių mokyklų nėra, nėra nei chorų.

Prie Prancūzijos LB Krašto Valdybos veikia Kultūrinė Komisija, kuriai pirmininkauja B. Venskuvienė. Ši Komisija planuoja artimojo ateityje išleisti prancūzų kalba informacinį leidinį apie Lietuvą, jos padėtį, lietuvių organizacijas, lietuvių veiklą, Prancūzijoje ir pan. Šiuo reikalu finansinės paramos kreipėsi į Kultūrinę Komisiją, pas prof. J. Puziną⁹⁴.

Gavosi įspūdis, kad jie veikia darniai. Jaunimo tarpe nutautėjimas yra toli pažengęs, nes daugumas šeimų yra kuriamos mišrios.

Nusiskundė, kad kai kurie atvykstantieji lietuviai į Paryžių studijuoti neprisistato LBei. Tie kurie prisistato jiems daug padeda, ypač atvykę iš JAV. Prašo informuoti vykstančius į Prancūziją, kad atvykus į užsienį jie prisistatytų lietuvių organizacijoms. Nes kiek pro Paris⁹⁵ pravažiuoja, nemato reikalo su lietuviais susipažinti. Tas atestuoja JAV jaunimo nepareigingumą ir nesiinteresavimą lietuviškais reikalais. Šią pastabą padarė visi dalyvavę posėdyje. Kadangi Paryžių aplanko daug lietuvių jie tai ryškiai mato. Jaunimas stokoja bendruomeniško jausmo.

4. Trečiasis PLB Seimas

- b. Atstovavimas. Į Seimą mėgins siųsti jaunimą.
- c. Data. Patogiausias laikas rugpjūčio mėnėsis, pradžia rugsėjo nelabai gerai.
- d. Seimo darbotvarkė. Jau minėta įtraukti jaunimo politinį nusistatymą partijų klausimu.
 - Paieškoti naujų metodų lietuviybės išlaikymui.
 - Priminė reikalą išdiskutuoti santykių su Lietuvą klausimą.
- e. Kultūriniai mostai. Siūlo daryti tautinių šokių šventę, pastatyti gerą dramą. P. Liutkus siūlė kas vakarą Seime surengti kultūrinį vakarą.

5. Pasaulio Lietuvis

Pasaulio Lietuvis savo forma ir turiniu patenkina LB ir palaiko gerą ryšį tarp pasaulio lietuvių ir yra gerai tvarkomas.

6. PLB Lėšos.

Prancūzijos lietuviai visi moka solidarumo mokestį po 5 frankus į metus. Tik tie balsuoja, kuris susimoka mokestį.

Prancūzijos lietuviai bendrai.

Bendrai paėmus Prancūzijos lietuviai ekonominiai stovi silpnai, nors yra paskirų asmenų labai gerai įsikūrusių. Prancūzija prašo jiems prisiųsti iš lietuviško gyvenimo filmas, lietuviškų plokštelių, knygų, įvairių jaunimo leidinių.

Paryžiuje aplankiau Lietuvos Pasiuntinybės Patarėją, prof. J. Baltrušaitį⁹⁶ palydima Lietuvos Pasiuntinybės sekretoriaus A. Liutkaus. Jam perdaviau PLB sveikinimus ir linkėjimus, pasidalinom mintimis apie PLJK, Prancūzijos lietuvius ir kita. Prof. Baltrušaitis sveikina PLB Valdybą suruošusią tokį didingą Kongresą. Prof. Baltrušaitis prašė Jaunimo Peticijos įteikimo rezultatų, nes pasiuntinybėje tai yra reikalinga. Dėl PLJK nutarimo prieš politines partijas, jo manymu, VLIKAS su PLB kartu su jaunimu turėtų rasti bendrą sprendimą tuo reikalu. Prof. Baltrušaitis dėkoja PLB Valdybai už sveikinimus ir siunčia linkėjimus PLB Valdybos pirminkui J. Bachūnui ir visai PLB Valdybai.

UŽBAIGA

Mano apsilankymu visi kraštai buvo patenkinti. Ji dėkoja už tai, kad PLBė atsiuntė atstovą su jais išsiaiškinti jiems ir PLB rūpimus klausimus. Jie ypač dėkoja p. J. Bachūnui už finansavimą šios kelionės. Tokie vizitai, jų manymu, turėtų būti dažnesni, kad ir kasmet. Tai pagyvina ryšį tarp PLB ir kraštų ir sukelia norą daugiau dirbti LBės labui.

Jie mato, kad jų nuomonė yra svarbi ir, kad jie prisideda prie PLB Valdybos dirbamo darbo, ir jų nuomonė PLB Valdybai reikšminga. Iki šiol jie jautėsi, kad jie PLB Valdybos buvo lyg užmiršti. Jie mato, kad PLB Valdyba su Europos kraštais nori palaikyti ryšį, ne tiktai popierinį – susirašinėjimu, bet ir asmenišką ryšį. Susirašinėjimas neduoda to efekto, ką duoda asmeninis kontaktas.

Visi mano lankyti kraštai yra dėkingi PLB Valdybai už suruoštą PLJKongresą, už paramą jų kraštų jaunimui atvykti į PLJK, PLJK Finansų Komisijai, dėkoja PLB Jaunimo Metų Talkos Komisijai, ir ypatingą padėką reiškia Vytautui Kamantui⁹⁷ už jo didelį rūpestį ruošiant šį Kongresą.

Visi kraštai siunčia PLB Valdybai geriausius linkėjimus, geros sėkmės jų darbe.

Aš dėkoju Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdybai už man parodytą pasitikėjimą siunčiant mane į tą kelionę, ypač p. J. Bachūnui už paramą organizuojant šią kelionę.

Kelionės metu buvau apsistojęs privačiai. Vokietijoje – Vasario 16 Gimnazijoje Studijų Savaitės metu, pas Tėv. Bernatonį, pas pp. Lingius. Šveicarijoje – pas pp. Gegeckus. Anglijoje – pas pp. Kėrius ir p. J. Nasvytį. Prancūzijoje buvau pas pp. A. Venskus. Vokietijoje ypač daug padėjo kun. V. J. Damijonaitis. Jiems visiems esu labai dėkinga.

1966.IX.23
Clevelandas, Ohio

[Jūra Gailiušytė]
Jūra Gailiušytė
PLB Atstovė

Nuorodos

1. Pasaulio lietuvių bendruomenės konstitucija, *Pasaulio lietuvių bendruomenės Antrojo seimo darbai*, red. A. Rinkūnas, Torontas, Kanada, 1963, p. 107–108.
2. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininko dr. J. Sungailos pranešimas, *ten pat*, p. 22.
3. PLB valdyboje. Pirmininkas į Europą, *Pasaulio lietuvis*, 1965 m. rugsėjis, nr. 17, p. 275. PLB valdybos posėdžio 1965–10–04 protokolas Nr. 14. PLB valdybos posėdžių 1963–09–16 – 1967–05–13 protokolai nr. 1–30, *Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centras (toliau – VDU ISC), Vytauto Kamanto (PLB) fondas*, f. 6, ap. 1–10, b. 792, l. 135; PLB valdybos posėdžio 1965–12–01 protokolas nr. 15, *ten pat*, l. 143.
4. Jūros Gailiušytės, PLB atstovės, kelionės Europoje, 1966 m. susirašinėjimas, *Lituanistikos tyrimų ir studijų centro Pasaulio lietuvių archyvas (toliau – LTSC PLA), Pasaulio lietuvių bendruomenės (toliau – PLB) archyvas*, reg. nr. 13595, dėžė nr. 1, 1957–1977 m. bylos, b. 32, l. 2.
5. LTSC PLA vietoje Lietuvoje įprasto „fondo“ vartojamas „archyvo“ terminas.
6. Jūros Gailiušytės, PLB atstovės, kelionės Europoje pranešimas, 1966 m., *LTSC PLA, PLB archyvas*, dėžė nr. 1, b. 12, l. 4.
7. PLB valdybos posėdžio 1966–09–23 protokolas nr. 22, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–10, b. 792, l. 217–219.
8. PLB valdybos vicepirmininko informacijai ir jaunimui Vytauto Kamanto pranešimas III PLB seimui 1968–08–30 d. Niujorke, *LTSC PLA, PLB archyvas*, dėžė nr. 1, b. 8, l. 80–81.
9. Jūros Gailiušytės, PLB atstovės, kelionės Europoje pranešimas, 1966 m., *ten pat*, b. 12, l. 8.
10. Jaunoji karta ir visuomenė 1966 m., *Metmenys*, 1966, nr. 12, p. 181.

11. „Lietuvos laisvinimo veiksniai“ yra išeivijoje pri-
gijęs terminas, apimantis vadovaujančiąsias lietu-
vių išeivijos politines organizacijas – Vyriausiąją
Lietuvos išlaisvinimo komitetą (toliau – VLIK),
Amerikos lietuvių tarybą (toliau – ALT) ir PLB.
12. Plačiau žr.: Dapkutė D. Lietuvių išeivijos san-
tykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6–9
dešimtmetyje, *Istorija*, 2001, t. 47, p. 38–40.
13. Plačiau žr.: Saldukas L. Didžiosios Britanijos
lietuvių sąjungos ir Didžiosios Britanijos lie-
tuvių bendruomenės tarpusavio santykiai, *Di-
džiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: pra-
eitis, dabartis, ateitis*. Vilnius: Versus aureus,
2008, p. 34–42.
14. „Pasaulio lietuvis“ – PLB žurnalas, leidžiamas
nuo 1963 m. Žurnalo steigėjas ir pirmasis re-
daktorius, leidinį redagavęs 1963–1975 m., buvo
anuometinis PLB valdybos pirmininkas Stasys
Barzdukas.
15. „Pasaulio lietuvių“ (žurnalo).
16. Stasys Barzdukas (1906–1981) – JAV lietuvių
bendruomenės veikėjas, lituanistas. 1955–
1961 m. JAV LB centro valdybos, 1961–1964 m. –
tarybos pirmininkas. Įsteigė žurnalą „Pasaulio
lietuvis“, 1963–1975 m. jį redagavo. 1963–1969 m.
PLB valdybos vykdomasis vicepirmininkas,
1969–1973 m. pirmininkas, nuo 1973 m. PLB
garbės pirmininkas. Ateitininkų federacijos
narys, Ateitininkų sendraugių sąjungos pir-
mininkas, Lietuvių kalbos draugijos veikėjas.
17. Dokumente yra klaida. Turi būti Jūra Gailiu-
šytė. Ji – PLJK Finansų komisijos vicepirmi-
ninkė, Talkos komisijos sekretorė.
18. Juozas Kęstutis Valiūnas (1923–1992) – eko-
nomistas ir visuomenės veikėjas. 1966–1979 m.
buvo VLIK pirmininkas.
19. Erdmonas Simonaitis (1888–1969) – Mažo-
sios Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjas.
1912 m. Tilžėje įkūrė lietuvių klubą ir jam va-
dovavo, dalyvavo kitose lietuvių organizacijose,
bendravo su Vydūnu. 1918 m. jis tapo Mažosios
Lietuvos Tautos Tarybos generaliniu sekreto-
riumi, buvo vienas iš pirmųjų veikėjų dėl Klai-
pėdos krašto išlaisvinimo ir prijungimo prie
Lietuvos. 1946 m. atnaujinus Mažosios Lietuvos
tarybos veiklą, atstovavo Vokietijos LB PLB Sei-
me, buvo VLIK narys.
20. Jurgis Barsasas (1922–2008) – Vokietijos LB
veikėjas. 1948–1949 m. buvo Gautingo lietuvių
apylinkės pirmininkas. Grįžęs į Miuncheną, įsi-
traukė į LB apylinkės veiklą: 1952–1953 m. buvo
jos sekretorius, 1954–1955 m. – pirmininko pa-
vaduotojas. Ilgametis Vokietijos LB Tarybos
narys (1965–1980), daugelį metų ėjo referento
statuto reikalams pareigas. Beveik tiek metų
buvo ir LB valdyboje: 1966 m. sekretorius, 1967–
1972 m. išdininkas, 1973–1975 m. vicepirminin-
kas ir 1975–1977 m. VLB pirmininkas. Ilgą laiką
jis buvo praktiškai pagrindinis bendruomenės
valdybos veikėjas. Redagavo „VLB Valdybos
informacijas“, buvo valdybos reikalų vedėjas.
Dešimt metų (1968–1977) atstovavo Vokietijos
LB Tarybai Vasario 16-osios gimnazijos kura-
torijoje. Priklausė Europos lietuvių fronto bi-
čiuliams ir buvo jų valdybos išdininkas. Padėjo
organizuoti ir rengti daug Europos lietuviškųjų
studijų savaičių.
21. Antanas Bunga (1919–2001) – lietuvių kunigas,
prelatas, lietuvių katalikų sielovados Vokieti-
joje vadovas.
22. Šis žodis dokumente įrašytas ranka.
23. Juozas Grinius (1902–1980) – literatūros tyrinė-
tojas, menotyrininkas, dramaturgas, visuomeni-
ninkas. 1952–1955 m. dirbo Strasbūre Laisvosios
Europos kolegijoje lietuvių seminaro vedėju ir
lietuvių studentų globėju; 1958–1960 m. buvo
Vasario 16-osios gimnazijos direktorius, nuo
1964 m. – tos pačios gimnazijos mokytojas. 1952 m.
tapo Vokietijos LB krašto tarybos nariu, 1968 m. –
jos prezidiumo pirmininku. 1954–1968 m. buvo
vienas iš Lietuviškųjų studijų savaičių organiza-
torių ir paskaitininkų. Gyvendamas Vokietijoje
rašė straipsnius, spausdinosi vokiečių, prancūzų,
lietuvių spaudoje („Aiduose“, „Tėviškės žiburiuo-
se“, „Drauge“, „Darbininke“), aktyviai dalyvavo
rengiant Lietuvių enciklopediją, leidžiamą Bos-
tone, ir bendradarbiavo Lietuvių katalikų mokslo
akademijos suvažiavimų darbuose.
24. Arvydas Lingė (g. 1936) – Vasario 16-osios
gimnazijos auklėtinis, aktyviai dalyvavęs jūrų

- skautų veikloje, tautinių šokių grupėje ir chore bei Hamburgo lietuvių sporto klubo „Baltika“ veikloje. Jis – Vokietijos LB Krašto tarybos narys, Vokietijos lietuvių studentų sąjungos narys, Vokietijos studentų ateitininkų sąjungos narys, Vokietijos lietuvių jaunimo atstovas I PLJK.
25. Liucija Pašaitienė – gydytoja, Hamburgo apylinkės (Vokietijoje) ilgametė narė, Moterų draugijos narė.
 26. Petras Karvelis (1897–1976) – ekonomistas, Lietuvos visuomenės, krikščionių demokratų veikėjas. Nuo 1945 m. buvo VLIK narys, nuo 1952 m. – VLIK vykdomosios tarybos narys, ėjo užsienio reikalų valdytojo pareigas. Buvo Tautos fondo narys. Nuo 1954 m. – VLIK delegatas prie Federalinės Vokietijos vyriausybės, Baltijos tarybos narys, vėliau jos generalinis sekretorius.
 27. Zenonas Ivinskis (1908–1971) – vienas žymiausių lietuvių istorikų, filosofų. Nuo 1949 m. gyveno ir dirbo Romoje, Bonoje. 1963–1971 m. dėstė Bonos universitete. Gyvendamas Romoje, Vatikane toliau rinko medžiagą Lietuvos istorijai, dirbo „Lietuvių enciklopedijos“ Istorijos skyriaus redaktoriumi.
 28. Jonas Glemža (1887–1988) – Lietuvos ekonomistas, politinis ir Vokietijos LB veikėjas. 1958–1965 m. – VLIK Vykdomosios tarybos, drauge su Steponu Kairiu – VLIK valdybos pirmininkas. Nuo 1950 m. PLB ūkio ir finansų skyriaus vedėjas Vokietijoje. 1957 m. – Lietuvių šalpos draugijos „Labdara“ steigėjas Vokietijoje, aprūpino lietuvišką spaudą Seinų, Suvalkų ir Astravo lietuvius. 1957–1965 m. – Lietuvos telegramų agentūros ELTA direktorius, rengė tekstus Romos, Vatikano ir Madrido radijo stotims.
 29. Dokumente yra klaida. Turi būti V. Natkus. Vincas Natkevičius (Natkus) (1918–1999) – lituanistas ir pedagogas, ateitininkas ir visuomenininkas. 1945–1957 m. dirbo Vasario 16-osios gimnazijos mokytoju Hiutenfelde, o nuo 1967 m. rudens – 13 metų šiai gimnazijai vadovavo. 1973 m. buvo pakviestas dėstyti lietuvių kalbą ir vesti lituanistikos seminarą Frankfurto prie Maino universitete, kuriame dirbo du dešimtmečius, populiarindamas Lietuvą, lietuvių kultūrą ir kalbą tarp svetimtaučių.
 30. Alina Miliušytė-Grininė (1916–1998) – Lietuvos pedagogė, visuomenės veikėja, lietuvių literatūros ir meno tyrinėtoja J. Griniaus žmona. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją; lietuvių tremtinių mokyklose dirbo pedagoginį darbą. 1948–1953 m. Pabaltijo moterų tarybos narė, vėliau šios organizacijos atstovė Vakarų Vokietijoje, ateitininkų, Lietuvių fronto bičiulių, Vokietijos LB veikėja. 1955–1958 m. dirbo „Amerikos balso“ radijo redakcijoje Miunchene. Bendradarbiavo su „Laisvės“, „Laisvosios Europos“ radiju, Bendrojo Amerikos lietuvių fondo tarnautoja Miunchene, Lietuvos moterų klubų federacijos Vokietijoje pirmininkė. 1954–1998 m. – Lietuviškųjų studijų savaičių Europoje meno programų rengėja, lietuvių jaunimo šokių kolektyvo „Ratukas“ įkūrėja, 1968–1990 m. – vadovė. Bendradarbiavo laikraščiuose „Ateitis“, „Darbininkas“, „Draugas“, „Europos lietuvis“, „Tėviškės žiburiai“, leido ir redagavo įvairius biuletenius.
 31. Vytautas Kazimieras Alseika (1912–2002) – Lietuvos ir JAV visuomenės veikėjas, žurnalistas. 1944 m. pasitraukė į Austriją. 1946–1948 m. dirbo Vokietijoje Jungtinių Tautų paramos pagėliams organizacijose. 1949 m. persikėlė į JAV. 1953 m. grįžo į Vokietiją, VLIK Vykdomosios tarybos tarnautojas. 1961–1967 m. redagavo VLIK leidinius. 1967 m. atvyko į JAV. 1967–1969 m. – dienraščio „Draugas“, 1969–1972 m. – VLIK informacinio biuletenio Niujorke redaktorius. Buvo užverbuotas sovietinio saugumo (slapyvardis „Orestas“). 1972 m. grįžo į Lietuvą.
 32. Vingaudas Jonas Damijonaitis (g. 1935) – teologas, Vokietijos LB veikėjas. Nuo 1964 m. mokytojavo vokiečių mokyklose. 1964–1978 m. dirbo Lietuvių katalikų misijoje Vokietijoje, studentų ateitininkų kapelionas. 1965–1969 m. dėstė Vasario 16-osios gimnazijoje, nuo 1982 m. gimnazijos kuratorijos narys, 1992–2005 m. – pirmininkas. 1965–1978 m. Vokietijos lietuvių jaunimo veikėjas: 1965–1970 m. Vokietijos LB Jaunimo sekcijos, vėliau Jaunimo metų komiteto, 1970 m. perorganizuoto į Vokietijos lietuvių

- jaunimo sąjungą, pirmininkas. Europos lietuvių studijų savaitės rengėjų komiteto narys. Vokietijos LB veikėjas, 1967 m. garbės teismo narys, 1982–1984 m. valdybos pirmininkas.
33. Alfonsas Bernatoniš (1914–1988) – kunigas, kapucinas, visuomenininkas, lietuvių sielovados direktorius Vokietijoje, Vasario 16-osios gimnazijos kuratorijos valdybos pirmininkas.
 34. Dokumente minima Studijų savaitė istoriniuose dokumentuose neretai įvardijama kaip Vokietijos ir Europos lietuviškųjų studijų savaitė, sutraukdavusi visos Europos lietuvių aktyvą.
 35. Marina Auderytė (g. 1942) – architektūros studentė Berlyno laisvajame universitete, aktyvi skautė, priklausė Vokietijos lietuvių studentų sąjungai ir Vokietijos studentų ateitininkų sąjungai.
 36. Vytautas Brazaitis (g. 1938) – Vokietijos LB Štutgarto apylinkės valdybos narys, vadovavo lietuvių jaunimo klubui „Forumas“.
 37. Ričardas Baliulis (g. 1941) – Vasario 16-osios gimnazijos Evangelikų ratelio pirmininkas, tautinių šokių grupės akordeonistas. Studijavo pedagogiką ir kūno kultūrą Hamburgo universitete, mokytojavo lietuvių vargo mokykloje, buvo Vokietijos lietuvių studentų sąjungos pirmininkas.
 38. Dokumente minima kompozitoriaus Dariaus Lapinsko (g. 1934) lietuviška opera „Lokys“ specialiai pastatyta I PLJK.
 39. Rengiantis I PLJK, 1965 m. Vokietijos lietuvių jaunimas įkūrė Jaunimo metų komitetą (pirmininkas – Vingaudas Damijonaitis, nariai – Vincas Bartusevičius ir kun. Fricas Skėrys). 1967 m. iš komiteto narių prie Vokietijos LB susiformavo Jaunimo sekcija, kuri dar tų pačių metų pabaigoje surengė jaunimo vadovų sąskrydį, o kitais metais – Europos lietuvių jaunimo sąskrydį. 1974 m. per jaunimo suvažiavimą Jaunimo sekcija persitvarkė į Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungą, veikusią pagal Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos statutą. Vokietijos lietuvių bendruomenė, *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, sud. V. Stravinskienė, Vilnius: Artlora, 2004, p. 382.
 40. Birutė Augustinavičiūtė, studentė, gyvenanti JAV, Ohajo valstijoje. Redagavo „Pasaulio lietuvių“ skyrelį „Jaunimo gretos“. JG redaktoriai, *Pasaulio lietuvis*, 1964 m. vasaris, nr. 4, p. 66.
 41. Dokumente minima 1966-ųjų, Jaunimo metų, akcentu turėjusi tapti jaunimo politinė akcija – Pasaulio lietuvių jaunimo peticijos dėl Lietuvos išlaisvinimo įteikimas Jungtinių Tautų Organizacijos atstovams. Peticiją, smerkiančią sovietų kolonializmą, reikalaujančią grąžinti Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę, pasirašė apie 140 tūkstančių lietuvių, latvių, estų ir kitataučių Lietuvos bičiulių. Daugelis pasirašiusių pirmą kartą išgirdo apie Lietuvos pavergimo faktą. Plačiau žr.: Ūsaitė K. Keletas 1966 m. Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso peticijos Jungtinėms Tautoms rengimo peripetijų, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2007, nr. 3, p. 121–141.
 42. Šis žodis dokumente nubrauktas.
 43. Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso Finansų komisijai.
 44. Šis sakinyss dokumente įrašytas ranka.
 45. Dokumente yra klaida. Turi būti Valdyba.
 46. Dokumente yra klaida. Turi būti darbotvarkė.
 47. Kuris.
 48. „Pasaulio lietuvių“.
 49. Dokumente yra klaida. Turi būti Valdyba.
 50. Surastų mokytojų savanorių.
 51. Atsiskirtų.
 52. Šis žodis dokumente įrašytas ranka.
 53. Dokumente yra klaida. Turi būti nuotaikom.
 54. Turimi omenyje nuo 1957 m. iš Lietuvos pagal Vakarų Vokietijos ir Sovietų Sąjungos susitarimą Vokietijos LB gretas papildę vokiečiai (Vokietijos piliečiai), tarp kurių buvo nemažai lietuvių, dažnai evangelikų tikybos, arba šeimoje turinčių vokiškos kilmės asmenų, automatiškai tapusių Vokietijos piliečiais. Vokietijos valdžia, siekdama kuo greičiau tokius žmones integruoti į vokišką gyvenimą, juos plačiai išskaidė po šalį, kad nesusidarytų didesniųjų grupių ir taip lengviau prisitaikytų prie vietos sąlygų. Greta to evangelikų tikybos žmonės buvo rūpestingai buriami į vokiečių evangelikų religinę bendruomenę. Tai sudarydavo pernelyg daug sunkumų, kadangi daugelis jų visiškai nemokėjo

- vokiečių kalbos, nežinojo vokiečių papročių ir gyvenimo būdo. Dauguma tokių žmonių savo dvasia buvo lietuviai, išlaikę Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvenimo būdą. Todėl jie dalinai skyrėsi ir nuo tų lietuvių, kurie jau buvo anksčiau atvykę į Vokietiją ir sėkmingai integravęsi į vietos lietuvių bendruomenę. Vokietijos Lietuvių bendruomenės krašto valdybos pranešimas, *Pasaulio lietuvių bendruomenės Antrojo seimo darbai*, p. 59–60.
55. Vokietijos LB skyrėsi nuo kitų kraštų LB tuo, kad kitų kraštų LB sudarė ten nuvykę sveiki, pajėgūs savarankiškai įsikurti asmenys. O Vokietijoje liko tik negalintys išvykti dėl sveikatos problemų, neišgalumo, amžiaus ir kitų priežasčių. Buvo nemažai atvejų, kai vieno šeimos nario liga ar neišgalumas buvo kliūtis visai šeimai persikelti į kitus kraštus.
 56. Algimantas Gegeckas (g. 1945) – Šveicarijos LB Krašto valdybos pirmininkas, medicinos studentas, išrinktas 1965 m. vasario 16 d. Berne vykusiame visuotiniame susirinkime.
 57. Dokumente yra klaida. Turi būti Valdybos.
 58. Juozas Budzeika (1908–1983) – kunigas marijonas, 1963–1968 m. buvo Londono lietuvių šv. Kazimiero parapijos klebonas.
 59. Jaras Alkis – buvęs DBLS pirmininkas, buvęs Lietuvos skautų sąjungos Anglijos rajono vadas.
 60. Stasys Kasparas (g. 1922) – aktyvus visuomenininkas – ilgametis Londono šv. Kazimiero lietuvių parapijos tarybos pirmininkas, šv. Kazimiero klubo pirmininkas, DBLKB valdybų narys, vadovavo D. Britanijoje susikūrusiai Ateitininkų draugovei. Ilgametis Londono lietuvių Sporto ir socialinio klubo pirmininkas, DBLB pirmininkas, atstovavo PLB seimuose 1973 m. Vašingtone ir 1978 m. Toronte, dirbo DBLS centro valdyboje, organizavo kultūrinius ir politinius suėjimus Londono lietuvių bažnyčios svetainėje ir Sporto socialiniame klube.
 61. Petras Mašalaitis (1907–1988) – teisininkas, visuomenės veikėjas. 1947 m. atvyko į D. Britaniją. Daugelį metų buvo DBLS centro valdybos narys, vicepirmininkas, Lietuvių namų bendrovės direktorius, Lietuvos Atgimimo Sąjūdžio vietininkijos pirmininkas. Daug metų vadovavo Londono meno sambūriui „Vaidila“.
 62. Viktorija Puidokienė.
 63. Viktoras Šalčiūnas (1918–1991) – D. Britanijos lietuvių visuomenės veikėjas. Po Antrojo pasaulinio karo dar Italijoje belaisvių stovykloje dalyvavo lietuvių suorganizuotame chore, o Londone dainavo parapijos chore. Dalyvavo „Vaidilos“ meno sambūryje, buvo suorganizavęs „Linksmųjų brolių“ grupę. Ėjo įvairias pareigas Londono lietuvių Sporto ir socialiniame klube.
 64. Šis žodis dokumente įrašytas ranka.
 65. Juozas Vilčinskas (1909–1992) – inžinierius, D. Britanijos lietuvių politinis veikėjas. Nuo 1951 m. Tautos fondo atstovybės D. Britanijoje pirmininkas. Nuo 1953 m. – DBLS CV narys, nuo 1956 m. – jos pirmininkas, nuo 1975 m. – garbės narys, nuo 1962 m. – LNB direktorius. 1963 m. išrinktas Londono lietuvių diskusijų klubo „Vienybė“ pirmininku. Aktyviai dirbo ir kitose visuomeninėse organizacijose bei profsąjungose. LSDP narys. 1956–1966 m. redagavo „Darbininkų balsą“, o 1971–1972 m. „Minties“ žurnalą. Bendradarbiavo „Darbe“, „Keleivyje“, „Europos lietuviųje“. Tyrinėjo Lietuvos ir D. Britanijos diplomatinę santykių istoriją, parašė LSDP istoriją.
 66. Albinas Pranskūnas – DBLS centro valdybos sekretorius 1959–1979 m.
 67. Vladas Strimas – DBLS centro valdybos narys nuo 1959 m., kasininkas.
 68. Stepas Nenortas – inžinierius, 1953–1956 m. – DBLS centro valdybos sekretorius, 1959–1961 m. – DBLS centro valdybos pirmininkas, vėliau valdybos vicepirmininkas, narys, kasininkas. Nuo 1960 m. Lietuvių namų bendrovės direktorius.
 69. Turi būti – Lietuvių namų bendrovės.
 70. Veikiausiai dokumente įsivėlus klaida. Istoriniai šaltiniai byloja, kad dar XX a. šeštąjį dešimtmetį D. Britanijoje buvo ne vienas bandymas organizuoti jaunąją lietuvių kartą. Deja, nė vienas jų nebuvo sėkmingas. Tuomet bandyta jaunimą integruoti ir į D. Britanijos lietuvių sąjungos valdymo organus. Antai per 1964 m. vykusį XVII DBLS metinį suvažiavimą buvo

- išrinkti du jaunosios kartos atstovai: P. Jagminaitė (į DBLS Revizijos komisiją) ir A. Vilčinskas (į DBLS Tarybą). Siekdamą nuolat palaikyti ryšį su jaunimu DBLS centro valdyba 1967 m. nutarė kviešti į savo posėdžius aktyvią jaunuolę skautę Gajutę Valterytę. Plačiau žr.: Ūsaitė K. Lietuvių jaunimo organizavimosi D. Britanijoje 1947–1980 m. žemėlapis, *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, p. 100–104.
71. „Europos lietuvis“ – Europos lietuvių bendruomenių laikraštis, spausdintas D. Britanijoje nuo 1953 m. 1947–1953 m. jis buvo leidžiamas pavadinimu „Britanijos lietuvis“ (pradėtas leisti 1947 m. liepos 25 d. kaip „Užsienio ir vidaus žinių biuletenis“). Ilgametis jo redaktorius buvo rašytojas Kazimieras Barėnas.
 72. „Nidos“ leidykla įsteigta 1952 m. Londone.
 73. 1965 m. lapkričio 13 d. Madisono Square Garden buvo suorganizuotas „Žygis į Jungtines Tautas“, kurio tikslas – protestuoti prieš 25 metų sovietų okupaciją, kreiptis rezoliucijomis į Jungtinių Tautų atstovybes ir Jungtinių Tautų komitetą prašant tirti kolonializmą, kreiptis į JAV vyriausybę prašant įtraukti Lietuvos bylą į Jungtinių Tautų darbotvarkę bei „pademonstruoti visuomenei, kad lietuviybė yra gyva jėga, su kuria reikia skaitytis bei duoti teigiamą pavyzdį būsimoms kartoms“. Plačiau apie lapkričio 13-osios žygį į Jungtines Tautas žr.: Budreckis A. Žygis į Jungtines Tautas, *Tėvynės sargas*, 1966, nr. 1 (27), p. 96–105.
 74. Kastytis Baublys (g. 1938) – fizikas, teisininkas, D. Britanijos lietuvių bendruomenės aktyvistas, ilgamečio D. Britanijos lietuvių visuomenės veikėjo Rostislavo Baublio (1909–1996) sūnus.
 75. Bronius Kazys Balutis (1879–1967) – Lietuvos diplomatas, visuomenės veikėjas. 1928–1934 m. – Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras JAV, nuo 1934 m. Olandijoje ir D. Britanijoje (iki mirties), 1940 m. liepos 25 d. Didžiosios Britanijos vyriausybei įteikė notą dėl TSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos. 1940 m. liepos 26 d. vadinamoji Liaudies vyriausybė iš jo atėmė pilietybę, uždraudė grįžti į Lietuvą, konfiskavo jo turtą. Diplomatiniemis priemonėmis gynė Lietuvos aukso atsargas D. Britanijoje, stengėsi išsaugoti Lietuvos pasiuntinybę Londone, tarpininkavo tarp VLIK ir diplomatinės tarnybos derinant politinius veiksmus. Aktyviai dalyvavo DBLB veikloje.
 76. Dokumente yra klaida. Turi būti Albino Pranskūno.
 77. Juozas J. Bachunas-Bačiūnas (1893–1969) – JAV lietuvių visuomenės veikėjas, knygų leidėjas. PLB valdybos trečiasis (1963–1969) ir ketvirtasis (1968–1969) pirmininkas.
 78. Adolfas Venskuskis (1924–2007) – aktyvus įvairių tarptautinių organizacijų – Europos judėjimo, Krikščionių demokratų internacionalo – narys, priklausė Prancūzijos lietuvių bendruomenei. 1983–1988 m. vadovavo Strasbūre veikiančiam VLIK Europos padaliniiui, taip pat Pasaulio pabaltijiečių santalkos atstovybei. 1991 m. paskirtas Lietuvos įgaliotuoju atstovu ryšiams su Europos Parlamentu ir Taryba, o kiek vėliau – nepaprastuoju ir įgaliotuoju ambasadoriumi prie Europos Sąjungos ir NATO.
 79. Jonas Petrošius (1921–2009) – kunigas, nuo 1955 m. iki 2005 m. vadovavo Lietuvių katalikų misijai Paryžiuje, ilgametis Prancūzijos LB pirmininkas, aktyvus lietuvių bendruomenės visuomeninės veiklos dalyvis.
 80. Birutė Šlepetytė-Venskuvienė (1924–2006) – visuomenininkė, žurnalistė, inžinieriaus Adolfo Venskauskio (1924–2007), aktyvaus įvairių tarptautinių organizacijų – Europos judėjimo, Krikščionių demokratų internacionalo – nario, priklausiusio Prancūzijos lietuvių bendruomenei, žmona. Ji – Pasaulio katalikų moterų organizacijų unijos (UMOFC) Tarptautinio biuro narė, Paryžiaus ateitininkų draugovės pirmininkė. Nuo 1968 m. iki atkuriant Lietuvos nepriklausomybę redagavo „ELTOS“ biuletinį prancūzų kalba.
 81. Petras Klimas (1891–1969) – Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, užsienio reikalų ministras, diplomatas, istorikas. Nuo 1919 m. gyveno Kaune, pradėjo dirbti Užsienio reikalų

- ministerijoje, užsienio reikalų viceministras, ministras. Vakarų šalims pripažinus Lietuvos valstybę, P. Klimas 1923 m. rugsėjo 15 d. tapo nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Italijoje, 1925 m. gegužės 20 d. paskirtas nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Prancūzijoje. Čia jis dirbo su lietuvių kilmės poetu Oskaru Milašiumi kaip pirmasis Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje. P. Klimas taip pat buvo akredituotas ir Belgijoje, Liuksemburge, Ispanijoje bei Portugalijoje.
82. Antanas Liutkus (1906–1970) – teisininkas, dailininkas. 1936 m. paskirtas Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje atašė. Kaip dailininkas pradėjo garsėti 1945 m., tapęs nuolatinio prancūzų moderniojo meno parodų dalyviu. 1954 m. surengė savo kūrinių parodą Paryžiuje.
 83. Eduardas Turauskas (1896–1966) – diplomatas, visuomenininkas, žurnalistas. 1940 m. pasitraukė į Vakarų, kur iki 1946 m. buvo nuolatinis atstovas Tautų Sąjungoje, Berne, Šveicarijoje. Dalyvavo „Amerikos balso“, Vatikano radijo laidose, Katalikų mokslo akademijos veikloje, buvo įvairių politinių asociacijų bei organizacijų, taip pat Vidurio ir Rytų Europos Laisvųjų žurnalistų asociacijos narys, Čikagos lietuvių laikraščio „Draugas“ korespondentas Paryžiuje.
 84. Elena Jankauskaitė-Turauskienė – diplomato Eduardo Turausko žmona.
 85. Edvardas Vaiciekauskas.
 86. Michael Pagnier.
 87. Dokumentė yra klaida. Turi būti Valdyba.
 88. Dokumentė yra klaida. Turi būti Michael.
 89. Liuksemburge.
 90. Jaunųjų krikščionių demokratų lyga.
 91. Vytautas Petras Vygantas (1930–1998) – psichologas, visuomenininkas. 1963–1967 m. Ateitininkų federacijos generalinis sekretorius. Veikė Lietuvos studentų sąjungoje (buvo jos CV narys). Vienas žurnalo „Lituanus“ organizatorių (1954), jo redakcijoje dirbo iki 1963 m. Kaip ateitininkų atstovas 1958 m. buvo išrinktas į pasaulinės katalikų intelektualų organizacijos „Pax Romana“ Centro valdybą, kelias kadencijas (1959–1965) buvo jos pirmininkas. 1964–1969 m. – Ateitininkų sen-draugių sąjungos CV narys.
 92. Eglė Liutkutė-Jardel – aktyvi Prancūzijos LB narė, buvusi Prancūzijos LB Jaunimo komisijos pirmininkė, tautinių šokių grupės šokėja.
 93. Antanas Mončys (1921–1993) – dailininkas, skulptorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. 1947–1949 m. studijavo Freiburgo taikomosios dailės mokykloje. 1952 m. pradėjo dalyvauti parodose Vokietijoje, Australijoje, Monake, Anglijoje, Belgijoje, JAV, Prancūzijoje, Italijoje. Dėstė dailę vasaros akademijose Vokietijoje ir Prancūzijoje.
 94. Jonas Puzinas (1905–1978) – Lietuvos mokslinės archeologijos pradininkas, profesorius. 1944 m. iškilus ištremimo grėsmei, kartu su šeima emigravo į Vakarų. JAV redagavo „Lietuvių enciklopediją“, leidžiamą Bostone.
 95. Paryžių.
 96. Jurgis Baltrušaitis jaunesnysis (1903–1988) – menotyrininkas, meno istorikas, kultūrologas, Sorbonos universiteto profesorius – poeto, diplomato ir visuomenės veikėjo Jurgio Baltrušaičio (1874–1944) sūnus, buvęs Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje patarėjas.
 97. Vytautas Kamantas (g. 1930) – JAV lietuvių visuomenės ir PLB veikėjas, inžinierius mechanikas. 1963–1968 m. ir 1992–1996 m. PLB valdybos narys, vicepirmininkas, 1978–1988 m. ir 1997–2003 m. pirmininkas. 1961 m. vienas Lietuvių fondo steigėjų, 1969–1971 m. jo Kontrolės komisijos, nuo 1996 m. Tarybos pirmininkas. 1973–1976 m. Maironio lituanistinės mokyklos Lemonte direktorius. 1970–1973 m. ir 1991–1994 m. JAV LB centro valdybos prezidento pirmininkas. Su kitais 1979 m. Ilinojėje įkūrė PLB fondą, 1980–1996 m. jo pirmininkas. Amerikos lietuvių tarybos, Bendrojo Amerikos lietuvių fondo, skautų, Lietuvos vyčių, lietuvių respublikonų federacijos veikėjas. Aktyvus JAV profsąjungų veikėjas.

Recenzijos

Algirdas JAKUBČIONIS

Lietuvos ateitininkai: ne čia, kitur, ten...

Ilona Bučinskytė. *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX a. 5–7 dešimtmečiuose*. Vilnius: Versus aureus, 2008, 336 p.

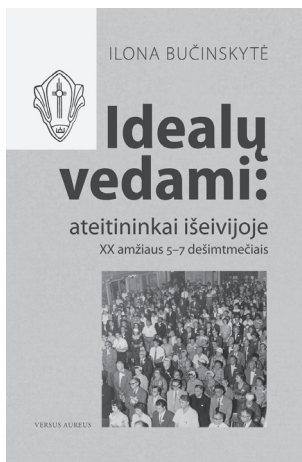
Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslininkės daktarės Ilonos Bučinskytės dėka turime originalią studiją, skirtą lietuviams ateitininkams, pasitraukusiems į laisvąjį pasaulį ir ten ėjusiems idealų suformuotais keliais. Ir jau pirmaisiais žodžiais būtina pasakyti, kad autorė, panaudojusi didžiulį šaltinių fondą, atsiminimus bei visą įmanomą temos literatūrą, pateikė visapusišką ateitininkijos vaizdą.

Autorės pasirinktoji mokslinės monografijos tema aktuali keletu aspektu. Pirma, ji parodo vieną iš lietuvių išeivijos gyvenimo pusių. Antra, įneša indėlį į ateitininkų istoriją ir parodo ją kaip vientisą, nenutrūkusį nuo darbų Lietuvoje procesą iki 7 dešimtmečio emigracijoje. Trečia, tai katalikybės istorijos viena iš sudedamųjų dalių, ir ketvirta, visos šios dalys

įeina į lietuvių tautos istoriją. Darbas turi ir gretimą reikšmę, jame bandoma nustatyti išeivijos terminiją, nusakyti išeivijos sroves.

I. Bučinskytė temą pradeda nagrinėti nuo ateitininkijos istorijos bruožų apžvalgos nepriklausomybės metais, daugiau dėmesio skirdama jų ideologijai. Remdamasi ateitininkų klasikų, filosofų darbais, ji iš esmės pateikia ateitininkijos ideologijos santrauką. Mažiau dėmesio skirdama jų veiklai, autorė susitelkia prie ateitininkijos priešinimosi to meto režimui. Toks akcentas padeda geriau suvokti ateitininkų situaciją sovietmečiu ir nacių okupacijos metais bei

permeta tiltus į jų padėtį laisvame pasaulyje, o veiklą svetur svetimomis sąlygomis. Toks istorinis įvadas yra tikslingas, nes ateitininkijos veikloje padeda išvengti perimamumą, jų likimas išeivijoje neiškrinta iš praeities ir

ateities ryšio, bendro istorijos konteksto. Norėtusi kvestionuoti autorės apibendrinime padarytą sulyginimą, kad ir A. Smetonos valdymo, ir okupacijų metai buvo tik nepalankūs (p. 48) ateitininkų veiklai, bet sutinku su teiginiu, kad tos aplinkybės formavo ateitininkijos aktyvumą ir veiklumą.

Antroje monografijos dalyje I. Bučinskytė parodė ateitininkų darbų pradžią perkeltųjų asmenų stovyklose. Bene pirmą kartą moksline studijoje pateikiamos ir aptariamos okupacijos ir Lietuvą ištikusios nelaimės ateitininkų duotas krikščioniškas vertinimas: tai Dievo bausmė už kai kurių tautiečių nuodėmes. Teigiama, kad tokia samprata suteikė postūmį ateitininkams aktyviau veikti, aštriau suvokti savo misiją emigracijoje. Tęsdama dėstymą, autorė nuosekliai parodo ateitininkų organizacinių struktūrų atkūrimą DP stovyklose, jų veiklą ir pokyčius. Tai daroma vadovaujantis logine seka: moksleivių ateitininkų sąjungos atkūrimas ir veikla, studentai ateitininkai ir jų darbai ir sendraugiai ateitininkai DP stovyklose.

Tolesnis skyrius skirtas ateitininkų veiklai įvairiose šalyse apžvelgti. Autorė pateikia daugybę duomenų ir faktų. Šią dalį ypač pagyvina nuotaikingi eilėraštnukai, apibūdinantys šalis, kuriose veikė ateitininkai. Vis dėlto, mažiau išprususiam skaitytojui gal liks neaišku, kodėl tik nuo 1949 m. pradėta išvykti iš DP stovyklų ir kurtasi kituose kraštuose. Nedidelis istorinis intarpas, nusakantis pokyčius išeivijos likime, suteiktų daugiau aiškumo. Tai viena informatyviausių ir reikšmingiausių monografijos dalių, kuriai parašyti reikėjo įdėti daugiausia darbo. Plačiausiai nagrinėjama ateitininkų veikla JAV, nes būtent ši valstybė tapo svarbiausiu ir išeivių, ir ateitininkų telkimosi centru. Organizavimasis, struktūrų kūrimas, darbų problemos ir rūpesčiai – visa tai nušviesta netgi smulkmeniškai, pačiai autorei akcentuojant, kad 6-asis dešimtmetis buvo aktyvus ateitininkų gyvenime. Tokia pat

metodika analizuojama ateitininkų veikla ir kitose šalyse. Perskaitę šį skyrių matome puikų ateitininkijos vaizdą išeivijoje. Po visais poskyriais autorės padaryti apibendrinimai teikia tekstui vientisumo, labiau atkreipia dėmesį į esminius dalykus. Būtų vienas techninio pobūdžio pastebėjimas. Poskyrio „Ateitininkai Jungtinėse Amerikos Valstijose“ dalis reikėjo išskirti kitu šriftu, nes dabar atrodo, kad šiam poskyriui skirtos keturios teksto eilutės...

Kitoje monografijos dalyje per santykius su kitomis organizacijomis ryškinami ateitininkų principai, parodoma santykių visuma ir ryšiai su senąja emigracija, skautais, „Šviesa“. Tai reikšminga, įdomi ir autorės gerai išnagrinėta studijos dalis. Įdomiai parodytas grynorių ir dipukų kalbinis konfliktas ir ateitininkų vieta jame. Netikėtai nuskamba krikščionių demokratų ir Lietuvių fronto veikėjų susikirtimai ir abiejų srovių siekis pritraukti ateitininkus. Tai teikia naujumo, nes daliai Lietuvos skaitytojų toks faktas nebuvo žinomas. I. Bučinskytė detalai atskleidžia ateitininkų ir skautų santykių peripetijas. Nurodo, kad įtampa tarp jų buvo atsinešta iš Lietuvos, jos susilpnėjimas tik laikinas ir per nagrinėjamąjį metą santykiai išliko pašliję. Tačiau tai buvo daugiau minėtų organizacijų vadovų pozicija, nes kitu atveju paprasti nariai nebūtų siekę būti ar buvę ir vienos, ir kitos nariais. Autorė pažymi tokį vadovų nusistatymą, bet tada lieka neaišku, kodėl narių nuostatos nepadarė poveikio vadams. Ideologiniais skirtumais mokslininkė aiškina ateitininkų ir akademinio jaunimo organizacijos „Šviesa“ ir „Santara-Šviesa“ nesutarimus. Ateitininkų požiūris į šias organizacijas visiškai atskleistas, nors norėtusi tų santykių visumos, tai yra trumpai nusakomo požiūrio į ateitininkus.

Originalumu išsiskiria knygos dalis apie ateitininkų veiklą *Pax Romana*. Lietuvoje platesnei visuomenei ši organizacija mažai žinoma, todėl pateikta glausta jos istorija de-

ramai įsiterpia į tekstą. Manychiau, tai ir pačios autorės indėlis į šios organizacijos istoriją, kaip ir indėlis į ateitininkų ir *Pax Romana* santykių istoriją. Poskyryje atskleista ne tik bendradarbiavimo visuma, bet iškeliama ir problemos, tarkim, *Pax Romana* veiklos nesuvokimas ir egzilyje veikusių federacijų ar ateitininkų nepakankamas pasinaudojimas tos institucijos teiktomis galimybėmis.

Monografija baigiama ateitininkų požiūrio į santykius su okupuota Lietuva atskleidimu. Anot autorės, jis buvo suformuotas 6–7 dešimtmečių sandūroje ir nusakytas J. Griniaus, vėliau A. Maceinos, papildytas V. Nako, siūliusio užimti nišą pažinti tikinčiuosius ir taip pasirinkti ryšį su kraštu.

Leidinyje pateiktos nuotraukos deramai iliustruoja nagrinėtą temą, nors įdėtos į tekstą jos būtų labiau jį pagyvinusios. Ir moks-

linę, ir pažintinę reikšmę turi pagrindinių darbe minimų veikėjų trumpos biografijos. Nors tai nenauja praktika, bet itin sveikintina, nes kuo toliau, tuo labiau reikės aiškinamųjų tekstų, biografijų ar pastabų knygoms, skirtoms plačiajai visuomenei.

I. Bučinskytės monografija parašyta remiantis dar nenaudotais šaltiniais ir dokumentais. Dėl to darbas tampa originalia moksline studija, pateikiančia visapusišką ateitininkų nuveiktų darbų, problemų ir santykių vaizdą. Knyga lengvai skaitoma, yra įdomi, teikia naujų žinių ir žadina skaitytojų susidomėjimą – tai dar vienas knygos privalumas. Ją perskaičius lieka jausmas, kad trūksta pabaigos, kyla klausimas, o kas toliau? Nejaugi po 7 dešimtmečio išseivijos ateitininkų idealai jau niekur nevedė?

Ilona STRUMICKIENĖ

Migrantų vaikai – vienui vieni?!

Kristina Jokšaitė. *Karta SOS*. Vilnius: Baltos lankos, 2008, 263 p.

Migracija – universalaus modernaus ir postmodernaus laiko ženklas, įvairiais aspektais darantis įtaką visam pasauliui. Per paskutinius porą nepriklausomos Lietuvos gyvenimo dešimtmečių migracija, ypač darbo migracija, tapo neatsiejama daugelio Lietuvos šeimų gyvenimo dalimi. Betarpiškas susidūrimas su migracijos realybe atskleidė ir teigiamas, ir neigiamas šio reiškinių ypatybes. Vienoje svarstyklių pusėje – nedarbo problemos sprendimas, materialinės gerovės augimas, žmonių mobilumo didėjimas, pasaulėvaizdžio plėtra, naujos patirties įgyjimas, kitoje – šalies gyventojų skaičiaus mažėjimas, profesionalų išvykimas ir daugelio žmonių asmeninės tragedijos.

Jau ne vienerius metus šiuolaikinė migracija įvairiais aspektais nagrinėjama Lietuvos viešojoje erdvėje. Spauda, radijas, televizija, interneto portalai informuoja apie (e)migrantų reikinius, problemas; drąsi-

na sėkmės istorijomis ir gąsdina lietuvačius užsienyje ištikusių nelaimių pasakojimais. Iš esmės yra džiaugiamasi Lietuvos ir Europos sąjungos piliečių teise į laisvą judėjimą ir iliustruojamos jos apraiškos. Migracija paprastai suvokiama kaip individualus, asmens spren-

dimas, nors ir nulemtas objektyvių priežasčių. Vis dėlto ryštas migruoti yra susijęs su kitų, ypač artimųjų, žmonių likimais. Atsakomybės, pareigos artimiesiems, savo šaliai klausimai – vis dar marginalūs Lietuvos viešojo diskurso svarstymuose.

Gausėjantis migracijos patirčių aruodas lemia, kad dėmesį migracijai demonstruoja ne tik žurnalistai ar publicistai, migracija tampa ir didesnių meninės išraiškos kūrinų leitmotyvu.

Vienas tokių kūrinių – jaunos rašytojos Kristinos Jokšaitės romanas *Karta SOS*.

Intriguoja ir knygos pavadinimas, ir anotacija antrajame knygos viršelyje: „*Kaip supranti, kas yra „karta SOS“? Tai pamestoji,*

tėvų emigrantų paliktoji karta, savarankiškai žvelgianti į suaugusiųjų pasaulį. Tai karta, kuri tapo savojo laiko įkaite.⁴¹

Nors esama daugybės sąvokų, kuriomis bandoma apibūdinti į užsienį išvykusių tėvų paliktus vaikus, kaip antai – *našlaičiai*, *turintys tėvus*, *nei našlaičiai*, *nei pamestinukai*, *gyvų tėvų našlaičiai*, „euro“ *našlaičiai* ir kt. Vis dėlto šios sąvokos atskleidžia suaugusio žmogaus požiūrį. Romano autorė K. Jokšaitė, knygą parašiusi dar mokydamosi mokykloje, į šią problemą žvelgia iš jauno žmogaus perspektyvos ir paliktuosius vaikus vadina „karta SOS“ – karta, besišaukiančia pagalbos, prašančia gelbėti jų sielas (angliškai SOS – *save our souls* – gelbėkit mūsų sielas). Žvilgsnis į problemą jauno žmogaus akimis neabejotinas šios knygos privalumas. K. Jokšaitė savo romanu tarsi įgarsino reiškinį, apie kurį iki tol kalbėjo suaugusieji (mokytojai, socialiniai pedagogai, psichologai).

Viena skaudžiausių šiuolaikinės darbo migracijos realijų – į užsienį uždarbiauti išvykusių ir Lietuvoje paliktų vaikų likimas romane atskleidžiamas per trijų jaunų žmonių (paauglių) tragišką istoriją. Knygos siužetas pažįstamas daugeliui: tėvams išvykus dirbti į Angliją, Lietuvoje senelių priežiūrai lieka brolis ir sesuo – mokyklą jau bebaigiantis Tadas ir jaunėlė Roberta, įžengusi į komplikuoatą paauglystės amžių. Šiuo sudėtingu – brandos, asmenybės formavimosi, pirmosios meilės, pasiruošimo egzaminams – laikotarpiu vaikais „rūpinasi“ gyvenime sunkiai besiorientuojantys seneliai. K. Jokšaitė Tado lūpomis senelių suvokimą, kaip reikia auklėti ir prižiūrėti vaikus, apibūdino taip: *Kas, kad be tėvų: nei aš, nei Roberta nesame ištinę nuo bado! Ir (bent aš) neturiu kirkšnių utėlių. O argi ne tai yra svarbiausia vaikų auklėjime? Kad vaikai būtų sotūs ir nesikasytų tarpukojų?*... Tad iš esmės suaugusiųjų neprižiūrimi Tadas ir Roberta naudojasi nevaržoma laisve ir būdami tam nepasiruošę, vieni vieni žengia į gyvenimo „džiungles“. Knygos autorė plėtoja gražią Tado

(sportininko ir šokėjo) ir Rūtos (moksliukės) meilės istoriją, kurią sutrikdo tragiškų įvykių seka. Vieno vakarėlio metu išprievartaujama Roberta, įsijautęs į sesers globėjo vaidmenį ir apimtas afekto būsenos, Tadas nužudo tariamą prievartautoją. Nužudytojo kūną Tadas ir Rūta paslepia, o Robertai pakrinka psichika ir ji atsiduria psichiatrinėje ligoninėje. Po kurio laiko randamas nužudytojo kūnas, Tadas sumimamas ir patenka į kalėjimą, kur yra užspardomas tikrojo prievartautojo; Roberta atsiduria vaikų globos namuose ir lieka psichiškai traumuota visam gyvenimui; Rūta išvaroma iš namų, iš prestižinės mokyklos, yra priversta dirbti, itin jauna susilaukia kūdikio.

Nors tokia skaudžių įvykių tėkmė įmanoma ir tėvams niekur neišvykus, tačiau romano autorė nedvejodama dėl sužlugdyto trijų jaunų žmonių gyvenimo kaltina Tado ir Robertos tėvus, išvykusius ir be reikiamos priežiūros palikusius savo vaikus. Romane kuriamas tėvų, visiškai abejingų savo vaikų likimui, paveikslas. Viso pasakojimo metu tėvai iš Anglijos sugrįžta aplankyti vaikų tik keletą kartų: Kalėdų proga, trumpam po Robertos išprievartavimo ir paskutinį kartą tam, kad atsisakytų tėvystės teisių į Robertą. Tiesioginio bendravimo trūkumas lemia atsiradusį susvetimėjimą tarp tėvų ir vaikų. Knygos autorė mamos ir dukros atsisveikinimą aprašo šitaip: *Mama išvažiavo. Žadėjo niekada nebe palikti savo mažytės. Bet dar tą patį vakarą jai paskambino darbdavys. Roberta nežino, ką jis pasakė mamai. Bet mama kitą dieną išskrido. Išbučiavo Robertą. Ilgai laikė apkabinusi. Roberta stebėjosi. Kad mamos apkabinimas jos nešildo. Lyg mama būtų svetima moteris... Tokia ir yra. Ketverius metus Roberta buvo viena. Vienas apkabinimas negali nieko pakeisti*³.

Tūkstančiai šiandien paliktų vaikų ateityje patys bus tėvai. Tik klausimas, ar nepatyrę tėvų meilės ir rūpesčio, jie gebės būti geri tėvai.

Romano autorė postuluoja mintį, kad normalūs tėvų ir vaikų santykiai, gera vaikų savijauta ir normali raida įmanoma tik vai-

kams ir tėvams gyvenant kartu. Romane gyvenimas iki tėvams išvykstant į užsienį vaizduojamas kaip „prarastasis rojus“. K. Jokšaitė Robertos lūpomis pasakoja: *Kaip gera buvo tada, kai tėvelis dirbo saldinių fabrike, o mamytė – buhalterė! Tada jie visi keturi – su ja ir Tadu – šeštadieniais vasarą eidavo į ledainę, žiemą į koldūninę, vasarą – į parką, žiemą – į čiuožyklą ... Smagu buvo*⁴.

Laimingą vaikystę nutraukia ekonominės ir socialinės transformacijos, vykusios Lietuvoje, jas lydėjusi tėvų migracija į užsienį: *Paskui tėtį atleido [...] O mamos įmonė bankrutavo [...] Tadas ir Roberta mokykloje valgė nemokamus pietus. Prieš ketverius metus mama ir tėtis išvyko į Londoną. Tadui ir jai jau nemokamai valgyti nebereikėjo, bet valdžia to nežinojo. Tačiau valgyti nemokamus pietus jai atrodė neprestižiška. Be to, mokyklos šniceliai ir cepelinai kenkė jos kaulėtai figūrai. Geriau maitinimosi talonus parduoti ir nupirkti cigarečių. Roberta rūkė nuo vienuolikos. Penktoje klasėje pradėjo, šeštoje mėgino mesti, septintoje rūkė toliau. Deginės pirmą kartą paragavo dvylikos. Ha. Tadas pradėjo rūkyti šešiolikos. Gerti penkiolikos. Tikriausiai todėl ir yra toks aukštas ir proporcingas*⁵.

Romano autorė tiesiogiai susieja tėvų išvykimo faktą su įgytais žalingais įpročiais bei asocialiu vaikų ir paauglių elgesiu. O specialistai teigia, kad likę gyventi be abiejų arba be vieno tėvų vaikai tampa uždaresni, dažnai bendravimo ieško netinkamose draugijose, turi elgesio, ugdymo ir ugdymosi problemų – tampa agresyvūs, vėluoja į pamokas, sumažėja jų mokymosi motyvacija⁶.

Tikslių duomenų, kiek Lietuvoje yra vaikų, kurių vienas ar abu tėvai yra išvykę dirbti į užsienį, oficialiosios institucijos neturi. Daugiausia dėmesio į užsienį išvykusių tėvų paliktų vaikų problemai skiria Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Šios įstaigos duomenimis, 2007 m. Lietuvoje buvo daugiau nei 20 tūkstančių vaikų, kurių vienas ar abu tėvai išvykę į

užsienį, o vienas procentas jų gyvena vieni, neprižiūrimi suaugusiųjų⁷.

Neatsakingi tėvų veiksmai lemia gausesnės socialinių problemų visuomenėje susidarymą. Šias problemas tenka spręsti mokykloms, psichologinės pagalbos tarnyboms, socialiniams darbuotojams, policijai ir kt. institucijoms valstybės ar savivaldybių mastu. Tam išleidžiama daugybė mokesčių mokėtojų pinigų.

Nors pastaraisiais metais yra sudaryta galimybė įforminti laikinąjį palikto vaiko juridinę globą ir kartu išspręsti juridinio atstovavimo problemą, vis dėlto nutrūkęs emocinis vaikų ir tėvų ryšys, psichologinio nesaugumo jausmas yra ilgalaikės ir sunkiai įveikiamos problemos. Apie tai susimąstyti ir kviečia K. Jokšaitės romanas *Karta SOS*.

Įdomi ir romano naratyvo konstrukcija, atspindinti jauno kūrėjo ieškojimus, o kartu ir naujausias literatūros kūrinių konstravimo madas. Knygoje pinamas dienoraštis, proza, groteskiškas humoras, o istorija pasakojama trijų pagrindinių veikėjų lūpomis. Tai lemia intriguojantį, dinamišką ir spalvingą veiksmą.

O svarbiausia – tai knyga, verčianti susimąstyti apie tai, kas svarbiau – šeima ar materialinė gerovė, taip pat raginanti derinti šiuos interesus.

Nuorodos

1. Jokšaitė Kristina. *Karta SOS*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.
2. Ten pat, p. 9.
3. Ten pat, p. 82.
4. Ten pat, p. 60.
5. Ten pat.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 m. ataskaita, p. 38, 40.
7. Emigracijos pasekmė – minios vienišų vaikų. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/60917>, žiūrėta 2009–09–17.

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija

2009 m. balandžio 2 d. LR Prezidentas Valdas Adamkus Lietuvos nepaprastuoju ir įgaliotuoju ambasadoriumi Vokietijoje paskyrė Mindaugą Butkų. Jis pakeitė Lietuvos ambasadai Vokietijoje vadovavusį Evaldą Ignatavičių. Vyriausybė M. Butkaus kandidatūrą Prezidentui buvo pateikusi kovo 18 dieną. Iki šio paskyrimo Užsienio reikalų ministerijos Politikos planavimo departamento direktoriaus pareigas ėjęs M. Butkus 1992–1993 m. dirbo Užsienio reikalų ministerijos Europos integracijos skyriaus atašė, 1993–1994 m. – Vakarų Europos šalių skyriaus trečiuoju sekretoriumi, 1994–1995 m. – Daugiašalių santykių skyriaus vedėju, 1995–1999 m. – Lietuvos ambasadose Vokietijoje patarėju, 1999–2003 m. – Užsienio reikalų ministerijos Antrojo dvišalių santykių departamento Amerikos šalių skyriaus vedėju, 2003–2007 m. – Lietuvos generaliniu konsulu Niujorke. M. Butkus yra penktasis Lietuvos ambasadorius Vokietijoje.

2009 m. birželio 5 d. LR Prezidentas Valdas Adamkus įteikė skiriamuosius raštus Lietuvos nepaprastajam ir įgaliotajam ambasadoriui Vengrijoje Renatui Juškai. Prezidentas padėkojo už aktyvų ir profesionalų

R. Juškos darbą teikiant paramą demokratijai Baltarusijoje, Gruzijoje ir vykdam projektus Afganistane. Šalies vadovas ambasadoriui palinkėjo sėkmės dirbant Vengrijoje, stiprinant Lietuvos ir Vengrijos politinius, ekonominius ir kultūrinius ryšius.

1995–1996 m. R. Juška dirbo Užsienio reikalų ministerijos Amerikos šalių skyriaus trečiuoju sekretoriumi. 1996–1997 m. – NVS šalių skyriaus antruoju sekretoriumi. 1997–2000 m. – Lietuvos nuolatinės atstovybės prie tarptautinių organizacijų Vienoje pirmuoju sekretoriumi. 2000–2003 m. – Lietuvos ambasadose Baltarusijoje patarėju, 2003–2006 m. – Užsienio reikalų ministerijos Užsienio politikos analizės ir planavimo departamento patarėju.

2009 m. liepos 12 d. iškilmingame Seimo posėdyje LR Prezidente inauguruota Dalia Grybauskaitė.

2009 m. liepos 16 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė išvyko savo pirmųjų darbo vizitų į Švedijos Karalystę ir Latvijos Respubliką. Vizitų metu Prezidentė susitiko su Švedijos Ministru Pirmininku Fredriku Reinfeldu. Susitikime buvo kalbama apie Europos Sąjungos prioritetus Švedijai pirmininkaujant

ES. Pokalbiuose su ekonomikos ir finansų ekspertais valstybės vadovė aptarė finansinio stabilumo ir pasaulio ekonominės situacijos klausimus. Darbo vizito metu Latvijoje Prezidentė D. Grybauskaitė susitiko su Latvijos Respublikos Prezidentu Valdžiu Zatleru. Aptarti dvišaliai santykiai ir Baltijos jūros valstybių bendradarbiavimo perspektyvos.

2009 m. liepos 24 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė priėmė Šv. Sosto atstovą Lietuvoje apaštalinį nuncijų arkivyskupą Luidžį Bonacij. Apaštalinis nuncijus pasveikino Prezidentę D. Grybauskaitę pradėjęs eiti garbingas Respublikos vadovo pareigas ir pabrėžė: „Geras Prezidentas – palaima šaliai.“ Susitikime kalbėta apie nelengvą ekonominę situaciją Lietuvoje ir Bažnyčios vaidmenį valstybės gyvenimui bei teikiant pagalbą žmonėms.

2009 m. rugpjūčio 4 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė skiriamuosius raštus Lietuvos Respublikos nepaprastajam ir įgaliojamajam ambasadoriui Airijos Respublikoje Vidmantui Purliui ir nepaprastajai ir įgaliojamajai ambasadorei Moldovos Respublikoje Violetai Motulaitei. V. Purlys ir V. Motulaitė dirbti ambasadoriais vyksta pirmą kartą. Susitikusi su diplomatais valstybės vadovė aptarė Lietuvos atstovybių darbą ir ambasadorių uždavinius paskirtose šalyse, palinkėjo diplomatom sėkmės jų darbuose.

2009 m. rugpjūčio 27 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė dalyvavo kasmečio Užsienio reikalų ministerijos organizuojamo Lietuvos diplomatinės atstovybių vadovų susitikimo atidaryme. Renginyje, kuriame dalyvauja 42 ambasadų, 8 konsulinių įstaigų, 7 atstovybių prie tarptautinių organizacijų vadovai ir specialiosios misijos Afganistane atstovas, aptariami šalies užsienio politikos prioritetai, svarstoma, kaip mažėjančio finansavimo sąlygomis užtikrinti diplomatinės tarnybos veiksmingą veiklą. Taip pat kalbama ekonomikos skatinimo, energetinio saugumo užtikrinimo, veiksmingos Eu-

ropos politikos įgyvendinimo ir santykių su Rytų kaimynais stiprinimo klausimais. Suvažiavimo metu vadovai taip pat diskutuoja diplomatijos ir verslo bendradarbiavimo tema, keičiasi nuomonėmis apie lietuvių puoselėjimą užsienyje, konsulinių paslaugų gerinimą.

2009 m. rugpjūčio 28 d. Darbo vizito į Lenkijos Respubliką išvykusi Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė Varšuvoje susitiko su Lenkijos Respublikos Ministru Pirmininku Donaldu Tusku. Dvišaliame pokalbyje aptartos svarbios abiem šalims ir visai Europos Sąjungai aktualijos. Dvišalių santykių srityje Lietuvos Respublikos Prezidentė akcentavo strateginės partnerystės svarbą ir glaudžių santykių tęstinumą. Dvišalių ekonominių santykių srityje Lietuvos Prezidentė ir Lenkijos Ministras Pirmininkas sutarė dėl būtinybės kartu spręsti energijos tiekimo saugumo problemas, elektros rinkų atvėrimo klausimus. Pokalbyje taip pat pasikeista informacija apie naujos branduolinės jėgainės Lietuvoje perspektyvas ir elektros tilto į Lenkiją statybą. Pokalbyje aptartos ir tautinių mažumų problemos abiejose šalyse, jų sprendimo būdai. LR Prezidentė taip pat apsilankė Varšuvos sukilimo muziejuje ir pagerbė žuvusiųjų dėl Lenkijos laisvės atminimą.

2009 m. rugsėjo 4 d. pradėjusi vienos dienos darbo vizitą Prancūzijos sostinėje Paryžiuje, LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė dalyvavo tradiciniame Prancūzijos verslininkų verslo asociacijos (MEDEF) susitikime – vasaros forume – ir skaitė pranešimą „Laisvė – vienintelė laiko egzaminą išlaikiusi vertybė“. Kalbėdama ekonomikos forume apie laisvę kaip vertybę, atlaikiusią visus laiko išbandymus, Prezidentė Dalia Grybauskaitė pabrėžė ir laisvės verslui būtinybę. Pasak valstybės vadovės, kiekviena krizė suteikia ir galimybes peržiūrėti investicijų strategiją, prisitaikyti prie naujų rinkų reikalavimų.

2009 m. rugsėjo 7 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė priėmė Vilniuje viešintį Italijos užsienio reikalų ministrą Franką Fratinį. Susitikime aptartas Lietuvos tarpukario ambasados Romoje „Villa Lituania“ klausimas. Prezidentės nuomone, ši problema sprendžiama per ilgai. Šalies vadovė paragino Italijos užsienio reikalų ministrą F. Fratinį išspręsti susiklosčiusią situaciją abiem šalims priimtinu būdu. Ministras pabrėžė, kad Italija, kaip ir Lietuva, siekia kuo greičiau išspręsti mūsų šalies atstovybės klausimą, ir pažadėjo, kad artimiausiu metu Lietuvai bus pateikti keli alternatyvūs pasiūlymai.

2009 m. rugsėjo 16 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Lietuvoje viešiniu Baltarusijos Respublikos Prezidentu Aleksandru Lukašenka ir jo vadovaujama delegacija. Susitikime aptartos Lietuvos ir Baltarusijos ekonominio ir kultūrinio bendradarbiavimo galimybės, žmogaus teisių padėtis ir demokratijos plėtra Baltarusijoje, pasikeista nuomonėmis dėl glaudesnio šalių teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo. Prezidentė Dalia Grybauskaitė padėkojo Baltarusijos vadovui už lietuviškojo paveldo saugojimą ir priežiūrą Baltarusijos teritorijoje. Pasak Prezidentės, kultūrinių santykių plėtra su kaimynine Baltarusija galėtų tapti glaudesnio abiejų šalių piliečių bendravimo pagrindu.

2009 m. rugsėjo 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 64-osios sesijos bendruosiuose debatuose Niujorke dalyvavusi Prezidentė Dalia Grybauskaitė pasakė kalbą tema „Veiksmingas atsakas į pasaulines krizes: daugiašališkumo ir civilizacijų dialogo stiprinimas vardan tarptautinės taikos, saugumo ir vystymosi“. Valstybės vadovė pabrėžė, kad nors šiandien tarptautinė bendruomenė patiria naujų iššūkių, Jungtinių Tautų veiklos prioritetai lieka tie patys kaip ir prieš šešis dešimtmečius – visuotinis saugumas, gerovė ir žmogaus teisių apsauga. Pasak Pre-

zidentės, prie globalių problemų sprendimo gali ir privalo prisidėti ne tik didelės, bet ir mažos Jungtinių Tautų narės. Prezidentės įsitikinimu, sprendžiant visam pasauliui aktualias problemas mažos valstybės, ypač regioninėse organizacijose, gali imtis aktyvaus vaidmens.

2009 m. spalio 7 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė išvyko darbo vizito į Suomijos ir Estijos Respublikas. Helsinkyje Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Suomijos Prezidente Tarja Halonen, Suomijos Parlamento Pirmininku Sauli Ninisto ir Ministru Pirmininku Mati Vanhanenu. Susitikimuose aptartos atominės bei alternatyvios energetikos plėtros galimybės. Taline Prezidentė D. Grybauskaitė susitiko su Estijos Respublikos Prezidentu Tomu Hendriku Ilvesu, Estijos Parlamento Pirmininke Ene Ergma ir Ministru Pirmininku Andrusu Ansipu. Su Estijos vadovais Prezidentė aptarė aktualius saugumo klausimus, tarp jų Baltijos šalių dalyvavimą rengiant naująją Šiaurės Atlanto Aljanso strateginę koncepciją.

2009 m. spalio 20 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Europos Tarybos žmogaus teisių komisaru Tomu Hamarbergu. Pokalbio metu Prezidentė patikino, kad Lietuva yra pasiryžusi aktyviai bendradarbiauti su Europos Taryba ieškant atsakymo dėl galimo JAV terorizmu įtariamų asmenų sulaikymo centro egzistavimo Lietuvoje. Pasak valstybės vadovės, siekiant apsaugoti Lietuvos reputaciją būtina kuo greičiau atlikti tyrimą ir rasti atsakymus. Prezidentė Dalia Grybauskaitė taip pat supažindino ET žmogaus teisių komisarą su Prezidentės sudarytos darbo grupės parengtomis ir Seime įregistruotomis Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pataisomis, kuriomis siekiama apsugoti nepilnamečius nuo neigiamo informacijos poveikio, nepažeidžiant saviraiškos ir žodžio laisvės.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir institucijų prie LRV santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2009 m. vasario 25 d. Užsienio reikalų ministerijoje už lietuviškų tradicijų puoselėjimą ir lietuvių bendruomenės Švedijoje telkimą apdovanota Švedijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Virginija Langbakk. Lietuvos vardo tūkstantmečio proga Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklas „Lietuvos tūkstantmečio žvaigždė“ įsteigtas 2007 metais Lietuvos valstybei ir jos užsienio politikai nusipelnusiems asmenims pagerbti. Garbės ženklu „Lietuvos tūkstantmečio žvaigždė“ yra apdovanojami Lietuvos ir užsienio valstybių piliečiai už ypatingus nuopelnus garsinant Lietuvos vardą, puoselėjant ir plėtojant tarpvalstybinius santykius, taip pat už ypatingus nuopelnus valstybės tarnyboje.

2009 m. kovo 9 d. Europos teisės departamentas prie Teisingumo ministerijos pasiūlė atsakyti naujos redakcijos Pilietybės įstatymo nuostatų, kuriomis Lietuvos pilietybę garantuojama išeivių vaikams. Įvertinęs naujos redakcijos įstatymą, departamentas pateikė išvadą, kad siūlomas toks teisinis reguliavimas, „kuris sudaro prielaidas dvigubai pilietybei tapti ne ypač reta išimtimi, o paplitusiu reiškiniu“, prieštarauja Konstitucinio Teismo nutarimui. Departamentui užkliuvo nuostata, pagal kurią Lietuvos piliečiu automatiškai tampa vaikas, kurio vienas iš tėvų turi Lietuvos pilietybę nepriklausomai nuo to, ar gimė Lietuvoje, ar už jos teritorijos ribų. Naujame įstatymo projekte siūloma dvigubą pilietybę leisti turėti nuo 1919 metų sausio 9 dienos iki 1990 metų kovo 11 dienos iš Lietuvos išvykusiems asmenims ir visiems jų palikuonims, taip praplečiant pasitraukimo iš šalies laikotarpį ir palikuonių skaičių. Po Nepriklausomybės atkūrimo iš Lietuvos pasitraukę asmenys galėtų turėti dvigubą pilietybę tik

ypatingais atvejais – pavyzdžiui, susituokę su kitos valstybės piliečiu ir taip pagal tos šalies įstatymus įgydami antrą pilietybę. Tuo metu jų vaikai, gimę užsienyje, galės turėti dvigubą pilietybę, kaip įteisinta ir dabar. Tačiau dviguba pilietybė negarantuojama pasitraukusiems iš Lietuvos po nepriklausomybės atkūrimo 1990-aisiais. Jei šiai grupei asmenų būtų norima suteikti teisę į dvigubą pilietybę, reiktų keisti Konstituciją.

2009 m. kovo 19 d. Kipre, Nikosijos mieste, atidarytas Lietuvos garbės konsulo Chrisčio Christoforou vadovaujamas konsulat. C. Christoforou yra paskirtas vykdyti konsulinių funkcijų Kipro, išskyrus Larnakos regioną, konsulinėje apygardoje. Kiprui akredituotas Lietuvos ambasadorius Graikijoje Artūras Žurauskas naujam Lietuvos garbės konsului C. Christoforou įteikė konsulinį patentą ir antspaudą, skatindamas garbės konsulą plėtoti ekonominius, kultūrinius ir politinius Lietuvos ir Kipro santykius.

2009 m. kovo 26 d. Austrijoje, Štirijos federacinės žemės sostinėje Grace, buvo atidarytas naujojo Lietuvos garbės konsulo Johanno Christofo vadovaujamas konsulat. Sveikindamas naująjį garbės konsulą ir įteikdamas jam konsulinį patentą, Lietuvos ambasadorius Giedrius Puodžiūnas pasidžiaugė dvišaliais Lietuvos ir Austrijos ryšiais ir kovo mėnesį vykusį Austrijos prezidento Heinzo Fischerio valstybinio vizito rezultatais. Kartu su Austrijos prezidentą lydinčių verslininkų delegacija Lietuvoje lankėsi ir garbės konsulas J. Christofas.

2009 m. balandžio 1 d. Lietuvos muzikų rėmimo fondas surengė XI Tarptautinį muzikos festivalį „Sugrįžimai“. Vilniaus rotušėje vykusiame festivalio pradžios koncerte muzikos mėgėjai išgirdo solistes Vaidą Raginskytę (mecosopranas) ir Liną Krėpšaitę (fortepijonas). Šventiniame renginyje dalyvavęs „Sugrįžimų“ festivalio globėjas, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento generalinis direktorius Arvydas Daunoravičius pa-

dėkojo Lietuvos muzikų rėmimo fondui už indėlį organizuojant šventę.

2009 m. balandžio 7 d. Europoje esančių lietuvių bendruomenių pirmininkai pareiškė nesutinkantys su Vyriausybės sprendimu, kuriuo užsienio lietuvių reikalų koordinavimo funkcijos būtų perduodamos Užsienio reikalų ministerijai. Tai skelbiama prezidentui Valdui Adamkui, Seimo pirmininkui Arūnui Valinskui ir premjerui Andriui Kubiliui išsiųstame kreipimesi. Europos lietuvių bendruomenės dar pernai pasirašytame kreipimesi iškėlė du pagrindinius reikalavimus: kad Užsienio lietuvių reikalų departamentas liktų prie Vyriausybės ir kad pertvarkomo Tautinių mažumų ir išeivijos departamento Užsienio lietuvių skyriaus darbuotojai pereitų į naująjį darinį. Po kreipimusi pasirašė Airijos, Austrijos, Baltarusijos, Belgijos, Čekijos, Italijos, Lietuvių–islandų, Jungtinės Karalystės, Olandijos, Portugalijos, Lietuvių–slovėnų draugijos „Baltica“, Suomijos, Lietuvių bendruomenės Švedijoje, Šveicarijos, Ukrainos, Vokietijos, Vengrijos lietuvių bendruomenių pirmininkai.

2009 m. balandžio 16 d. Seimas po pateikimo pritarė prezidento Valdo Adamkaus sudarytos darbo grupės parengtam Pilietybės įstatymui. Naujoji redakcija dvigubą pilietybę išsaugo iš Lietuvos pasitraukusiems iki nepriklausomybės atkūrimo bei jų palikuonims, o po 1990-ųjų pasitraukusieji dvigubos pilietybės turėti negalės, ji galės būti suteikiama kaip ir šiuo metu tik užsienyje gimusiems jų vaikams.

2009 m. balandžio 19 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras Vygaudas Ušackas lankėsi Seinuose ir Punske, ten su vietos valdžios pareigūnais ir Lenkijos lietuvių bendruomenės atstovais aptarė Seinų lietuvių švietimo ir lietuviško paveldo krašte išsaugojimo ir puoselėjimo klausimus. Seinuose ministras pabrėžė, kad vizito Lenkijoje tikslas – sustiprinti Lietuvos ir Lenkijos ryšius, o Seinai ir Punksas geriausiai atspindi glaudžiai susipy-

nusią abiejų šalių istoriją ir bendradarbiavimo potencialą.

2009 m. balandžio 20–24 d. Seimo Konstitucijos salėje vykusiuose LR Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdžiuose, kuriuose buvo nagrinėjami Lietuvos pilietybės išsaugojimo, užsienio lietuvių reikalų atstovavimo institucijų Lietuvoje klausimai, svarstomos lituanistinio švietimo Lietuvoje ir užsienyje problemos, aptariamos Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo, esančio užsienyje, pažinimo, sklaidos ir globos programos įgyvendinimo galimybės. Taip pat diskutuota dėl nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje veiklos, iliustracijos proceso vykdymo galimybių, susipažinta su Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio 2009 m. renginių programa. Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija buvo sudaryta 2008 m. gruodžio 22 d. Seimo nutarimu nr. XI-95.

Komisijos paskirtis – skatinti Lietuvoje ir užsienio valstybėse gyvenančių lietuvių bendradarbiavimą, rūpintis abipuse pagalba ir parama, keistis mokslo, kultūros ir kita informacija, Seimui ir kitoms valstybės institucijoms teikti siūlymus, kurie padėtų stiprinti valstybingumą ir demokratinių tradicijų puoselėjimą.

2009 m. gegužės 27 d. Seimo Užsienio reikalų komitetas (toliau – URK), apsvarstęs naujos redakcijos Pilietybės įstatymą, siūlo dar labiau susiaurinti sąlygas dvigubai pilietybei gauti. Taip pat URK, klausimą svarstęs kaip papildomas komitetas, nepritarė, naujos redakcijos įstatyme neregamentuotos, bet siūlomos vadinamosios lietuvių kortos įvedimui. URK siūlymus svarstys pagrindiniu paskirtas Teisės ir teisėtvarkos komitetas, kuris dėl naujos redakcijos įstatymo dar ketina rengti klausymus. URK siūlo įstatymą papildyti nuostata, numatančia galimybę asmeniui, automatiškai įgijusiam kitą pilietybę, apsispręsti, kurią iš jų pasilikti. Šiuo metu įstatymas numato, kad užsienyje gimę vaikai,

pagal tos šalies įstatymus automatiškai įgiję jos pilietybę, išlaiko ir Lietuvos pilietybę. URK siūlo nustatyti, kad užaugęs nuo 18 iki 21 metų toks asmuo turėtų pasirinkti, kurios šalies pilietis nori būti. Taip pat komitetas siūlo nustatyti laikotarpį, per kurį dėl pilietybės turėtų apsispręsti ir asmenys, kitos šalies pilietybę įgiję automatiškai per santuoką. Naujoji redakcija dvigubą pilietybę išsaugo iš Lietuvos pasitraukusiems iki nepriklausomybės atkūrimo bei jų palikuonims, tačiau po 1990-ųjų pasitraukusieji dvigubos pilietybės turėti negalės, ji galėtų būti suteikiama tik užsienyje gimusiems jų vaikams, kaip ir šiuo metu.

2009 m. birželio 7 d. lankydamasis Romoje su oficialiu vizitu, LR užsienio reikalų ministras Vygaudas Ušackas su sutuoktine apsilankė Popiežiškojoje Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje. Susitikime dalyvavo tuo pat metu Romoje viešėjęs Kauno arkivyskupas J. E. Sigitas Tamkevičius, Kauno arkivyskapijos kurijos kancleris mons. Adolfas Grušas, Lietuvos ambasadorius Italijoje Petras Zapolskas su sutuoktine, Lietuvos ambasadorius prie Šventojo Sosto Vytautas Ališauskas, Vatikano radijo lietuvių programos redaktorius Jonas Malinauskas, kolegijos rektorius mons. Petras Šiurys, kunigai, šiuo metu studijuojantys Romoje.

2009 m. birželio 10 d. LR Vyriausybė priėmė nutarimą dėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Vyriausybės ir Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centro reorganizavimo. Nutarimu Tautinių mažumų ir išeivijos departamento teisės ir pareigos nuo 2010 metų sausio 1 dienos išdalijamos Kultūros ministerijai, Švietimo ir mokslo ministerijai ir Užsienio reikalų ministerijai. Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras nuo 2010 metų sausio 1 dienos prijungiamas prie Užsienio reikalų ministerijos.

2009 m. birželio 17 d. Lichtenšteine oficialiai atidarytas Lietuvos garbės konsulo Marko Antonijaus Keelio biuras. Konsulato

atidaryme dalyvavo Lichtenšteino parlamento, Vyriausybės, verslo ir diplomatinio korpuso atstovai. Lietuvos ambasadorius Giedrius Puodžiūnas pažymėjo esąs įsitikinęs, kad Lichtenšteine naujasis konsulas neabejotinai padės megzti naujus Lietuvos ir Lichtenšteino bendradarbiavimo ryšius. Dirbdamas Lietuvos garbės konsulu pagrindinį dėmesį M. A. Keelis ketina skirti Lietuvos ir Lichtenšteino ekonominiams ir kultūriniais ryšiams skatinti.

2009 m. liepos 2–3 d. vyko Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas, kurį organizavo Lietuvos verslo konfederacija ICC Lietuva kartu su Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Užsienio reikalų, Ūkio ministerijomis bei kitomis valstybės institucijomis. Sveikindamas forumo dalyvius Tautinių mažumų ir išeivijos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius Arvydas Daunoravičius sakė: „Esame liudininkai ypatingo įvykio, suteikiančio naują kokybę Lietuvos ir užsienio lietuvių santykiams. Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas, įkūnijantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės siekį įtraukti užsienio lietuvius į šalies politinį, ekonominį, kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą, sudaro papildomas galimybes siekti abipusiai naudingų ryšių ekonomikos srityje.“ Į trečiąkart vykstantį Pasaulio lietuvių ekonomikos forumą atvyko daugiau nei 100 pasaulio lietuvių iš 32 šalių. Forume dalyvavo daugiau nei 300 dalyvių. Šio forumo tikslas – įtraukti pasaulio lietuvius, verslininkus ir ekonomikos sričių ekspertus, į Lietuvos ekonominį gyvenimą, sutvirtinti jų emocinius ryšius su Lietuva ir skatinti juos plėtoti verslą mūsų šalyje.

2009 m. liepos 14 d. švietimo ir mokslo ministro sudaryta komisija iš 17 kandidatų išrinko tris iškiliausius lietuvius mokslininkus, gyvenančius užsienyje, kuriems už tarptautinio lygio mokslo pasiekimus ir ryšių su Lietuva stiprinimą buvo paskirtos mokslo premijos. Premija už pastarojo dešimtme-

čio pasiekimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityje už aktyvų Lietuvos kultūros, lituanistikos ir mokslo populiarinimą, už svarius mokslo pasiekimus bei pasiekimų sklaidą Lietuvoje bei pasaulyje skirta kalbininkui Giedriui Subačiui, Ilinojaus universiteto (JAV) Slavų ir baltų kalbų ir literatūros departamento profesorui. Premiją už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir pasiekimus fizinių, biomedicinos ir technologijų mokslų srityse, už ilgametę aktyvią mokslinę veiklą ir pasiekimus okeanologijos kryptyje bei ypač vaisingą bendradarbiavimą su Lietuvos mokslo ir studijų institucijomis bei mokslininkais ir pagalbą užmezgant ryšius su užsienio mokslo institucijomis pelnę okeanologas Vytautas Viktoras Klemas, Delavero universiteto (JAV) Jūrų ir žemės studijų koledžo profesorius emeritas. Premija už pastarojo dešimtmečio pasiekimus fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų srityse už ypač svarbius mokslo pasiekimus biomedicinos mokslų srityje ir vaisingą bendradarbiavimą su Lietuvos mokslininkais atiteko biomedicinos mokslų atstovui Andriui Kazlauskui, Harvardo medicinos mokyklos (JAV) Schenpenso akių mokslinių tyrimų instituto profesorui, vyriausiajam tyrėjui. Premijų tikslas – skatinti išeivijos mokslininkus puoselėti lietuvių ir siekti, kad jie garsintų Lietuvą, palaikytų glaudesnius ryšius su Lietuvos mokslo bendruomene, krašto lietuvių bendruomenėmis ir aktyviai dalyvautų jų veikloje, telkti išeivijos mokslininkus dalyvauti bendrose mokslo programose.

2009 m. rugsėjo 23 d. Seime vėl iškeltas pasiūlymas įteisinti dvigubą pilietybę lietuvių kilmės emigrantams, jau po Nepriklausomybės atkūrimo išvykusiems į Europos Sąjungos ar NATO šalį, taip pat tiems, kurie gyvena Lietuvos kaimynėse. Tačiau lietuvišką pasą sovietmečiu emigravusiems žmonėms parlamentariai siūlo palikti tik tuo atveju, jei jie yra lietuvių kilmės. Tokias pataisas prezidento Valdo Adamkaus pateiktam Pilietybės įsta-

tymo projektui pasiūlė Seimo nariai Paulius Saudargas ir Gintaras Songaila. Jų manymu, dvigubą pilietybę reikia suteikti ir lietuvių kilmės asmenims, tradiciškai gyvenantiems etninėse lietuvių žemėse pasienio regionuose (Latvijoje, Lenkijoje, Baltarusijoje ir Kaliningrado srityje).

Visuomenėje

2009 m. kovo 8 d. „Tate Modern“ muziejuje Londone buvo rodomas Jono Meko filmas „Lietuva ir SSRS žlugimas“ (2008 m.). Filmo pagrindas – nuo 1989 iki 1991 metų paprasta videokamera namuose fiksuotos Amerikos televizijų naujienų ir debatų laidos, kuriose atsispindi svarbiausi pasaulio dėmesį pritaustę įvykiai – agresyvi Sovietų Sąjungos taktika siekiant palaužti nepriklausomybės siekį, paprastų žmonių laisvės demonstracijos, skamba įtakingiausių to meto politikų (Vytauto Landsbergio, Kazimiro Prunskienės, Michailo Gorbačiovo, Boriso Jelcino, George'o H.W. Busho), žurnalistų, analitikų pasisakymai.

2009 m. kovo 11 d. Reikjavike, Islandijoje, pirmą kartą po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo buvo suorganizuotas Kovo 11 dienos minėjimas. Ta proga kovo 6 dieną Šiaurės šalių kultūros rūmuose vyko priėmimas. Jame buvo pakviesti dalyvauti Islandijos Vyriausybės atstovai, lietuvių ir islandų bendruomenės nariai, kultūros ir mokslo veikėjai, Islandijoje reziduojantys diplomatiniai atstovybių vadovai, verslininkai. Islandijos nacionaliniame muziejuje ir Šiaurės šalių kultūros rūmuose Reikjavike kovo 6–8 dienomis vyko Lietuvos kultūros ir kino savaitgalis, kurio metu buvo pristatyta lietuviško kino programa, įvairių sričių ekspertai skaitė pranešimus ir dalyvavo diskusijose apie Lietuvos istoriją, kultūrą ir lietuvių kalbą.

2009 m. kovo 23 d. Belgijos lietuvių bendruomenė išsirinko naują pirmininką. Juo

tapo Europos Parlamento pareigūnas, buvęs prezidento Valdo Adamkaus patarėjas Arnoldas Pranckevičius. Pirmininką praėjusį sekmadienį rinko 7 valdybos nariai, kuriuos savo ruožtu visuotinio susirinkimo metu išrinko bendruomenė. Lietuvių bendruomenė Belgijoje įsikūrė 1947 metais. Tuo metu daugiausia lietuvių buvo atvykę iš Vokietijos pokario stovyklų ir dirbo Belgijos anglių kasyklose. Šiuo metu, įvairiais skaičiavimais, Belgijoje gyvena apie 1800 lietuvių. Didžioji dalis jų įsikūrusi Briuselyje.

2009 m. gegužės 22 d. Minske (Baltarusija) iškilmingai paminėtas Baltarusijos lietuvių bendruomenės 15-os metų veiklos jubiliejus. Iškilmingame minėjime dalyvavo Lietuvos ambasadorius Baltarusijoje J. E. Edminas Bagdonas, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius Arvydas Daunoravičius, generalinio direktoriaus pavaduotoja Vida Bagdonavičienė, Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovas Lietuvoje Gabrielius Žemkalnis, Baltarusijos valdžios institucijų atstovai, Baltarusijoje veikiančių tautinių mažumų organizacijų vadovai.

Baltarusijos lietuvių bendruomenė buvo įkurta 1994 metais. Svarbiausi jos uždaviniai – suburti Baltarusijos lietuvius, išsaugoti kalbą bei senuosius lietuviškus papročius, dainas, juos perteikti jaunajai kartai, šviesti ją. Šiuo metu Baltarusijoje gyvena apie 30 tūkstančių lietuvių.

2009 m. birželio 5 d. Čikagos miesto centre, Daley Plaza, vyko Lietuvos tūkstantmečiui skirtas kultūrinis renginys „Lietuvos diena“. Tadien didelis būrys Čikagos gyventojų ir miesto svečių turėjo galimybę susipažinti su lietuviškąja kultūra, virtuve, turizmo galimybėmis, taip pat įsigyti autentiškų rankų darbo suvenyrų bei aksesuarų. Vidurdienį JAV ir Lietuvos himnais prasidėjusi kultūrinė programa apėmė tradicinę ir modernią muziką, šokius, teatro pasirodymą.

Tūkstantmečio sukaktį švenčiančius lietuvius ir renginio svečius sveikino generalinė konsulė Skaistė Aniulienė, Čikagos mero R. M. Daley sveikinimo žodžius skaitė merijos Tarptautinių santykių skyriaus direktorė Eileen Hubbell, o savo apsilankymu šventėje pagerbė Čikagoje dirbantys užsienio šalių diplomatai.

2009 m. birželio 19 d. Tbilisyje įvyko pirmoji lietuvių kalbos pamoka. Į ją susirinko Lietuva, jos kultūra ir kalba besidomintys gruzinai. Lietuvių kalbos klasėje mokosi skirtingų interesų žmonės. Vieni turi draugų Lietuvoje, kiti – verslo partnerių, tretiems tai įdomus laisvalaikio leidimo būdas. Ateityje pamokos bus rengiamos kartą per savaitę, ketvirtadienio vakarą. Lietuvių kalbos klasę inicijavo Lietuvos ambasada Gruzijoje, patalpas susitikimams neatlygintinai suteikė Tbilisio merija.

2009 m. liepos 10 d. PLB XIII Seimas Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininke išrinko Reginą Narušienę. R. Narušienės pavaduotoja tapo PLB Europos kraštų komisijos pirmininkė Dalia Henke. Šiuo metu lietuvių bendruomenės yra įsikūrusios mažiausiai 41 valstybėje. Seimas, vyriausiasis PLB organas, rūpinasi užsienyje gyvenančių lietuvių problemomis, ieško priemonių lietuvybei išlaikyti, derina lietuvių kultūrinę veiklą ir švietimo darbą.

Į naują PLB valdybą 2009–2012 metų kadencijai išrinkti: Jūratė Caspersen, Rimas Čuplinskas, Dalia Henke, Juan Ignacio Fourment Kalvelis, Vitalija Kolesnikova, Stasys Kuliavas, Petras Maksimavičius, Regina Narušienė, Aurelija Norienė, Arūnas Pabedinskas, Antanas Rasiulis, Angelė Vaičiūnienė.

PLB XIII Seimas įpareigojo PLB Valdybą kreiptis į Lietuvos Respublikos Seimą prašant praplėsti Lietuvos Respublikos Seimo ir PLB Komisiją dar 2 nariais. Tai suteiktų galimybę Australijos ir Pietų Amerikos lietuvių bendruomenėms turėti savo atstovų Komisijoje. Valdybos pirmininkė Regina Narušienė

raštu kreipėsi į Seimo pirmininką su minėtu prašymu.

Valdyba kreipėsi į kraštų Lietuvių bendruomenes, prašydama atsižvelgiant į savo Bendruomenės poreikius, padėti, specifiką išskirti savo krašto Lietuvių bendruomenės prioritetines sritis, kokia parama iš Lietuvos Bendruomenei yra reikalinga ir kaip krašto Lietuvių Bendruomenė gali prisidėti prie Lietuvos ekonominių, švietimo, kultūrinių ir kt. tikslų įgyvendinimo tame krašte. Valdyba prašė kraštų Lietuvių bendruomenių atsižvelgti į klausimo svarbą ir atsiųsti savo atsakymus iki rugsėjo 15 dienos.

Valdyba informuoja, kad nuo rugsėjo 7 dienos Gabrielius Žemkalnis nebeina PLB atstovo Lietuvoje pareigų. Valdyba dėkoja Gabrieliui Žemkalniui už ilgametį ir pasiaukojamą darbą. PLB atstovo skyrimo klausimas atidėtas kitam posėdžiui. Kadangi PLB pirmininkė Regina Narušienė lankosi Lietuvoje, ji laikinai, kol bus paskirtas naujas atstovas, eina ir atstovo Lietuvoje pareigas.

2009 m. liepos 11 d. Estijoje prasidėjo ketvirtasis Europos lietuvių jaunimo sąskrydis. Saremo saloje ir Taline penkias dienas vykęs renginys sutraukė tris dešimtis jaunų lietuvių iš Vokietijos, Didžiosios Britanijos, Nyderlandų, Rusijos, Ukrainos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos. Didžioji dauguma sąskrydžio dalyvių kartu išvyko į Estiją iš Vilniaus. Sąskrydžio tema – „Efektyvesnė organizacija – aktyvesnis jaunimas“.

2009 m. liepos 27–29 d. vyko trečiasis pasaulio lietuvių menininkų susitikimas, kūrybos dirbtuvės „Migruojantys paukščiai“. Projekto tema – dialogo formos ir galimybės, kurių projekto dalyviai ieškojo su valstybinėmis institucijomis ir įvairiomis visuomeninėmis organizacijomis. Šių metų projekto tikslas – paskatinti kalbėtis ir kurti bendrus projektus, keistis idėjomis ir mintimis.

2009 m. rugpjūčio 7 d. Punske įvyko naujosios Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos (LLJS) valdybos rinkimai. Tuo pačiu buvo

aptartos per 2006–2009 metų kadenciją iškilusios problemos, išsakytos nuomonės dėl tolesnės organizacijos veiklos ir pristatyta senosios valdybos veiklos ataskaita.

Paskutiniai treji organizacijos gyvavimo metai buvo pakankamai vaisingi darbais – nenutrūko joks tradicinis renginys (kaip antai estradinių dainų koncertas ar vaikų šokių šventė „Aguonėlė“), įkurtas sąjungos tinklalapis (kuris, beje, paskutiniu metu dėl ekonominio nuosmukio turėjo būti uždarytas), gauta naujų patalpų. Įvyko ir keletas naujų renginių – „Latino lituano“ šokių vakaras ir lietuviškojo ritinio varžybos. Išrinktą valdybą sudaro: Tomas Berneckas, Laima Jonušonis (pirmininko pavaduotoja), Loreta Kalinauskaitė, Tomas Marcinkevičius (pirmininkas) ir Aidis Staskevičius.

2009 m. rugpjūčio 23 d. popietę Didžiojoje Britanijoje gyvenantys lietuviai, estai ir latviai rinkosi į Londono centre esantį Haid parką paminėti prieš du dešimtmečius tris Baltijos valstybes sujungusį Baltijos kelią. „Žiniasklaidoje pasirodė daug pranešimų apie Lietuvoje vyksiančius šia proga renginius – vieni bėga, atkartodami Baltijos kelio maršrutą, kiti važiuoja dviračiais. Pagalvojome, kad nenorime tokią svarbią datą likti nuošalyje, – taip kilo idėja sukviesti trijų tautų atstovus ir prisiminti jas suvienijusį siekį atgauti nepriklausomybę, – pasakojo Indrė Dargytė, Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjungos (JKLJS), inicijavusios šį minėjimą, prezidentė. – Mintis kilo prieš savaitę, ir iš karto išsiuntinėjom kvietimus šalių ambasadoms, jaunimo sąjungoms.“

2009 m. rugsėjo 11 d. Vokietijoje, Hiutenfelde, veikiančios Vasario 16-osios gimnazijos direktoriaus pareigas pradėjo eiti socialinių mokslų daktarė Bronė Narkevičienė. B. Narkevičienė iki tol vadovavo jos pačios ir Mstislavo Rostropovičiaus labdaros ir paramos fondo „Pagalba Lietuvos vaikams“ 2006 metais įkurtai „Nacionalinei moksleivių akademijai“, skirtai papildomai ugdyti

gabius Lietuvos vaikus. Gimnazija pranešė, kad B. Narkevičienė turi 23 metų matematikos mokytojo darbo patirties. 1982 metais ji pradėjo dirbti matematikos mokytoja Kaune, vėliau tapo matematikos mokytoja eksperte ir mokinių į KTU gimnaziją atrankos konkursų „Mokslo lyderių turnyrai“ vadove. Nuo 1996-ųjų dirbo asistente ir vyr. asistente, nuo 2003-ųjų – docente KTU Fundamentaliųjų mokslų fakultete. Būsimoji gimnazijos direktorė inicijavo ir vadovavo daugeliui projektų ir švietimo tyrimų Lietuvoje, stažavosi JAV, Vokietijoje, Kanadoje ir Škotijoje, pranešimus skaitė Vokietijos, Ispanijos, Austrijos, Graikijos, Čekijos ir Latvijos universitetuose vykusiose mokslo konferencijose. Nuo 1982 metų gimnazijos direktorius buvo Andrius Šmitas. Praėjusių metų gruodį jam mirus, gimnazijai laikinai vadovavo pavaduotojos.

2009 m. rugsėjo 11–13 d. Hiutenfelde (Vokietija) vyko Vokietijos lietuvių bendruomenės ir Europos lietuvių kultūros centro organizuojamas Vokietijos, Austrijos ir Šveicarijos lituanistinių mokyklų sąskrydis-seminaras, skirtas Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti. Jo metu buvo aptartos tolesnės lituanistinių mokyklų darbo kryptys, šių kraštų lietuvių švietimo įstaigų problemos, susijusios su vokiškos kalbinės aplinkos specifika, pristatyta lietuvių etnokultūros mokymo metodika ir naujausia metodinė literatūra, skirta užsienyje gyvenančių lietuvių vaikų mokymui. Sąskrydyje taip pat dalyvavo lituanistinių mokyklų mokiniai ir jų tėveliai.

2009 m. rugsėjo 19 d. Kaliningrado srities Sovetsko (Tilžės) mieste vyks Kaliningrado regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos organizuojama tradicinė Kaliningrado srities lietuvių kalbos mokytojų konferencija, skirta naujųjų mokslo metų pradžiai. Konferencijos dalyvius pasveikins Sovetsko (Tilžės) vaikų darželio „Rodničok“ lietuviškosios grupės vaikai, Nemano (Ragainės) 2-osios vidurinės mokyklos mokiniai. Kon-

ferencijos metu lietuvių kalbos mokymo patirtimi dalijosi Kaliningrado srityje veikiančių Nemano (Ragainės) 2-osios vidurinės mokyklos, Uljanovo (Kraupiškio) vidurinės mokyklos ir Lunino (Lenkvičių) pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytojai, buvo pristatoma nauja lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvo programa. Konferencijos dalyviai lankėsi Bitėnuose, Rambyno regioniniame parke, M. Jankaus memorialiniame muziejuje.

Lietuvių išeivijos institute

2009 m. kovo 3 d. Lietuvių Išeivijos institute vyko seminaras-diskusija, skirtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijai. Renginio metu pristatyta Gdanskio universiteto profesoriaus habil. dr. Dariuszo Szpoperio knyga *Gente Lituanus. Nazione Lituanus. Życie i działalność Konstancji Skirmunt (1851–1934) (Gente Lituanus. Nazione Lituanus. Konstancijos Skirmuntaitės (1851–1934) gyvenimas ir veikla)*. Be knygos autoriaus, popietiniame pokalbyje dalyvavo Lietuvos istorijos instituto direktorius dr. Rimantas Miknys, Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojai: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius, doc. dr. Pranas Janauskas ir doc. dr. Saulius Pivoras. Diskusiją vedė doc. dr. Andžejus Pukšto. Pokalbis vyko lietuvių ir lenkų kalbomis.

2009 m. kovo 19–20 d. Lietuvių išeivijos institutas organizavo konferenciją „Lietuvių išeivijos spauda: istorija ir dabartis“. Renginys buvo skirtas gausios lietuvių išeivijos spaudos pristatymui ir analizei, taip pat laikraščių „Draugas“ 100-osioms ir „Tėviškės žiburiai“ 60-osioms metinėms paminėti. Šiems leidiniams konferencijoje buvo skiriama daug dėmesio.

Mokslininkai iš Kauno, Vilniaus, Klaipėdos, Šiaulių universitetų analizavo ateitinių, skautų, tautininkų, liberalų spaudą,

jos tendencijas, tos spaudos įtaką visuomeniniam ir kultūriniam išeivijos gyvenimui. Gausioje išeivijos periodikoje buvo muzikinio, literatūrinio gyvenimo atspindžių. Aptarti lietuvių išeivijos spaudos pokyčiai po 1991 m. ir iššūkiai, su kuriais teko išeivijos spaudai susidurti.

2009 m. kovo 30–balandžio 3 d. Lietuvių išeivijos instituto darbuotoja Ingrida Celešiūtė stažavosi Linčopingo universitete, Noršopinge, Švedijoje ir dalyvavo Graduate school on migration, Ethnicity and Society organizuotame kurse „Citizenship, Ethnic Division and Social exclusion. National and Post – National Approches“.

2009 m. balandžio 15–birželio 11 d. Vytauto Didžiojo universiteto doktorantė ir VDU Išeivijos studijų centro darbuotoja Kristina Ūsaitė stažavosi Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname, JAV. Stažuotės metu ji tvarkė LR generalinio konsulato Niujorke archyvą ir rinko medžiagą daktaro disertacijai.

2009 m. balandžio mėn. Henrietos Vepštienės dėka Lietuvių išeivijos institutą pasiekė dalis „Metmenų“ žurnalo archyvo bei medžiaga, susijusi su A. Mackaus knygų fondu.

2009 m. balandžio mėn. VDU Išeivijos studijų centro archyviniai fondai pasipildė sociologo visuomenininko Vytauto Kavolio archyvu. Archyvą sudaro knygos ir dalis medžiagos, susijusios su „Metmenų“ žurnalu.

2009 m. balandžio 25 d. VDU Išeivijos studijų centro darbuotojas Linas Saldukas dalyvavo Stokholme, Švedijoje, vykusiame seminare. Jo metu diskutuota apie Baltijos šalių garso ir vaizdo paveldą Švedijoje.

2009 m. balandžio 28 d. Lietuvių išeivijos institute Amerikos lietuvių visuomenininkė Elona Vaišnienė skaitė paskaitą „Lietuviškas gyvenimas JAV: nebuvo pinigų, bet buvo apščiai visuomeninio kapitalo“.

2009 m. gegužės 5 d. Lietuvių išeivijos institute vyko konferencija „Intelektualinė lietuvių egzilio istorija – 2009“. Jos metu

pranešimus skaitė ir diskutavo VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros magistrantai ir doktorantai.

2009 m. birželio 11–29 d. Vytauto Didžiojo universiteto doktorantė ir VDU Išeivijos studijų centro darbuotoja Kristina Ūsaitė stažavosi Lituanistikos tyrimo ir studijų centre, Pasaulio lietuvių archyve, kur rinko medžiagą disertacijai.

2009 m. birželio 29 d. Lietuvių išeivijos instituto patalpose įteikta Antano Juodvalkio stipendija. Ją gavo istorijos doktorantas Modestas Kuodys ir istorijos bakalauras Linas Mackonis. Renginyje dalyvavo ir prisiminimais apie savo tėvą Antaną Juodvalkį dalijosi Eglė Juodvalkė.

2009 m. liepos mėn. VDU Išeivijos studijų centro darbuotojas Linas Saldukas dalyvavo konferencijoje „Priejimas prie Baltijos šalių išeivijos istorijos“ Tartu, Estijoje. Buvo diskutuojama Baltijos šalių išeivijos archyvų klausimais.

2009 m. liepos mėn. Lietuvių išeivijos institute lankėsi JAV Lietuvių bendruomenės Lietuvių kultūros tarybos pirmininkė Dalė Lukienė. Vizito metu diskutuota lietuvių išeivijos archyvinio paveldo išsaugojimo tema.

2009 m. liepos mėn. Lietuvių išeivijos institute svečiavosi Brazilijos Lietuvių bendruomenės pirmininkas Jurgis Prokopas, taip pat institutą aplankė Australijos Lietuvių bendruomenės pirmininkė Angonita Wallis.

2009 m. liepos 9 d. istorinėje Lietuvos Respublikos Prezidentūroje Kaune atidaryta paroda „Egzodo diplomatija XX amžiuje“. Joje primenamas istorinis išeivijos vaidmuo, kuris jai teko Lietuvos prisikėlimo XX amžiuje ir nepriklausomos valstybės įsitvirtinimo tarptautinėje arenoje metu. Ekspozicijoje – nuotraukos, originalūs dokumentai ir simbolinę reikšmę išsaugoję daiktai, pasakojantys apie nuo mūsų tolstančią išeivijos istoriją. Tarp unikalių eksponatų – ir Anastazijos Tamošaitienės sukurti tautiniai rūbai, kuriuos

dėvėjo viena lietuvių jaunimo delegacijos narių 1956 m., įteikiant JAV prezidentui peticiją dėl Lietuvos nepriklausomybės ir ištremtųjų į Sibirą likimo. Rūbus išsaugojo tuometės delegacijos vadovas Valdas Adamkus.

2009 m. rugpjūčio mėn. VDU Išeivijos studijų centro archyviniai fondai pasipildė Pasaulio lietuvių bendruomenės archyvais. Iš viso atkeliavo 96 dėžės su PLB fondo dokumentais, Lietuvių fondo dokumentais, taip pat įvairių išėivijoje leistų periodinių leidinių komplektais.

2009 m. rugsėjo mėn. Lietuvių išėivijos institute lankėsi politologas Tomas Remeikis, kurio knyga *The Lithuanian Phoenix. Studies and Essays. 1940–1990* šiais metais pasiekė skaitytoją.

2009 m. rugsėjo 11 d. Lietuvių išėivijos institute įvyko seminaras-diskusija „Patyrimai ir pastebėjimai iš lauko tyrimo Švedijoje: šiuolaikinio lietuvių mobilumo ypatumai“. Seminare dalyvavo Vaida Barzdaitė, šiuo metu bebaigianti magistrantūros studijas Geteborgo universitete Švedijoje, kuriame dvejus metus studijavo pagal bendradalykinę Pasaulio mokslų programą (angl. *global studies*). Seminaro metu V. Barzdaitė pristatė atliktą tyrimą: tyrimo metodologiją, patyrimus bei įžvalgas iš tyrimo lauko. V. Barzdai-

tės magistro darbas yra skirtas lietuvių darbo migrantų, nuolat migruojančių tarp Lietuvos ir Švedijos bei jau ilgą laiką šioje šalyje gyvenančių lietuvių migracijos priežasčių ir ypatumų analizei. Antropologinę metodologiją: atliko pusiau struktūruotus interviu bei dalyvaujantį stebėjimą. Seminaro metu V. Barzdaitė pasidalijo savo patirtimi, įgyta tyrimo lauke, tyrimo įžvalgomis bei supažindino seminaro dalyvius su Švedijos studijų sistema.

2009 m. rugsėjo 28 d. Lietuvių išėivijos institute svečiavosi Milda Graužinytė-Gritzko, jauniausia diplomato Kazimiero Graužinio duktė, šiuo metu gyvenanti Cordobos mieste, Argentinoje. Lietuvių išėivijos institutui Milda Graužinytė-Gritzko atvežė Antano Smetonos laiškų Kazimierui Graužiniui kopijas.

2009 m. spalio 9 d. Lietuvių išėivijos institute vyko Ilonos Bučinskytės (Strumickienės) knygų „Idealų vedami: ateitininkai išėivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais“ ir „Ateitininkų pėdsakai: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.“ pristatymas. Renginyje dalyvavo autorė ir dr. Vaidotas Vaičaitis, dr. Algirdas Jakubčionis, prof. Egidijus Aleksandravičius.

Informacijos šaltiniai:

www.balsas.lt
www.bernardinai.lt
www.delfi.lt
www.euro.lt
www.lietuviams.com
www.lpk.lt
www.lpsk.lt
www.lrs.lt
www.lrt.lt
www.lrv.lt

www.pasilik.lt
www.plbe.org
www.president.lt
www.smm.lt
www.ulrc.lt
www.urm.lt

Parengė Giedrė Milerytė
2009-10-01

Mūsų autoriai

Jolanta BUDRIŪNIENĖ
Humanitarinių mokslų magistrė, Lietuvos
nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
El. paštas: j.budriuniene@lnb.lt

Edita GRUODYTĖ
Teisės mokslų daktarė, profesorė
Vytauto Didžiojo universiteto
Viešosios teisės katedros vedėja
El. Paštas: e.gruodyte@tf.vdu.lt

Algimantas GURECKAS
Lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas
teisininkas, Lietuvių bendruomenės
(PLB ir JAV LB) narys
El. paštas: alvirgureckas@verizon.net

Klaudijus KAŠINSKAS
Ekonomikos magistras,
nekilnojamojo turto agentas
El.paštas: klaudijus.kasinskas@gmail.com

Algirdas JAKUBČIONIS
Humanitarinių mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Naujosios istorijos katedros docentas
El. paštas: algirdas.jakubcionis@if.vu.lt

Giedrė MILERYTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
El. paštas: g.mileryte@hmf.vdu.lt

Daiva DAPKUTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos
studijų centro mokslo darbuotoja
El. paštas: d.dapkute@hmf.vdu.lt

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros doktorantė
S. S. Lozoraičių muziejaus vedėja
El. paštas: a.petraityte@hmf.vdu.lt

Laima PETRAUSKAITĖ VANDERSTOEP
Lietuvių išeivijos visuomenininkė, Ph. D.
El. paštas: Evert@aol.com

Ilona STRUMICKIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos
studijų centro mokslo darbuotoja
El. paštas: i.strumickiene@hmf.vdu.lt

Saulius PIVORAS
Humanitarinių mokslų daktaras docentas
Vytauto Didžiojo universiteto Viešojo
administravimo katedros vedėjas
El. paštas: s.pivoras@pmdf.vdu.lt

Kristina ŪSAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros doktorantė,
Išeivijos studijų centro darbuotoja
El. paštas: k.usaite@hmf.vdu.lt

Goda SAKALAUŠKAITĖ
VDU absolventė
Viešojo administravimo magistrė
El. paštas: goda.sakalauskaite@gmail.com

Bertas VENCKAITIS
Politikos mokslų magistras
Tautinių mažumų ir išeivijos departamento
prie LR Vyriausybės vyriausias specialistas
El. paštas: vbertas@gmail.com

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redakcinės kolegijos pasiskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridė-

ta santrauka anglų kalba (600–1000 spaudos ženklų) ir santrauka rusų kalba (500–600 spaudos ženklai). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio pageidautina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, dvigubas brūkšnys (//), knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, dvigubas brūkšnys (//), periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę,

atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redakcinei kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25 LT-44249 Kaunas, el. paštas: isc@fc.vdu.lt Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba atsakingajai redaktorei Daliai Kuizinienei el. paštu: d.kuziniene@hmf.vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir talpinamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>

oikos

2009 Nr. 2 (8)

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152

Leidžiama du kartus per metus

Redaktorė *Zita Kutraitė*

Serijos dailininkė *Kornelija Buožytė*

Maketuotojas *Linas Vaškevičius*

Tiražas 550 egz.

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius

info@versus.lt

www.versus.lt

Spausdino AB „Indigo Print“

Piliakalnio g. 1, LT-46223 Kaunas